

คำนำ

อธิบายธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๑ ที่พระศรีวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก ป. ฐ. ๕) วัดบวรนิเวศวิหาร บันทึกไว้นี้ นับว่าเป็นประโยชน์ แก่ครูที่จะสอนแนะนำ และแก่นักเรียนจะได้เข้าใจความหมายของ อรรถะแห่งธรรมนั้น ๆ ง่ายเข้า

มหามกุฏราชวิทยาลัย ขออนุโมทนาแต่ พระศรีวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก ป. ฐ. ๕) ที่เสียสละ ทำให้การศึกษาธรรมะสะดวก รู้ความมุ่งหมายในทางธรรม ไม่ตีความเอาความพอใจของตนเป็นใหญ่ ชื่อว่า เป็นผู้เคารพในสิกขา เป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนา จนถึง ความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เทอญ.

มหารามกุฏราชวิทยาลัย

อธิบายธรรมวิภาค

ปริเฉทที่ ๑

ทูกะ คือหมวด ๒

ธรรมมีอุปการะมาก ๒ อย่าง

๑. สติ ความระลึกได้

๒. สัมปชัญญะ ความรู้ตัว

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๒๕๐ อัง. ทูก. ๒๐/๑๑๕

อธิบายศัพท์

๑. สติ แปลว่าความระลึก หรือความระลึกได้ สติมีความระลึก เป็นลักษณะ มีความไม่ลืมเลือนเป็นกิจ มีการควบคุมเป็นเครื่องปรากฏ^๑ หมายความว่า ลักษณะเครื่องกำหนดของสตินั้น ก็คือความระลึกหรือนึกคิด ได้ใน ๓ กาล กล่าวคือ ระลึกถึงการที่เคยทำ คำที่เคยพูด รูปที่เคย เห็น เสียงที่เคยฟัง กลิ่นที่เคยสูด รสที่เคยลิ้ม โผฏฐัพพะที่เคยถูกต้อง ธรรมะคือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เคยเล่าเรียนเขียนอ่านในกาลก่อน นี้เรียกว่า ระลึกอดีตกาลได้ ๑ ระลึกถึงการที่กำลังทำหรือกำลังจะทำ คำที่กำลังพูด หรือกำลังจะพูด เรื่องที่กำลังคิด ได้แก่การตั้งสติกำหนดระลึกนึกคิดใน

๑. คัมภีร์วิสุทธิมรรค ๑/๒๐๓

เรื่องกายเวทนาจิตและธรรม ตามแนวสติปัฏฐาน นี้เรียกว่าระลึกปัจจุบัน-
กาลได้ ๑ ระลึกถึงเรื่องอันจะพึงเกิดมีในกาลข้างหน้า เช่นความตายอัน
จะมีแก่ตนและบุคคลอื่น นี้เรียกว่าระลึกเรื่องอนาคตกาลได้ ๑. กิจหรือ
หน้าที่ของสตินั้น ก็คือการไม่ลืมเรื่องอดีต ระลึกได้ทุกครั้งที่ต้องการ,
ไม่เลื่อนลอยพลอตัวในเรื่องปัจจุบัน, ไม่หวาดหวั่นฟุ้งเฟ้อในเรื่องอนาคต.
เครื่องปรากฏของสตินั้น ก็คือมีการป้องกันรักษาซึ่งการทำ การพูด
การคิด ทั้ง ๓ กาลไว้มิให้หันเหไปในทางผิดตามกิเลส ระวังให้ตั้งอยู่
เฉพาะในทางถูกเท่านั้น ประคองนายสารดีผู้ไม่ประมาทคอยบังคับบรรลือ
ให้แล่นไปโดยปลอดภัยฉะนั้น.

๒. สัมปชัญญะ แปลว่าความรู้ตัว สัมปชัญญะมีความไม่พินเพื่อน
เป็นลักษณะ มีความไตร่ตรองเป็นกิจ มีความเลือกเฟ้นเป็นเครื่องปรากฏ.
หมายความว่า ลักษณะของสัมปชัญญะนี้ ได้แก่ความรู้ทั่ว รู้ชัดโดยถูก
ต้อง ไม่ใช่หลง ๆ ลืม ๆ หลับ ๆ ตื่น ๆ พินเพื่อนในขณะที่ยืน เดิน นั่ง
นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด เป็นต้น รู้สึกตัวคืออยู่ ตื่นตัวคืออยู่กำลัง
ยืน เดิน เป็นต้น. กิจหรือหน้าที่ของสัมปชัญญะนั้น ได้แก่การพิจารณา
ถึงคุณโทษเป็นต้น ซึ่งขึ้นหน้าคอกุมแจอยู่ทุกอิริยาบถ. เครื่องปรากฏ
ของสัมปชัญญะนี้ ได้แก่การเลือกเฟ้นไตร่ตรองประจำอยู่ทุกอิริยาบถใน
ปัจจุบัน ไม่สนใจไปอื่น.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

สติ/B> และ สัมปชัญญะ ทั้งสองนี้ ชื่อว่า มีอุปการะมาก เพราะ

เป็นอุปการธรรมอุดหนุนให้สำเร็จกิจในทางดีก็ได้ ทางชั่วก็ได้. แต่ในที่นี้หมายเอาเฉพาะในทางดี.

ท่านกล่าวว่า ที่เชื่อว่ามีอุปการะมาก เพราะเป็นเครื่องนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูลในกิจการทุกอย่าง เหมือนความไม่ประมาท เป็นอุปการะในการบำเพ็ญศีลเป็นต้น. หมายความว่า ธรรม ๒ ประการนี้มีอยู่แก่ผู้ใด ผู้นั้นกระทำการใด ๆ จะบำเพ็ญศีล เจริญสมาธิ ปัญญาก็ตาม จะเล่าเรียนเขียนอ่านก็ตาม ประกอบการงานอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม โดยที่สุดแม้จะลุกจะนั่งจะยืนจะเดินโดยมีสติสัมปชัญญะเสมอ กิจนั้น ๆ ย่อมสำเร็จด้วยดี ไม่ผิดพลาด ปราศจากภยันตรายทุกประการ ในที่ทุกสถาน และในกาลทุกเมื่อ เพราะฉะนั้น ธรรม ๒ ประการนี้ จึงเชื่อว่ามีอุปการะมาก ดังนี้แล.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. สติมีลักษณะอย่างไร ?
๒. สัมปชัญญะมีลักษณะอย่างไร ?
๓. สติกับสัมปชัญญะมีหน้าที่ต่างกันอย่างไร ?
๔. อะไรเป็นเครื่องปรากฏของสติและสัมปชัญญะ ?
๕. เพราะเหตุใด สติและสัมปชัญญะ จึงเชื่อว่าเป็นธรรมมีอุปการะมาก ?

ธรรมเป็นโลกบาล คือคัมภีร์ครองโลก ๒ อย่าง

๑. หิริ ความละอายแก่ใจ
๒. โอตตัปปะ ความเกรงกลัว

อง. ทุก. ๒๐/๖๕ ขุ. อิติ. ๒๕/๒๕๗

อธิบายศัพท์

๑. หิริ แปลว่าความละอายแก่ใจ. ได้แก่ความละอายใจในการประพฤติชั่ว.

ท่านว่า หิริ^๑นั้นมีความรังเกียจบาปมีกายทุจริตเป็นต้นเป็นลักษณะ^๒ หิริมีความเคารพยำเกรงเป็นลักษณะ^๓ อธิบายว่า บางคนเกิดความละอายอันมีความเคารพเป็นลักษณะโดยเหตุ ๔ อย่างคือ เคารพชาติตระกูลเป็นสำคัญ ๑ เคารพครูอาจารย์เป็นสำคัญ ๑ เคารพทรัพย์มรดกเป็นสำคัญ ๑ เคารพคนประพฤตินี้เป็นสำคัญ ๑ แล้วไม่กระทำความชั่ว. และหิริ^๑นี้มีเหตุภายในเป็นสมุฏฐาน อธิบายว่า บางคนคำนึงถึงชาติ วย กำลังความรู้ของตนว่าเป็นอย่างไร ๆ แล้ว ปลงใจว่าไม่ควรทำบาป แล้วก็^๑ไม่ทำนี้ชื่อว่าเกิดความละอายเพราะเหตุภายใน. อนึ่ง หิริ มีการปรารถนเป็นใหญ่ อธิบายว่า บางคนทำตนให้เป็นใหญ่ คำนึงว่าการทำบาปไม่ควรแก่เราผู้มีภาวะอย่างนี้ ๆ แล้วไม่ยอมทำบาป. หิริ^๑นี้ทรงตัวอยู่ได้ด้วยอาการที่กระดากอายนั่นเอง คือถ้าหมดยายเสียแล้วก็^๑เป็นอันว่าไม่มีหิริ. ท่านกล่าวอุปมาไว้ว่า คนรักสวยรักงาม เกลียคของสกปรก รู้^๑อยู่ ย่อมละอาย

ไม่ยอมและต้องก้อนเหล็กแม้เห็นแต่เป็นคุณฉันใด คนมีหิริก็ไม่ยอมและต้องบาปอันเปรียบด้วยคุณฉันนั้น.

๒. โอตตปปะ แปลว่าความเกรงกลัว ได้แก่ความหวาดกลัว ผลชั่ว ไม่กล้าทำเหตุชั่ว. ในอภิธรรมมัตถวิภาวินีว่า โอตตปปะนั้น มีความสะอึ้งแต่บาปเป็นลักษณะ ในอิติวุตตกัตถณนาว่า โอตตปปะ มีความเป็นผู้กลัวโทษ และเห็นแจ้งซึ่งภัยเป็นลักษณะ อธิบายว่า บางคนเกิดความสะอึ้งอันมีความกลัวโทษเห็นภัยเป็นลักษณะโดยเหตุ ๔ อย่างคือ กลัวตนเองติเตียนตนเองได้ ๑ กลัวผู้อื่นติเตียน ๑ กลัวอาชญา ๑ กลัวทุกคติ ๑ แล้วไม่ทำความชั่ว. และโอตตปปะ มีเหตุภายนอกเป็นสมุฏฐาน. อธิบายว่า บางคนพิจารณาเห็นว่า ถ้าเราทำชั่ว. ก็จักถูกติเตียนในสังคม วิญญูชนจักตำหนิรังเกียจเรา เหมือนชาวเมืองเกลียดของโสโครก เราถูกผู้มีศีลทอดทิ้งแล้ว จักทำอย่างไร ดังนี้แล้วไม่ทำความชั่ว เพราะความกลัวอันเกิดขึ้นจากเหตุภายนอก. อนึ่ง โอตตปปะนี้มีการปรารถนาเป็นใหญ่. อธิบายว่า บางคนทำโลกให้เป็นใหญ่ คือปรารถนาว่าโลกนี้กว้างใหญ่ไพศาล พวกมิถุทธิ์ ตาทิพย์ หูทิพย์ และรู้จักคนอื่นมีอยู่ เขาคงรู้เห็น หากเราทำชั่วแม้ในที่ไกลที่ลับอย่างไร เขาคงติเตียนได้ ดังนี้แล้วไม่ทำชั่ว. โอตตปปะนี้ ทรงตัวอยู่ได้ด้วยความกลัวอบายคือความเสื่อมกล่าวคือ ถ้าไม่กลัวความเสื่อมความพินาศนิบหนวยแล้ว ก็เป็นอันว่าไม่มีโอตตปปะ ท่านกล่าวอุปมาไว้ว่า คนผู้รักชีวิต รู้อยู่ ย่อมเกรงกลัวไม่กล้าจับเหล็กที่ร้อน หรืออสรพิษ หรือสัตว์ร้ายฉันใด คนมีโอตตปปะย่อมไม่กล้าและต้องความชั่วอันเปรียบด้วยของร้อน หรืออสรพิษ หรือสัตว์ร้ายฉันนั้น.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

หิริ และ โอตตัปปะ ทั้งสองนี้ ชื่อว่า เป็นโลกบาล คຸ້ມครองโลก โดยอธิบายว่า ธรรมเหล่านี้ย่อมนคຸ້ມครอง คือป้องกันรักษาโลกคือหมู่มสัตว์ อันได้แก่สัตว์ผู้ซึ่งอยู่ในโลกทุกจำพวก ให้ดำรงอยู่โดยสันติสุขตามวิสัยของสัตว์โลก. กฎแห่งกรรมมีอยู่ว่า กรรมดีเป็นเหตุแห่งสุข กรรมชั่วเป็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้ทำกรรมอย่างใด ย่อมได้รับผลอย่างนั้น และผลนั้น บางอย่าง บางคราว กระทบกระเทือนไปถึงผู้อื่นที่เกี่ยวข้องด้วยไม่มากนักน้อย ถึงเช่นนั้นก็ยังมีคนจำนวนไม่น้อยที่ยินดีพอใจทำกรรมชั่วในที่เปิดเผยบ้าง ลึกลับบ้าง ทั้ง ๆ ที่ไม่ชอบความทุกข์ แต่ก็จำต้องได้รับทุกข์ระทมขมขื่น ดังที่เห็น ๆ กันอยู่ การที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะผู้ทำกรรมชั่วนั้น ขาดหิริโอตตัปปะนั่นเอง. เมื่อขาดธรรมะสองข้อนี้แล้วจะทำชั่วอย่างใดก็ได้ ในบาลีกล่าวว่าสัตว์โลกก็จะพึงสมสู่กันเหมือนสัตว์ดิรัจฉานโดยไม่มี การเคารพยำเกรงว่า ผู้นี้เป็นมารดา ป้า น้า พี่ น้อง ครูอาจารย์ เป็นต้น. ใครเล่าจะห้ามปรามเขาได้ เมื่อสัตว์โลกทำชั่วแล้ว ใครเล่าจะคຸ້ມครองโลกให้ตั้งอยู่ในสันติสุขได้ หลวงพ่อขลัง ๆ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผู้มีฤทธิ์อำนาจ แม้พระราชกำหนดกฎหมายก็คຸ້ມไม่อยู่. แต่ถ้าสัตว์โลกมีธรรมสองประการนี้ประจําใจกันแล้ว แม้ไม่มีหลวงพ่อขลัง ๆ จนกระทั่งกฎหมายก็ไม่ต้องมี ธรรมสองประการนี้ยังคຸ້ມอยู่ได้. เพราะผู้มีหิริโอตตัปปะประจําใจ ย่อมรังเกียจเกลียดกลัวต่อความชั่ว ไม่กล้าทำชั่วทุกอย่าง ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง รู้จักเหนียวรั้งยับยั้งปราบปรามจิตใจไม่ให้ประพฤติชั่ว เมื่อต่างไม่ประพฤติชั่ว ความเบียดเบียนกันและกันก็จะไม่มี คนทั้งหลายก็จะอยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีทุกข์เดือดร้อน ต่างตั้งหน้าทำมา

หากินด้วยความสุจริต โลกก็ปราศจากความวุ่นวาย ได้ประสบสันติสุข เพราะฉะนั้น หิริและโอตตปปะทั้งสองจึงถือว่าเป็นธรรมค้ำครองโลก ดังนี้แล.

อนึ่ง ธรรมสองประการนี้เรียกว่า **สุกกธรรม** ก็มี เพราะเป็นธรรม ฝ่ายกุศลอันเปรียบด้วยสีขาวและเป็นไปเพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต. เรียกว่า **เทวธรรม** ก็มี เพราะเป็นธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทวดา หรือให้เป็นผู้ รุ่งเรือง.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อะไรเป็นลักษณะของหิริและโอตตปปะ ? มีอธิบายอย่างไร ?
๒. หิริและโอตตปปะ มีอะไรเป็นสมุฏฐาน ? จงอธิบาย ?
๓. หิริและโอตตปปะ มีอะไรเป็นใหญ่ ? ทรงตัวอยู่ได้อย่างไร ?
๔. จงยกอุปมาแห่งหิริโอตตปปะมาดู ?
๕. ทางโลกมีองค์การสำหรับรักษาสันติภาพของโลก ทางธรรม ก็มีหิริโอตตปปะเป็นธรรมค้ำครองโลก ขอดถามว่า ธรรม ทั้งสองนี้ ค้ำครองโลกได้อย่างไร ?

ดอกเอ๋ย ดอกกระดังงา
หอมละมุน กรุ่นช่อ อรชร
เมื่อมนุษย์ มากหลาย ทั้งชายหญิง
คอยอบรม บ่มนิสัย หทัยดี

รจนา กลีบแย้ม แฉมเกษร
สีเหลืองอ่อน อบกลิ่น น่ายินดี.
ไม่ละทิ้ง ธรรมะ พระชินสีห์
สุมาลี มีหอมล้น สุนน เอย.

ธรรมอันทำให้งาม ๒ อย่าง

- ๑. ขันติ ความอดทน
- ๒. โสรัจจะ ความเสงี่ยม

วิ. มหา. ๕/๓๓๕ อัง. ทุก. ๒๐/๑๑๘

อธิบายศัพท์

ขันติ แปลว่า ความอดทน เป็นลักษณะของผู้มีน้ำใจเข้มแข็ง
หนักแน่น เป็นสมบัติของนักรบ เหมือนช้างที่ออกสู่สงครามจะต้องเป็น
ช้างที่อดทนต่อภัยอันตรายจากข้าศึก ความอดทนเป็นคุณสมบัติของ
นักปกครองด้วย เป็นมงคลเหตุแห่งความเจริญด้วย.

ขันติ เป็นคำพูดง่าย ๆ แต่แฝงไว้ซึ่งความหมายอย่างลึกซึ้ง เพราะ
มักจะได้ฟังและใช้พูดกันอยู่เสมอว่า น้ำอด น้ำทน อดได้ ทนได้ หรือ
น้ำใจทรหดอดทน ความอดทนนี้ เป็นหลักคำสอนสำคัญประการหนึ่ง
ซึ่งเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในเรื่องวันสำคัญของศาสนา วัน
นั้นคือวันมาฆบูชา พระองค์ได้ประทานพระโอวาท คือ โอวาทปาฏิโมกข์
เป็นการแสดงหลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาในที่ประชุมสงฆ์
ว่า " ความอดกลั้นคือความทนทานเป็นตบะธรรมอย่างยอด " ดังนี้
เป็นต้น.

ความอดทนในที่นี้ หมายเอาความอดทนในฝ่ายดีอย่างเดียว ซึ่ง
เป็นไปทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม ว่าโดยประเภทมี ๓ คือ :-

- ๑. อดทนต่อความลำบากตรากตรำ เช่น ทนหนาว ทนร้อน
ทนต่อคำสั่งสอน ทนในการศึกษาเล่าเรียน และทนในการประกอบ

การงานอาชีพ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต.

๒. อุดหนุนต่อทุกขเวทนา เช่นเมื่อเวลาเกิดอาพาธภายใน หรือกาย เป็นบาดแผลเป็นต้น ไม่แสดงอาการทรมนทรมายวุ่นวายจนเกินกว่าเหตุไป.

๓. อุดหนุนต่อความเจ็บใจ เช่นในคราวที่ได้ประสบอนิภูฐานมณีนี มีคำคำว่า เสียดสี คำสาปแช่งของผู้อื่นเป็นต้น.

ความอุดหนุนนั้น ว่าโดยลักษณะมี ๓ คือ :-

๑. ตีติกาขันติ อุดหนุนด้วยการกลั่นไว้ได้.

๒. ตปขันติ อุดหนุนจนเป็นตบะเคชะ.

๓. อธิวาสนขันติ อุดหนุนยังคำพูดหยาบคายของผู้อื่นให้กลับ อยู่เป็นเพื่อนเป็นมิตรกันได้.

ตีติกาขันติ อุดหนุนด้วยการกลั่นไว้ได้ นั้น ข้อนี้ต้องใช้สติ นึกอยู่เสมอว่า คนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะ ต้องกระทบกระทั่งกันบ้าง เป็นธรรมดา ถ้าได้ยินได้ฟังเสียงที่ไม่เพราะหู ก็ต้องอดทน โดยนำเอา ความดีเข้าต่อสู้เพื่อชนะความไม่ดีนั้น และไม่ก่อเหตุวิวาทห่มเถียงกันขึ้น ไม่ต้องทะเลาะวิวาทกันเพราะคำพูด.

ตปขันติ อุดหนุนจนเป็นตบะเคชะ นั้น ข้อนี้มีความสำคัญมาก ยิ่งขึ้นไปอีก คนที่อยู่หนึ่ง ๆ เฉย ๆ คอยระวังคำพูดของตนอยู่เสมอ โดย มากมักจะเป็นคนมีตบะทุกคน คนที่พูดมากจู้จี้จิบ่นจนรำคาญ ว่าคนโน้น บ้าง คนนี้บ้าง มักจะเสียตบะ เพราะจะทำให้คนอื่นขาดความเคารพ เกรงกลัว ส่วนคนที่มีความระวังเคร่งขรึมไม่ค่อยจู้จี้กับใคร พูดบ้างเป็น ครั้งคราว มักจะมีคนเกรงกลัว มีตบะเคชะอยู่ในตัว และอดทนเผา ความชั่วในจิตให้หมดไป.

อธิวาสนขันติ ได้แก่การทนได้ ธารได้เหมือนลักษณะของแผ่นดิน แม้ต้นไม้ ภูเขา และอื่นๆ แผ่นดินก็ยังทรงไว้ได้ อดทนจนเปลี่ยนเรื่องร้ายให้กลายเป็นเรื่องดี คือยอมรับความลำบากกายลำบากใจ ยอมรับด้วยใบหน้าชื่นบาน เขาจะตำหนิติเตียน คำว่า หยาบคาย เสียสติให้เจ็บใจอย่างไรก็ทนได้ ไม่แสดงการโต้ตอบ ในที่สุดเรื่องก็สงบไปเอง พระบรมศาสดาทูลพรกพวกของนางมาคันทิยาใส่ความปรีภาย พระองค์ด้วยคำค่าต่าง ๆ นานา กล่าวหาว่าพระองค์เป็นอูฐ เป็นลา เป็นต้นถึง ๗ วัน พระองค์ก็ไม่หวั่นไหว พระอนนทกราบทูลให้เสด็จหนีไปสู่เมืองอื่น พระองค์กลับตรัสถามว่า ถ้าถูกคนในเมืองนั้นด่าอีก จะทำอย่างไร พระอนนททูลว่า หนีไปเมืองอื่นอีก พระองค์ตรัสซักว่า ถ้าถูกคนเมืองนั้นด่าอีกจะทำอย่างไร พระอนนททูลว่า หนีไปเมืองอื่น ๆ ต่อไป พระองค์ตรัสว่า อย่างนั้นไม่สมควร **เรื่องเกิดที่ไหน ควรให้ระงับไปที่นั่น.**

โสรจจะ แปลว่า ความเสงี่ยม ได้แก่การรู้จักทำจิตใจให้เข้มแข็ง ผ่องใสเบิกบาน มีกายวาจาสงบเสงี่ยมเรียบร้อย เพราะเมื่ออดทนได้แล้ว ก็ไม่แสดงกิริยากาย วาจา ให้ผิดปกติ คนที่ถูกหมิ่นประมาทให้ได้รับความเจ็บใจ ไม่แสดงการโต้ตอบ เพราะอดทนได้ แต่ยังคงอาการผิดปกติ เช่น หน้าบึ้งเมื่อเกิดความโกรธขึ้น หรือครวญครางเมื่อทุกข์เวทนาครอบงำ เป็นต้น เพราะยังขาดธรรมะคือโสรจจะ. แต่สำหรับผู้มีขันติ อดทนต่อความเจ็บใจได้แล้ว ยังรู้จักทำใจให้สงบเข้มแข็งเบิกบานอีกด้วย คือมีการปกติเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น เพราะมีธรรมะคือโสรจจะ ธรรมข้อนี้ย่อมเข้าสนับสนุนขันติให้สูงเด่นขึ้น.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ขันติ และ **โสรัจจะ** ชื่อว่า **ธรรมอันทำให้งาม** คำว่า **ทำให้งาม** นั้น อธิบายว่า ความงามมีอยู่ ๒ ประการ คืองามภายนอก ๑ งามภายใน ๑ ความสะอาดงดงามของรูปร่างอันธรรมดาปรุงแต่งมาแต่กำเนิด และอาศัยการตกแต่งด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ต่างๆ ชื่อว่าความงามภายนอก อันความงามภายนอกนี้ ย่อมเป็นที่นิยมกันทั่วไป ซึ่งได้ในคำว่า "ใ้ งามเพราะขน คนงามเพราะแต่ง " แต่ถึงคั้งนั้นก็ตาม บุคคลจะอาศัย แต่ความงามภายนอกอย่างเดียวนั้นไม่พอ ต้องอาศัยความงามภายในเข้า สนับสนุนด้วยจึงจะเป็นคนงามโดยสมบูรณ์ อาการที่ใจสงบ อดทนไว้ได้ แม้ในขณะที่มีอารมณ์ชั่วร้ายมากระทบกระทั่งก็ไม่แสดงออกให้ปรากฏทาง ภายและวาจา ชื่อว่าความงามภายใน อันความงามภายในนั้น เป็นความ งามที่นิยมกันยิ่งนักในพระศาสนา เพราะผู้ที่สมบูรณ์ด้วยขันติและโสรัจจะ ย่อมมีใจหนักแน่น ไม่แสดงอาการสูง ๆ ต่ำ ๆ แม้จะประสบความดีใจ หรือเสียใจก็อดกลั้นได้ รักษาภาย วาจา ใจ ให้สุภาพเรียบร้อยเป็น ปกติ สมภาวะของตน นำเคารพนับถือ พระบรมศาสดาได้ตรัสแก่เหล่า ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้แตกความสามัคคีกันว่า... **ข้อที่เธอทั้งหลาย ผู้บวชแล้วในพระธรรมวินัยที่เรากล่าวชอบแล้วอย่างนี้ ควรเป็นผู้ อดกลั้นและเป็นผู้สงบเสถียร จะพึงงามในพระธรรมวินัยนี้แล ภิกษุ ทั้งหลาย...** ดังนี้.

อนึ่ง การที่บุคคลมารักษา ควบคุมใจให้ออกทนต่อกิเลสและผัสสะจนสงบระงับได้ ชื่อว่าได้เจริญสมาธิ เพราะฉะนั้น ขันติและโสรัจจะ จึงจัดเข้าในไตรสิกขาชื่อว่า สมาธิสิกขา หรือจิตตสิกขา ได้ด้วย.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ขันติ แปลว่าอะไร ? เป็นลักษณะและคุณสมบัติของบุคคลเช่นไร ?
๒. ขันติ ว่าโดยประเภทมีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?
๓. ขันติ ว่าโดยลักษณะมีเท่าไร ? อะไรบ้าง อธิบายพอเข้าใจ ?
๔. อธิวาสนขันติ อธิบายอย่างไร ? ขอตัวอย่างด้วย ?
๕. พระบรมศาสดาทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในวันมาฆบูชานั้น ทรงยกธรรมะอะไรขึ้นแสดงก่อน และทรงแสดงว่าอย่างไร
๖. โสรัจจะ แปลว่าอะไร ? มีลักษณะอย่างไร อธิบายด้วย ?
๗. ขันติ และโสรัจจะ ต่างกันอย่างไร ? ควรเจริญธรรมทั้ง ๒ นี้ ในขณะไหน จึงจัดว่าธรรมอันทำให้งามได้ ?
๘. คำพูดที่ว่า "ผู้มีขันติ และโสรัจจะ ย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง สูง ๆ ต่ำ ๆ ลุ่ม ๆ ดอน ๆ " นั้น ท่านเห็นด้วยหรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?
๙. ขันติ และโสรัจจะ สงเคราะห์เข้าในไตรสิกขาข้อไหนได้บ้าง ?
๑๐. พระบรมศาสดาตรัสประทานพระโอวาทแก่เหล่าภิกษุชาวเมืองโกสัมพีผู้แตกความสามัคคีกัน มีใจความว่าอย่างไร ?

บุคคลหาได้ยาก ๒ อย่าง

๑. บุพพการี บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน
๑. กตัญญูกตเวที บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน.

อง. ทุก. ๒๐/๑๐๕

อธิบายศัพท์

บุพพการี แปลว่า บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน ได้แก่บุคคลผู้มี
อหยาศัยเพื่อแม่ ประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมประจำอยู่ในใจ ไม่คิด
อยากได้แต่ฝ่ายเดียว ตั้งใจทำอุปการคุณ จะมากหรือน้อยก็ตาม โดย
ไม่หวังตอบแทนแต่อย่างใด และไม่เกี่ยวกับบุคคลผู้ซื้อขาย ซึ่งจะต้องมี
สิ่งของแลกเปลี่ยนกัน. บุพพการีโดยทั่วไปท่านกำหนดว่ามี ๔ ประเภท
คือ ๑. มารดาบิดา ๒. ครู อาจารย์ อุปัชฌาย์ ๓. พระมหากษัตริย์
๔. พระพุทธเจ้า.

มารดาบิดา ได้ชื่อว่าเป็นบุพพการีของบุตรธิดา เพราะเป็นผู้ให้
กำเนิด ให้เลือดเนื้อชีวิตจิตใจ ตลอดถึงให้อาหาร เครื่องนุ่งห่มเป็นต้น
แก่บุตรธิดา และมีหน้าที่ที่จะต้องบำรุงบุตรธิดาให้เป็นสุขตามหลัก ๕
ประการ คือ ๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว ๒. สอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔. หาคู่ครองที่สมควรให้ ๕. มอบทรัพย์
สมบัติให้ในสมัย.

ครู อาจารย์ อุปัชฌาย์ ได้ชื่อว่าเป็นบุพการีของนักเรียน ศิษยานุศิษย์ เพราะเป็นผู้มีหน้าที่แนะนำสั่งสอนอบรมให้มีความรู้ความสามารถ จนกระทั่งตั้งตนเป็นพลเมืองดี ซึ่งมีหลักที่จะต้องปฏิบัติ ๕ ประการ คือ ๑. แนะนำดี ๒. ให้เรียนดี ๓. บอกศิลปให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง ๔. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (คือจะไปทิศไหนก็ไม่ให้อดอยาก) หน้าที่ทั้ง ๕ ประการนี้ ครูอาจารย์หรืออุปัชฌาย์ ต้องปฏิบัติให้บริบูรณ์ ถ้าขาดไปแม้เพียงบางข้อบางประการ ก็ชื่อว่าบกพร่องในหน้าที่ของบุพการี.

พระมหากษัตริย์ ได้ชื่อว่าทรงเป็นบุพการีของประชาราษฎร์ เพราะทรงมีหน้าที่ปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ผู้อาศัยอยู่ในประเทศให้มีความร่มเย็นเป็นสุข โดยที่พระองค์ต้องทรงปฏิบัติทศพิธราชธรรม คือ ธรรมสำหรับพระราชา ๑๐ ประการ คือ ๑. ทาน ๒. ศีล ๓. บริจาค ๔. ความซื่อตรง ๕. ความอ่อนโยน ๖. คอยกำจัดคนชั่ว ๗. ความไม่โกรธ ๘. การไม่เบียดเบียน ๙. ความอดทน ๑๐. ความไม่ผิดในทุกกรณี.

พระพุทธเจ้า ได้ชื่อว่าทรงเป็นบุพการีของพุทธบริษัท เพราะทรงมีพระมหากรุณาอันกว้างขวางโดยไม่มีขอบเขต ทรงประทานพระธรรมเทศนาสั่งสอนเวไนยชน ด้วยหลัก ๓ ประการ คือ ๑. ทรงห้ามมิให้ทำบาปทั้งปวง ๒. ทรงสอนให้ทำบุญกุศลทุกอย่าง ๓. ทรงสอนให้ทำจิตให้ผ่องใส.

กตัญญู แปลว่า ผู้รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำแล้วแก่ตน, กตเวที

แปลว่า ผู้ประกาศคุณนั้นให้ปรากฏ ได้แก่ผู้ตอบแทนคุณ. รวมเป็น
กตัญญูกตเวที แปลว่า ผู้รู้อุปการคุณที่ท่านทำแล้วและตอบแทน.

หมายความว่า ผู้ระลึกถึงอยู่เนื่อง ๆ ซึ่งอุปการคุณ ที่ท่านบุพพการีนั่น ๆ
ได้กระทำให้แก่ตน และเมื่อได้โอกาสก็ตอบแทนคุณตามควรแก่ฐานะ
ภาวะและกาลสมัย เหมือนบุคคลที่ภู่นี้ท่านมา ครั้นได้เวลาก็ชำระหนี้
ให้ท่าน คนเราทุกคนที่เกิดมาย่อมเชื่อว่าเป็นลูกหนี้ เช่นบุตรธิดาเป็น
ลูกหนี้มารดาบิดา, นักเรียนศิษย์เป็นลูกหนี้ครูอาจารย์, ประชากรายณ์
เป็นลูกหนี้พระมหากษัตริย์, นักเรียนศิษย์เป็นลูกหนี้พระพุทธเจ้า. เมื่อ
เป็นลูกหนี้โดยที่เป็นหนี้บุญคุณท่านอยู่เช่นนี้ จึงสมควรที่จะต้องตอบแทน
คุณท่าน จึงจะเชื่อว่าเป็นการเปลื้องหนี้ได้ ผู้ที่เปลื้องหนี้ด้วยการตอบแทน
คุณท่านได้แล้ว จึงชื่อว่า กตัญญูกตเวที โดยทั่วไปท่านกำหนดว่ามี ๔
ประเภท คือ ๑. บุตรธิดา ๒. นักเรียนศิษยานุศิษย์ ๓. ประชากรายณ์
๔. พุทธบริษัท.

บุตรธิดา เมื่อระลึกถึงคุณมารดาบิดาแล้ว จึงบำรุงเลี้ยงดูและ
ถนอมน้ำใจท่านมิให้เดือดร้อน ซึ่งมีหลักแห่งการบำรุง ๕ ประการ คือ
๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เราต้องเลี้ยงท่านตอบ ๒. ช่วยทำกิจของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุลไม่ให้เสื่อมเสียชื่อเสียง ๔. ประพฤติตนให้เป็นคน
สมควรรับมรดก ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน.

นักเรียนศิษยานุศิษย์ เมื่อระลึกถึงคุณของครูอาจารย์แล้ว จึงควร
ตอบแทนคุณของท่านตามหลัก ๕ ประการ คือ ๑. แสดงความเคารพ
นอบน้อมด้วยการลุกขึ้นยืนรับ ๒. คอยรับใช้ไม่ดูคายนในเมื่อท่านมีธุรกิจ

๓. เชื่อฟังคำสั่งสอนไม่คือด้าน ๔. อุปฐากบำรุงท่านด้วยการอำนวยความสะดวกสบายตามสมควร ๕. ตั้งใจเล่าเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ.

ประชาราษฎร์ เมื่อระลึกถึงพระคุณของพระมหากษัตริย์แล้ว จึงควรตอบแทนพระองค์ท่านด้วยการตั้งใจประพฤติตนเป็นพลเมืองดี ไม่ฝ่าฝืนพระราชบัญญัติที่ทรงแต่งตั้งไว้ และมีความจงรักภักดีเคารพบูชา ด้วยการปฏิบัติตามพระบรมราโชวาทที่พระราชทานซึ่งมีประการต่าง ๆ.

พุทธบริษัท เมื่อระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าแล้ว จึงควรตอบแทนด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม กล่าวคือตั้งใจบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการงดเว้นจากข้อที่ทรงห้าม ทำตามข้อที่ทรงพระอนุญาตทุกประการ.

เมื่อบุคคลมาระลึกถึงหนี่บุญคุณแล้ว ได้เปลื้องหนี่ด้วยการประพฤติปฏิบัติขอบตอบแทนคุณโดยควรแก่ฐานะ และถูกต้องตามประเภทดังกล่าวมา จึงได้ชื่อว่า "กตัญญูกตเวที" โดยสมบูรณ์ ผู้เช่นนี้ย่อมเป็นที่นิยมชมชอบของคนทั่วไป เพราะรู้จักคุณค่าความดีที่ผู้อื่นทำไว้แก่ตน แล้วตอบแทนตามสมควร และผู้เช่นนี้ย่อมมีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไม่เสื่อมเลย พึงดูตัวอย่างสุวรรณสามโพธิสัตว์ยอดกตัญญู ตั้งใจเลี้ยงดูมารดาบิดาผู้ตาบอด แม้ถูกกบิลยักษ์ยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษสลบไปแล้ว แต่กลับฟื้นคืนชีพมาได้ ด้วยเดชแห่งความกตัญญูกตเวทีแท้ ๆ. อนึ่ง **อุปติสส-ปริพาชก** ได้ฟังคำสอนจากพระอัสสชิเถระเพียงนิดหน่อย ตั้งใจปฏิบัติตามก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ได้เป็นพระอริยบุคคลทางพระพุทธศาสนา ต่อมาได้บวชเป็นภิกษุแล้ว ปฏิบัติตามพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอน

จนได้บรรลุถึงพระอรหัตตผล นับว่าเจริญถึงขั้นสูงสุด นี่ก็เป็นผลของ กตัญญูกตเวทิตีเหมือนกัน และเมื่อท่านทราบว่พระอัสสชิเถระผู้อาจารย์อยู่ ทิศใด ก็กราบไหว้แล้วนอนฝันสิริชะไปทางทิศนั้นเสมอ ทั้งนี้ก็เนื่อง ด้วยความกตัญญูกตเวทิตีนั่นเอง.

กตัญญูกตเวทิตา ความเป็นผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นกระทำแล้วและ ตอบแทน เป็นเครื่องหมายของคนดี. คนในโลกนี้มี ๒ จำพวก คือ สาธุชน คนดี ๑ อสาธุชน คนไม่ดี ๑ ความกตัญญูกตเวทิตีเป็นเครื่องหมายของคนดี ส่วนคนที่ขาดคุณธรรมข้อนี้ ก็แสดงว่าเป็นคนไม่ดี, เป็นคนอกตัญญู ใคร ๆ ไม่ควรคบ. โบราณท่านสอนกันมว่า "แม่ แผ่นดินจะไร้หญ้า ก็อย่าคบค้คนอกตัญญู" มีพระพุทธรภายิตว่า "ถึงจะให้แผ่นดินทั้งหมด (คือยกให้เป็นผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ในแผ่นดิน ทั่วโลก) ก็ไม่อาจที่จะให้คนอกตัญญูยินดี มีความรู้สึغبุญคุณได้" ทั้งนี้ก็เพราะคนอกตัญญูนั้นไม่รู้บุญคุณของใคร ๆ แม้จะให้ทรัพย์สิน เงินทองที่มีอยู่ในแผ่นดินทั้งหมด เขาก็ยังไม่รู้จักบุญคุณ คอยแต่จะ ประทุษร้ายผู้มีบุญคุณแ่คนเสียอีก "ในคราวตกทุกข์ได้ยากก็เข้าหา ครั้น สมปรารธนาแล้วเบือนหนี บางทีก็ทำลาย" เลียงคนอกตัญญูก็เหมือน เลียงอสรพิษ เหมือนชวานาช่วยเหลืองูเห่าจะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึง ห้ามมิให้คบคนอกตัญญู. ไม้ผุ ๆ ที่ลอยน้ำมา ท่านสอนว่ให้เก็บขึ้นไว้ ทำประโยชน์ได้ ส่วนคนอกตัญญูปล่อยให้ น้ำพัดพาไปเสียเถิด อย่าเก็บ ไว้เลย.

กตัญญูกตเวทิตาธรรมนี้ ในที่บางแห่งเรียกว่า " สัปปริสฐุมิ "

คือเป็นภูมิธรรมของสัตว์บุรุษคือคนดี, อันคนดีนั้นจะประกอบกรณีใด ๆ ย่อมอาศัยธรรมข้อนี้เป็นหลักเสมอ ท่านเปรียบไว้ว่า "พื้นแผ่นดินเป็นที่รับรอง เป็นที่อาศัยของสัตว์และพฤกษาลดาชาติ ฉันทใด กตัญญูกตเวทิตาธรรม ก็เป็นพื้นฐานแห่งจิตของสัตว์บุรุษ ฉันทนั้น."

อธิบายชื่อหมวดธรรม

บุพพการีและกตัญญูกตเวทิตี บุคคลทั้ง ๒ พวกนี้ ชื่อว่า " บุคคลหาได้ยาก " เพราะการที่บุคคลผู้มีหน้าที่ทำอุปการะก่อน ได้ทำกิจตามหน้าที่ที่ดี แม้ไม่มีหน้าที่ทำอุปการะก่อน แต่ก็ได้ทำอุปการะก่อนที่ดี ชื่อว่าบุพพการีหาได้ยาก เพราะคนโดยมากมีน้ำใจตระหนี่เหนียว กิดแต่จะได้ฝ่ายเดียว ไม่ยอมเสียสละ ไม่คิดทำอุปการะแก่ผู้อื่น. ส่วนบุคคลผู้ได้รับอุปการะจากผู้อื่นจนได้มีความสุขสบายแล้ว มีความสำนึกถึงบุญคุณของท่านผู้ให้อุปการะแล้วตอบแทน ให้สมควรแก่กันนั้น หาได้ยาก เพราะคนโดยมากมักลืมตัว บางคนก็เพียงแต่นึกถึงบุญคุณได้ แต่ไม่ยอมตอบแทน เหมือนคนกู้หนี้ยืมสิน ๆ ที่รู้คืออยู่ว่าเป็นหนี้เขา แต่ไม่ยอมใช้หนี้ คอยหลบหน้าเจ้าหนี้ย่อยเสมอไป คนที่ตั้งใจชำระหนี้บุญคุณจึงหาได้ยาก. จึงเป็นอันว่าบุพพการีและกตัญญูกตเวทิตีบุคคล ทั้ง ๒ พวกนี้จะได้ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันให้สมบูรณ์ควบคู่กันไปนั้น หาได้ยาก เพราะเป็นการปฏิบัติที่ทวนกระแสกิเลสของสัตว์โลก ซึ่งมีความโลภ ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว ไม่อยากแผ่เผื่อเจือจานแก่ผู้อื่น ฉะนั้น การสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยความเมตตากรุณาที่ดี การรู้จักคุณแล้วตอบแทนด้วยหวังบูชาคุณที่ดี จึงเป็นการยาก ดังนี้แล.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. บุพพการีบุคคล ตั้งอยู่ในคุณธรรมอะไรบ้าง ? มีกี่ประเภท ?
คือใคร ?
๒. กตัญญูกตเวทีบุคคล ได้แก่คนเช่นไร ? มีกี่ประเภท ? คือใคร ?
๓. ทางพระพุทธศาสนาท่านกล่าวว่า คนเราในโลกนี้ แบ่งเป็น
๒ พวก คือเจ้าหนี้ ๑ ลูกหนี้ ๑ อยากทราบว่า ใครเป็น
เจ้าหนี้ และใครเป็นลูกหนี้ ?
๔. บุคคลเช่นไรจัดเป็นยอดกตัญญู ? ขอตัวอย่าง.
๕. คนดีก็ตาม คนไม่ดีก็ตาม มีอะไรเป็นเครื่องหมาย ?
๖. เพราะเหตุไร ท่านจึงว่าบุพพการีและกตัญญูกตเวทีบุคคลหา
ได้ยาก ?
๗. "แม่แผ่นดินจะไร้หญ้า ก็อย่าคบค้าคนอกตัญญู" คำนี้ท่าน
สอนไว้เพื่ออะไร ?

ต้นเอ๋ย ต้นกล้วย

มองดูสวย โสภา น่าเลื่อมใส

พอมีสูก ลูกฆ่า น่าเสียใจ

ต้องตายไป เปื่อยจม ทับลมดิน.

เหมือนร่างกาย มนุษย์ แม่สุดสวย

จำต้องม้วย ภินัน์พัง ไปทั้งสิ้น

ควรรีบทำ กรรมดี คู่ชีวิต

ถึงชีพสิ้น ชื่ออยู่ คู่โลก เอย.

ศรี ฯ นคร.

ติกะ คือหมวด ๓

รตนะ ๓ อย่าง

พระพุทธเจ้า ๑ พระธรรม ๑ พระสงฆ์ ๑

๑. ท่านผู้สอนให้ประชุมชนประพฤติดชอบด้วยกาย วาจา ใจ ตามพระธรรมวินัย ที่ท่านเรียกว่าพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้า.
๒. พระธรรมวินัย ที่เป็นคำสั่งสอนของท่าน ชื่อพระธรรม.
๓. หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของท่านแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ชื่อพระสงฆ์.

บุ. บุ. ๒๕/๑

อธิบายศัพท์

๑. พระพุทธเจ้า ศัพท์บาลีว่า พุทฺธะ แปลโดยพยัญชนะว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน หมายความว่า ผู้รู้เท่าสังขารทั้งปวงด้วยตนเอง และให้ผู้อื่นรู้เท่าสังขารด้วย. เป็นผู้ตื่นจากความหลับคือสัมโมหะ และทรงปลุกผู้อื่นให้ตื่นด้วย, เป็นผู้เบิกบานพระหฤทัย คุจดอกประทุมอันคลี่บานเต็มที และทำผู้อื่นให้เบิกบานใจด้วย.

อนึ่ง พระพุทธเจ้า ว่าโดยโลกียโวหาร ได้แก่สัตว์พิเศษผู้หนึ่ง มิใช่เทวดา มาร พรหม อมนุษย์ใดๆ เป็นมนุษย์นี้เอง แต่เป็นมนุษย์อัศจรรย์ มีปัญญาฉลาดล่วงสมณะ เทวดา มาร พรหม ทำตนเองให้บริสุทธิจากอุปกิเลสบาปธรรมได้ แล้วสอนผู้อื่นให้ได้ความบริสุทธิดีด้วย. ว่าโดยปรมัตถโวหาร ได้แก่วิสุทธิขั้นที่ ๑ คือกองรูป

กองเวทนา กองสัญญา กองสังขาร กองวิญญาณ อันบริสุทธีจาก
อุปกิเลสบาปธรรม.

๒. พระธรรม ศัพท์บาลีว่า **ฉัมมะ** แปลโดยพยัญชนะว่า
สภาพผู้ทรงไว้ หมายความว่า ทรงบุคคลผู้ปฏิบัติไว้ มิให้ตกในอบาย
ทั้ง ๔ และในวิญญูทุกข์.

อนึ่ง พระธรรม คือ ความดีจริง อันได้แก่ความไม่โลภ
ไม่โกรธ ไม่หลง ที่บุคคลทำให้มีให้เป็นขึ้นด้วยอบายที่แท้จริง ไม่ใช่
ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ที่มีในเวลาดอนหลับ. อีกอย่างหนึ่ง
ได้แก่ความเป็นเองที่ไม่มีโลภ - โกรธ - หลง เพราะไม่มีสังขารเป็นที่ตั้ง.

อีกอย่างหนึ่ง พระธรรม คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด
หากจัดเป็นสอง เรียกว่าพระธรรม ๑ พระวินัย ๑ หรือจัดเป็น
สาม เรียกว่าพระไตรปิฎก อันได้แก่พระวินัย ๓ พระสูตร ๑ พระ
อภิธรรม ๑ หรือเรียกว่า พระสังคหธรรม ๓ อันได้แก่ปริยัติสังคหธรรม ๑
ปฏิบัติสังคหธรรม ๑ ปฏิเวธสังคหธรรม ๑.

๓. พระสงฆ์ ศัพท์บาลีว่า **สังฆะ** แปลโดยพยัญชนะว่า หมู่
หมายถึงหมู่แห่งสาวก คือผู้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วปฏิบัติชอบ
ตามพระธรรมวินัย. พระสงฆ์มี ๒ ประเภท คือ ๑. สมมติสงฆ์ ๒. อริยสงฆ์.

สมมติสงฆ์ แปลว่าสงฆ์โดยสมมติ หมายถึงภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป
นั่งภายในสีมา (เขตชุมนุมสงฆ์ตามหลักพระวินัย) ไม่ละหัดตบาสกัน
มีอำนาจให้คำสั่งฆกรรมนั้น ๆ มีอุโบสถกรรมเป็นต้น.

อริยสงฆ์ แปลว่าหมู่แห่งพระอริยเจ้า หมายถึงภิกษุผู้เป็นอริย-
บุคคล ๔ จำพวกคือ พระโสดาบัน ๑ พระสกทาคามี ๑ พระอนาคามี ๑

พระอรหันต์ ๑.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ชื่อว่า รตนะ โดยอธิบายว่า เป็นแก้ววิเศษ ที่ควรยำเกรง มีค่ามาก หาที่เปรียบมิได้ จะขังเทียบมิได้ เป็นสิ่งที่หาได้ยาก เป็นเครื่องบริโภคน คือสมบัติของคนดี.

ธรรมดาคณดี ของดี นิยมเรียกกันว่า รตนะ แปลว่า แก้ว เช่น พุทธรตนะ แก้วคือพระพุทธเจ้า ธรรมรตนะ แก้วคือพระธรรม สังฆรตนะ แก้วคือพระสงฆ์ ๓ อย่างนี้รวมเรียกว่า พระรัตนตรัย แปลว่าแก้ว ๓ อย่าง. แต่ตัวอย่างก็มีคุณค่าอันยอดเยี่ยมในโลก ผู้ใดมีแก้ว ๓ อย่างนี้ไว้ ผู้นั้นจัดว่าเป็นผู้ดี มีความร่ำรวยที่สุด และมีความสุข สวรรค์ตลอดไป.

ส่วนจักรแก้ว ช่างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว ขุนคลังแก้ว ขุนพลแก้ว อันเป็นรตนะ ๗ ประการ ของพระเจ้าจักรพรรดิ ก็จัดว่าเป็นของดี สัตว์ดี คนดี แต่ก็ยังมีคุณค่าด้อยกว่าพระรัตนตรัย.

คุณของรตนะ ๓ อย่าง

พระพุทธเจ้า รู้ดีรู้ชอบด้วยพระองค์เองก่อนแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตามด้วย.

พระธรรม ย่อมรักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว.

พระสงฆ์ ปฏิบัติชอบตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว สอนผู้อื่นให้กระทำตามด้วย.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ๑

อธิบาย

ความจริงคุณของรตนะ ๓ อย่างนี้มีมาก ยากที่จะพรรณนาให้
สิ้นสุดได้ แต่เพื่อความสะดวกแก่ผู้เริ่มแรกเข้ามาศึกษา ท่านจึงได้กล่าว
เพียงย่อ ๆ พอให้จับใจความได้.

ในลำดับนี้ จะอธิบายคุณของรตนะ ๓ อย่างนี้ให้กว้างออกไปอีก
หน่อย เพื่อให้เข้าใจพอสมควร.

พระพุทธเจ้า มีพระคุณมากที่สุด ใคร ๆ ไม่อาจพรรณนาให้สิ้น
จบครบถ้วนได้ แต่จะขอประมวลอธิบายโดยย่อเป็น ๓ ประการ คือ

๑. **พระปัญญาคุณ** ได้แก่พระปัญญารู้เท่าทันสังขารทั้งปวง อัน
เป็นตัวทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ ๑ พระปัญญารู้เท่าทันเหตุเกิดแห่งสังขาร อัน
เป็นตัวสมุทัยที่ควรละ ๑ พระปัญญารู้เท่าทันความดับแห่งสังขาร อัน
เป็นตัวนิโรธที่ควรทำให้แจ้ง ๑ พระปัญญารู้เท่าทันข้อปฏิบัติให้ถึงความ
ดับแห่งสังขาร อันเป็นตัวมรรคที่ควรให้เกิด ๑.

๒. **พระบริสุทธิคุณ** ได้แก่ความละกิเลสและวาสนาเสียได้ แม้
โลกธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งมาถึงเฉพาะพระพักตร์ ก็ไม่ทรงยินดียินร้าย
มีพระหฤทัยสदाไสบริสุทธิสม่ำเสมอ.

๓. **พระมหากรุณาคุณ** ได้แก่ทรงมีความเอ็นดูเมตตาปราณีต่อ
สัตว์โลก ทรงเห็นสัตว์โลกร้อนอยู่ด้วยเพลิงกิเลส เพลิงทุกข์ วายเวียน
อยู่ในทะเลใหญ่คือสังสารวัฏ. ทรงปรารภนาจะให้สัตว์ดับเพลิงกิเลสพ้น
จากทุกข์ จึงได้ทรงช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ ตั้งแต่ครั้งยังเป็นพระ
โพธิสัตว์ เรื่อยมาจนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพาน.

พระธรรม มีคุณมาก แต่เมื่อกกล่าวโดยย่อก็ได้ในหลักว่า

๑. **ชมฺโหม กุโลกปตนา ตทธาริธารี** พระธรรมเป็นสภาพทรงบุคคลผู้ปฏิบัติธรรมไว้ให้พ้นจากการตกไปในโลกอันชั่วช้าเลวทราม.
๒. **ชมฺโหม ปาเปติ สุกฺตี** พระธรรมย่อมส่งผู้ปฏิบัติให้ถึงสุคติ.
๓. **ชมฺโหม หเว รกฺขติ ชมฺมจารี** พระธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม.
๔. **ชมฺโหม สฺวจินฺโณ สุขมาวหาติ** พระธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้.
๕. **ชมฺมจารี สุขํ เสติ** ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข.

พระสงฆ์ ก็มีคุณมาก โดยย่อก็คือ ท่านปฏิบัติดี - ตรง - ถูกต้อง - สมควร ขจัดกิเลสของตนตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน และสอนผู้อื่นด้วย. เป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นำคำสอนของพระพุทธเจ้าสืบต่อกันมา เป็นนาบุญอันดีของชาวโลก. การที่ชาวโลกได้อยู่เย็นเป็นสุข ก็เพราะได้อาศัยพระสงฆ์ ปฏิบัติตามที่พระสงฆ์สั่งสอน ให้ปฏิบัติพระธรรมพระวินัย อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานนานแล้ว แต่พระสงฆ์ยังช่วยทรงจำหลักธรรมวินัยสั่งสอนสืบต่อกันจนถึงบัดนี้ และพระสงฆ์ยังช่วยทรงจำหลักบทบาทสำคัญในการนำพระพุทธศาสนาให้เจริญแพร่หลายเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ชาวโลกต่อไป.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. พระพุทธเจ้า มาจากศัพท์บาลีว่าอะไร ? แปลโดยพยัญชนะว่าอะไร ?

๒. ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ๓ คำนี้ มีความหมายว่าอย่างไร ?
๓. พระพุทธเจ้า ว่าโดยโลกียวิหาร และว่าโดยปรมัตตวิหาร
ได้แก่อะไร ?
๔. พระธรรม มาจากศัพท์บาลีว่าอะไร ? แปลโดยพยัญชนะว่า
อะไร ? หมายความว่าอย่างไร ?
๕. พระธรรม คืออะไร ? หากจัดเป็น ๒ หรือ ๓ เรียกว่าอะไร ?
๖. พระสงฆ์ มาจากศัพท์บาลีว่าอะไร ? แปลโดยพยัญชนะว่า
อะไร ? หมายถึงใคร ?
๗. พระสงฆ์ มีกี่ประเภท ? คืออะไร ? ประเภทนั้น ๆ หมายถึง
ถึงใคร ?
๘. พระพุทธเจ้าเป็นต้นที่ได้ชื่อว่ารัตนะ โดยอธิบายอย่างไร ?
๙. พระรัตนตรัย แปลว่าอย่างไร ? มีอะไรบ้าง ? จักรแก้วด้วย
ไข่มุข ?
๑๐. คุณของพระพุทธเจ้า โดยย่อมี ๓ อย่าง คืออะไร ? อธิบาย
๑๑. คุณของพระธรรม โดยย่อมีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?
๑๒. คุณของพระสงฆ์มีอย่างไรบ้าง ?

ดอกเอ๋ย กล้วยไม้ อานันต์ได้ หลายชนิด แผลกผิตสี
เช่นช้างแดง มาดาม สวยงามดี ฟ้ามุ่ยมี เอื้องผึ้ง พิศตรึงตา.
ครั้นนานวันมีอัน จะปล้นร่วง จากขั้วพวง เหี่ยวแห้ง ไซ้แกลึ่งว่า
แม้มนุษย์ เรานี้ มีนานา อนิจจา จงรู้ ร่วงพรุ เอย.

ศรี ๑ นคร.

อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ๓ อย่าง

๑. ทรงสั่งสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น
๒. ทรงสั่งสอนมีเหตุที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้.
๓. ทรงสั่งสอนเป็นอัครรรย คือผู้ปฏิบัติตามย่อมาได้ประโยชน์

โดยสมควรแก่ความปฏิบัติ.

นัย. อง. ติก. ๒๐/๓๕๖

อธิบายศัพท์

๑. ข้อที่ว่า ทรงสั่งสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้เห็นจริง นั้น มีอธิบายว่า ทรงสอนให้รู้จักให้เข้าใจชัดเจนยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่ใช่ทรงสอนให้หลงเชื่อคลุ้มเครือ งมงาย หรือไม่ทรงสอนให้คนโง่.

ตอนที่ว่า สิ่งที่ควรรู้ควรเห็น นั้น มีอธิบายว่า สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้มีอยู่มาก สิ่งที่ควรรู้ควรเป็น พระองค์ก็ทรงสอนสิ่งนั้น สิ่งใดไม่ควรรู้ไม่ควรเห็น พระองค์ไม่ทรงสอนสิ่งนั้น.

ก็แล สิ่งที่ควรรู้ควรเป็น ได้แก่ขั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อริยสัจ ๔ เมื่อรู้ชัดเห็นชัดขั้น ๕ เป็นต้นแล้ว ก็เป็นทางให้พ้นทุกข์ได้บรรลุโลกุตตรสุขในที่สุด. แม้ความรู้ศิลปวิทยาการต่าง ๆ ที่เป็นทางให้ดำรงชีพอยู่เป็นสุข ตามวิสัยของชาวโลกที่ยังติดโลกียสุขในปัจจุบันก็ดี ความรู้ที่จะได้รับสุขในกายภาคหน้า เช่น สัทธาสัมปทา เป็นต้น กว่าจะบรรลุโลกุตตรสุขก็ดี ก็ชื่อว่า เป็นสิ่งที่ควรรู้ ควรเห็น เพราะบุคคลควรทำความเข้าใจและปฏิบัติให้ได้ เพื่อความพ้นทุกข์และประสบสุขตาย

ควรแก่ฐานะ ภาวะ สติ ปัญญา ของตน ๆ.

ส่วนสิ่งที่ไม่ควรรู้ ไม่ควรเป็น เช่นปัญหาเรื่องโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด ไม่มีที่สุด เป็นต้น เรื่องทำนองนี้ไม่ใช่ทางที่จะให้พ้นทุกข์ ไม่มีประโยชน์อะไร แม้เหล่าเสื่อมโทรมทางศีลธรรม เช่นสถานเรีงรมย์ ระเบ้าลามก ภาพยนตร์ลามก แหล่งมั่วสุมยาเสพติดให้โทษ บ่อนพนัน เป็นต้น ก็เป็นสิ่งที่ไม่ควรรู้ ไม่ควรเป็น คือบุคคลไม่ควรประพฤติดนให้หมกมุ่นอยู่ในสิ่งเหล่านี้ เพราะมีแต่จะพาให้ฉิบหายวายเป็นไปไม่เป็นทางที่จะให้พ้นทุกข์ไปได้ พระไม่สอน.

พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรม ก็ทรงพิจารณาอุปนิสัยของผู้ฟังเสียก่อน แล้วจึงทรงสั่งสอนเฉพาะเรื่องทีควรรู้ควรเห็น ให้พอเหมาะแก่อุปนิสัยของผู้ฟังนั้น ๆ จึงปรากฏว่าได้ผลดี เหมือนนายแพทย์ตรวจดูสมุฏฐานของโรคก่อนแล้วจึงวางยา โรคจึงหาย ได้ผลดีฉะนั้น.

๒. ข้อที่ว่า ทรงสั่งสอนมีเหตุ นั้น มีอธิบายว่า ทรงแสดงธรรมพร้อมทั้งเหตุ หมายความว่า มีเหตุมีผล ไม่ทรงแสดงธรรมไร้เหตุ คือไม่มีเหตุไม่มีผล เช่นบางศาสนาสอนว่า ทำอย่างนี้ ๆ ตายแล้วไปสวรรค์ ทำอย่างนั้น ๆ ตายแล้วไปนรก ทั้ง ๆ ที่ผู้แสดงและผู้ฟังไม่รู้ว่ สวรรค์นรก เป็นอย่างไร อยู่ที่ไหน ทางอันแท้จริงเป็นอย่างไร. แต่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมชี้เหตุชี้ผล ให้ผู้ฟังเห็นได้โดยประจักษ์ แจ่มแจ้ง เช่นทรงแสดงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. ตัณหาเป็นเหตุ ทุกข์เป็นผล อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นเหตุ ความดับทุกข์เป็นผล. นี่ความยากจน นี่เหตุให้เกิดความยากจน นี่ความร่ำรวย นี่ข้อปฏิบัติให้เกิดความร่ำรวย. ความเกียจคร้าน ความไม่

รู้จักประมาณเป็นเหตุ ความยากจนเป็นผล. ความขยัน ความรู้จักประมาณ เป็นเหตุ ความร่ำรวยเป็นผล. นี้ความสุขกายสบายใจที่บุคคลได้รับใน ภายนอกนี้ เหตุให้มีความสุขกายสบายใจในภายในนี้ ความทุกข์กายทุกข์ ใจที่บุคคลได้รับในภายนอกนี้ เหตุให้ได้รับทุกข์กาย - ใจในภายใน. ศรัทธา คีต จาคะ ปัญญา เป็นเหตุ, ความสุขกาย - ใจในภายในเป็นผล. ความไร้ศรัทธา ไร้คีต ไร้จาคะ ไร้ปัญญา เป็นเหตุ, ความทุกข์กาย - ใจ ในภายในเป็นผล.

ข้อที่ว่า ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้ นั้น มีอธิบายว่า เมื่อ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมพร้อมทั้งเหตุ ก็มีเหตุมีผลบริบูรณ์ดังกล่าว แล้ว หากผู้ฟังตั้งใจฟัง ใช้สติไตร่ตรอง ใช้ปัญญาสอดส่องตามกระแส ธรรม ก็ย่อมเห็นจริง คือเข้าใจตามธรรมนั้น ๆ ได้ แต่ถ้าไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตรงตาม ก็ไม่อาจเห็นจริง คือไม่เข้าใจ นี่เป็นความผิดพลาดของ ผู้ฟังเอง มิใช่ความผิดของพระพุทธเจ้า.

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงยึดหลักว่า ทรงแสดงธรรมมีเหตุ ที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้เสมอ ไม่ทรงแสดงธรรมโดยไร้เหตุ.

๓. ข้อที่ว่า ทรงสั่งสอนเป็นอัสจรรย นั้น มีอธิบายว่า คำสอน ของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมที่แปลกประหลาด คือมีปาฏิหาริย์ เพราะ สามารถนำบุคคลที่เป็นข้าศึกของพระองค์ หรือผู้มีไม่เคารพนับถือให้กลับ มาเคารพนับถือพระองค์ได้ เช่นพระปัญจวัคคีย์ คลายความนับถือเพราะ เห็นพระองค์คลายความเพียรเลิกทวกรกิริยา แต่กลับเคารพนับถือเพราะได้ ฟังคำตรัสเป็นอัสจรรย, องคุลิมาลโจรไล่ตามฆ่าพระพุทธเจ้า เรียกให้ พระพุทธเจ้าหยุด พระองค์ได้ตรัสว่า เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด

พระคำรัสเพียงเท่านี้ สามารถกลับใจของคูลิมาลโจรให้ทั้งดาบหมอบกราบพระพุทธเจ้าเป็นอัครรรย.

อีกอย่างหนึ่ง ที่ว่าทรงสั่งสอนเป็นอัครรรยนั้น อธิบายว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์นั้นแปลกประหลาด เพราะสามารถอำนวยผลให้แก่ผู้ปฏิบัติได้กลับตนจากคนชั่วเป็นคนดี กลับจากความจนเป็นคนมั่งมี กลับจากใจร้ายกลายเป็นใจดี กลับจากปฤชุนเป็นอริยชน จึงเป็นอันว่า ผู้ปฏิบัติตามย่อมนได้ประโยชน์สมควรแก่ความปฏิบัติ และได้ประโยชน์ในปัจจุบันชาติ ไม่ต้องรอไปถึงชาติหน้า.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

การสั่งสอนทั้ง ๓ อย่างนี้ เรียกว่า อาการ คือ วิธีการ ได้แก่ กฎเกณฑ์ ในการทรงสั่งสอน พระพุทธเจ้าจะทรงสั่งสอนใครที่ไหนก็ได้ ทรงใช้อาการ วิธีการ กฎเกณฑ์ทำนองนี้ กล่าวคือ ชั้นแรกทรงมุ่งที่จะให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น เมื่อทรงมุ่งอย่างนี้ ก็ได้ทรงใช้วิธีแสดงธรรมให้มีเหตุผลอันสมควร ให้พอเหมาะแก่ภาวะเพศภูมิ และอุปนิสัยของผู้ฟัง เมื่อทรงแสดงอยู่ ทรงมุ่งที่จะให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์ทันที คือได้ผลดีในขณะที่ปฏิบัติตนเอง ไม่ต้องชักช้า.

อาศัยอาการ วิธีการ ดังนี้ จึงปรากฏผลว่า ในเวลาจบพระธรรมเทศนาแต่ละครั้ง เริ่มแต่ปฐมเทศนา ผู้ฟังธรรมได้บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นอันมาก หากไม่ถึงขั้นนั้น ก็ได้ความเชื่อ ความเลื่อมใส ยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต เป็นอย่างนี้ทุกครั้งที่ยังแสดงธรรม.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ตอนที่ว่าทรงสั่งสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้ยังเห็นจริงนั้น มีอธิบายว่าอย่างไร ?
๒. สิ่งที่ควรรู้ควรเป็น ได้แก่อะไร ? อะไรเป็นสิ่งที่ไม่ควรรู้ไม่ควรเห็น ? เพราะเหตุไร ?
๓. พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมีเหตุอัน ทรงสอนอย่างไร ?
๔. เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนดีแล้ว ผู้ฟังย่อมรู้เห็นจริงได้เสมอไปหรืออย่างไร ?
๕. ข้อว่าทรงสั่งสอนเป็นอัศจรรย์นั้น มีอธิบายว่าอย่างไร ?
๖. พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนด้วยอาการอย่างไร จึงปรากฏว่าได้ผลดีทุกครั้ง ?
๗. ผลดีที่เกิดจากที่ทรงสั่งสอนด้วยอาการ ๓ อย่างนั้นคืออะไร ?

ต้นเอ๋ย ต้นขามหวาน

นามขนาน มากมาย หลายวิถี

ว่า " จำปา " " กำปูลู " " จามจุรี "

ดอกมีสี ชมพู เป็นพุ่มงาม.

เหมือนบุคคล สนใจ ในธรรมหลาย

แผ่ขยาย ในตน คนเกรงขาม

ธรรมพิทักษ์ รักษา สง่างาม

ย่อมมีความ ร่มเย็น เป็นสุข เอย.

ศรี ๑ นคร.

โอวาทของพระ พุทธเจ้า ๓ อย่าง

๑. เว้นจากทุจจริต คือประพฤติกัด้วย กาย วาจา ใจ
๒. ประกอบสุจจริต คือประพฤติกอบด้วย กาย วาจา ใจ.
๓. ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้น.

ที. มหา. ๑๐/๕๗

คำอธิบายศัพท์

๑. คำว่า **ทุจจริต** แปลว่า ประพฤติชั่ว หมายความว่า ทำบาป คือทำความทุกข์. ทำความชั่ว. หรือทำอกุศล คือทำความไม่ดี.

พระพุทธเจ้าได้โอวาท คือทรงตักเตือนสั่งให้เว้นจากทุกจริต หมายความว่า ให้เว้นจากความประพฤติกั ให้เว้นจากการทำบาป ให้เว้นจากการทำความไม่ดี.

๒. **สุจจริต** แปลว่า ประพฤติกอบ หรือประพฤติกดี หมายความว่า ทำบุญ คือทำความสุข หรือทำกุศล คือทำความดี.

พระพุทธเจ้าได้โอวาท คือทรงตักเตือน สอนให้ประกอบสุจจริต หมายความว่า ให้กระทำการประพฤติกดี ให้ประกอบการบุญกุศล โดยใจความก็คือ ให้ทำความดีนั่นเอง.

๓. คำว่า **ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ** มี โลภ โกรธ หลง เป็นต้น นั้น หมายความว่า ตามธรรมดาใจ หรือ

จิตของคนเรานี้มักเศร้าหมองขุ่นมัวด้วยเครื่องเศร้าหมองต่าง ๆ เช่นความโลภ แม้ตั้งใจทำความดี แต่มีความโลภเข้าเจือปนด้วย เมื่อทำความดีไม่ได้ตามปรารถนา ก็เกิดความโกรธ ความไม่พอใจในตนเองบ้าง โนผู้อื่นบ้าง. การที่มีความโลภ ความโกรธ เข้าเจือปนในขณะที่ทำความดีดังนี้ ก็เพราะมีความหลงมกมายเข้าเจือปนอยู่ในจิตใจเป็นเชื้อเรื้อรังมาก่อนแล้ว. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงโอวาท คือตักเตือนสอนให้ทำจิตใจให้หมองจืดจากเครื่องเศร้าหมองใจ มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้น.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

การเว้นจากทุจริต ๑ การประกอบสุจริต ๑ การทำจิตใจให้หมองจืดจากเครื่องเศร้าหมองใจ มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้น ๑ ทั้ง ๓ อย่างนี้ ชื่อว่าโอวาทของพระพุทธเจ้า เพราะเป็นคำแนะนำตักเตือนของพระพุทธเจ้า ได้ในศัพท์บาลีว่า พุทธโอวาท, แต่บางแห่งเรียกว่าทุกพระองค์ ทรงสั่งสอนครบทั้ง ๓ อย่างนี้เหมือนกันหมด..

อนึ่ง พระโอวาททั้ง ๓ นี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงถือเป็นหลักคำสอนแก่ภิกษุในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน เริ่มตั้งแต่วันเพ็ญเดือน ๓ ภายหลังตรัสรู้ ๕ เดือนเป็นต้นมา โดยมีชื่อว่า โอวาทปาติโมกข์.

และต่อมาอาจารย์ทั้งหลายได้ถือกันว่า พระโอวาททั้ง ๓ นี้เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา เพราะส่วนสำคัญของพระพุทธศาสนาอยู่ที่พระโอวาท ๓ อย่างนี้ ส่วนคำสั่งสอนอย่างอื่นแม้มีจำนวนถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แต่เมื่อย่อให้สั้นก็คงเหลือเพียง ๓ อย่างนี้เท่านั้น.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. คำว่า ทุจริต บาป อกุศล ต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ?
๒. พระโอวาทของพระพุทธเจ้า ข้อว่า เว้นจากตุจริต หมายความว่าอย่างไร ?
๓. คำว่า สุจริต บุญ กุศล คืออะไร ?
๔. พระพุทธโอวาท ข้อ ๒ ว่าอย่างไร ? หมายความว่าอะไร ?
๕. พระพุทธศาสนา ข้อ ๓ ว่าอย่างไร ? หมายความว่าอะไร ?
๖. พระโอวาทของพระพุทธเจ้ามีมาก แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว มีอะไรบ้าง ?
๗. โอวาทปาติโมกข์มีกี่ข้อ ? ข้อไหนเป็นคำสั่ง คือห้ามมิให้ทำ ? ข้อไหนเป็นคำสอน คือแนะนำให้ทำ ?
๘. อะไรเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ?
๙. พระพุทธโอวาท พระพุทธศาสนา โอวาทปาติโมกข์ หัวใจพระพุทธศาสนา ต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ?
๑๐. ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่า ทำตามพระโอวาทของพระพุทธเจ้า ?

โรคทางกาย	ให้หมอ	ชะลอให้
โรคจิตใจรั	ฟังหมอ	ก็ไร้ผล
จำต้องฟัง	ธัมโมสถ	ทศพล
วางใจตน	เป็นกลาง	ว่างว่าง เอย.
		ศรี ฯ นคร.

ทุจริต ๓ อย่าง

๑. ประพฤติชั่วด้วยกาย เรียกกายทุจริต
๒. ประพฤติชั่วด้วยวาจา เรียกวจิทุจริต
๓. ประพฤติชั่วด้วยใจ เรียกมโนทุจริต.

กายทุจริต ๓ อย่าง

ฆ่าสัตว์ ๑ ลักขโมย ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑.

วจิทุจริต ๔ อย่าง

พูดเท็จ พูดส่อเสียด ๑ พูดคำหยาบ ๑ พูดเพ้อเจ้อ ๑.

มโนทุจริต ๓ อย่าง

โลภอยากได้ของเขา ๑ พยายามปองร้ายเขา ๑ เห็นผิดจาก

คลองธรรม ๑.

ทุจริต ๓ อย่างนี้ เป็นกิจไม่ควรทำ ควรจะละเสีย.

อง. ทสก. ๒๔/๓๐๓

อธิบายศัพท์

การประพฤติชั่วด้วยกาย หมายความว่า ทำชั่วทางกาย มี ๓ อย่าง
คือ:-

๑. ฆ่าสัตว์มนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉาน รวมทั้งการเบียดเบียนให้ได้
รับบาดเจ็บ พิกลพิการ หรือได้รับความลำบากต่าง ๆ.

๒. ลักขโมย รวมทั้งฉก ฉิง ปล้น หรือกระทำด้วยอาการอย่างใด
อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ยินดีให้.

๓. ประพฤติผิดในกาม หมายความว่า การล่วงเกินสมสู่ในคู່ครอง
ของผู้อื่น หรือในบุคคลที่เขาหวงห้าม.

การประพฤติชั่วด้วยวาจา หมายความว่า ทำชั่วทางวาจา ซึ่ง
ได้แก่ทางคำพูด พูดชั่วมี ๔ อย่าง คือ:-

๑. พูดเท็จ คือพูดด้วยความจงใจ มุ่งที่จะให้ผู้ฟังเข้าใจผิดจาก
ความจริง แม้การเขียนหนังสือปกเขา หรือต้นศีรชะพักหน้าให้เขาเข้าใจ
ผิด ก็จัดว่าพูดเท็จเหมือนกัน เขาจะเชื่อหรือไม่เชื่อ ไม่เป็นประมาณ.

๒. พูดต่อเสียด คือพูดยุยงประสงค์ให้บุคคลแตกความสามัคคี
เขาจะแตกความสามัคคีกันหรือไม่รัก ไม่เป็นประมาณ หรือให้เขามา
รักชอบตน เขาจะรักหรือไม่รัก ไม่เป็นประมาณ.

๓. พูดคำหยาบ คือพูดเสียดแทงประสงค์ให้ผู้อื่นเจ็บใจ ระคายหู
ด้วยอ้ำวตถุ ที่ไม่เป็นจริงมาพูด พูดยกให้สูงกว่าพื้นเพเดิมของเขาเรียกว่า
ประชด หรือพูดกดให้เป็นคนเลวกว่าพื้นเพเดิมของเขาเรียกว่าด่า แม้
การพูดอ้อเอาข้อที่บกพร่องที่มีจริงในตัวของเขาขึ้นพูดด้วยประสงค์ให้เขา
เจ็บใจก็เรียกว่าด่า เป็นคำหยาบเหมือนกัน เขาจะรู้สึกเจ็บใจหรือไม่รู้สึก
ไม่เป็นประมาณ.

๔. พูดเพ้อเจ้อ คือพูดจาเหลวไหล ไร้สาระ พูดด้วยความคะนอง
วจา พูดเล่นไม่รู้จักกาลเทศะ พูดเล่นสำนวน พูดล้อเลียน ไม่ได้ตั้งใจ
ให้เขาเข้าใจผิดอะไร แต่เป็นการเสียเวลาที่ฟังคำเช่นนั้น ฟังแล้วไม่ได้
ประโยชน์อะไรเลย.

การประพฤติชั่วด้วยใจ หมายความว่า ทำชั่วทางใจ ซึ่งได้แก่
คิดชั่วมี ๓ อย่าง คือ :-

๑. โลกอยากได้ของเขา คือคิดอยากมีที่จะเอาสิ่งของของผู้อื่นมาเป็นของตน โดยวิธีทุจริต แม้ได้สิ่งนี้มาแล้ว ก็ยังคิดโลกอยากได้สิ่งอื่นอีกต่อไป ยิ่งได้ ก็ยิ่งคิดโลกอยากได้อยู่นั่นเอง.

๒. พยาบาทปองร้ายเขา คือคิดจงล้างจงผลาญเขา มุ่งที่จะให้ทรัพย์สินสมบัติ เกียรติชื่อเสียง ร่างกายชีวิตของเขาพินาศไป.

๓. เห็นผิดจากคลองธรรม คือคิดเห็นผิดคลาดเคลื่อนจากความ เป็นจริง ความ เป็นจริงท่านเรียกว่าคลองธรรม ๆ มีอยู่ว่า บุญ-บาป มีอยู่ บิฑามารดา มีคุณ ทำเหตุดี ได้ผลดี ทำเหตุชั่ว ได้ผลชั่ว, คนจะ ได้ดีหรือชั่วเพราะการกระทำ, สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง, แต่ความเห็นผิด ตรงกันข้าม คือคิดเห็นว่า บุญ-บาปไม่มี, บิฑามารดาไม่มีคุณ, คนดี ความชั่วไม่มีเหตุ, คนจะดีหรือชั่ว ก็ดีเอง ชั่วเอง ไม่ใช่เพราะการกระทำ สังขารทั้งปวงเที่ยง เป็นอย่างไร ก็คงเป็นอย่างนั้นตลอดไป.

ทุจริตทั้ง ๓ อย่างนี้ ล้วนแต่เป็นกิจที่ชั่วร้ายเสียหายด้วยกัน หาก จะพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วน ก็จะเห็นได้ว่า มโนทุจริต เป็นความเสียหาย ร้ายแรงที่สุด เพราะคนเรานี้มีใจเป็นสำคัญที่สุด เมื่อใจชั่วเพราะคิดเห็น ผิดจากทำนองคลองธรรมแล้ว การทำทางกาย การพูดทางวาจา ก็ย่อม ชั่วตามไปด้วย ก่อความเดือดร้อนใจแก่ตนก่อนแล้ว ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ด้วยการทำ การพูด ภายหลัง.

ฉะนั้น ทุจริตทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นกิจไม่ควรทำ ควรจะละเสีย.

สุจริต ๓ อย่าง

๑. ประพฤติชอบด้วยกาย เรียกกายสุจริต.
๒. ประพฤติชอบด้วยวาจา เรียกวจีสุจริต.
๓. ประพฤติชอบด้วยใจ เรียกมโนสุจริต.

กายสุจริต ๓ อย่าง

เว้นจากฆ่าสัตว์ ๑ เว้นจากลักขโมย ๑ เว้นจากการประพฤติดิ
ในกาม ๑.

วจีสุจริต ๔ อย่าง

เว้นจากพูดเท็จ ๑ เว้นจากพูดส่อเสียด ๑ เว้นจากพูดคำหยาบ ๑
เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ ๑.

มโนสุจริต ๓ อย่าง

ไม่โลภอยากได้ของเขา ๑ ไม่พยาบาทปองร้ายเขา ๑ เห็นชอบ
ตามคลองธรรม ๑.

สุจริต ๓ อย่างนี้ เป็นกิจควรทำ ควรประพฤติ.

อง. ทสก. ๒๔/๓๐๓

อธิบายศัพท์

คำอธิบายศัพท์ทั้งปวงในสุจริต ๓ อย่างนี้ นักเรียนพึงทราบโดย
นัยอันตรงกันข้ามกับคำอธิบายในทุจริต ๓ อย่าง.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

คนเราจะเป็นคนชั่วหรือเป็นคนดี มิใช่เพราะชาติตระกูลหรือทรัพย์

แต่เพราะประพจน์ทุจริต หรือสุจริตต่างหาก กล่าวคือถ้าประพจน์ทุจริต ก็เป็นคนชั่ว ถ้าประพจน์สุจริต ก็เป็นคนดี.

อันความประพจน์นั้น ก็คือการกระทำ และการกระทำนั้นมีทางทำได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ๑ ทางวาจา ๑ ทางใจ ๑ การทำชั่วหรือประพจน์ชั่ว ก็ทำได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ท่านจึงเรียกชื่อว่าทุจริต ๓ อย่าง การทำดีหรือประพจน์ดีก็ทำได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ท่านจึงเรียกชื่อว่าสุจริต ๓ อย่าง.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. การประพจน์อย่างไร เรียกว่า การทุจริต ?
๒. การฆ่าสัตว์ จัดเป็นทุจริต ถ้าฆ่าคนจัดเป็นอะไร ?
๓. การลักขโมย มีความหมายรวมทั้งอะไร ?
๔. การประพจน์ผิดในกาม หมายความว่าอย่างไร ?
๕. อะไรเรียกวาจิทุจริต ? มีกี่อย่าง ? อะไรบ้าง ?
๖. พุคเทจ กับพุดล่อเสียด ต่างกันอย่างไร ?
๗. พุคคำหยาบ กับพุดเพื่อเจ้อ เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ?
๘. การประพจน์ชั่วด้วยใจ หมายความว่าอย่างไร ? มีกี่อย่าง ?
๙. ความโลภอยากได้ของเขา คืออะไร ?
๑๐. ความพยายามปองร้ายเขา คืออย่างไร ?
๑๑. เห็นผิดจากคลองธรรม คืออะไร ? คำว่า คลองธรรม ได้แก่อะไร ?
๑๒. ทุจริต ๓ อย่าง ๆ ไหนมีโทษร้ายแรงที่สุด ? เพราะเหตุไร ?

๑๓. สุจริต กับทุจริต ต่างกันอย่างไร ?
๑๔. คนเราจะชั่วหรือดี เพราะอะไร ? ชั่วเอง ดีเองใช่ไหม ?
๑๕. ทุจริต และ สุจริต มีมากอย่ง เหตุใดท่านจึงว่ามีฝ่ายและ ๓ อย่ง ?
๑๖. ความเห็นว่าบุญบาปไม่มี มารดาบิดาไม่มีคุณ จัดเข้าในทุจริต ไซ้ไหน ? และเรียกชื่อว่อย่างไร ?
๑๗. เหตุใดทุจริตจึงเป็นกิจไม่ควรทำ สุจริตเป็นกิจควรทำ ?
๑๘. การเขียนหนังสือปิดเบือนความจริง ให้คนเข้าใจผิด จัดเป็น ทุจริตอะไร ในบรรดาทุจริต ๓ อย่ง ?

ต้นเอ๋ย ต้นขี้เหล็ก

มีขี้เหล็ก ครอบอก ดอกช่อใหญ่
ดอกงามดี สีเหลือง เรืองอำไพ
ดอกยอดใบ ขมแรง ต้มแกงกิน.

เกิดเป็นคน เล็กใหญ่ ในอย่าขม
ครอบบรม หวานจิต เป็นนิจสิน
อันขี้เหล็ก แม้ขม ไซ้ต้มกิน
คนขมลิ้น คุณค่า หมดทำ เอย.

ศรี ฯ นคร.

อกุศลมูล ๓ อย่าง

รากเหง้าของอกุศล เรียกอกุศลมูล มี ๓ อย่าง คือ โสกะ
อยากได้ ๑ โทสะ คิดประทุษร้ายเขา ๑ โมหะ หลงไม่รู้จริง ๑

๑

เมื่ออกุศลมูลเหล่านี้ ๒} ก็ดี มีอยู่แล้ว

๓

อกุศลอื่นที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เจริญมากขึ้น
เหตุนี้ ควรละเสีย.

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๒๕๑ พุ. อิติ. ๒๕/๒๖๔

อธิบายศัพท์

๑. โสกะ แปลว่า ความอยากได้ หมายถึงความละโมภโลกมาก
อยากได้สิ่งของของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยทางทุจริต มีความหิวจัดทาง
จิตเป็นลักษณะ ผู้ที่ถูกโลภะครอบงำ แม้จะเป็นคนมั่งมีอยู่ดีกินดี
สมบูรณ์ด้วยปัจจัย ๔ และเครื่องอำนวยความสะดวกทางกายทุกประการ แต่
ถ้าจิตยังมีโลภะอยู่ ก็ยังรู้สึกหิว ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักเต็ม
ท่านเปรียบเหมือนไฟไม่รู้จักพอด้วยเชื้อ มหาสมุทรไม่รู้จักเต็มด้วยน้ำ
นั้นใด คนโลก ไม่รู้จักอิ่ม - พอ - เต็ม ด้วยปัจจัย ฉะนั้น.

คนที่มีความอยาก ถ้าไม่กินขอบเขต จนถึงขั้นแสวงหาในทางทุจริต
ก็ไม่ปรากฏว่ามีโทษ กลับเป็นประโยชน์ในการตั้งตัว เขยิบฐานให้ดีขึ้น
โดยลำดับ. แต่ถ้าอยากกินขอบเขต จนถึงขั้นแสวงหาในทางทุจริต

ก็จัดเป็นคนโลก คนมีตมอไม่รู้อรธ ไม่เห็นธรรม มักจะเป็นคนเห็นแก่ตัว เป็นนักกอบโกย ขโมย ปล้น ตู๋ น้อโกง ค้าของเถื่อน คอรัปชั่น เป็นต้น.

๒. โทสะ แปลว่า ความคิดประทุษร้ายเขา หมายถึงความไม่พอใจ แล้วโกรธอย่างแรงในบุคคลหรือในสัตว์ เมื่อระงับความโกรธไม่อยู่ ก็คิดประทุษร้ายเขา เช่น คิดด่าเขา คิดตีเขา คิดฆ่าเขา คิดล้างผลาญสมบัติเขา เป็นต้น ความคิดดังนี้ รวมเรียกว่าโทสะ.

คนถูกโทสะครอบงำ เรียกกันว่า คนเจ้าโทสะ เป็นคนมีต มอไม่รู้อรธ ไม่เป็นธรรม มักจะก่อกรรมทำเข็ญอย่างรุนแรง เช่น ด่าสาปแช่ง ทูบตี ฆ่าแม่ผู้มีพระคุณ เช่น มารดา บิดา ครู อาจารย์ พระสงฆ์องค์เจ้า พระอริยเจ้า ตลอดถึงคนและสัตว์ทั่วไปได้อย่างทารุณ หากทำร้ายบุคคลไม่ได้ ก็ทำลายล้างผลาญสมบัติ เช่น เผาเรือนของเขา เป็นต้น.

๓. โมหะ แปลว่า ความหลง ความโง่ ความมมงาย หมายถึงอวิชา คือรู้อะไรไม่แจ่มแจ้ง แล้วหลงมมงายอยู่ในสิ่งนั้น ๆ มีเรื่องอะไรพอจะพิจารณาให้รู้จริง รู้เหตุ รู้ผล รู้ดี รู้ชั่วได้ แต่ไม่พิจารณาให้รู้จริง หรือพิจารณา แต่ไม่สามารถรู้ตามความเป็นจริง นี้เรียกว่าโมหะ.

คนถูกโมหะครอบงำ เรียกกันว่า คนเจ้าโมหะ หรือคนหลง เป็นคนมีต มอไม่รู้อรธ ไม่เห็นธรรม ย่อมทำผิดต่าง ๆ ได้ทุกอย่าง ตั้งแต่ผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ขึ้นไปจนถึงขั้นอนันตริยกรรม เหมือนอย่างที่คุณเจ้าโลกและเจ้าโทสะกระทำ แต่เมื่อแยกประเภทความผิดที่คุณหลงกระทำ ที่ส่อให้เห็นว่า ทำด้วยอำนาจความโง่เขลาเบาปัญญา เช่น ลบหลู่

คุณท่าน ตีตนเสมอท่าน วิชา โอ้อวด หัวคือ เกียรติร้าย หูเบา มัวเมา
พอเธอ เป็นต้น.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

โลภะ โทสะ โมหะ ทั้ง ๓ นี้ ชื่อว่า อกุศลมูล แปลว่า
รากเหง้าของอกุศล. อกุศล แปลว่า ส่วนที่ไม่ดี. อันความไม่ดีทั้งปวง
ย่อมเกิดจากรากเหง้าที่ไม่ดี ๓ อย่าง มีอย่างใดก็อย่างหนึ่ง หรือ ๒ อย่าง
หรือครบทั้ง ๓ อย่าง เปรียบเหมือนวัชพืช คือผักหญ้าที่ไม่ดีนานา
ชนิด มีอุดพิดเป็นต้น ย่อมเกิดจากรากเหง้าชนิดที่ไม่ดีนั่นเอง.

เมื่ออกุศลมูล คือโลภะ มีอยู่ อกุศลอื่น เช่น ความเห็นแก่ตัว
การขโมย เป็นต้น ที่ยังไม่เกิด ก็ย่อมเกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นแล้ว ก็ยิ่งเจริญ
มากขึ้น เหตุนี้ ควรละเสียด้วยการบริจาคทาน เป็นต้น.

เมื่ออกุศลมูล คือโทสะ มีอยู่ อกุศลอื่น เช่น การด่า การตี
การฆ่า ทารุณกรรม เป็นต้น ที่ยังไม่เกิด ก็ย่อมเกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว
ก็ยิ่งเจริญมากขึ้น เหตุนี้ ควรละเสียด้วยการเจริญเมตตา เป็นต้น.

เมื่ออกุศลมูล คือโมหะ มีอยู่ อกุศลอื่น เช่น การลบหลู่คุณท่าน
ความเกียจคร้าน ความคือด้าน เป็นต้น ที่ยังไม่เกิด ก็ย่อมเกิดขึ้น
ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ยิ่งเจริญมากขึ้น เหตุนี้ ควรละเสียด้วยการศึกษาให้เกิด
ปัญญา.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. โลภะ แปลว่าอย่างไร ? หมายถึงอะไร ? คนถูกโลภะครอบงำ
จิตมีความรู้สึกอย่างไร ?

๒. คนมีความอยาก กับคนมีความโลภ ต่างกันอย่างไร ?
๓. โทสะ แปลว่าอย่างไร ? หมายถึงอะไร ?
๔. คนถูกโทสะครอบงำจิต มีกิริยาอาการอย่างไร ?
๕. โมหะ แปลว่าอย่างไร ? หมายถึงอะไร ?
๖. คนถูกโมหะครอบงำจิต จัดเป็นคนอย่างไร ?
๗. อะไรเรียกว่าอกุศลมูล ? อกุศลมูล แปลว่าอย่างไร ?
๘. อกุศล แปลว่าอย่างไร ? เกิดจากอะไร ?
๙. คนที่เห็นแก่ตัวก็ดี คนที่ขโมยของของเขาก็ดี มีอะไรเป็นมูลเหตุ จะกำจัดมูลเหตุนั้นได้ด้วยอะไร ?
๑๐. คนที่เที่ยวค้าเขาหรือทุบตีเขา เพราะมีอะไรเป็นมูลเหตุ ? จะละเหตุนั้นได้ด้วยอะไร ?
๑๑. คนเกียจคร้าน ด้านคือ หู เบา มัวเมาเหล่านี้ มีอะไรเป็นมูลเหตุ ? จะละมูลเหตุนั้นได้ด้วยวิธีใด ?
๑๒. ความประพฤติเสียหายของบางคนบางพวกที่เป็นปัญหาสังคม อยู่ในเวลานี้ก็ดี ความประพฤติไม่ถูกไม่ควรของบุคคลบางคนก็ดี ถ้าวิจัยถึงสาเหตุตามหลักธรรม ท่านเรียนธรรมมาแล้ว โปรดวิจัยถึงสาเหตุข้อนี้มาดู ?
๑๓. อกุศลมูล คืออะไร ? มีเท่าไร ? อะไรบ้าง ? จะรู้ได้อย่างไรว่ามันเกิดขึ้น ? เมื่อเกิดแล้วควรทำอย่างไร ?

กุศลมูล ๓ อย่าง

รากเหง้าของกุศล เรียกกุศลมูล มี ๓ อย่าง คือ อโลภะ
ไม่ยอกได้ ๑ อโทสะ ไม่คิดประทุษร้าย ๑ อโมหะ ไม่หลง ๑

๑
ถ้ากุศลมูลเหล่านี้ ๒} ก็ดี มีอยู่แล้ว

๓
กุศลอื่นที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดแล้ว ก็เจริญมากขึ้น
เหตุนี้ ควรให้เกิดขึ้นในสันดาน.

ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๕๒

อธิบายศัพท์

๑. อโลภะ แปลว่า ความไม่ยอกได้ หมายถึงไม่ยอกได้ในทาง
ทุจริต แต่ยังมีความยอกได้ในทางสุจริต เช่น ทำนา ทำสวน ค้าขาย
เป็นต้น แม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังเสด็จบิณฑบาตเพื่อได้อาหาร และทรง
แนะนำให้ภิกษุแสวงหาปัจจัย ๔ ในทางที่ชอบ.

๒. อโทสะ แปลว่า ความไม่คิดประทุษร้าย หมายความว่า ไม่
ทำให้ความโกรธเกิดขึ้นในใจ เมื่อจะต้องปฏิบัติกิจการงานไป ในคราวที่
ต้องลงโทษผู้อื่น ก็ทำตามคลองธรรมที่เรียกว่ายุติธรรม ไม่ทำด้วยอำนาจ
โทสะ เช่น พ่อแม่เห็นลูกทำผิดก็ต้องลงโทษ แต่ลงโทษตามสมควร
ชี้แจงให้เขารู้จักผิด รู้ชอบ แล้วจึงลงโทษตามสมควร ไม่ใช่โทสะ
ไม่ลู่อำนาจโทสะ.

๓. **อโมหะ** แปลว่า ไม่หลง หมายความว่า เมื่อมีเรื่องราวมาประสบ จะต้องปฏิบัติ ก็ใช้ปัญญาพิจารณาจับเหตุจับผล เลือกว่าควรทำอย่างไร ควรจัดอย่างไรแล้วก็ทำไป ไม่ทำด้วยอำนาจอคติ คือ ฉันทะ โทสะ ภยะ โมหะ.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

อโลภะ อโทสะ อโมหะ ทั้ง ๓ อย่างนี้ ชื่อว่า **กุศลมูล** แปลว่า รากเหง้าของกุศล. กุศลคือความดี. ความดีทั้งปวง เกิดจากรากเหง้าที่ดี ๓ อย่าง มีอย่างใดก็อย่างหนึ่ง หรือ ๒ อย่าง หรือทั้ง ๓ อย่าง เปรียบเหมือนสุคันธชาติ คือของหอมนานาชาติ เช่น ดอกมะลิ พิกุล กุหลาบ บัวหลวง เป็นต้น ย่อมเกิดจากรากเหง้าพืชพันธุ์ที่ติดนั่นเอง.

เมื่อกุศลมูล คืออโลภะ มีอยู่แล้ว กุศลอื่น เช่น การบริจาคทาน เพื่อแผ่เจือจานเฉลี่ยสุขให้แก่ผู้อื่น ด้วยให้กำลังกายบ้าง กำลังความคิด บ้าง กำลังทรัพย์บ้าง ที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดแล้ว ก็เจริญมากขึ้น เหตุนั้น ควรให้เกิดมีขึ้นในสันดาน ด้วยการประกอบสัมมาอาชีพและ บริจาคทาน เป็นต้น.

เมื่อกุศลมูล คืออโทสะ มีอยู่แล้ว กุศลอื่น เช่น การช่วยชีวิตเขา การปลดปล่อยเขาให้พ้นจากความทุกข์ทรมาน ที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดแล้ว ก็เจริญมากขึ้น เหตุนั้น ควรให้เกิดมีในสันดาน ด้วยการเจริญเมตตา กรุณา เป็นต้น.

เมื่อกุศลมูล คืออโมหะ มีอยู่แล้ว กุศลอื่น เช่น สติ สัมปชัญญะ ธรรมวิจย ความเพียร ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความมีใจคอกหนักแน่น

ความเที่ยงธรรม เป็นต้น ที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดแล้ว ก็เจริญมากขึ้น
เหตุ นั้น ควรให้เกิดขึ้นในสันดาน ด้วยการคบหาสมาคมกับบัณฑิต แล้ว
หมั่นฟัง หมั่นคิด หมั่นสอบสวนเรื่องต่างๆ ที่ควรรู้.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อโลภะ แปลว่าอย่างไร ? หมายถึงอะไร ?
๒. คนทำนาทำสวนก็ดี พระบิณฑบาตก็ดี เพื่อได้อาหารเลี้ยงชีวิต
โดยทางสุจริต เช่นนี้จะจัดว่าเป็นผู้มีโลภะ หรืออโลภะ ?
๓. อโทสะ แปลว่าอย่างไร ? หมายความว่าอย่างไร ?
๔. ในคราวที่มารดาบิดาลงโทษแก่บุตรผู้ทำผิด จะถือว่ามารดา
บิดาทำดี หรือทำไม่ดี ? เพราะเหตุไร ?
๕. อโมหะ แปลว่าอย่างไร ? หมายความว่าอย่างไร ?
๖. คนที่ทำอะไรด้วยอำนาจอคติ จัดว่าเป็นคนมีโมหะ หรือ
อโมหะ ?
๗. อะไรชื่อว่ากุศลมูล ? กุศลมูล แปลว่าอะไร ?
๘. ความดีเกิดจากอะไร ?
๙. กุศลอื่นที่เกิดจากอโลภะ เช่นอะไรบ้าง ?
๑๐. กุศลอื่นที่เกิดจากอโทสะ เช่นอะไรบ้าง ?
๑๑. กุศลอื่นที่เกิดจากอโมหะ เช่นอะไรบ้าง ?
๑๒. อโลภะ อโทสะ อโมหะ ควรให้เกิดขึ้นในสันดาน ด้วย
การกระทำอย่างไร ?

สัปปริสบัญญัติ คือข้อที่ท่านสัตบุรุษ

ตั้งไว้ ๓ อย่าง

๑. ทาน สละสิ่งของของตนเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น.
๒. ปัพพัชชา ถือบวช เป็นอุบายเว้นจากเบียดเบียนกันและกัน.
๓. มาตาปิตุอุปัฏฐาน ปฏิบัติมารดาบิดาของตนให้เป็นสุข.

อง. ติก. ๒๐/๑๕๑

อธิบายศัพท์

๑. ทาน ในที่นี้ แปลว่าสละสิ่งของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น. หมายความว่า เจตนาอันคิดเพื่อแม่เหลียวแลถึงผู้อื่น ไม่ดูคาย มีทางจะสงเคราะห์ผู้อื่นได้โดยประการใด ก็ทำโดยประการนั้น โดยฐานอนุเคราะห์ บ้าง บุษาคณบ้าง ด้วยการเฉลี่ยพัสดุสิ่งของ ให้แบบสัตบุรุษ เรียก สัปปริสทาน ๕ อย่าง คือ :-

๑. ให้ด้วยศรัทธา.
๒. ให้ด้วยความเคารพ.
๓. ให้ตามเวลาที่ควรให้.
๔. ให้ด้วยใจอนุเคราะห์.
๕. ให้โดยไม่กระทบตนและผู้อื่น.

ในหมู่มนุษย์ที่รวมกันอยู่เป็นสุขได้ก็ต้องอาศัยทาน โดยประการดังกล่าวมานี้ ซึ่งตัวอย่าง เช่น เด็กอ่อน อาศัยทานที่พ่อแม่หรือผู้ที่อยู่ในฐานะพ่อแม่ให้คือเลี้ยงมา พ่อแม่หรือผู้ที่อยู่ในฐานะพ่อแม่ ก็อาศัยทานที่ลูกให้

การเลี้ยงดูในยามเจ็บไข้หรือกายแก่. ผู้ปกครองประเทศอาศัยทานที่ราษฎร เสียภาษี หรืออากร หรือเงินอะไรต่าง ๆ ที่บัญญัติขึ้น แม้ราษฎรก็อาศัย ทานที่ผู้ปกครองเฉลี่ยลงมาให้ตามความเหมาะสม. ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์อาศัยทานของผู้ศรัทธาถวาย ที่พุทธบริษัท ก็อาศัยทาน อันได้แก่คำสั่งสอน ที่เรียกว่าธรรมทาน ที่พระพุทธเจ้า หรือพระสงฆ์มอบให้.

๒. **ปัพพัชชา** แปลว่า ถือบวช หมายความว่า เว้นจากการ เบียดเบียนซึ่งกันและกัน. อุบายเว้นจากการเบียดเบียนกันมี ๓ อย่าง คือ

๑. **อหิงสา** ไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น โดยเล็งเห็นว่า เรารักสุข เกลียดทุกข์กันใด ผู้อื่นก็ฉันนั้น จึงเว้นจากการคิดเบียดเบียนเขา.

๒. **ตัณฺณมะ** ความสำรวมระวัง, เพราะจิตเป็นธรรมชาติกลับ- กลอกเร็ว อาจะคิดเบียดเบียนเขาก็มีบ้าง เห็นผิดจากคลองธรรมไปบ้าง จึงต้องระวังไว้อย่าให้คิดเช่นนั้น.

๓. **ทมะ** การปราบปราม, คือหากจิตคิดเบียดเบียนเขา เป็นต้น เกิดขึ้นแล้ว ต้องรับปราบปรามให้สงบ. นี้แลเป็นอุบายให้เว้นจากการ เบียดเบียนกันและกันได้.

อันการถือบวชด้วยอุบายดังกล่าวนี้ ย่อมปฏิบัติได้ทั้งบรรพชิต ผู้ถือเพศนักบวช ทั้งคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน ฉะนั้น การถือบวชนี้เป็น การดี ช่วยให้หมู่ชนอยู่รวมกันได้โดยผาสุกสวัสดิ.

๓. **มตาปีตุอุปฏฺฐาน** แปลว่า ปฏิบัติมารดาบิดาของตนให้เป็น สุข หมายความว่า คนเราทุกคนมีมารดาบิดาเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูงสุดและ มารดาบิดาก็ถือว่าเป็นพรหมของบุตร เพราะเป็นผู้ให้กำเนิด และเพราะ

แผ่พรหมวิหารธรรมไปในบุตร คือปรารถนาให้บุตรได้รับสุขเสมอไป. คิดช่วยเหลือบุตรให้พ้นทุกข์ในคราวบุตรมีความทุกข์, พลอยยินดีชื่นชมในคราวบุตรพ้นทุกข์ หรือได้มีลาภ ยศ สรรเสริญ สุข, วางเฉยในคราวบุตรมั่นคงอยู่ในสุข. อนึ่ง มารดาชื่อว่าเป็นบูรพาจารย์ของบุตร เพราะเป็นผู้สอนก่อนกว่าอาจารย์อื่น คือสอนให้นั่ง ให้อ่าน ให้อ่าน ให้เดิน ให้อ่าน ให้นั่งห่ม เป็นต้น. เพราะฉะนั้น บุตรที่เป็นสัตบุรุษคือคนดี จึงสำนึกในพระคุณ และตอบแทนพระคุณมารดาบิดา ด้วยการปฏิบัติ บำรุงให้ท่านเป็นสุข จนสุดความสามารถของตน. หลักการอุปัฏฐาก มารดาบิดา ๕ ประการ คือ ๑. เลี้ยงดูให้ท่านเป็นสุข ๒. ทำกิจของท่าน ๓. ดำรงวงศ์สกุล ๔. ประพฤติตนให้สมควรรักษาทรัพย์มรดกไว้ได้ ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปทำบุญอุทิศให้.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ทาน ปัพพัชชา มาตาศิลปะอุปัฏฐาก ๓ อย่างนี้ รวมเรียกว่า สัมปริตบัพพัชชา แปลว่า ข้อที่ท่านบุรุษตั้งไว้ หรือเรียกว่า บัพพัชชา แปลว่า ข้อที่บัณฑิตตั้งไว้ หมายความว่า ไม่ใช่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้น แต่เป็นสัตบุรุษคือคนดีและบัณฑิตคือคนฉลาดตั้งไว้ก่อนแล้ว พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าเป็นข้อที่ดีจึงทรงนำมาแสดงอีก เพราะเป็นข้อที่ทุกคนควรปฏิบัติให้เกี่ยวเนื่อง ดังต่อไปนี้ :-

ในเบื้องต้นคนเราไม่ควรเห็นแก่ตัว คือไม่มุ่งความสุขแก่ตนคนเดียว เพราะตนคนเดียวอยู่ในโลกนี้ไม่ได้ ต้องอาศัยทานที่คนอื่นให้มาก่อน ฉะนั้น เมื่อถึงเวลาตนต้องให้ทานแก่ผู้อื่นเพื่อเปลื้องหนี้บุญคุณบ้าง ต้องให้ทานเพื่อช่วยเหลือและผูกมิตรไมตรีกับผู้อื่นบ้าง เมื่อต่างคนต่างให้

ทานแก่กันดังนี้ ก็ย่อมอยู่ร่วมกันโดยผาสูก ไม่มีการเบียดเบียนแก่กัน
ความคิดเบียดเบียนกันย่อมไม่เกิดขึ้น.

อันความไม่คิดเบียดเบียนกัน เว้นความเบียดเบียนเสียได้นั้น ชื่อว่า
บรรพชา คือบวช แปลว่าเว้นจากความเบียดเบียนกัน แม้ชาวบ้านถือ
ศีล ๕ ข้อ ก็ชื่อว่าบวชได้แล้ว เพราะเว้นจากการเบียดเบียนชีวิต ทรัพย์สิน
เป็นต้น กะกันและกันได้ นี่ก็นับว่าเป็นความสุขอย่างหนึ่ง, ธรรมดา
คนดีมีความสุขแล้วย่อมนึกถึงทบทวนย้อนกลับหลังไปคิดว่า ความสุขที่เรา
มีอยู่ในบัดนี้ ได้มาจากไหน เมื่อย้อนกลับไปที่เข้าใจได้ว่า เราได้ชีวิต
ร่างกายมาจากมารดาบิดา ๆ ได้ให้ชีวิตร่างกายและความสุขต่าง ๆ แก่เรา
เป็นคนแรก ท่านมีอุปการคุณแก่เรา ฉะนั้น จึงอุปัฏฐากมารดาบิดา.

อันการอุปัฏฐากมารดาบิดา เป็นหน้าที่ของคนดี ถ้าคนใดไม่
อุปัฏฐากบำรุงมารดาบิดา คนนั้นกลายเป็นคนไม่ดี มีคติเหมือนสัตว์
ดิรัจฉานไป. เพราะสัตว์ดิรัจฉานเลี้ยงลูกจนโต แต่ลูกโตแล้วก็ไม่มีการ
เลี้ยงพ่อแม่ของตนเลย.

ฉะนั้น บัณฑิตบุรุษจึงบัญญัติการอุปัฏฐากมารดาบิดาไว้อีกข้อ
หนึ่ง. จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ธรรม ๓ อย่างนี้ เป็นคุณธรรมสำหรับ
มนุษย์ สัตบุรุษท่านบัญญัติไว้สำหรับปฏิบัติเองด้วย ให้เพื่อนมนุษย์ปฏิบัติ
ด้วย.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ทาน แปลว่าอะไร ? หมายความว่าอย่างไร ? เป็นหน้าที่ของ
ใคร ?

๒. ปัพพัชชา แปลว่าอะไร ? หมายความว่าอย่างไร ?
๓. อุบายเว้นจากการเบียดเบียนมีเท่าไร ? อะไรบ้าง อธิบาย
๔. การบวชข้อมมีแก่ใคร ? มีประโยชน์อย่างไร ?
๕. มาตาศิลปะปฏิญาณ แปลว่าอะไร ? จำเป็นอย่างไรสำหรับ
จึงบัญญัติไว้ ?
๖. สัมปยุตตบัญญัติ กับ ปันตติบัญญัติ ต่างกันหรือเหมือนกัน ?
มีเท่าไร ?
๗. อะไรเป็นคุณธรรมสำหรับมนุษย์ที่สัตบุรุษบัญญัติไว้ ?

ต้นเอ๋ย ต้นเข็ม

มีดอกเต็ม - ต้นแขง ขาวแดงเหลือง

หากเก็บบู - ชาพระ งามประเทือง

อาจช่วยเปลื้อง สนิมใจ ผ่องใสงาม.

นึกถึงเข็ม สำคัญ คือค้นหา

เย็บตรึงตรา ทวยโสม กับโลกสาม

ต้องอาศัย ไตรสิกขา สง่างาม

จึงอาจข้าม จากโสม ไตรโลก เอย.

ศรี ฯ นคร.

อแปดกปฏิบัติ คือปฏิบัติไม่ผิด ๓ อย่าง

๑. อินทรีย์สังวร สํารวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดีในร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง โภกฐัพพะ ฐรรมารมณด้วยใจ.

๒. โภขเน มัตตัญญตา รู้จักประมาณในการกินอาหารแต่พอสมควร ไม่มากไม่น้อย.

๓. ซาคริยานุโยค ประกอบความเพียรเพื่อชำระใจให้หมดจด ไม่เห็นแก่นอนมากนัก

อง. ติก. ๒๐/๑๔๒

อธิบายศัพท์

๑. อินทรีย์สังวร แปลว่า คนสํารวมอินทรีย์. คำว่า อินทรีย์ แปลว่า ความเป็นใหญ่. ในที่นี้อินทรีย์มี ๖ คือจักขุนทรีย์ ได้แก่ตามีความเป็นใหญ่ในการดู, โสตอินทรีย์ หู มีความเป็นใหญ่ในการฟัง, มานินทรีย์ จมูก มีความเป็นใหญ่ในการดม, ชิวหินทรีย์ ลิ้น มีความเป็นใหญ่ในการลิ้ม, กายอินทรีย์ กาย มีความเป็นใหญ่ในการถูกต้อง, มนินทรีย์ ใจ มีความเป็นใหญ่ในการรู้.

คำว่า สังวร แปลว่า ความสํารวม ได้แก่ความระวัง คุ้มครองรักษา ด้วยสติ คือระลึกทัน.

ความสำรวมอินทรีย์ ๖ ก็คือ มีสติระลึกรู้ทัน มีให้เกิดความยินดี ยินร้าย คือความดีใจเกินไป เสียใจเกินไป ในขณะที่เห็นรูป หูได้ฟัง เสียง จมูกได้สูดกลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส กายได้ถูกต้องสิ่งที่ถูกต้องกายได้ ใจได้รู้ธรรมารมณ์ คือเรื่องต่างๆ ที่ใจคิดถึง.

๒. โภชนะ มัตตัญญูตา แปลว่า ความรู้จักประมาณในการกินอาหาร หมายความว่า รับประทานอาหารเพียงพอแก่ความต้องการของร่างกาย ให้พออยู่ได้ตามสบาย ไม่มากจนอึดอัด ไม่สะดวกในการปฏิบัติกิจตามหน้าที่ ท่านแนะนำก่อนอิม ๔-๕ คำ ให้หยุดแล้วดื่มน้ำ ก็อิมพอดี และไม่รับประทานอาหารน้อยเกินไป จนรู้สึกหิวอดโรย.

๓. ชาตริยานุโยค แปลว่า การประกอบความเพียร โดยการตื่นอยู่ หมายความว่า ตื่นอยู่เพื่อชำระจิตใจให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองทั้งกลางวันกลางคืน ไม่เห็นแก่นอนมากนัก ไม่ประกอบสุขในการนอนหลับ.

ทรงแสดงไว้ในพระสูตรว่า เคนจงกรม ยืน นั่ง ตลอดวัน จนถึงกลางคืนตลอดยามตื่น นอนในยามกลาง ๔ ชั่วโมง ต่อจากนั้น ก็ลุกขึ้นเดินจงกรม ยืน นั่ง ชำระจิตใจให้สะอาด จนตลอดยามสุดท้าย.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๓ ข้อนี ชื่อว่า **อปัลณกปฏิบัติ** แปลว่า ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด เพราะบุคคลผู้ปฏิบัติธรรม ๓ ข้อนี ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าปฏิบัติไม่ผิด และเป็นผู้ได้เริ่มเพิ่มพูนความรู้ เพื่อความสิ้นไปแห่งอัสวกิเลส อกุศล

บาปกรรม โดยลำดับดังนี้ :-

ในเบื้องต้น เมื่อสำรวมระวังอินทรีย์ ๖ อันเปรียบเหมือนประตูเมืองกายนกร ด้วยบานประตูคือสติ อกุศลบาปกรรมมีความเสียดสีเป็นต้น อันเปรียบเหมือนโจรภายนอกกายนกร ก็เข้ามาภายในไม่ได้.

ในลำดับที่ ๒ เมื่อโจรคือความเสียดสีเป็นต้น เข้ามาไม่ได้แล้ว ก็เป็นโอกาสที่จะได้เตรียมกาย เตรียมใจ เพื่อปราบปรามข้าศึกภายใน มีกามาสวะเป็นต้นให้หมดไป อันเปรียบเหมือนตำรวจปราบปรามข้าศึกภายใน เตรียมกำลังพลไว้ให้พร้อม ในการเตรียมนั้นก็ต้องบำรุงร่างกาย และจิตใจให้แข็งแรง ด้วยการรับประทานอาหารให้พอดี ไม่มากเกินไป จนอึดอัดมันซึม เหมือนตำรวจเมาสุรา ไม่สามารถจะปราบปรามข้าศึกได้ และไม่รับประทานอาหารน้อยเกินไปจนไม่พอแก่ความต้องการของร่างกาย อันจะทำให้อ่อนเพลีย เหมือนตำรวจกองปราบขาดอาหาร มีอาหารน้อยไม่พอ ก็ไม่มีกำลังกายกำลังใจที่จะไปปราบข้าศึก ต่อเมื่อได้รับประทานอาหารแต่พออิ่ม ไม่มากไม่น้อย ก็ย่อมมีกำลังดีพร้อมที่จะปราบข้าศึก.

ในลำดับสุดท้าย ก็ถึงวาระที่จะยกกำลังเข้าโจมตีข้าศึกให้แตกพ่าย กระจายไป ก็ต้องใช้ความแกล้วกล้าว่องไวตื่นตัวอยู่เสมอ กล่าวคือต้องปฏิบัติกำจัดอาสวะชำระจิตใจให้หมดจดด้วยการเดินจงกรมบ้าง นั่งสมาธิบ้าง ตลอดวัน ตลอดคืน พักผ่อนเพียง ๔ ชั่วโมง หรือไม่เกิน ๕-๖ ชั่วโมง เปรียบเหมือนตำรวจยกกำลังเข้าปราบข้าศึกภายในประเทศ ต้องปฏิบัติการติดต่อกันทั้งกลางวันกลางคืน ผลัดเปลี่ยนวาระกันพักผ่อนบ้างเล็กน้อยเท่านั้น.

เมื่อบุคคลปฏิบัติธรรม ๓ ข้อนี้ ก็ย่อมชื่อว่าปฏิบัติไม่ผิด และได้

ใช้ปัญญาความรู้จัดอาสวะที่คอดหมักหมมอยู่ในจิตให้สิ้นไป เหมือน
ตำรวจปราบปรามกำจัดโจรที่ซุ่มอยู่ในป่าในประเทศให้สิ้นซากไปฉะนั้น.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อินทรีย์สังวร แปลว่าอะไร ? เฉพาะคำว่า อินทรีย์ แปลว่า
อย่างไร ?
๒. อินทรีย์ ๖ คืออะไร ? จะคุ้มครองรักษาอินทรีย์ ๖ ด้วย
อะไร ?
๓. การสำรวมอินทรีย์ มีประโยชน์อย่างไร ?
๔. โภชนะ มัตตัญญุตตา แปลว่าอะไร ? หมายความว่าอย่างไร ?
๕. ชาคริยานุโยค แปลว่าอะไร ? หมายความว่าอย่างไร ?
๖. ผู้ปฏิบัติเช่นไร ได้ชื่อว่าประกอบด้วยชาคริยานุโยค ?
๗. ธรรมอะไรก็อย่าง จึงได้ชื่อว่าปณณกปฏิบัติ ?
๘. บุคคลปฏิบัติอย่างไร จึงได้ชื่อว่าปฏิบัติไม่ผิด ?
๙. โปรดอธิบายการสำรวมอินทรีย์ ให้เห็นว่าเหมือนการปิดประตู
เมือง ?
๑๐. ความรู้จักประมาณในการกินอาหารมีประโยชน์อย่างไร ?
๑๑. การนอนอย่างไร จึงได้ชื่อว่าปฏิบัติผิดและปฏิบัติไม่ผิด ?
๑๒. ปฏิบัติอย่างไร จึงจัดอาสวะให้สิ้นไป เหมือนตำรวจปราบ
โจรในป่าให้สิ้นไป ?
๑๓. จะประพฤตินให้ถูก ควรประพฤตินทางเช่นไร ?

บุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง

สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ โดยย่อ

๓ อย่าง

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน.
๒. สීමมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล.
๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา.

บุ. อิติ. ๒๕/๒๗๐ อ.จ. อ.จ.ก. ๒๓/๒๔๕

อธิบายศัพท์

๑. ทานมัย แปลว่า บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน ทาน หมายถึงการสละทรัพย์สินของของตนให้แก่คนอื่น. การให้มี ๒ วิธี คือ

๑. ให้โดยเจาะจง เช่นถวายสิ่งของแก่พระภิกษุสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง, ให้แก่คนตกทุกข์ได้ยากคนใดคนหนึ่ง, ให้แต่ผู้มีพระคุณแก่ตนคนใดคนหนึ่ง.

๒. ให้โดยไม่เจาะจง เช่นถวายแก่สงฆ์ในพระพุทธศาสนา ให้แก่สถานศึกษาศิลปวิทยาของประชาชนทั่วไป ให้แก่โรงพยาบาลสาธารณะ สร้างสะพาน - ศาลา - สระน้ำ - ถนนสาธารณะ.

ทานที่มีผลมากต้องประกอบด้วยองค์ ๖ แบ่งเป็นฝ่ายทายกผู้ให้ ๓ และฝ่ายปฏิบัติทายกผู้รับ ๓ ดังนี้:-

- ฝ่ายทายก ๑. ก่อนให้ดีใจ ๒. กำลั้งใจจิตเลื่อมใส ๓. ให้แล้วเบิกบานใจ.
- ฝ่ายปฏิบัติภาทก ๑. ไม่มีราคะหรือปฏิบัติบรรเทาราคะ ๒. ไม่มีโทสะ หรือปฏิบัติบรรเทาโทสะ ๓. ไม่มีโมหะ หรือปฏิบัติบรรเทาโมหะ.

อนึ่ง ไทยธรรม คือวัตถุสิ่งของที่ควรให้ ต้องเป็นของที่ทำได้มา โดยสุจริตและมีประโยชน์แก่ผู้รับ จึงจะเป็นทานที่มีผลมาก ทานแสดงตัวอย่างไว้ ๑๐ คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ พวงมาลัย ของหอม เครื่องอุปโภค ที่นอน ที่พัก ประทีป. แม้ของอื่นๆ ก็สงเคราะห์เข้าในไทยธรรมได้ ถ้าไม่มีโทษ.

ตามปกติคนที่ถูกควรตระหนี่ครอบงำจิต ไม่ต้องการจะสงเคราะห์อุปถัมภ์ใคร ไม่อยากให้อะไรแก่ใคร จึงมีใจเศร้าหมอง มีคัมภีร์ จัดเป็นบาปเป็นทุกข์ทับอยู่ในจิต การให้ทานก็เพื่อกำจัดความตระหนี่เหนียวแน่นออกไปจากจิต จิตจะได้ผ่องใสสว่างเป็นบุญ ก็เป็นสุข.

บุญคือความสุขนี้ เกิดด้วยการให้หรือการบริจาค จึงได้ชื่อว่าทานมัยบุญ บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน.

๒. สීමัຍ แปลว่า บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล. สීමัຍถึงการตั้งใจงดเว้นจากความชั่ว คือบังคับตัวเองไม่ให้ทำความชั่ว รักษากาย - วาจาให้เรียบร้อยตามควรแก่ภาวะ คือความเป็นของตนๆ เช่นผู้เป็นคฤหัสถ์ งดเว้นการฆ่า การลัก การล่วงประเวณี การพูดเท็จ การเสพของมีนเมา รวม ๕ ข้อ เป็นอย่างน้อย ถ้าเป็นบรรพชิต งดเว้น

จากโทษที่ทรงบัญญัติห้ามไว้ แต่ต้องปฏิบัติตามข้อที่ทรงอนุญาตด้วยจริง จะเชื่อว่าเป็นผู้มีศีล.

ปกติคนที่ถูกโทษระบอบงำจิต ย่อมจะเดือดร้อนใจ ที่เรียกกันว่า คนใจร้อน ๆ มักจะเสียดความประพฤติทางกาย เช่นทูปตีฆ่าเขาบ้าง เสียดความประพฤติทางวาจา พูดเท็จหักรานประโยชน์เขาบ้าง คำว่าเขาบ้าง เป็นต้น ก็เชื่อว่าทำบาปเพราะโทษะ จำต้องรักษาศีล ควบคุมกายวาจา ให้สงบ ตลอดถึงคุมจิตให้เป็นปกติหายโทษะ จิตจึงจะเป็นบุญคือเป็นสุข.

บุญคือความสุขที่เกิดด้วยการรักษาศีลดังนี้ จึงเชื่อว่าศีลมับุญ บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล.

๓. ภาวนามัย แปลว่า บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา. ภาวนา หมายถึงการอบรมจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีและให้ฉลาด. โดยวิธีต่ำ ๆ สำหรับคนทั่วไป ได้แก่การศึกษาเล่าเรียน หมั่นฟัง หมั่นคิด หมั่นท่องบ่นหลักวิชาการต่าง ๆ หมั่นสนทนากับท่านผู้รู้เป็นต้น จนเกิดความฉลาด.

ว่าโดยวิธีอย่างสูง แยกเป็น ๒ คือ ๑. สมถภาวนา ทำจิตให้สงบอยู่ในอารมณ์เดียว ๒. วิปัสสนาภาวนา ทำวิปัสสนาให้เกิด คือ ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นแจ้งในสังขารธรรมทั้งปวง ตามที่เป็นจริง คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

ตามปกติคนที่ถูกโทษระบอบงำจิต ย่อมไม่รู้จักผิดถูกชั่วดี มีความมืดมองไม่เห็นความจริงในสิ่งต่าง ๆ ที่ควรรู้ควรเห็น ย่อมจะทำผิดคิดอะไร ๆ ด้วยอำนาจโทษะ ย่อมมีแต่ความเศร้าหมองใจ เป็นบาปคือ

เป็นทุกข์ใจ จึงจำต้องเจริญภาวณา กำจัดโมหะเสีย เมื่อกำจัดได้ จิตใจ
ก็สว่างไสวเป็นบุญคือเป็นสุขใจ.

บุญคือความสุขที่เกิดด้วยการเจริญภาวณาครั้งนี้ จึงชื่อว่าภาวณา-
มัยบุญ บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวณา.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ทาน คีล ภาวณา ๓ อย่างนี้ ชื่อว่า บุญกิริยาวัตตุ เพราะเป็น
ที่ตั้ง หรือเรื่อง คือเครื่องสำหรับทำบุญ.

คำว่า บุญ แปลว่า บุญ. ความดี, ความสุข, ความสะอาด, ความ
ผ่องแผ้วแห่งจิต. คำว่า กิริยา แปลว่า ทำ บำเพ็ญ. วัตตุ แปลว่า
ที่ตั้ง, เรื่อง. รวมกันเข้าเป็น บุญกิริยาวัตตุ แปลว่า ที่ตั้งแห่งการ
บำเพ็ญบุญ หรือแปลว่าเรื่อง คือเครื่องสำหรับทำความสุข.

ความจริงเครื่องสำหรับทำบุญ คือ ความสุข มีอยู่มากเรื่อง แต่ใน
ที่นี้กล่าวโดยย่อว่ามีเพียง ๓ คือ ๑. เรื่องทาน ๒. เรื่องศีล ๓. เรื่อง
ภาวณา ส่วนเรื่องอื่น ๆ ที่สำหรับทำบุญแม้มากเรื่อง ก็สงเคราะห์เข้าใน
๓ เรื่องนี้ได้ทั้งหมด.

อนึ่ง คำว่า บุญนี้ แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ๑. บุญเหตุ ได้แก่
บุญกิริยาวัตตุ ๒. บุญผล ได้แก่ความดี ความสุข ความสะอาด ความ
ผ่องแผ้วแห่งจิต.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ทานมัย แปลว่าอะไร ? การให้มีกิริย คืออย่างไร ?

๒. ทานที่มีผลมาก ต้องประกอบด้วยองค์เท่าไร ? อธิบายให้เข้าใจ.
๓. ทานดีอย่างไร ท่านจึงจัดเข้าในเรื่องสำหรับทำความดีด้วย ?
๔. สีลมัย แปลว่าอะไร ? สีล หมายถึงอะไร ?
๕. คนในร้อน แก้วด้วยอะไร ?
๖. ภาวนาอย่างต่ำ ใต้แกทำอย่างไร ?
๗. ภาวนาอย่างสูง แยกเป็น ๒ คืออะไร ?
๘. คนที่ถูกโมหะครอบงำจิต มีลักษณะอย่างไร ?
๙. บุญกิริยาวัตถุมีกี่อย่าง ? อย่างไหนกำจัดโมหะได้ ?
๑๐. คำว่า บุญ แปลว่าอย่างไร ? เครื่องสำหรับทำบุญมีเท่าไร ?
๑๑. คำว่า บุญ ถ้าแบ่งได้ ๒ ส่วนจะได้หรือไม่ ? ถ้าไม่ได้ก็แล้วไป ถ้าแบ่งได้ จงแบ่งมาคว่าได้แก่อะไรบ้าง ?

ต้นอ้อย ต้นควินิน

เอาต้มกิน ขมจัด ฌมดฌม้ง
มาเลเรีย ขึ้นสมอง จำต้องพัง
แพ้ก้ำล้ง ควินิน หายสิ้นไป.

กำบางท่าน ตักเตือน เหมือนยาขม
เร่งระดม ใ้รับ ทรัพย์กองใหญ่
คนไม่ดี ใต้ทรัพย์ โดยจับไว
แม้โรคใจ - เสรำหมอง ต้องหาย เอย.

ศรี ๑ นคร.

สามัญญลักษณะ ๓ อย่าง

ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารทั้งปวง เรียกสามัญญลักษณะ

ไตรลักษณะก็เรียก แจกเป็น ๓ อย่าง

๑. อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง.
๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์.
๓. อนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน.

ส. สพ. ๑๘/๑

อธิบายศัพท์

ศัพท์ว่า สังขาร แปลว่า ปรุงแต่ง มีความหมายลึกซึ้งซับซ้อนมาก นักธรรมควรกำหนดดังต่อไปนี้ :-

๑. สังขารผู้ปรุงแต่ง แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ:-
 - ก. กายสังขาร ผู้ปรุงแต่งร่างกายให้เป็นอยู่ ได้แก่ลมหายใจ.
 - ข. วีสังขาร ผู้ปรุงแต่งวาจาให้พูดเป็นภาษา ได้แก่ความตริก-ตรอง.
 - ค. จิตตสังขาร ผู้ปรุงแต่งจิตให้นึกคิดต่าง ๆ ได้แก่ความจำ, ความจงใจ อันเป็นส่วนดีบ้าง ส่วนชั่วบ้าง ส่วนกลาง ๆ บ้าง ที่เป็นไปในรูป เสียง กลิ่น รส โสภณัพพะ, และความรู้สึกรอารมณ์ในทางเป็นสุข หรือเป็นทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุข.

๒. สังขารผู้ถูกปรุงแต่ง แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ:-

ก. อุปาทินนสังขาร สิ่งที่มีใจครอง ได้แก่คน และสัตว์ที่ยังมีชีวิต
ทุกประเภท.

ข. อนุปาทินนสังขาร สิ่งที่ไม่มียใจครอง ได้แก่ต้นไม้ ภูเขา

รถ เรือ อาคาร เป็นต้น แม้ร่างกายของคน - สัตว์ที่ตายแล้ว
อนึ่ง สังขารทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ถ้าจะกำหนดโดยรูปและโดยนาม
พึงกำหนดดังต่อไปนี้:-

สังขารที่เป็นรูป ได้แก่กายสังขาร คือลมหายใจเข้าออก และ
สังขารผู้ถูกปรุง ทั้งที่มีใจครอง ทั้งที่ไม่มีใจครองทั้งหมด.

สังขารที่เป็นนาม ได้แก่วจีสังขาร และจิตตสังขารทั้งหมด.

คำว่า สังขารทั้งปวง หมายถึงสังขารทุก ๆ ประเภท. อันสังขาร
ทั้งปวงทุกประเภทนั้น ย่อมมีลักษณะ ๓ อย่าง คือ:-

๑. อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง คือความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป
ไม่หยุดยั้งทุกขณะลมหายใจ หรือทุกวินาที.

ความแปรปรวนอันเป็นตัวความไม่เที่ยงนี้ คนสามัญเห็นได้ยาก
ท่านจึงสอนให้ดูที่อนิจจาลักษณะ คือลักษณะของความไม่เที่ยง อันได้แก่
ความเกิดขึ้นด้วย ความเสื่อมสิ้นไปดับไปด้วย ความเป็นอย่างอื่นด้วย.
ตัวอย่างเช่น เกิดเป็นเด็กน้อยขึ้นแล้ว เด็กน้อยเสื่อมสิ้นไปดับไป เปลี่ยน
เป็นเด็กใหญ่, เด็กใหญ่เสื่อมสิ้นไป เปลี่ยนเป็นคนผู้ใหญ่, คนผู้ใหญ่
เสื่อมสิ้นไป เปลี่ยนเป็นคนแก่ คนแก่เสื่อมสิ้นไป เปลี่ยนเป็นคนตาย.

บางคนเกิดเป็นเด็กน้อย แล้วเสื่อมสิ้นไปดับไป เปลี่ยนเป็นคนตาย.
บางคนเป็นเด็กใหญ่แล้วดับไป เปลี่ยนเป็นคนตาย. จะหาความเที่ยงแท้
แน่นอนในสังขารทุกประเภทไม่ได้เลย.

๒. **ทุกข์ตา** ความเป็นทุกข์ คือทนอยู่ไม่ได้ หมายความว่า ทน
อยู่ในสภาพเดิมอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เช่นเป็นเด็กน้อยแล้ว ทนเป็น
เด็กน้อยตามเดิมไม่ได้ ต้องเป็นเด็กใหญ่, หรือเป็นต้นไม้เล็ก ๆ แล้ว
ทนเป็นต้นไม้เล็กไม่ได้ ต้องเป็นต้นไม้ใหญ่ตามชนิดของต้นไม้ นั่น ๆ แม้
อาคารบ้านเรือนที่สร้างใหม่แล้ว ทนเป็นบ้านใหม่ตามเดิมไม่ได้ ต้องเป็น
บ้านเก่าไปตามเวลา. แม้ทุกข์เวทนาเกิดขึ้นแล้ว ทนเป็นทุกข์ตามสภาพ
เดิมไม่ได้ ต้องเปลี่ยนเป็นสุขเวทนาบ้าง เฉย ๆ บ้าง. ถึงสุขเวทนาเกิด
ขึ้นแล้ว ก็ทนอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนเป็นทุกข์เวทนาบ้าง เฉย ๆ บ้าง.
เมื่อทุกข์ขมสุขเวทนา คือความเฉย ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็ทนเฉย ๆ อยู่ไม่
ได้ ต้องเปลี่ยนเป็นทุกข์บ้าง เป็นสุขบ้าง.

จึงเป็นอันว่าสังขารทุกประเภท ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้เลย.

๓. **อนัตตา** ความเป็นของมิใช่ตน คือมิใช่เรา มิใช่ของเรา.
อนัตตา เป็นเรื่องที่คุณสำคัญเห็นได้ยาก ท่านจึงสอนให้ดูที่อนัตตลักษณะ
คือลักษณะของอนัตตา ๔ อย่างคือ

๑. **ไม่เป็นไปในอำนาจ** คือบังคับบัญชาไม่ได้ เช่นบังคับว่า
ร่างกายอย่าแก่ อย่าเจ็บ อย่าตาย แต่ร่างกายไม่ฟังเสียง แก่เรื่อยไป
เจ็บเสมอไป ลงท้ายสุดก็ตาย. แม้พัสดุที่สร้างขึ้น เช่น รถ เรือ เรา
บังคับว่าอย่าชำรุด มันก็ชำรุดเรื่อยไป แม้ต้นไม้ป่าไม้ที่งอกเอง หรือคน

ปลูกก็ตาม เราบังคับว่าอย่าหักอย่าโค่น แต่มันก็หักโค่น, ไม่หักเองไม่โค่นเอง ก็ถูกคนตัดโค่นลงจนหมดสภาพป่าไม้กลายเป็นที่โล่งเตียน.

๒. **แย้งต่ออัตตา** คืออนัตตา มีลักษณะตรงกันข้ามกับลักษณะของอัตตาเสมอ เช่น ผู้ยึดอัตตา มีความเห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา. แต่ผู้ไม่ยึดอัตตา มีความเห็นว่า นั่นมิใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นมิใช่ตัวตนของเรา.

๓. **เป็นสภาพว่าง** คือว่างจากความเป็นตัวตน เช่นร่างกาย ประกอบขึ้นด้วยธาตุต่าง ๆ เมื่อแยกธาตุออกไปให้หมด ก็ไม่มีร่างกาย เหมือนรถที่ประกอบขึ้นด้วยสัมภาระต่าง ๆ เมื่อแยกสัมภาระออกให้หมด ก็ไม่มีรถ.

๔. **เป็นสภาพหาเจ้าของมิได้** คือไม่มีใครเป็นเจ้าของ. กล่าวคือ ไม่มีใครเป็นผู้สงวนไว้ได้ เช่นร่างกายในคราวเป็นหนุ่มสาว มีความสวยงาม มีกำลังแข็งแรง ไม่มีใครสามารถสงวนหรือหวงแหนความสวยงามหรือกำลังแข็งแรงนั้นไว้ได้ ความสวยงามค่อย ๆ หมดไป กำลังก็ค่อย ๆ สิ้นไป ไม่ค้ำประกันว่าใครจะหวงแหน ใครจะเป็นเจ้าของสงวนไว้. แม้พืชต่าง ๆ จะสวยงามแข็งแรงสักปานใดก็ตาม ไม่มีใครที่จะเป็นเจ้าของอันแท้จริงได้ เพราะต้องหมดสภาพอันสวยงามแข็งแรง และอาจสูญหายไปจากผู้ที่ยึดถือว่าตนเป็นเจ้าของในสิ่งนั้น ๆ ได้. แม้ต้นไม้ในที่ต่าง ๆ ก็ไม่มีใครเป็นเจ้าของอันแท้จริงได้ หากมีผู้หวงแหนหวงห้ามก็ดำรงอยู่ได้ชั่วคราว แต่ลงท้ายก็ถูกโค่นถูกทำลาย หรือล้มตายไปเอง.

จึงเป็นอันว่าสังขารทุกประเภท ไม่มีตัวตนอันแท้จริงเลย.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

อนิจจตา หรืออนิจจัง, ทุกขตา หรือทุกขัง, อนัตตา หรือ
อนัตตา, ทั้ง ๓ อย่างนี้ ชื่อว่า สามัญญลักษณะ เพราะเป็นลักษณะ
สามัญ คือเป็นธรรมดาทั่วๆ ไปแก่สังขารทั้งปวง คือทั้งแก่สังขารผู้
ปรุง ทั้งแก่สังขารผู้ถูกปรุง ทั้งแก่สังขารที่เป็นรูป ทั้งแก่สังขารที่เป็นนาม.

อนึ่ง ทั้ง ๓ อย่างนี้ ท่านเรียกว่า ไตรลักษณะ เพราะเป็น
ลักษณะ ๓ อย่าง คือ ไม่เที่ยง ๑ เป็นทุกข์ ๑ เป็นอนัตตา ๑ ซึ่งมี
อยู่แก่สังขารทั้งปวงดังกล่าวแล้ว อันเข้ากับหลักพระบาลีว่า

ยथนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ

สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์

ยํ ทุกฺขํ ตํ อนตฺตา

สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ศัพท์ว่าสังขาร แปลว่าอย่างไร ? มีความหมายอย่างไร ?
๒. สังขารผู้ปรุงแต่ง แบ่งออกเป็นกี่ประเภท ? คืออะไร ?
๓. ถ้ากำหนดโดยรูป - นาม สังขารผู้ปรุงแต่ง จัดเป็นรูปหรือเป็น
นาม ลองจัดมาดู ?
๔. สังขารผู้ถูกปรุงแต่ง แบ่งเป็นกี่ประเภท ? คน สัตว์ ต้นไม้
รถยนต์ จัดเข้าในประเภทไหน ?
๕. ถ้ากำหนดโดยรูป - นาม คน โค ไต้อะ จัดเป็นรูปหรือเป็นนาม ?

๖. ค่ำว่ สัขรท้งปวง หมายถึงสัขรประภทไหนด ?
๗. อนิจจตา มีอธิบายอย่างไร ? ขอตัวอย่าง ?
๘. ทุกขตา หมายควมว่ากระไร ? ขอตัวอย่าง ?
๙. อนัตตา มีลักษณะอย่างไร ?
๑๐. อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรียกชื่อกันว่ สามัญญลักษณะก็มี
เรียกว่าไตรลักษณะก็มี เพราะเหตุไร ?

ต้นเอ่ย ต้นเงาะ

นำหัวเราะ เงาะป่า ช่างนำขัน

ลูกมีขน รุงรัง นำขังครัน

แกะเปลือกมัน เนื้อปลั่ง เป็นสังข์ทอง

ทั้งมีรส ชื่นหวาน ชานชีวหา

อัมมูรา เปรมปรีดี ไม่มีสอง

หากคนเรา เอาอย่าง พระสังข์ทอง

มีลำพอง สวมเงาะ งามเหมาะเอย.

ศรี ฯ นกร.

จตุกกะ คือหมวด ๔

วุฒิ คือธรรมเป็นเครื่องเจริญ ๔ อย่าง

๑. สัปปริสสังเสวะ คบท่านผู้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ที่เรียกว่า สัตบุรุษ.
๒. สัทธัมมัสสวนะ ฟังคำสอนของท่านโดยเคารพ.
๓. โยนิโสมนสิการ ตริตระองให้รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยอุบายที่ชอบ.
๔. รัชมานุรัชมปฏิบัติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมซึ่งได้ครองเห็นแล้ว.

อธิบายศัพท์

๑. สัปปริสสังเสวะ ตัดบทว่า สัป (ศัพท์เดิมเป็น สัม หรือ สัต) แปลว่า ดี, ปริสสะ แปลว่า คน, สังเสวะ แปลว่า คบ. เมื่อรวมกันเข้าจึงเป็นรูป สัปปริสสังเสวะ แปลตรงศัพท์ว่า "คบคนดี."

คนดี หมายถึงคนที่มีความรู้ดี มีความประพฤติดี มีธรรมดี ๆ อยู่ในตัว มีปกติทำดี พุทธิ กิตติ และชักนำผู้อื่นให้ทำดี พุทธิ กิตติ ด้วย คนที่มีคุณธรรมดังนี้ ท่านเรียกว่า สัตบุรุษบ้าง บัณฑิตบ้าง นักปราชญ์บ้าง.

การคบสัตบุรุษ ได้แก่การเข้าไปหา การสนทนา การปรึกษา สอบถามสิ่งที่คุณยังไม่รู้หรือสงสัยกะท่าน และนำเอากรรมมรรยาทของท่าน อันสมควรแก่ตนมาปรับปรุงมรรยาทของตนให้ดีขึ้น.

๒. สัทธัมมัสสวนะ ตั้บทเป็น สัท (ศัพท์เดิมเป็น สัตบุรุษ)

แปลว่า คนดี, ชัมมะ แปลว่า คำสอน, สวนะ แปลว่า ฟัง. เมียรวมกันเข้าจึงเป็นรูป สัทธัมมัสสวนะ แปลตรงศัพท์ว่า " ฟังคำสอนของคนดี. "

ธรรม คือคำสั่งสอนของสัตบุรุษ คือคำสอนของคนดี หรือของบัณฑิต หรือของนักปราชญ์นั้น เป็นคำสอนที่ดีมีคุณประโยชน์แก่ผู้ฟัง ผู้ปฏิบัติตาม เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ทุก ๆ ฝ่าย เรียกว่า สัทธรรม.

การฟังธรรม คือการเงี่ยหูรับเสียงธรรม ตั้งใจฟังคำแนะนำสั่งสอน ตักเตือนของท่านสัตบุรุษด้วยความเคารพ คือไม่ส่งในไปอื่น, ไม่นั่งหลับใน, ต้องกำหนดจดจำ เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตาม ชื่อว่า สัทธัมมัสสวนะ.

๓. โยนิโสมนสิการ ตั้บทเป็น โยนิโส แปลว่า โดยแยบคาย, โดยอุบายที่ชอบ. มนสิ แปลว่า ในใจ. การ แปลว่า กระทำ. เมียรวมกันเข้าจึงเป็นรูปศัพท์ว่า โยนิโสมนสิการ แปลตรงศัพท์ว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย คือโดยอุบายที่ชอบธรรม. หมายถึงความคิฉนึกตรึกตรองพิจารณาให้ถ่องแท้ให้แจ่มแจ้งประจักษ์ถึงเหตุเกิดของสิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน ได้สูด ได้ลิ้ม ได้สัมผัส ได้รู้ ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ถ้าคนเราได้เห็นได้ยินอะไรเป็นต้นแล้ว ไม่คิฉนึกตรึกตรองให้รู้ตระหนักประจักษ์ชัดว่า สิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว สิ่งใดควร สิ่งใดไม่ควร ยึดถือไว้ทั้งที่เป็นคูน ๆ แล้ว ก็มักจะนำความประพฤดิให้น้อมเข้าไปหาส่วนชั่วมากกว่าส่วนดี หรือไม่ดีเสียเลย ก็เป็นได้ เพราะฉะนั้น จำต้องสนใจ ใส่ใจ คือน้อมเอาสิ่งนั้นมาไว้ในใจ หรือน้อมใจไปในสิ่งนั้น

เพ่งพิจารณาดูให้รู้ชนิดของอารมณ์มีรูปเป็นต้นนั้น ๆ สิ่งใดดีมีประโยชน์ ก็ควรประกอบ คือประพฤติกปฏิบัติ, สิ่งใดชั่ว ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ก็ไม่ควรประกอบ ละไปเสีย นี่เป็นลักษณะของโยนิโสมนสิการ.

๔. **ธัมมานุธัมมปฏิบัติ** ตัดบทเป็น **ธัมมะ** แปลว่า ความดี, ความจริง, เหตุ. **อนุธัมมะ** แปลว่า ธรรมอันสมควร, ธรรมอันเหมาะสม. **ปฏิบัติ** แปลว่า การปฏิบัติ, การประพฤติก. เมื่อรวมกัน เข้าจึงเป็นรูปศัพท์ว่า **ธัมมานุธัมมปฏิบัติ** แปลตรงศัพท์ว่า การปฏิบัติ หรือการประพฤติกธรรมอันสมควรแก่ความดี.

คนเราจะเจริญหรือจะเสื่อม ย่อมขึ้นอยู่กับความประพฤติกปฏิบัติ ถ้าประพฤติกผิดหรือประพฤติกไม่สมควร คือประพฤติกไม่เหมาะสม ไม่ถูกกาลเทศะ ไม่ถูกที่ดี ไม่ถึงดี หรือเกินดีไป ก็ย่อมจะหาความเจริญได้ยาก หรืออาจประสบความเสื่อม ความพินาศไปเลยก็ได้.

ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้ประพฤติกธรรมอันสมควรแก่ธรรม หมายความว่า ปฏิบัติดี ปฏิบัติให้พอสมควรแก่ความดี สมเหตุสมผล กล่าวคือ ต้องปฏิบัติดีด้วยกายวาจาและใจ ให้พอสมควรแก่ตน ตนมีฐานะ ภาวะ เพศ วัย และหน้าที่อย่างไร ก็ต้องประพฤติกปฏิบัติให้พอสมควรแก่ฐานะ ภาวะ เพศ วัย และหน้าที่อย่างนั้น และให้เหมาะแก่กาลเวลาและสถานที่ด้วย หรือเมื่อตนตริตrongเห็นว่าดีจริง ๆ ตามเหตุอย่างไร ก็ต้องปฏิบัติ ให้ควรแก่เหตุอย่างนั้น จึงจะประสบความเจริญได้.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๔ ชื่อนี้รวมเข้าด้วยกัน ชื่อว่า **วุฒิชธรรม** คือธรรม

เป็นเครื่องให้เจริญ เพราะทั้ง ๔ ข้อนี้มีความเกี่ยวเนื่องกัน อุคหนุนให้บุคคลมีความเจริญทั้งคดีโลก ทั้งคดีธรรมโดยลำดับ ดังต่อไปนี้

เมื่อบุคคลคบหาสมาคมกับสัตบุรุษคือคนดี ก็ย่อมได้เห็นกิริยามรรยาทของคนดีว่าเป็นอย่างไร แล้วจะได้ประพฤติตามไปด้วย ทั้งมีโอกาสได้ฟังคำแนะนำตักเตือนสั่งสอนของสัตบุรุษ. เมื่อตั้งใจฟังคำเตือนคำสอนโดยเคารพ และกำหนดจดจำไว้ได้ ว่าท่านเตือนท่านสอนไว้อย่างนั้นอย่างนี้. ต่อจากนั้นก็ตั้งใจเพ่งพิจารณาตรองคำเตือนโดยอุบายที่ชอบธรรมจนรู้จักเข้าใจชัดว่า สิ่งนั้นดี สิ่งนี้ชั่ว สิ่งที่ดีควรประพฤติ สิ่งนี้ชั่วควรงดเว้น เมื่อเข้าใจดังนั้นแล้ว ก็ตั้งใจประพฤติดีให้พอสมควรแก่ตน, ตนมีฐานะ ภาวะ เพศ วัย หน้าที่อย่างไร ก็ปฏิบัติให้พอเหมาะพอควร โดยเฉพาะเมื่อได้พิจารณาเห็นแล้วว่า สิ่งใดไม่สมควรเว้น ก็ต้องงดเว้น สิ่งใดดีควรทำ ก็ต้องทำ เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ย่อมมีแต่ความเจริญทั้งทางโลกทั้งทางธรรมยิ่ง ๆ ขึ้น.

กล่าวสั้นก็คือต้องคบคนดี เมื่อคบกันคนดี ก็ย่อมได้ฟังคำแนะนำในทางที่ดี เมื่อได้ฟังแล้ว ก็จดจำใส่ใจ เพ่งพิจารณาให้เข้าใจชัด ก็ปฏิบัติให้เหมาะสม เมื่อพร้อมด้วยธรรมทั้ง ๔ นี้ ก็ย่อมมีความเจริญ.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ทุกคนย่อมต้องการความเจริญในชีวิต ความต้องการนั้นจะสำเร็จได้ด้วยอาการอย่างไร ?
๒. สัมปยุตสังเสวะ แปลตรงศัพท์ว่าอย่างไร ?
๓. สัตบุรุษ บัณฑิต นักปราชญ์ ได้แก่คนเช่นไร ?
๔. การคบสัตบุรุษ ได้แก่ทำอย่างไร ?

๕. เมื่อคบสัตบุรุษแล้ว จะได้ผลเป็นอย่างไร ?
๖. สัทธัมมัสสวนะ แปลตรงศัพท์ว่าอย่างไร ?
๗. ธรรมเช่นไรเรียกว่า สัทธรรม ? การฟังสัทธรรมโดยเคารพ นั้นคืออย่างไร ?
๘. โยนิโสมนสิการ แปลตรงศัพท์ว่าอย่างไร ? หมายความว่าอย่างไร ?
๙. การได้ยินได้ฟังอะไรแล้ว ถ้าไม่คิดนึกตรึกตรอง จะได้รับผลต่างจากการที่ได้ตรึกตรองอย่างไรบ้าง ?
๑๐. ชัมมานุชัมมปฏิบัติ แปลตรงศัพท์ว่าอย่างไร ?
๑๑. คนเราจะเจริญขั้นได้ ย่อมขึ้นอยู่กับอะไร ? ขึ้นอยู่กับ การเรียนจบชั้นสูง ๆ แล้วอยู่เฉย ๆ หรือเที่ยวเบียดเบียนคนอื่นตามสบายใช่ไหม ?
๑๒. ธรรมทั้ง ๔ ข้อ ในวุฒิ มีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร ?

ดอกเอ๋ย ดอกกุหลาบ
หอมชานชาบ รวยริน ชื่นนาสา
ทั้งสี่สัณฐ์ ทรงชื่อ ลออลา
งามสง่า น่าชม นิยมยิน.
เหมือนมนุษย์ ศีลดี มีกลิ่นหอม
ใครจะยอม ตำหนิ กล่าวติฉิน
ทั้งรูปสวย รวยวิชา เครื่องหากิน
ทั่วธานีนทร์ ชมเปาะ งามเหมาะ เอย.

ศรี ฯ นคร.

จักร ๔

๑. ปฎิรูปเทสวาสะ อยู่ในประเทศอันสมควร.
 ๒. สัตบุรุษ คบสัตบุรุษ.
 ๓. อุตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ.
 ๔. ปุพเพกตปัญญาตา ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ในปางก่อน.
- ธรรม ๔ อย่างนี้ คัจจลอรธนาไปสู่ความเจริญ.

อง. จตุกก. ๒๑/๔๐

อธิบายศัพท์

๑. ปฎิรูปเทสวาสะ ตัดบทเป็น ปฎิรูปะ แปลว่า สมควร. เทสะ แปลว่า ถิ่นฐาน. วาสะ แปลว่า การอยู่. เมื่อต่อกันเข้าเป็น ปฎิรูปเทสวาสะ แปลตามศัพท์ว่า การอยู่ในถิ่นฐานอันสมควร. หมายความว่า การพำนักอาศัยอยู่ในประเทศ คือถิ่นฐานที่เหมาะสม. ก็ถิ่นที่เหมาะสมมีลักษณะต่าง ๆ เช่น :-

ก. มีสัตบุรุษ คือคนดี ประพฤติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจำนวนมาก มีโอกาสได้ศึกษาปฏิบัติธรรมะได้มาก.

ข. มีทางศึกษาศิลปวิชาได้ตามปรารถนา.

ค. มีทางประกอบอาชีพได้ตามปรารถนา.

ฌ. มีสาธารณูปโภคเพียงพอแก่ประชาชน.

ง. มีมาตรการป้องกันสาธารณภัยดี.

การอยู่ในปฎิรูปเทส คือถิ่นฐานที่มีลักษณะดังนี้ เชื่อว่าการอยู่ในประเทศอันสมควร.

๒. **สัปปริสุปัสสยะ** ตัดบทเป็น **สัปปริสสะ** แปลว่า คนดี.

อุปัสสยะ แปลว่า เข้าอาศัย เข้าพึ่งพิง. เมื่อต่อกันเข้าเป็น **สัปปริสุปัสสยะ** แปลตามศัพท์ว่า เข้าอาศัย พึ่งพิงคนดี. หมายความว่า เข้าไปคบหาสมาคมกับสัตบุรุษคือคนดี. เพราะธรรมดาสัตบุรุษนั้น ท่านมีความสงบเสงี่ยมเพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมทุกแง่ทุกมุม มีปกติทำดี พุคฺคี คิณฺณํ และชักนำผู้อื่นให้ทำพุดกิดดีด้วย ชื่อเสียงเกียรติอันงามก็ก้องหอมฟุ้งปรากฏไปไกลและทั่วทิศ สมด้วยพระพุทธานุญาตว่า

สพฺพทา ทิสฺวา สปฺปฺริโส ปวายติ สัตบุรุษย่อมนจรไปทุกทิศ.

สตนฺจ คนฺโธ ปฏิวาตเมติ กลิ่นของสัตบุรุษย่อมไปได้ทวนลม.

ทฺหุเร สนฺโต ปกาเสนฺติ สัตบุรุษย่อมปรากฏได้ในที่ไกล ดังนี้
เป็นต้น.

ฉะนั้น สัตบุรุษจึงเป็นที่พึ่งพิงอิงอาศัยของผู้อื่นได้เป็นอย่างดี ท่านจึงสอนให้เข้าไปพึ่งพิงสัตบุรุษ คือเข้าไปคบหาสมาคมกับท่านผู้ดี เมื่อสมาคมกับท่านแล้ว ก็ย่อมได้รับคำแนะนำที่ดี และได้เอาเยี่ยงอย่างมาปรับปรุงตนให้ดีขึ้น.

๓. **อັตตสัมมาปณฺธิ** ตัดบทเป็น **อັตตะ** แปลว่า ตน ได้แก่จิต หรือว่าอັตภาพทั้งสิ้น. **สัมมา** แปลว่า ชอบ คือถูกต้องตามคลองธรรม. **ปณฺธิ** แปลว่า การตั้ง การวาง. เมื่อรวมกันเข้าเป็น **อັตตสัมมาปณฺธิ** แปลตามศัพท์ว่า การตั้งตนไว้ชอบ. หมายความว่า ตั้งกายและจิตให้ถูกต้องตามคลองธรรม เช่นตั้งตนไว้ในศีล ในศรัทธา ในจาคะ ในสุจริต ในกุศลกรรมบถ ในความเพียร ในความซื่อตรงต่อเวลา - หน้าที่ - บุคคล

ในความเที่ยวธรรม ไม่ลำเอียง และเมื่อกล่าวโดยรวมยอดก็คือวางตนให้
เหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ เพศ ภูมิ ไม่ให้เกินหรือต่ำกว่านี้ไป.

๔. ปุพเพตปญฺญตา ตัดบทเป็น ปุพเพ แปลว่า ในปางก่อน
คืออดีตกาล. กตปญฺญา แปลว่า ความเป็นผู้มีบุญได้ทำไว้แล้ว. เมื่อ
รวมกันเข้าเป็น ปุพเพตปญฺญตา แปลตามศัพท์ว่า ความเป็นผู้มีบุญ
ได้ทำไว้แล้วในปางก่อน, หมายความว่า ความเป็นคนที่เคยได้สร้าง
คุณงามความดี เช่น ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้นไว้ ในวัน
ก่อน เดือนก่อน ปีก่อน หรือชาติก่อน.

ปุพเพตปญฺญตานี้จัดเป็นบุญส่วนเหตุที่อำนวยผลให้เกิดเป็นความ
สุขความเจริญในปัจจุบัน หรือในอนาคตแก่ผู้ทำบุญไว้ในปางก่อนนั่นเอง
ปรากฏตามที่พระทรงแสดงไว้ว่า

สุฉณฺดา สุสรตา สุสณฺจัน สุรูปตา
อาธิปจฺจ ปริวารโ สพุพเมเตน ลพฺภติ เป็นอาทิ

ความมีผิวพรรณงาม มีเสียงไพเราะ มีทรวดทรง รูปร่างงามสม
ส่วน ความเป็นใหญ่ มีบริวารมาก มนุษย์สมบัติ เทวสมบัติ นิพพาน-
สมบัติ สาวกบารมี ปัจเจกพุทฺธภูมิ พุทฺธภูมิ ย่อมได้ คือเกิดมีแก่
คนที่เคยทำบุญไว้ในปางก่อน, กล่าวคือผลบุญดังกล่าวนี้ ย่อมเกิดมีใน
ปัจจุบัน หรือในอนาคต คือ วัน เดือน ปี ชาติต่อไป แก่ผู้ที่ทำบุญ
อันเป็นส่วนเหตุไว้ในวันก่อน หรือเดือน ปีก่อน ชาติก่อน.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้นี้ ชื่อว่า จักรธรรม เพราะเป็นเหมือนล้อทั้ง ๔

ของรถซึ่งหมุนไปพร้อม ๆ กัน พัดพาบุคคลผู้ปฏิบัติให้ไปสู่ความเจริญ
ยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนถึงที่สุด. กล่าวคือการอยู่ในประเทศอันสมควร ย่อมมี
โอกาสได้ประพาศธรรม และประกอบสัมมาอาชีพได้โดยสะดวกและปลอด
ภัย ทั้งได้มีโอกาสคบหาสมาคมกับสัตบุรุษ ได้รับคำแนะนำตักเตือนให้ปฏิบัติ
ในทางที่ถูกต้อง เมื่อได้รับคำแนะนำแล้ว ก็ได้ตั้งตนไว้ชอบ เช่นตั้งอยู่
ในศีล ศรัทธา จาคะ เป็นต้น หากตนได้เคยสร้างบุญกุศลไว้ในชาติ
ก่อน หรือปีก่อน เดือนก่อน วันก่อนมาก บุญนั้นจะรวมกับบุญที่ทำ
ในปัจจุบัน เป็นกำลังผลักดันให้ตนหมุนไปสู่ความเจริญ ด้วยสิ่งที่ตน
ปรารถนาอันมีประการต่าง ๆ ซึ่งรวมเข้าในมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ
และนิพพานสมบัติ สำเร็จสมประสงค์ในปัจจุบัน หรือในวันข้างหน้า
เดือน ปี หรือชาติต่อไป โดยไม่ช้าเป็นแน่แท้.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ประเทศเช่นไร ชื่อว่าประเทศอันสมควร ?
๒. สัตบุรุษ คือคนเช่นไร ? การเข้าไปอาศัยพึ่งพิงสัตบุรุษ หมายความว่าไม่ต้องทำงานอะไร อาศัยให้ท่านเลี้ยงดูไขใหม่ ?
๓. การคบสัตบุรุษที่ถูกต้อนั้นคืออย่างไร ?
๔. อะไรชื่อว่าตน. การตั้งตนไว้ชอบนั้น หมายความว่าอย่างไร ?
๕. ปุพเพกตปุญญตา แปลว่าอะไร ? หมายความว่าอย่างไร ?
๖. จงยกตัวอย่างบุญส่วนเหตุ และบุญส่วนผลมาดู ?
๗. เมื่อเราต้องการไปไหนทางบกให้รวดเร็วก็ต้องอาศัยรถจักร
ประเภทต่าง ๆ หากเราต้องการไปสู่ความเจริญโดยรวดเร็วจะ
ต้องอาศัยอะไร ?

๘. อะไรเรียกว่าจักรธรรม ? มีกี่อย่าง ? คืออะไร ?
๙. จักรธรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ?
๑๐. จักรธรรม กับวุฒิชธรรม ต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ?

—————
การอยู่ใน ถิ่นดี ที่เหมาะสม

สมาคม บัณฑิต ประสิทธิผล

การตั้งตัว ให้ดี หน้าที่ตน

บุญกุศล เคยทำ นำเจริญ.

ธรรมเหล่านี้ สี่ข้อ คุจลัทธิ

มีกำหนด หมุนพลัน ปราชญ์สรรเสริญ

ผู้มุ่งจิต คิดการ งานเจริญ

ควรดำเนิน ตามหลัก จักธรรม.

ศรี ฯ นกร.

อคติ ๔

๑. ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน เรียกฉันทาคติ
๒. ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน เรียกโทสาคติ
๓. ลำเอียงเพราะเขลา เรียกโหมสาคติ
๔. ลำเอียงเพราะกลัว เรียกภยาคติ.

อคติ ๔ ประการนี้ ไม่ควรประพฤติ.

อง. จตุกก. ๒๑/๒๓

อธิบายศัพท์

อคติ แปลว่า ไม่เดิน, ไม่ไป หมายความว่า ไม่ควรเดิน ไม่ควรไป, หรือไม่ควรประพฤติ. อคติ ศัพท์นี้ตรงกับภาษาไทยว่า ความลำเอียง ความไม่เที่ยงธรรม, ความไม่ยุติธรรม. ท่านจำแนกไว้ ๔ ประการ คือ :-

๑. ฉันทาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน หรือเพราะชอบพอกัน เช่นการตัดสินคดีอิกรณีพิพาทต่างๆ ก็ดี การแบ่งปันสิ่งของก็ดี การพิจารณาให้ยศหรือรางวัลก็ดี ด้วยอำนาจความพอใจรักใคร่กัน. โดยตัดสินให้ผู้ที่ชอบพอกันเป็นผู้ชนะทั้งๆ ที่ไม่ควรชนะ, ให้สิ่งของที่ดีให้ยศหรือรางวัลแก่คนที่ชอบพอกันทั้งๆ ที่ไม่ควรจะได้. ซึ่งเป็นการไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง.

๒. โทสาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน หรือเพราะโกรธกัน, เกลียดกัน, ชังกัน, เช่นการตัดสินคดีด้วยอำนาจความโกรธ

เกลียดชัง โดยให้ผู้ที่โกรธกันนั้น เป็นผู้แพ้ทั้ง ๆ ที่ไม่ควรแพ้, ให้ของ
ที่เลวแก่ผู้ที่ตนเกลียดชังทั้ง ๆ ที่เขาควรจะได้ของดี, ไม่ให้ยศหรือรางวัล
แก่ผู้ที่ไม่ชอบกันทั้ง ๆ ที่เขาควรได้. ซึ่งเป็นการไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง.

๓. โมหาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะเขลา หรือเพราะความโง่
หลงงมงาย ไม่พิจารณาให้ถ่องแท้ว่าอย่างไรถูก อย่างไรผิด อย่างไรควร
อย่างไรไม่ควร เช่นเมื่อได้รับคำฟ้องแล้ว ยังไม่ทันได้สอบสวนให้รอบ
คอบ ก็ด่วนตัดสินผิด ๆ พลาด ๆ ขาด ๆ เกิน ๆ ไม่ถูกต้อง ไม่พอดี
ตามที่ควร นี้จัดเป็นการไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง.

๔. ภัยาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะกลัวหรือเพราะเกรงใจ เช่น
ผู้มีอำนาจทำผิด ผู้พิพากษา ไม่กล้าตัดสินลงโทษเพราะกลัวเขาจะทำร้าย
ตอบ. หรือผู้น้อยที่อยู่ในความปกครองทำผิด ผู้ปกครองไม่กล้าลงโทษ
เพราะเกรงจะขาดเมตตากรุณา หรือกลัวว่าเขาจะเดือดร้อน นี้จัดเป็นการ
ไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ฉันทะ โทสะ โมหะ ภัยะ ทั้ง ๔ ประการนี้ ชื่อว่า อคติ
เพราะใคร ๆ ไม่ควรถึง คือ ไม่ควรประพฤติ ไม่ควรประกอบ โดย
เฉพาะชนชั้นผู้ปกครองตั้งแต่ครอบครัวน้อย ๆ ขึ้นไปไม่ควรประกอบด้วย
อคติคือความลำเอียงแม้เพียงประการหนึ่งเลย. หากผู้ปกครองทำอะไรด้วย
อำนาจอคติอย่างใดอย่างหนึ่ง การปกครองก็ไม่เรียบร้อย ผู้อยู่ภายใต้การ
ปกครองก็เดือดร้อนไม่สงบสุข, แต่ถ้าผู้ปกครองทำอะไรไปโดยไม่มีอคติ
แอบแฝงอยู่ การปกครองก็เป็นไปโดยเรียบร้อย ผู้อยู่ภายใต้การปกครองก็ไม่
เดือดร้อน มีแต่ความสงบสุขโดยทั่วกัน.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อคติ แปลว่าอะไร ? ตรงกับภาษาไทยว่าอะไร ?
๒. การรักใคร่ชอบพอกันนั้น เป็นความดี แต่เหตุใด ท่านจึงสอนว่า ไม่ควรถึง ไม่ควรประพฤติด้วยอำนาจความรักใคร่กัน ?
๓. โทษาคติ แปลว่าอะไร ? คนประพฤติดังไร ท่านจึงเรียกว่า ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน ?
๔. คนที่เขามาฟ้องว่าลูกของท่านไปรังแกลูกฉัน ดังนี้แล้ว ก็ลงโทษแก่ลูกของตนตามคำฟ้องนั้นทันที ดังนี้จะจัดว่ายุติธรรมหรือไม่ ? จะเรียกว่าอย่างไรจึงจะถูกต้อง ?
๕. คนที่ประพฤดิเช่นไร เรียกว่า ตกอยู่ในอำนาจภยาคติ ?
๖. อยากได้ชื่อว่าเป็นคนเที่ยงธรรม จะต้องปฏิบัติอย่างไร ?
๗. คนที่ให้รางวัลแก่คนที่ไม่ควรให้, คนที่ไม่ให้รางวัลแก่คนที่ควรได้, คนที่ตัดสินความโดยไม่ทันพิจารณาให้รอบคอบ, คนที่ไม่กล้าลงโทษแก่ผู้ประพฤดิผิด, คนไหนจัดได้ว่าลู่อานาจอคติชื่อไหน ?
๘. ผู้ใหญ่จะต้องวางตัวอย่างไร จึงจะเป็นผู้นำเคารพนับถือของผู้ nhỏ ?

อคติ ทั้งสี่ ไม่ดีชัด

ใครปฏิบัติ อภัย แสนอับเฉา

ถึงมียศ สูงศักดิ์ ชักให้เพลา

ดูจันท์เนา เมฆหมอก ไม่ออกมา.

ศรี ฯ นคร.

อันตรายของภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่ ๔ อย่าง

๑. อดทนต่อคำสั่งสอนไม่ได้ คือเมื่อต่อคำสั่งสอนก็เกียจทำตาม.
๒. เป็นคนเห็นแก่ปากแก่ท้อง ทนความอดอยากไม่ได้.
๓. เพติดเพลินในกามคุณ ทะยานอยากได้สุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป.
๔. รักผู้หญิง.

ภิกษุสามเณรผู้หวังความเจริญแก่ตัว ควรระวังอย่าให้อันตราย ๔ อย่างนี้เข้าได้.

อง. จตุกก. ๒๑/๑๖๕

อธิบายศัพท์

๑. อดทนต่อคำสั่งสอนไม่ได้ คือเมื่อต่อคำสั่งสอนก็เกียจทำตาม หมายความว่า ผู้ที่บวชในพระพุทธศาสนานี้ ต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรม พระวินัย และข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ เป็นอันมาก มิใช่บวชแล้วก็แล้วไป ไม่ต้องทำอะไร เหมือนที่บางคนคิดเอาเองว่า การบวชสบาย ไม่ต้องทำงานอะไร " ฉันเข้าแล้วเอน ฉันเพลแล้วนอน ยามบ่ายพักผ่อน พอคำจำวัด " แต่ความจริงไม่เป็นเหมือนอย่างที่คิดนั้น เพราะต้องทำ กิจวัตรต่าง ๆ ตามที่อุปัชฌาย์อาจารย์แนะนำสั่งสอน เริ่มตั้งแต่พอบวช แล้ว ท่านก็สอนอนุสาสน์ ๘ อย่าง ต่อจากนั้นก็สอนเรื่องศีลาจารวัตร ฝึกหัดมารยาท ทางกาย ทางวาจา ตามหลักพระวินัย สอนเรื่องการ อบรมจิตให้สงบและให้เกิดปัญญาตามหลักพระธรรม เป็นประจำ. ถ้า ภิกษุสามเณรรูปใดอดทนต่อคำสั่งสอนไม่ได้ คือเมื่อหรือก็เกียจทำตาม

คำสั่งสอนของอุปัชฌาย์อาจารย์ หรือของเพื่อนภิกษุสามเณรผู้ตักเตือนด้วยความหวังดีตามธรรมตามวินัย เกิดความไม่พอใจและไม่ยอมปฏิบัติตาม ก็อยู่ไม่ได้ ต้องสึกออกไป ท่านเปรียบเหมือนเรือได้คลื่นไม่ได้ ต้องอับปางลงฉะนั้น.

๒. เป็นคนเห็นแก่ปากแก่ท้อง ทนความอดอยากไม่ได้ หมายถึง ความว่า การบวชเป็นภิกษุสามเณรนั้นต้องอาศัยอาหารที่ชาวบ้านเขาถวายตามศรัทธา บางครั้งบางคราวอาจจะได้อาหารที่ไม่ตรงกับความต้องการ ก็จำต้องฉันเพื่อให้อัฐภาพเป็นอยู่ได้ และบางครั้งอาจจะได้อาหารไม่พอนั้นไม่อิ่ม ก็ต้องฉันเท่าที่มีอยู่, บางวันอาจไม่มีอาหารฉันเลย ก็ต้องอดเมื่อหิวก็ต้องทนเอา ถ้าภิกษุสามเณรรูปใดเป็นคนเห็นแก่ปาก คืออยากฉันอาหารที่อร่อย ๆ แต่ไม่ได้ฉันตามความอยากนั้น ก็อดไม่ได้ คือระงับความอยากไม่ได้. หรือเป็นคนเห็นแก่ท้อง คือต้องการให้ท้องอืดเต็มอยู่เสมอ แต่บางครั้งฉันไม่อิ่ม หรือบางมื้อบางวันไม่ได้ฉันเลย ก็มีความหิวในตอนบ่ายตอนเย็น จำต้องทนต่อความหิวนั้น ก็ทนไม่ได้, หรือแม้ได้ฉันอาหารที่อร่อยจนอืดท้องดีแล้ว แต่พอถึงเวลาเย็น - ค่ำคืน ก็อยากฉันอีก. เมื่ออดไม่ได้ ทนไม่ได้ ก็อยู่ไม่ได้ ต้องสึกออกไป ท่านเปรียบเหมือนจะเข้หิวอยู่เสมอ เห็นเหยื่อพอจะกินได้ก็กลืนกินเข้าไปตามความอยากความหิว โดยไม่มีการอดทนเลย.

๓. เพลิดเพลินในกามคุณ ทะยานอยากได้สุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป หมายถึง ความว่า กามคุณคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่น่าปรารถนา เป็นเรื่องของชาวบ้าน; ผู้เข้าบวชอยู่ ต้องสำรวมจิตใจ

มิให้เพลิดเพลินในกามคุณนั้น ๆ หมั่นปฏิบัติขัดเกลากิเลสตัณหา คือ ความทะยานอยากในกามคุณ มิให้จิตหมกมุ่นในกามสุข ซึ่งเป็นกิจที่ บรรพชิตไม่ควรทำ. ถ้าภิกษุสามเณรรูปใด ขาดการสำรวมจิต ยังปล่อยให้ เพลิดเพลินในกามคุณ อยากได้ความสุขในกามคุณยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนเกิน ขอบเขตของตน ก็ทนอยู่ไม่ได้ ต้องลี้กออกไป หมกจมอยู่ในกามคุณ นั้นเอง ท่านเปรียบเหมือนบุคคลตกลงในวังน้ำวน ถูกน้ำดูดให้จมลงไป ฉะนั้น.

๔. รักผู้หญิง หมายความว่า รักใคร่ผู้หญิงในเชิงชู้สาว มิใช่ รักเหมือนบุตรรักมารดา หรือบุคคลรักพี่สาวน้องสาว หรือรักญาติผู้หญิง ซึ่งไม่อิงกิเลสตัณหา. ถ้าภิกษุสามเณรรูปใด ยังมีใจผูกสมักรักใคร่ใน ผู้หญิงด้วยกิเลสตัณหา ไม่ซำก็ต้องลี้กไป ท่านเปรียบเหมือนคนถูกปลา ฉลามคาบไปกินเสียฉะนั้น.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

อันตรายทั้ง ๔ อย่างนี้ ชื่อว่า " อันตรายของภิกษุสามเณรผู้ บวชใหม่ " เพราะผู้ที่บวชใหม่ ๆ จิตใจยังใหม่พระธรรมวินัย ยัง ปรับตัวคือปรับกายวาจาใจให้เข้ากับเพศบรรพชิต ซึ่งแตกต่างจากเพศ คฤหัสถ์เป็นอันมากไม่ได้ หากไม่ระวัง ก็ย่อมจะถูกอันตราย ๔ อย่าง มิอย่างใดก็อย่างหนึ่ง ครอบงำอำยให้พินาศได้ง่าย ฉะนั้น จึงชื่อว่า อันตรายของภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่.

ส่วนผู้บวชเก่าก็เคยเป็นผู้บวชใหม่มาก่อน. เมื่อคราวบวชใหม่ ๆ

สามารถป้องกันมิให้อันตรายย่ำยี จึงได้ดำรงอยู่ในเพศบรรพชิตมั่นคง สืบมาจนเป็นพระภิกษุ - สามเณรเก้า ฉะนั้น อันตรายทั้ง ๔ นี้ ท่านจึง มิได้ให้ชื่อว่า " อันตรายของภิกษุ - สามเณรผู้บวชเก้า. "

แต่ถ้าภิกษุ - สามเณรเก้า กลับมีศรัทธาในเพศบรรพชิตลดน้อย ถอยลง ก็อาจถูกอันตรายเหล่านี้ครองงำย่ำยีจนถึงต้องสึกได้เหมือนกัน ฉะนั้น ในตอนหลังท่านจึงได้กล่าวว่า " ภิกษุสามเณรผู้หวังความเจริญ แก่ตน ควรระวังอย่าให้อันตราย ๔ อย่างนี้ย่ำยีได้ " หมายความว่า ภิกษุ - สามเณร ทั้งผู้บวชใหม่ ทั้งผู้บวชเก้าทุกรูป ต้องระวังอันตราย ๔ อย่างเหมือนกันหมด ผลอเมื่อไรก็ย่อมได้รับอันตรายเหล่านี้ได้ทุกเวลา.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ผู้บวชจะต้องระวังอันตรายเก้าอย่าง ? อะไรบ้าง ?
๒. ผู้ที่ยังไม่เคยบวชคิดว่าการบวชสบาย ฉันท้เข้าแล้วเอน ฉันท้เพล แล้วนอน บ่ายพักผ่อน พอคำจำวัด เป็นจริงอย่างนั้นหรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?
๓. เขาตำหนิว่า เพราะเป็นกาฝากสังคมดั่งนี้ถูกหรือผิด ? จงแสดง
๔. อุดกับทนต่างกันอย่างไร ?
๕. คนเห็นแก่ปาก กับคนเห็นแก่ท้อง ได้แก่คนเช่นไร ?
๖. กามคุณได้แก่อะไร ? เพลิดเพลินในกามคุณ กับรักผู้หญิง เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ?
๗. คำว่า รักผู้หญิง หมายความว่าอย่างไร ?
๘. อันตราย ๔ อย่างของภิกษุ - สามเณร มีอุปมาเหมือนอะไร ?

๕. ภิกษุสามเณรเก่าพ้นจากอันตราย ๔ อย่างนี้ทุกรูปตลอดไป
ใช่ไหม ?

๑๐. ภิกษุ - สามเณร ผู้หวังความเจริญแก่ตน ควรปฏิบัติอย่างไร ?

ทนคำสอน	ไม่ไหว	ใจมันเบื่อ
บวชมาเพื่อ	กินมาก	อยากไม่หาย
ผลิตเพลินใน	กามคุณ	จิตวุ่นวาย
หลงรักกาย	สตรี	ไม่ดีเลย.

ศรี ฯ นกร.

เบื่อหน่ายกะวาจา	อุปฌาย์และอาจารย์
ไม่ทน ณ อาหาร	มีประมาณกะการกิน
เพลินกามคุณห้า	มีระอาละราคิน
หลงหญิงบุพพาพิน	จะถวิลถวัลย์ชม
ล้วนอันตรายแรง	พระแสดงแกลงสม
แม้ว่าพระ - เณรม	เงอะงะจมจะร้อนใจ
เหมือนเรือเจอะคลื่นแรง	ก็ตะแคงและคว่ำไป
เหตุนี้มีวันใคร	จะสะใจมิได้เลย

ศรี ฯ นกร.

ปธาน คือความเพียร ๔ อย่าง

๑. **สังวรปธาน** เพียรระวังมิให้ปาปเกิดขึ้นในสันดาน.
๒. **ปหานปธาน** เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว.
๓. **ภavanaปธาน** เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน.
๔. **อนุรักษนาปธาน** เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม.

ความเพียร ๔ อย่างนี้ เป็นความเพียรชอบ ควรประกอบให้มี
ในตน.

อธิบายศัพท์

๑. **สังวรปธาน** ตั้บตเป็น **สังวระ** แปลว่า ระวัง, ตำรวม,
ปธาน แปลว่า เพียร, พากเพียร, ตั้งใจ. เมื่อตอกันเข้าเป็น
สังวรปธาน แปลตามศัพท์ว่า เพียรระวัง หมายความว่า ตั้งใจพากเพียร
ตำรวมระวัง ในขณะที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียงเป็นต้น มิให้บาปกรรม
หรืออกุศลธรรม คือความไม่ดี เช่นความโลภ - โกรธ - หลง เกิดขึ้น
ในสันดาน คือจิตใจ.

๒. **ปหานปธาน** ตั้บตเป็น **ปหานะ** แปลว่า ละ, ตัด. กำจัด,
ทำลาย. **ปธาน** แปลว่า เพียร, พากเพียร, ตั้งใจ. เมื่อตอกันเข้าเป็น
ปหานปธาน แปลตามศัพท์ว่า เพียรละ หมายความว่า ตั้งใจพากเพียรละ
เพียรพยายามตัด กำจัด หรือทำลายปาปกรรม หรืออกุศลธรรม เช่น
ความโลภเป็นต้น ที่เกิดขึ้นในจิตใจ.

๓. **ภวานาปธาน** ตัดบทเป็น **ภavana** แปลว่า ทำให้เกิดขึ้น.

ทำให้เจริญขึ้น, **ปธาน** แปลว่า เพียร, พากเพียร, ตั้งใจ. เมื่อต่อกันเข้าเป็น **ภวานาปธาน** แปลตามศัพท์ว่า **เพียรทำให้เกิดขึ้น, เพียรทำให้เจริญมากขึ้น.** หมายความว่า ตั้งใจพากเพียรทำกุศลธรรมคือความดี เช่นความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง หรือศีล สมาธิ ปัญญา, หรือว่า โขณงค์ ๗ มีสติเป็นต้นให้เกิดขึ้น ให้มีมากขึ้นในจิตใจ.

๔. **อนุรักษนาปธาน** ตัดบทเป็น **อนุรักษนา** แปลว่า การตามรักษา, การประคับประคอง. **ปธาน** แปลว่า ความเพียร, พากเพียร, ตั้งใจ. เมื่อต่อกันเข้าเป็น **อนุรักษนาปธาน** แปลตามศัพท์ว่า **ความเพียรตามรักษา.** หมายความว่า ตั้งใจพากเพียรตามรักษากุศลธรรม คือความดีที่เกิดขึ้นในจิตแล้วมิให้เสื่อมลงไป. ประคับประคองความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น มิให้พินเพื่อน ทำให้เจริญออกงามไพบูลย์บริบูรณ์ยิ่งขึ้น.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ปธาน ศัพท์นี้ โดยพยัญชนะ แปลว่า ความทรง หรือความตั้งไว้ทั่ว โดยอรรถหมายถึง **ความเพียรที่ตั้งไว้ใสใจ** เป็นธรรมเครื่องกำจัดความเกียจคร้าน อุดหนุนกำลังกาย-ใจให้เข้มแข็ง อดทนฝ่าฟันอุปสรรคนานาชนิด สามารถประกอบกิจที่ไม่เหลือวิสัยให้สำเร็จได้.

แต่เพราะปธาน ความเพียรนี้ อาจเป็นไปได้ทั้งฝ่ายดีและไม่ดี มีอุปมาเหมือนมิดและขวาน ถ้านำไปใช้งานก็มีประโยชน์ ถ้านำไปประหารกันก็ย่อมมีโทษฉะนั้น ในพระบาลีนियมใช้ศัพท์ว่า **สัมมา** แปลว่า

โดยชอบ เข้ามากำลังไว้ข้างหน้าศัพท์ว่า ปธาน เป็นรูปศัพท์ว่า
สัมปธาน แปลว่า ความเพียรที่ตั้งไว้โดยชอบ หมายถึงความเพียร
ฝ่ายดี ซึ่งมี ๔ อย่าง ตามที่อธิบายมาแล้ว.

ความเพียรทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นความเพียรที่ดีที่ชอบ ควรประกอบ
ให้มีในตน. กิ่งก้านประกอบหรือวิธีประกอบมี ๔ อย่างคือ ๑. ทำความ
พอใจให้เกิดขึ้น ไม่เบื่อหน่ายระอา ไม่เกียจคร้าน ๒. พยายามเรื่อยไป
ไม่ทำ ๆ หยุด ๆ ๓. ปราศจากความเพียร คือเริ่มทำความแค้นกล้า
ทันทีไม่ต้องชักช้า ไม่ต้องหวาดหวั่นพร่นพรึง ๔. ประคองจิตให้มั่น
ในการระวัง ในการละ ในการเจริญ ในการรักษา.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. สังวรปธาน ควรใช้ในขณะใด ? เพื่ออะไร ?
๒. บาปคืออะไร ? เมื่อมันเกิดขึ้นแล้ว เราจะต้องปฏิบัติอย่างไร ?
๓. กุศลธรรมมีอะไรบ้าง ? เราจะต้องทำความเพียรเกี่ยวกับกุศล-
ธรรมอย่างไร ?
๔. ปธาน กับสัมปธาน ต่างกันอย่างไรบ้าง อธิบาย ?
๕. องค์ประกอบของความเพียรมีกี่อย่าง ? คืออะไร ?

เพียรระวัง แม่นยำ ไม่ทำชั่ว
เพียรละตัว - บาปกรรม ไม่ซ้ำสอง
เพียรทำดี สืบเนื่อง ให้เนื่องนอง
เพียรปกป้อง ความดี ที่ทำมา.

ศรี ฯ นคร.

อธิษฐานธรรม คือธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ อย่าง

๑. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่ควรรู้.
๒. ตัจจะ ความจริงใจ คือประพฤตีสั่งใดก็ให้ได้จริง.
๓. จาคะ สละสิ่งที่เข้าศึกแก่ความจริงใจ.
๔. อุปสมะ สงบใจจากสิ่งที่เข้าศึกแก่ความสงบ.

ม. อุป. ๑๕/๔๓๗

อธิบายศัพท์

๑. ปัญญา แปลว่า ความรอบรู้สิ่งที่ควรรู้. หมายความว่า รู้ทั่วทุกด้าน รู้ทั้งเหตุทั้งผล รู้เบื้องต้นเบื้องปลาย ในสิ่งที่ควรรู้ทั้งคดีโลกทั้งคดีธรรม มีทั้งขั้นต่ำคือโลกียปัญญา มีทั้งขั้นสูงคือโลกุตตรปัญญา.

ในที่นี้จะอธิบายทั้งปัญญาในคดีโลกและคดีธรรม. ปัญญาคดีโลก ได้แก่ความรู้ศิลปวิทยาสาขาต่างๆ ที่เป็นแนวทางประกอบสัมมาอาชีพ ให้ทรัพย์สมบัติ และอิสริยยศ บริวารยศเกิดขึ้น. ปัญญาคดีธรรม ได้แก่ความรู้เรื่อง ปาป - บุญ - คุณ - โทษ, สุข - ทุกข์ ทั้งส่วนเหตุส่วนผล, เรื่องธาตุ ๔ ชั้น ๕ आयตนะ ๖ เป็นต้น.

ปัญญา เป็นเครื่องพิจารณาสอดส่องจับเหตุจับผลในสิ่งต่างๆ เรื่องราวต่างๆ ที่ควรรู้ทั้งคดีโลกคดีธรรม จนพบความจริงอันเป็นตัวตัจจะในสิ่งนั้นๆ ทั้งที่เป็นสมมติตัจจะ ทั้งที่เป็นปรมัตตตัจจะ.

เมื่อบุคคลไม่ประมาทปัญญา ไม่ทะนงว่าตนมีปัญญามาก หรือไม่ดูหมิ่นผู้อื่นว่ามีปัญญาน้อยสู้ตนไม่ได้, หมั่นประกอบปัญญาให้เกิดมาก

ยิ่ง ๆ ขึ้น ตั้งแต่ชั้นโลกียปัญญา จนถึงโลกุตตรปัญญา ก็ย่อมประสบ
สัจจะดังกล่าว.

การตั้งใจเพิ่มพูนปัญญาให้มากขึ้น ดังนี้แล ชื่อ ปัญญาธิฐาน
คือการตั้งใจรอบรู้.

๒. สัจจะ แปลว่า ความจริงใจ คือประพฤตีสั่งใจก็ได้จริง
เรื่องสัจจะนี้มีทางอธิบายได้มาก ในที่นี้จะได้อธิบายเพียง ๓ อย่าง คือ:-

ก. จริ่งการงาน ได้แก่ตั้งใจทำการงานที่ปราศจากโทษ งานที่มี
ประโยชน์ งานที่ไม่เหลือบ่ากว่าแรง ไม่เกินขีดความสามารถ.

ข. จริ่งความประพฤติ ได้แก่ประพฤตีสัจจริงทางกาย วาจา ใจ
จะทำ จะพูด จะคิดสิ่งใด ๆ ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น.

ค. จริ่งใจ ได้แก่ตั้งใจจริง คือตั้งใจว่าเราต้องซื่อสัตย์สุจริตต่อ
การงานหน้าที่ ต่อเวลา และต่อบุคคล. เราต้องจริงต่อความประพฤติ
คือควบคุมตนเองให้ประพฤตีสื่อเสมอไป. เมื่อมีความจริงใจ ตั้งใจจริง
และปฏิบัติดีจริงตามที่ตั้งใจไว้ ก็ย่อมได้พบกับความจริง คือความสำเร็จ
สิ่งที่ต้องการในชีวิต ต้องการลาภยศ เกียรติคุณอันงามก็ย่อมได้ ต้อง
การความสุขชั้นโลกียะ หรือโลกุตตระก็ย่อมได้.

สัจจะความจริงใจอย่างนี้แล เรียกว่าสัจจาธิฐาน การตั้งใจจริง.

๓. จาคะ ในที่อื่น แปลว่า สละให้ปันสิ่งของ ๆ ตนแก่ผู้อื่น.
แต่ในที่นี้ แปลว่า สละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ หมายความว่า
เมื่อบุคคลตั้งใจจริง กระทำสิ่งที่ดี ประพฤตีสื่อ มักจะมีอุปสรรคเข้ามา
ขัดขวางให้เสียการเสียงาน เสียความตั้งใจจริงไปบ้างไม่มากก็น้อย. อุปสรรค
นั้น บางที่ท่านเรียกว่า " มาร " คำว่า มาร แปลว่า ผู้ฆ่าพระเจ้า คำว่า

พระ แปลว่า ผู้ประเสริฐ หรือผู้ดี ความดี ความประเสริฐ เช่นผู้ตั้งใจจะให้ทาน ก็มีความตระหนี่ เกิดเป็นมารขัดขวางไว้หรือฆ่าเสีย. ผู้ตั้งใจจะรักษาศีล ก็มีความโลภบ้าง ความโกรธบ้าง ความหลงบ้าง เป็นมารขวางไว้หรือฆ่าเสีย. ผู้ตั้งใจจะเจริญภาวนา ก็มีความเกียจคร้านบ้าง ความกลัวบ้าง เป็นมารขวางไว้หรือฆ่าเสีย. เมื่อกล่าวโดยย่ออุปสรรคหรือมารที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจนั้น ได้แก่อคติ ๔ อย่าง คือความลำเอียงเพราะรักชอบ ๑ เพราะชัง ๑ เพราะหลง ๑ เพราะกลัว ๑ เมื่อบุคคลมีอคติอย่างใดอย่างหนึ่งเข้าขวางอยู่ในจิตในก็ไม่อาจดำรงอยู่ในสัจจะคือความจริงใจได้ จิตใจต้องฟุ้งซ่านไป เอนเอียงในทางผิด ทำการงานผิดประพฤติผิดโดยประการต่างๆ ฉะนั้น ต้องตั้งใจสลละสิ่งที่เป็นข้าศึก หรือเป็นมาร มีตระหนี่เป็นต้น หรืออคติทั้ง ๔ มีลำเอียง เพราะรักชอบกันเป็นต้นเสีย.

การตั้งใจสลละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจนี้แล เรียกว่า จาคาธิษฐาน คือตั้งใจสลละ.

๔. อุปสมะ แปลว่า ความสงบใจจากที่เป็นข้าศึกแก่ความสงบ.

หมายความว่า การระงับ หรือการเข้าไประงับ ได้แก่การปราบ หรือการเข้าไปปราบสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความสงบ. ความสงบตรงกับบาลีว่า สันติ มี ๓ อย่าง คือ สงบกาย สงบวาจา สงบใจ.

สงบกาย นั้น ได้แก่การกระทำทางกายดี สงบเรียบร้อย ไม่จู้จี้จ้าน ถ่วงละเมียดคิด ระเบียบ ประเพณีอันดีงาม.

สงบวาจา นั้น ได้แก่การพูดดีเป็นวิสุจริต พูดในกาลและสถานที่อันสมควร และไม่พูดในกาลและสถานที่อันไม่ควรพูด.

สงบใจ นั้น ได้แก่การคิดดีเป็นมโนสุจริต และความที่จิตไม่ถูก
ข้าศึกครอบงวน เป็นจิตใจที่สงบเยือกเย็นเป็นสุขผ่องใส คุงพระจันทร์ใน
วันเพ็ญลอยเด่นในท้องฟ้าอันปราศจากเมฆหมอกฉะนั้น.

จิตที่สงบนี้มีอำนาจที่จะช่วยพยุงให้กายและวาจาสงบด้วย ฉะนั้น
ท่านจึงสอนให้คอยระวังสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความสงบใจ เมื่อระงับข้าศึก
ทางใจได้แล้ว ก็เป็นอันระงับข้าศึกทางกายและวาจาด้วย กายและวาจา
พลอยสงบไปด้วย.

อันสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความสงบใจนั้น ได้แก่ รากะ โทสะ โมหะ
เป็นต้นนั่นเอง. การตั้งใจระงับรากะ โทสะ โมหะ เป็นต้น อันเป็น
ข้าศึกแก่ความสงบ จึงชื่อว่า อุปสมาธิฐาน คือการตั้งใจระงับ

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ปัญญา สัจจะ จาคะ อุปสมะ ทั้ง ๔ อย่างนี้ ชื่อว่า **อธิฐาน-**
ธรรม ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ เพราะเป็นหลักธรรมประจำใจ เป็น
เครื่องนำทางแห่งความประพฤติปฏิบัติของบุคคลให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น โดยลำดับ
คือ ในเบื้องต้น บุคคลแม้จะมีปัญญาติดมาบ้างแล้วตั้งแต่เกิด เรียกว่า
สชาติปัญญา ปัญญามาพร้อมกับเกิด แต่ก็ไม่พอที่จะช่วยตนให้ดีขึ้นได้
ต้องอบรมเพิ่มพูนให้มากยิ่งขึ้น ในพระบาลีตรัสสอนไว้ว่า **ปญฺญํ**
นปฺปมฺหุเขยฺย ไม่ควรประมาทปัญญา คืออย่าคิดว่า ปัญญาของตนเต็ม
เปี่ยมแล้วไม่ต้องอบรมเพิ่มอีก และอย่าดูหมิ่นปัญญาของคนอื่นว่าต่ำ สู้
ปัญญาของตนไม่ได้. ถ้าประมาทปัญญาดังนี้เสียแล้ว ตนจะมีปัญญาเสื่อม
ถอยน้อยลง จนกลายเป็นมิจลปปัญญา มิจฉาทิฏฺฐิ คือรู้ผิด เห็นผิด

จากความจริง. ฉะนั้น จึงควรอบรมปัญญาให้มากขึ้นด้วยการคบบัณฑิต ฟังคำสอนของบัณฑิต เก็บมาคิดให้เข้าใจ หากสงสัยก็ไต่ถาม แล้วพยายาม จดจำไว้ ก็ย่อมได้ปัญญาเพิ่มขึ้น สามารถรู้สิ่งที่ควรรู้ตามที่เป็นจริง.

เมื่อรู้ความจริงแล้ว ก็ต้องตามรักษาความจริงไว้ พระจึงตรัสสอน ไว้ต่อไปว่า **สจฺจนนุรฺกฺเขยฺย พิงฺตามรักษาความจริง.** หมายความว่า ความจริงของสิ่งต่าง ๆ นั้น ย่อมปรากฏแก่ผู้ที่ทำงานดีจริง ประพฤติดีจริง ฉะนั้น จึงควรตามรักษาความจริงไว้ด้วยการทำงานดีจริง ประพฤติดีจริง และตั้งใจดีจริง.

เมื่อตั้งใจจริง มักจะมีสิ่งเป็นข้าศึกแก่ความจริงใจเกิดขึ้น พระ จึงสอนไว้ว่า **จากมนุพฺรฺหุเขยฺย ควรเจริญจาคะ** หมายความว่า เมื่อ ข้าศึก เช่น โลภะ โทสะ โมหะ อคติ เป็นต้น เกิดขึ้น ก็ให้สละทิ้งเสียทันที อย่าเก็บไว้ เพราะข้าศึกเหล่านั้นคอยบั่นทอนความดีและบัง ความจริงให้มีคมิด ทั้งทำจิตให้ฟุ้งซ่านไม่ให้เข้าสู่สันติคือความสงบสุข. ฉะนั้น จึงควรเจริญจาคะ คือตั้งใจสละสิ่งที่ เป็นข้าศึกเหล่านั้นเสีย.

เมื่อข้าศึกถูกสละไป ก็อาจกลับมารังควานให้จิตฟุ้งซ่านได้อีก ฉะนั้น พระจึงสอนว่า **สนฺติเมว สฺตฺธิกฺเขยฺย ควรศึกษาสันติ** หมายความว่า ควรทำความเข้าใจในเรื่องสันติ. **สันติ** คือความสงบกาย วาจา ใจ จัดเป็นความสุขยอดเยี่ยม ไม่มีสุขอื่นยิ่งกว่า สมด้วยบาลีว่า " **นตฺถิ สนฺติปริ สฺขํ ความสุขที่ยิ่งกว่าความสงบย่อมไม่มี** " ความสงบนี้ ย่อมเกิดมีขึ้นได้ ก็ด้วยการเข้าไปประทับปราบระคา โทสะ โมหะ เป็นต้น อันเป็นตัวข้าศึกให้สงบราบคาบโดยสิ้นเชิง ไม่หวนกลับมาเกิดขึ้นอีก. ฉะนั้น จึงควรศึกษาให้เข้าใจในเรื่องสันติความสงบ พร้อมทั้งเหตุเกิด

แล้วพึงตั้งใจระงับปราปราคะเป็นต้น อันเป็นตัวข้าศึกให้หมดไปโดยลำดับ

เมื่อบุคคลตั้งธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ไว้ในใจ ความประพฤติของตน ก็ย่อมดีขึ้นโดยลำดับ ฉะนั้น ธรรม ๔ อย่างนี้ จึงชื่อว่าอริยฐานธรรม คือธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. คนเราควรมีธรรมอะไรตั้งไว้เป็นหลักในใจบ้าง จะได้นำทาง ความประพฤติดีของตน ?
๒. ปัญญา แปลว่าอะไร ? ทำอย่างไรจึงชื่อว่าปัญญาริชฐาน ?
๓. บุคคลเช่นไร ชื่อว่าผู้ไม่ประมาทปัญญา ?
๔. สัจจาริชฐาน หมายความว่าอย่างไร ?
๕. จาคะในอริยฐานธรรม กับในที่อื่น ต่างกันอย่างไร ?
๖. อุปสมะ กับสันติ แปลว่า สงบ เหมือนกัน แต่มีความหมาย ต่างกันอย่างไร ?

ต้นเอ๋ย ต้นตะแบก

ฟังชื่อแปลก พิลึก หมู่พฤษยา

ไม่เห็นได้ อะไร จากไหนมา

ยังชื่อว่า " ตะแบก " ดูแปลกจริง.

ส่วนมนุษย์ นี้แปลก ทนแบกขันธุ์

เพราะโหมขันธุ์ นำหน้า เทียวพาวัง

หากมิได้ ปัญญา แก่กล้าจริง

มีอาจถึง ขันธุ์ได้ ไม่สุขเอย.

ศรี ฯ นคร

อิทธิบาท คือคุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่าง

๑. ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น.
๒. วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น.
๓. จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ.
๔. วิมังสา หมั่นตรិตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น.

คุณ ๔ อย่างนี้ มีบริบูรณ์แล้ว อาจชักนำบุคคลให้ถึงสิ่งที่ต้องประสงค์ซึ่งไม่เหลือวิสัย.

อภิ. วิภงฺก. ๓๕/๒๕๒

อธิบายศัพท์

๑. ฉันทะ แปลว่า ความพอใจรักใคร่ หมายความว่า พอใจรักใคร่ที่จะทำความดี ด้วยความเต็มใจ และตั้งใจอย่างแรงกล้า. อันความดีที่ควรทำนั้นมีประการต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การศึกษาศิลปวิทยาทางโลกและทางธรรม การประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิต การปฏิบัติพระธรรมพระวินัยคัมภีร์จงใจให้สงบเข้มแข็ง จนกระทั่งการทำจิตให้หมดจดจากกิเลส.

๒. วิริยะ แปลว่า ความเพียรประกอบความดี หมายความว่า มีความกล้ากล้า ขยันทำความดี มีการศึกษาศิลปวิทยาเป็นต้นนั้น คุณธรรมข้อนี้ เป็นเครื่องพยุลงความพอใจมิให้ทอดยในการทำงาน เพราะว่าการงานทุกชนิดมักจะง่ายตอนดี แต่มักจะติดตอนทำ จึง

จ้เป็นต้องใ้ความเพียรพยายามเรื่อยไป จนกว่าจะสำเร็จตามความพอใจ
ที่ปลุกไว้ในเบื้องต้น มีพระพุทธรูปนั้ตรัสเตือนไว้ว่า

วายนเมถว ปุริโส ยาว อตุลลุตส นึปปทา

เกิดเป็นนคนควรวากเพียรเรื่อยไป จนกระทั่งสำเร็จจุดที่ประสงค้.

จุดประสงค้อันสูงสุดของนเราก้คือความสิ้นจทุกข์ เมื่อบุคคลได้
ใ้ความเพียรใ้ครบถ้วนตามหลักความเพียร ๔ อย่าง ก้ยอมพ้นทุกข์ได้
มีพระบาลีรับรองไว้ว่า **วิริเยน ทุกขมจเจติ** คนยอมล่วงทุกข์ได้ด้วย
ความเพียร ดังนี้.

๓. **จิตตะ** แปลว่า เอาใจฝักใฝ่ในความดี หมายความว่า มี
ความผูกใจ สนใจ ไม่ทอดธุระในความดีที่พอใจ วากเพียรกระทำอยู่
มีสติคุมจิตใ้กระตุ้นความเพียรใ้เป็นไปสม่เสมอไม่ทำ ๆ หยุด ๆ เหมือน
กึ่งกำวึ่ง ๆ หยุด ๆ ยิ่งในการปฏิบัติธรรมเจริญกัมมัฏฐาน ท่านสอนว่า

เตลปตุตฺติ ยถา ปรีหเรยฺย เอว สจจิตตมฺนุรฺกฺเข

ผู้ปฏิบัติพึงรักษาจิตของตนเนื่อง ๆ ไม่ประมาทขาดระยะ เหมือนคน
ประคองบาตรที่เต็มเปี่ยมด้วยน้ำมันจะนั้น ดังนี้.

เมื่อบุคคลมีจิตฝักใฝ่ในกุศลกรรม คือความดีต่าง ๆ มีการศึกษา
ศิลปวิทยาเป็นต้น ไม่หุดหน้หื้อแม่ ก้มีแต่ความสำเร็จ จุดที่ประสงค้
ทั้งในคติโลก ทั้งในคติธรรม ตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงที่สุด.

๔. **วิมังสา** แปลว่า ความตริตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น ๆ
หมายความว่า ใ้ปัญญาสอดส่องเทียบเคียงเปรียบเทียบ ทั้งเหตุ ทั้งผล
ในความดีต่าง ๆ ที่ตนกระทำแล้ว คือย้อนกลับไปดูว่าตนได้ทำเหตุ
ปลุกนั้ทะเล ใ้วิริยะ ได้ตั้งจิตตะในการนั้น ๆ ใ้มากน้อยเท่าไร

แล้วได้ผลเท่าไร ? แม้ในปัจจุบันกำลังทำเหตุ คือปลูกฉันทะเป็นต้นไว้
เท่าไร ต่อไปคงจะได้ผลเท่าไร ? อุทาหรณ์ เช่น การศึกษาศิลปวิทยา ถ้า
ได้ทำเหตุคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ ไวคินเบื้องต้น ก็ย่อมได้รับผล คือ
ความสำเร็จในขั้นนั้น ๆ เป็นลำดับมา และถ้าไม่ละเหตุดังกล่าวนั้นเสีย
ในปัจจุบัน ก็ย่อมได้ผลคือความสำเร็จในขั้นสูงต่อไปในอนาคต. แม้ใน
การปฏิบัติธรรมะสะสางกิเลส ถ้ามีเหตุคือฉันทะเป็นต้นบริบูรณ์ ก็ย่อมจะ
ได้รับผลดีเป็นขั้น ๆ ถ้ามีเหตุไม่บริบูรณ์ ก็ย่อมได้รับผลไม่ดี คือละ
กิเลสไม่ได้.

ฉะนั้น การใด ๆ ที่ตนกระทำ จนสำเร็จมากน้อยเพียงใด หรือไม่
สำเร็จเพราะเหตุใด ตนเองจะต้องสอบสวน เปรียบเทียบเองเป็นดีที่สุด
พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้ว่า **ปฏิมฺเสตมคฺตนา** จงพิจารณาสอบสวนด้วย
ตนเอง ดังนี้.

เมื่อบุคคลพิจารณาสอบสวนการกระทำของตนด้วยตน ก็ย่อมเข้าใจ
ตนเอง สามารถปรับตนเองให้ถูกต้อง ทำงานให้ถูกต้อง ทั้งคดีโลก
คดีธรรม ก็ย่อมสำเร็จกิจตามจุดประสงค์ที่ไม่เหลือวิสัยทุกประการ.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

คุณธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ ชื่อว่า **อิทธิบาท** แปลว่า คุณเครื่องให้
สำเร็จความประสงค์ หรือจะแปลว่า คุณธรรมเครื่องให้ถึงความเจริญ
หรือให้ถึงความสำเร็จก็ได้.

หมายความว่า คุณธรรมทั้ง ๔ นี้ ผู้ใดปฏิบัติให้ครบถ้วนบริบูรณ์
ผู้นั้นจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม ย่อมประสบ

สิ่งที่ตนประสงค์ ทั้งคดีโลก ทั้งคดีธรรม ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง ซึ่งไม่เหลือวิสัย คือไม่เกินขีดความสามารถของแต่ละบุคคล. นัยอันตรงกันข้าม ถ้าทำงานสิ่งใดด้วยความไม่พอใจ ใจไม่รักงานแล้ว ความเกียจคร้านก็ ตามมา ความเอาใจใส่ก็ไม่มี ความตรึตรองพิจารณาก็ไม่เกิดในสิ่งนั้น ๆ แม้จะมีใครตักเตือนแนะนำสั่งสอนให้ทำไม่เชื่อฟัง ไม่ยอมทำตาม อาจกลายเป็นคนหัวดี ใจดี้น ทำงานงู ๆ ปลา ๆ จับ ๆ จด ๆ ก็ ปรากฏว่าล้มเหลว ทำอะไรไม่สำเร็จแม้อย่างเดียว นี่เป็นโทษของการ ขาดอิทธิบาทธรรมนั่นเอง.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อิทธิบาท ๔ อย่าง มีตัวแปลงท้ายว่า ในสิ่งนั้น ทุก ๆ อย่าง อยากทราบว่ คำว่า สิ่งนั้น ได้แก่อะไร ?
๒. การงานทุกอย่างมักจะง่ายตอนคิด แต่มักจะติดตอนทำ เราจะ แก้ไขอย่างไร ?
๓. ความเพียรมีอะไรเป็นเรื่องกระตุ้น จึงจะเป็นไปสม่าเสมอ ?
๔. การทำงานก็ต้องการสำรวจตรวจตรา ถ้าเราต้องการสำรวจ การศึกษาของตนเอง มีวิธีอย่างไร ?
๕. คนที่ทำงานไม่สำเร็จตามจุดมุ่งหมาย เพราะขาดคุณธรรม อะไรบ้าง ? คุณธรรมนั้น ข้อ ๑ และข้อ ๓ มีความหมายต่างกันอย่างไร ?
๖. เมื่อเป็นเด็กก็หัวดี เป็นผู้ใหญ่ก็ใจดี้น ทำงานจับจด การงาน ล้มเหลวทุกอย่าง ที่เป็นเช่นนี้เพราะขาดอะไร อธิบาย ?

ควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน

๑. ในการละกายทุจริต	ประพฤติกายสุจริต
๒. ในการละวจีทุจริต	ประพฤติวจีสุจริต
๓. ในการละมโนทุจริต	ประพฤติมโนสุจริต
๔. ในการละความเห็นผิด	ทำความเข้าใจถูกต้อง.

อีกอย่างหนึ่ง

๑. ระวังไม่ให้ที่กำหนัด	ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด.
๒. ระวังไม่ให้ขัดเคือง	ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง
๓. ระวังใจไม่ให้หลง	ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง.
๔. ระวังใจไม่ให้มัวเมา	ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา.

อง. จตุกก. ๒๑/๑๖๑

อธิบายศัพท์

กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต และกายสุจริต วจีสุจริต มโน-
สุจริต ได้อธิบายแล้วในหมวด ๓ อันว่าด้วยเรื่องทุจริต ๓ อย่าง และ
สุจริต ๓ อย่าง.

ความเห็นผิด ได้อธิบายไว้ข้างแล้วในหมวด ๓ อันว่าด้วยเรื่อง
มโนทุจริต นักเรียนควรพลิกกลับไปดูให้เข้าใจ.

ในที่นี้จะอธิบายเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย. คือคำว่า **ความเห็นผิด**

ออกจกศัพทบาลีว่ **มิจนทญญ** ท่นแยกเป็น ๒ อย่างก็มึ แยกเป็น ๓ อย่างก็มึ.

มิจนทญญที่แยกเป็น ๒ อย่าง คื:-

๑. **สัสนทญญ** เห็นว่ยังยืน คือะไรเป็นอย่างไร ก็คงเป็นอย่งนั้น เช่นคนตยแล้วก็ไปเกิดเป็นคนเสมอไป.

๒. **อุจนทญญ** เห็นว่ขาดสูญ คืตยแล้วก็สูญหมด เช่นคนตยแล้วไม่เกิดในภพในชาติต่อไป.

มิจนทญญที่แยกเป็น ๓ อย่าง คื:-

๑. **อกรียทญญ** เห็นว่ไม่เป็นอันทำ คืทำแล้วก็เท่ากับไม่ทำ ไม่มีผลอะไร เช่นคนทำดีก็ไม่ได้ผลดี ทำชั่วก็ไม่ได้ผลชั่ว.

๒. **อเหตุกทญญ** เห็นว่ไม่มีเหตุ คืดี - ชั่วเกิดเอว เป็นเอง เช่น คนจะได้ดีก็ได้เอง จะได้ชั่วก็ได้เอง ไม่เกี่ยวกับเหตุใด ๆ.

๓. **นัถกทญญ** เห็นว่ไม่มี คืไม่มีมารดาบิดา ไม่มีบุตร เช่นคนออกลูกมาก็แล้วกันไป ไม่มีคุณอะไรต่อลูก ลูกก็ไม่ต้องเป็นหนี้บุญคุณอะไรต่อผู้ให้กำเนิดตนมมา คนเป็นคนก็เพราะธาตุต่าง ๆ รวมตัวกันเข้า คนหนึ่งไปทพบหัวอีกคนหนึ่งก็ไม่มีอะไรผิด เพราะธาตุไปกระทบกับธาตุเท่านั้นเอง.

ความเห็นถูก มีเนื้อความตรงกันข้ามกับความเห็นผิด คืเห็นว่สัตว์สังขารทั้งปวง **ไม่เที่ยง** เช่นคนตยแล้วไปเกิดเป็นอื่นนอกจากคนได้อาจเป็นเทวดา หรือเป็นสัตว์ดิรัจจัน หรือสัตว์นรกเป็นต้น ก็ได้.

เห็นว่ **ไม่ขาดสูญ** ถ้ายังมีกิเลส ตยแล้วต้องเกิดอีกในภพชาติต่อไป เมื่อหมดกิเลสจึงจะไม่เกิดต่อไปอีก.

เห็นว่า คนทำอะไรลงไป ก็เป็นอันทำ ต้องมีผล, ถ้าทำดีต้องมีผลดี ถ้าทำชั่วต้องมีผลชั่ว.

เห็นว่า มีเหตุ คือคนที่เป็นคนดี ก็เพราะทำเหตุดี คนที่เป็นคนชั่ว ก็เพราะทำเหตุชั่ว ไม่ใช่ดีเองชั่วเอง.

เห็นว่า มีอยู่ มีมารดา มีบุตร, ธาตุ ๕ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ ประชุมกันเข้า และมีธาตุรู้รวมเข้าเป็นธาตุ ๖ อาศัยบิดาก็เลี้ยงเป็นแดนเกิด ถ้าบิดามารดาเป็นคน บุตรก็เป็นคน มารดาบิดาก็เลี้ยงบุตรด้วยความเมตตากรุณา จึงมีคุณต่อบุตร บุตรคิดหนีบุญคุณต่อมารดาบิดา มีหนีคิดตัวอยู่. คนหนึ่งไปทูปหัวอีกคนหนึ่ง ก็มีผิดมีชั่วติดตัวอยู่.

ความกำหนัด คือความติดใจ หรือความยินดีชอบใจ อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด คือ รูปที่งาม, เสียงที่ไพเราะเป็นต้น.

ความขัดเคือง คือความไม่พอใจ หรือความโกรธ ความเกลียด อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง คือ รูปที่ไม่งาม เสียงที่ไม่ไพเราะเป็นต้น.

ความหลง คือความโง่งมงาย หรือความรู้ไม่ชัดเจน เข้าใจผิด. อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง คือรูปธรรมและนามธรรม.

ความเมา หรือ ความมัวเมา มี ๒ อย่าง คือ ๑. เมากาย คือร่างกายอ่อนเพลีย มีนซึม สั่นเทิ้ม ชวนเซ. อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความเมากาย คือสุรา - ยาเสพติดให้โทษ - อาหารที่รับประทานเกินพอดี. ๒. เมาใจ คือปล่อยให้ใจให้เพลิดเพลิดในอบายมุข - ในวัย - ในความไม่มีโรค - ในชีวิต.

อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความเมาใจ คืออบายมุขประเภทต่าง ๆ - วัย
หนุ่มสาว - ความไม่เจ็บไข้ - ความที่เข้าใจว่ายังไม่ตาย.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ความไม่มัวเมากระเหิงหลงไปในอารมณ์ต่าง ๆ ชื่อว่า ความไม่
ประมาท คือความไม่อยู่ปราศจากสติ. ได้แก่มีสติระวังกายวาจาใจอยู่เสมอ.

ความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน คือความไม่ปราศจากสติ มีสติ
อยู่เสมอ ไม่เปลอ ในการละทุจริต ประพฤติสุจริต ๓ อย่าง และใน
การละความเห็นผิด ทำความเห็นให้ถูก ๑ อย่าง.

ความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน อีกอย่างหนึ่ง คือมีสติระวัง
รักษาใจ มิให้กำหนด ๑ มิให้ขัดเคือง ๑ มิให้หลง ๑ มิให้มัวเมา ๑
ในอารมณ์ต่าง ๆ ดังที่อธิบายแล้ว.

ความไม่ประมาทย่อเป็น ๒ คือ ไม่ประมาทในการละอกุศล ๑
ในการเจริญกุศล ๑.

ความไม่ประมาทย่อเป็น ๑ คือความไม่ปราศจากสติในกาลทุกเมื่อ.
อุปมาโท อมตํ ปทํ ความไม่ประมาท เป็นทางไม่ตาย.

ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของกุศลธรรมทั้งหลาย
เพราะความไม่ประมาทมีคุณมาก เหมือนรอยเท้าช้าง เป็นยอดของรอย
เท้าสัตว์ทั้งหลาย เพราะรอยเท้าช้างใหญ่ฉะนั้น.

บุคคลผู้ไม่ประมาทย่อมียึดเอาประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือ ประโยชน์
ก็เป็นโลกิยะและที่เป็นโลกุตตระ ประโยชน์ทั้งสองนี้เกิดมีได้เพราะความ
ไม่ประมาทอย่างเดียว.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. มิจนาทิฎฐิมียหลายอย่าง อยากราบว่า ความเห็นว่าคนตายแล้วเกิดเป็นคนอีกทุกชาติ และความเห็นว่าคนตายแล้วขาดสูญ จัดเป็นมิจนาทิฎฐิประเภทไหน ?
๒. คนที่มีความเห็นว่า คนทำดีก็ไม่ได้ดี คนทำชั่วก็ไม่ได้ชั่ว จัดเป็นทิฎฐิอะไร ?
๓. ความเห็นถูก ได้แก่เห็นอย่างไร ?
๔. ความกำหนด กับอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ได้แก่อะไร ?
๕. ความชัดเจน ได้แก่อะไร ? มีอะไรเป็นที่ตั้ง ?
๖. ความหลง กับความมัวเมา ต่างกันอย่างไร ?
๗. อะไรเป็นที่ตั้งแห่งความหลง และความมัวเมา ?
๘. อย่างไรชื่อว่าความไม่ประมาท ? ควรใช้ความไม่ประมาท เวลาใด ?
๙. รักษาใจอย่างไร จึงจะชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาท ?
๑๐. ความไม่ประมาท ๔ ย่อให้เหลือ ๒ และเหลือ ๑ ย่ออย่างไร ?

อุปมาโท อมตํ ปทํ

ความไม่ประมาทนี้

เพราะว่าทางมิตาย

นรชนทั่วหญิงชาย

ความชั่วคงคลาดแคล้ว

ดีหลาย

แน่แล้ว

ระวังอยู่ นั้นแล

ดียังยืนยง.

ศรี ๗ นกร.

ปารีสุทธิศีล ๔

๑. ปาติโมกขสังวร ตำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระองค์ทรงอนุญาต.

๒. อินทริยสังวร ตำรวมอินทริย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดีในร้าย ในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง โภกฐัพพะ รู้ธรรมารมณด้วยใจ.

๓. อาชีวาปารีสุทธิ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่หลอกลวงเขา เลี้ยงชีวิต.

๔. ปัจจัยปัจจบเวกขณะ พิจารณาเสียก่อนจึงบริโภคปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช ไม่บริโภคด้วยคณา.

วิ. สิล. ปจม. ๑๕

อธิบายศัพท์

๑. ปาติโมกขสังวร แปลว่า ตำรวมในพระปาติโมกข์. หมายความว่า ปฏิบัติตามสิกขาบทในพระปาติโมกข์ โดยเว้นข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต.

ศัพท์ว่า ปาติโมกข์ มีความหมายถึงศีลที่เป็นหลักสำคัญตามภูมิ ตามชั้นของบริษัท ๔ คือ ปาติโมกข์ของภิกษุ ได้แก่ศีล ๒๒๗ ข้อ, ปาติโมกข์ของนางภิกษุณี ได้แก่ศีล ๓๑๑ ข้อ, ปาติโมกข์ของสามเณร ได้แก่ศีล ๑๐ ข้อ, ปาติโมกข์ของอุบาสถ - อุบาสิกา ได้แก่ศีล ๕ หรือ ๘ ข้อ.

๒. อินทรีย์สังวร แปลว่า ตำรวมอินทรีย์ มีอธิบายไว้แล้วใน
ชื่อว่าอปณคกปฏิปทา หมวด ๓. (ดูหน้า ๕๒)

๓. อาชีวนปริสุทธิ แปลว่า เลี้ยงชีวิตบริสุทธิ์ หรือความบริสุทธิ์
ด้วยการเลี้ยงชีวิต. หมายความว่า เลี้ยงชีวิตในทางที่ดีที่ชอบ ตามสมควร
แก่ภาวะ เช่น เป็นบรรพชิต ก็เลี้ยงชีวิตให้สมควรแก่ความเป็นบรรพชิต
เป็นคฤหัสถ์ ก็เลี้ยงชีวิตให้สมควรแก่ความเป็นคฤหัสถ์ที่ดี, ไม่หลอกลวง
เขาเลี้ยงชีวิต.

๔. ปัจจัยปัจจเวกขณะ แปลว่า พิจารณาปัจจัย. ปัจจัยเครื่อง
อาศัยของร่างกายมี ๔ อย่าง คือ ๑. เครื่องนุ่งห่ม ๒. อาหาร ๓. ที่อยู่
อาศัย ๔. ยาแก้ไข้. พิจารณาว่าปัจจัยเหล่านี้เป็นสัควาธาตุ และเป็น
ของไม่สะอาด เป็นของโสโครก แต่จำต้องบริโภคน้ำเพื่อป้องกันหนาวร้อน
เหลือบยุ้งเป็นต้น และเพื่อบำบัดความหิวกระหาย และความเจ็บไข้ให้
สงบหายไป เพื่อยังชีวิตให้เป็นไป และดำรงพรหมจรรย์อยู่ได้โดยสะดวก.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรม ๔ อย่างนี้ ชื่อว่า **ปารีสุทธิศีล** เพราะเป็นธรรมอันเหล่า
สทธรรมิก คือผู้ประพฤติธรรม ควรปฏิบัติตามสมควรแก่ภาวะของตน ๆ
เพื่อขัดเกลาศีลให้บริสุทธิ์ เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดจิตบริสุทธิ์
และปัญญาบริสุทธิ์ เป็นลำดับไป จนกระทั่งเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวง.

อันการประพฤติปฏิบัติธรรมนี้ ก็เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ คือเพื่อพ้น
จากทุกข์โดยสิ้นเชิง. ศีลเป็นเบื้องต้นของกุศลธรรม อันเป็นเครื่องนำ
ออกจากทุกข์ ฉะนั้น จึงควรทำศีลให้บริสุทธิ์ด้วยการปฏิบัติธรรมทั้ง ๔
อย่าง มีปาติโมกขสังวรเป็นต้นนี้.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ศัพท์ว่า ปาติโมกข์ หมายถึงอะไร ? เป็นของใคร ?
๒. ปาติโมกข์สังวร ในปาริสุทธิศีล ๔ คืออะไร ? เป็นหน้าที่โดยตรงของใคร ?
๓. อาชีวะปาริสุทธิ แปลว่า ภาระไร ? หมายความว่าอย่างไร ?
๔. อะไรเรียกว่าปัจจัย ๔ ? ท่านสอนให้พิจารณาอย่างไร ?
๕. อะไรเรียกชื่อว่า ปาริสุทธิศีล เพราะเหตุไร จึงเรียกชื่ออย่างนั้น.
๖. ปาริสุทธิศีล มีความสำคัญอย่างไร ?

ต้นเอ๋ย ต้นพิกุล

ดอกหอมกรุ่น คุณค่า มหาศาล
ถึงเหยี่ยวแห่ง ยังก่อม พร้อมอยู่นาน
ทั้งแก่นสาร ลำต้น คนนิยม.
ดูจดังคน ศีลดี บริสุทธิ
มวลมนุษย์ ชมเปาะ ว่าเหมาะสม
เพราะกลิ่นศีล หอมหวาน แม้วอนลม
จอมมุมินทร์ อินทร์พรหม ก็ชมเอย.

ศรี ฯ นคร.

อาร์กขกัมมัฏฐาน ๔

๑. พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า ที่มีในพระองค์ และทรงเกื้อกูลแก่ผู้อื่น.

๒. เมตตา แผ่ไมตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า.

๓. อสุภะ พิจารณาร่างกายตนและผู้อื่นให้เห็นเป็นของไม่งาม.

๔. มรณัสสติ นึกถึงความตายอันจะมีแก่ตน.

กัมมัฏฐาน ๔ อย่างนี้ ควรเจริญเป็นนิตย์.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ๗

อธิบายศัพท์

๑. พุทธานุสสติ ตัดบทเป็น พุทธะ แปลว่า พระพุทธเจ้าหรือคุณของพระพุทธเจ้า อนุสสติ แปลว่า ระลึกถึง, ตามนึกถึง. เมื่อรวมกันเข้าจึงเป็นรูป พุทธานุสสติ แปลตรงศัพท์ว่าระลึกถึงพระพุทธเจ้าหรือตามนึกถึงคุณพระพุทธเจ้า. หมายความว่า ระลึกถึงคุณความดีของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีอยู่หลายประการ แต่ในที่นี้จะได้อธิบายโดยย่อเพียง ๓ ประการ คือ :-

(๑) อรหํ พระพุทธเจ้าเป็นอรหันต์ บริสุทธิหมดจดจากกิเลสทั้งปวง.

(๒) สมุทสาสมุพุทโธ เป็นผู้มิพระปัญญาตรัสรู้ริบสักโดยถูกต้องด้วยพระองค์เอง. พระคุณทั้งสองนี้เป็นอัครสมบัติ คือพระคุณที่มีในพระองค์.

(๓) ภควา เป็นผู้ทรงแจกธรรม คือทรงแสดงธรรมสั่งสอน
ประชาชน ให้ได้บรรลุผลอันดีงาม ทั้งที่เป็นส่วนโลกียะ แล้วทั้งที่เป็น
ส่วนโลกุตตระ, พระคุณข้อหลังนี้เป็นภักยสมบัติ คือพระคุณที่ทรง
เกื้อกูลผู้อื่น.

อนึ่ง พระคุณทั้ง ๓ นี้ ประการแรก อร์ห จักเป็นพระบริสุทธิ-
คุณ. ประการที่ ๒ สมุมาสมพุทฺโธ จักเป็นพระปัญญาคุณ. ประการ
ที่ ๓ ภควา จักเป็นพระมหากรุณาคุณ.

การระลึกถึงพระพุทธเจ้า ด้วยการน้อมจิตให้ตามนึกถึงคุณของ
พระองค์โดยย่อ ๓ ประการ หรือแม้เพียงประการใดประหนึ่งอยู่เสมอ ๆ
ก็จักเป็นกัมมัฏฐานประการหนึ่ง ซึ่งเหมาะแก่คนเป็นสัทธาจริต มีปกติ
เชื่อง่าย, และเป็นทีสบายแก่คนผู้มีถิ่นมิทธะเป็นเจ้าเรือน, แม้ผู้ที่มีได้
เจริญกัมมัฏฐาน เมื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าอยู่เนื่องนิตย์ จิตย่อมมีศรัทธา
ปลาทะตั้งมั่น ดำเนินไปในทางดีไม่หยุดยั้ง ไม่ถอยหลัง และไม่ดำเนิน
ไปในทางที่ชั่ว ก็ย่อมได้ผลดีคือความสุขสงบ ไม่ต้องเดือดร้อนวุ่นวาย.

๒. เมตตา คือความแผ่ไมตรีจิต คิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุข.
ทั่วหน้า. หมายความว่า มีความรักสนิทสนมในบุคคลและสัตว์ทุกจำพวก.
มิใช่รักที่เกี่ยวข้องกับกามเหมือนชายหนุ่มหญิงสาว และมีรักที่เกี่ยวข้อง
คนในครอบครัว เช่นมารดาบิดารักบุตร หรือบุตรรักมารดาบิดา หรือพี่
รักน้อง หรือน้องรักพี่เป็นต้น. แต่เป็นความรักที่แผ่ไปด้วยไมตรีจิตใน
บุคคลและสัตว์ทุกหมู่เหล่า โดยไม่ยกเว้น โดยไม่เลือกว่าเป็นผู้นั้นผู้นี้,
มีความปรารถนาสุขทั่วไปทั้งในมารดาบิดา - ในบุตร - ในพี่น้อง - ในคน
ที่จงล้าผลาญตน - ในคนที่อุปถัมภ์ตน - ในคนที่เบียดเบียนตน - ใน

สัตว์ทุกจำพวก การแผ่เมตตาอย่างนี้ เรียกว่าเมตตาอัปมัญญา คือแผ่เมตตาไปไม่มีขอบเขต ไม่มีประมาณ.

การแสดงออกซึ่งความเมตตา มี ๓ ทาง คือ ๑. ทางกาย ช่วยทำกิจของผู้อื่น เมื่อถึงคราวที่จะช่วยได้. ๒. ทางวาจา ช่วยแนะนำพร่ำสอนให้ผู้อื่นเว้นจากการทำพูดเรื่องที่ผิด กลับทำพูดแต่เรื่องที่ถูกต้อง ในเมื่อถึงคราวที่จะช่วยได้. ๓. ทางใจ หวังความไม่มีเวร ไม่มีภัยต่อใคร ๆ ตั้งใจให้อยู่เป็นสุขด้วยกัน.

การแผ่เมตตาประจำ ย่อมเป็นกัมมัญฐานประการหนึ่ง ซึ่งเหมาะแก่ผู้เป็นโศกจริต มีปกติโกรธง่าย. เป็นที่สบายแก่คนที่มีพยาบาลเป็นเจ้าเรือน. แม้ผู้ที่มีได้เจริญกัมมัญฐาน เมื่อแผ่เมตตาให้ประจำ กระทำให้มาก ย่อมได้อานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ ๑. หลับเป็นสุข ๒. ตื่นก็เป็นสุข ๓. ไม่ฝันร้าย ๔. เป็นที่รักของมนุษย์ ๕. เป็นที่รักของอมมนุษย์ ๖. เทวดาย่อมรักษา ๗. ไฟ ยาพิษ ศัสตรา ไม่ต้องกาย ๘. จิตตั้งมั่นเร็ว ๙. สิ้นน้ำพองใส ๑๐. ไม่หลงตาย ๑๑. เมื่อยังไม่บรรลุนิพพาน ก็คงเข้าถึงพรหมโลก. อนึ่ง การแผ่เมตตา นี้ จัดเป็นบารมีอย่างหนึ่ง เรียกว่าเมตตาบารมี.

๑. อสุภะ คือการพิจารณาร่างกายตนและผู้อื่น ให้เห็นว่าเป็นของไม่งาม. หมายความว่า ตั้งสติกำหนดดูร่างกายตนและร่างกายผู้อื่น ให้เห็นว่าเต็มไปด้วยสิ่งหรือส่วนโสโครกต่าง ๆ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง

เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร และมันสมอง. ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายแต่ละส่วน ๆ ล้วนเป็นของ โสโครก น่าเกลียด มีสีก็ไม่งาม สันฐานก็ไม่น่ารัก มีกลิ่นก็เหม็นเน่า สาบสาง ที่เกิดที่อยู่ก็เต็มด้วยของสกปรกสะสมติดสะสม. ส่วนใด ๆ ที่อยู่ ภายนอก เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ถ้าเจ้าของขยันชำระสะสาง ตกแต่งก็พออยู่ได้ แต่ถ้าปล่อยไว้ไม่ชำระแม้เพียงวันเดียว ก็ย่อมแสดง ความสกปรกโสโครก เหม็นสาบ น่าเกลียด ถ้าปล่อยไว้หลายวันก็ยิ่งทวี ความน่าเกลียดยิ่งขึ้น และหากส่วนภายใน เช่น น้ำลาย น้ำมูก มูตร คุดู ไหลและเปียกเปื้อนอวัยวะภายนอก เช่น มือ เท้า แขน ขา เป็นต้น ก็จะเป็นที่รังเกียจ แม้ตนเองก็ทนดูไม่ได้ ต้องรับชำระล้างทันที และ หากว่าเลือดหรือลำไส้เป็นต้นทะลักไหลออกมาข้างนอก ก็ยิ่งจะน่าเกลียด และน่ากลัว ไม่น่าอภิรมย์ชมชื่นเลย.

การพิจารณากายให้เห็นเป็นของไม่งามน่าเกลียดโสโครก ย่อมเป็น กัมมัฏฐานประการหนึ่ง ซึ่งเหมาะแก่ผู้เป็นราคะจริต มีปกติรักงาย และ เป็นที่สบายแก่ผู้มีกามฉันทน์เป็นเจ้าเรือน. แม้ผู้ที่มิได้เจริญกัมมัฏฐาน เมื่อ พิจารณากายเป็นอสุภะ ไม่สวยงาม เนื่องนิคย ก็ย่อมไม่ตั้งใจ อยู่ในกาย ของตนและของคนอื่น เปลื้องความคิดในกายออกเสียได้ ก็ย่อมจะคลาย ความเดือดร้อนใจเพราะกายเป็นเหตุให้น้อยลง.

๔. **มรณัสสติ** ตัดบทเป็น **มรณะ** แปลว่า ความตาย **สติ** แปลว่า นึกถึง. เมื่อรวมกันเข้าก็เป็นรูป **มรณัสสติ** แปลว่า นึกถึงความตาย. หมายความว่า ตั้งสตินึกถึงความตาย คือ ความแตกขาดแห่งชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งที่สัตว์ทั้งหลายผู้ยังมีกิเลสเกรงกลัวยิ่งนัก แต่เนื่องจากสัตว์มีความ

ประมาณมัวเมาในวัย ในความไม่มีโรค และในชีวิต โดยเห็นว่ายังหนุ่มสาว ยังไม่มีโรค ยังมีชีวิตอยู่ได้อีกนาน จึงดูเหมือนไม่กลัวตาย เมื่อไม่กลัวตายเพราะไม่นึกถึงความตาย ก็มักจะทำบาปอกุศล ไม่ชวนชวายเป็นบุญกุศล หรือทำบ้างก็ทำเลื่อยๆ และๆ ไม่เร่งรีบ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงเตือนไว้ว่า **อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ** ควรรีบทำความเพียรสร้างบุญกุศลในวันนี้แหละ **โก ชลฺลนา มรณํ สุเว** ใครจะรู้ได้ว่าความตายจะมีในวันพรุ่งนี้. พระโอวาทนี้ทรงเตือนให้ทุกคนระลึกถึงความตายว่า อาจมีแก่เราในวันนี้ก็ได้ เราต้องรีบทำบุญกุศลในวันนี้ ก่อนที่ความตายจะมาถึงแก่เรา.

การระลึกถึงความตายอันจะพึงมีแก่ตน และแก่สัตว์ทั้งหลายในโลก จัดเป็นกัมมัญฐานประการหนึ่ง ซึ่งเหมาะแก่บุคคลเป็นราคจริตก็ได้ ผู้เป็นโทสจริตก็ได้ ผู้เป็นโมหจริตมักลุ่มหลงมัวเมาในวัย ในความไม่มีโรค และในชีวิตก็ได้ ผู้เป็นพุทธิจริตก็ได้ เป็นที่สบายของผู้มีกามฉันทและอุทธัจจกุกกุจจะเข้าเรือน. แม้ผู้ที่ได้เจริญกัมมัญฐาน เมื่อตั้งสติและปัญญา ระลึกพิจารณาความตายเป็นนิตย์ก็ได้ ย่อมได้ความสังเวชสลดจิต ประกอบกิจตามหน้าที่ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น. อนึ่ง เมื่อความตายมาถึงแก่ตน ก็จะไม่วางใจตาย เป็นผู้มัวเมาตาย มิได้หลงตาย ถ้ายังมีได้สำเร็จนิพพานในชาตินี้ เมื่อตายแล้ว ย่อมไปสู่สุคติภพเป็นเบื้องหน้า.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

พุทธานุสสติ เมตตา อสุภะ มรณัสสติ ทั้ง ๔ นี้ รวมเรียกชื่อว่า "**จตุรารักษ์**" หรือ "**อารักขกัมมัญฐาน ๔**" แปลว่า การ

งานที่ตั้งใจเพื่อรักษา ๔ อย่าง. หมายความว่า ธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ แต่ละข้อก็เป็นกัมมัญฐานประการหนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องรักษาจิตให้ดำเนินไปในทางดี มิให้ไปในทางชั่ว.

ในที่สุดมีพระราชภาสิตว่า " กัมมัญฐาน ๔ อย่างนี้ ควรเจริญเป็นนิตย์ " น่าจะมีพระราชประสงค์จะชักชวนให้บุคคลผู้ที่มุ่งจะรักษาตามให้ปลอดจากโทษภัยต่าง ๆ หมั่นเจริญกัมมัญฐาน ๔ อย่างนี้ ตามควรแก่จริตของตน ๆ เช่นผู้มีสังฆาจาริต ก็เจริญพุทธานุสสติ, ผู้มีโทสจาริต ก็เจริญเมตตา, ผู้มีราคะจาริต ก็เจริญอนุภะ, ผู้มีโมหจาริต ก็เจริญมรณัสสติ. หรือสมัชฌิมนิวรณ์ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่งครบบังจิต สมัยนั้นก็ควรเจริญกัมมัญฐาน ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นคู่ปรับกับนิวรณ์นั้น ๆ เมื่อหมั่นเจริญกัมมัญฐานให้เหมาะแก่จริตและกาลสมัย คังนี้เป็นนิตย์ จิตก็ย่อมดำเนินไปในทางดี ก็ชื่อว่าได้รักษาตนให้พ้นทุกข์ปลอดภัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. พุทธานุสสติ แปลว่าอย่างไร ? คุณของพระพุทธรเจ้าโดยย่อคืออะไร ?
๒. เมตตา หมายความว่าอะไร ? แผ่เมตตาทางกายและวาจา คือทำอย่างไร ?
๓. อสุภะ หมายความว่าอย่างไร ? การเจริญอสุภะ เหมาะแก่ใคร ?

๔. มรณัสสติ มีประโยชน์อย่างไร ?
๕. จตุรารักษ์ ได้แก่อะไร ? ทำไมจึงมีชื่อว่า จตุรารักษ์ ?
๖. อารักขกัมมัฏฐาน ๔ ต้องเจริญพร้อมกันทั้งหมดหรือไม่ ?
เพราะเหตุไร ?

กัมมัฏฐาน ประจำ ทำตัวอย่าง

เป็นแนวทาง พัทธกัณฑ์ ตามรักษา

หนึ่ง " พุทฺธคุณ " หนุนเพิ่ม เสริมศรัทธา

น้อมนึกรมา กำราบ ปรายง่วงงุน.

สอง " เมตตา " กำราบ ปรายความโกรธ

ไม่หึงมิโหด กราดเกรี้ยว ไม่เฉียวฉุน

สาม " อสุภ " นึกรายเนา เข้าเจือจุน

ไม่หมกมุ่น ในกาม ห้ามดวงมาน.

สี่นี้ถึง " ความตาย " สบายนึกร

ช่วยหักกรัก โกรธหลง ในสงสาร,

คุณธรรม เหล่านี้ สี่ประการ

กัมมัฏฐาน รักษา ประชาชน.

ศรี ฯ นคร.

พรหมวิหาร ๔

๑. เมตตา ความรักใคร่ ปรารถนาจะให้มีความสุข.
๒. กรุณา ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์.
๓. มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี.
๔. อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ.
- ๔ อย่างนี้ เป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่.

อภิ. วิภังค. ๓๕/๓๖ธ

อธิบายศัพท์

๑. เมตตา แปลว่า คุณสมบัติเป็นเหตุสนิทสนม หรือความรักใคร่ ปรารถนาจะให้มีความสุข. มิใช่รักเกี่ยวข้องกับกาม, ถ้ารักเกี่ยวกับกามไม่จัดเป็นเมตตา, แต่จัดเป็นกามฉันทะ หรือกามราคะ. เมตตานี้เป็นคู่ปรับพยาบาท หรือโทสะ.

๒. กรุณา แปลว่า ความห่วงใย, ความสงสาร. หมายความว่า เมื่อได้เห็นหรือได้ยินผู้อื่นได้รับความทุกข์ลำบากอยู่ ก็คิดจะช่วยหรือลงมือช่วยให้พ้นทุกข์. กรุณานี้เป็นคู่ปรับแก้วิหเสสา หรือวิหิงสา ความเบียดเบียน สัตว์ให้ลำบาก.

๓. มุทิตา แปลว่า ความบันเทิง หรือเบิกบานใจ. หมายความว่า เมื่อได้เห็นหรือได้ยินผู้อื่นมีความสุขสบาย เจริญด้วยลาภ ยศ

สรรเสริญ สุขตามสภาพตน ๆ แล้ว ก็พลอยยินดีชื่นชม. มุทิตานี้เป็น
คู่ปรับแก้อิสสา หรือริษยาเห็นเขาได้ดีมีความสุขเป็นต้น ตนเองทนอยู่ไม่ได้
เป็นเคียดแค้นร้อนใจ.

๔. อุเบกขา แปลว่า ความวางเฉย. หมายความว่า เมื่อได้เห็น
หรือรู้ว่าผู้อื่นถึงความวิบัติ กังวายเป็นกลาง โดยพิจารณาว่า สัตว์
ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน ใครทำดีก็ได้ดี ใครทำชั่วก็ได้ชั่ว ไม่
ยี่นจิต ไม่ส่งใจไปพัวพันกับผู้ที่ถึงความวิบัตินั้น ๆ. อุเบกขานี้เป็นคู่ปรับ
กับอคติทั้ง ๔ ได้เป็นอย่างดี ละความยินดี และละความยินร้ายในสุข
และทุกข์ของผู้อื่นได้.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรม ๔ อย่างนี้ ที่แผ่ไปโดยเจาะจงตัวบุคคลก็ดี เจาะจงหมู่คณะ
ก็ดี เรียกชื่อว่า พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ประจำในของ
พรหม. คำว่า พรหม แปลว่า ผู้ประเสริฐ หรือผู้ใหญ่ มี ๒ จำพวก
คือ

๑. พรหมโดยอุบัติ ได้แก่เทพเจ้าผู้วิเศษ เพราะเคยเจริญเมตตา
เป็นต้นจนได้ฉานในมนุษยโลก สิ้นชีพแล้วอุบัติในพรหมโลก.

๒. พรหมโดยสมบัติ ได้แก่มารดาบิดา สมมติว่าเป็นพรหม
ของบุตร พระมหากษัตริย์ สมมติว่าเป็นเทพเจ้าผู้วิเศษของประชาราษฎร์
เพราะมีธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นวิหารธรรม.

แม้บุคคลใด ๆ ที่เป็นใหญ่ในหมู่มชน กลุ่มชน ใหญ่น้อย ตั้งแต่
ครอบครัวหนึ่ง ๆ ขึ้นไป ก็จัดเป็นพรหมโดยสมบัติ จำต้องมีธรรม ๔

อย่างนี้ เป็นเครื่องประจําใจ จึงจะเหมาะสม เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่ " ธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่."

ส่วนบุคคลอื่น แม้มิได้เป็นผู้ใหญ่ในกลุ่มชนใด ๆ เมื่อมีโอกาส และมีความสามารถ ก็ควรเจริญพรหมวิหารธรรมตามเวลาอันสมควร.

พรหมวิหารธรรม ๔ อย่างนี้ ควรเจริญต่างเวลากัน ตามความเหมาะสม คือ เมตตา เจริญในยามปกติ, กรุณา เจริญในเมื่อเห็นเขาตกทุกข์ได้ยาก, มุทิตา เจริญในเมื่อเห็นเขาได้ดีมีความสุข. อุเบกขา เจริญในเมื่อเห็น หรือรู้ว่าเขาถึงความวิบัติเพราะกรรมชั่วของเขา ใคร ๆ ไม่อาจช่วยได้ เช่นผู้ร้ายกำลังจะถูกประหารชีวิต จะเข้าไปช่วยก็ไม่ได้ จะคิดว่า " สมน้ำหน้า " ก็ไม่ควร. หรือเมื่อเห็นเขามีความเจริญตั้งตัวได้แล้วก็เจริญอุเบกขา.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ชายหนุ่มกับหญิงสาวรักกันด้วยอำนาจกามฉันทะ จะเรียกว่าแผ่เมตตาพรหมวิหารแก่กัน จะได้หรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?
๒. เมื่อเห็นผู้อื่นตกทุกข์ได้ยาก ถ้าไม่ช่วยเหลือเขา เรียกว่าคนใจดำ ถ้าได้ช่วยเหลือก็จะชื่อว่ามีใจประกอบด้วยอะไร ?
๓. คนที่ริษยาเขา เพราะขาดธรรมอะไร ?
๔. อุเบกขาในพรหมวิหาร ที่แปลว่าความวางเฉยนั้น หมายความว่าอย่างไร ?
๕. ธรรม ๔ อย่าง มีเมตตาเป็นต้น ได้ชื่อว่าพรหมวิหาร เพราะเหตุไร ?

๖. ท่านว่า " ธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่ " อยากทราบ ว่า ใครเชื่อว่าท่านผู้ใหญ่ ?
๗. พรหมวิหาร ๔ ควรเจริญพร้อมกันทั้ง ๔ หรือต่างเวลากันอย่างไร ?
จงชี้แจง ?
๘. ผู้น้อยจะเจริญพรหมวิหารด้วยจะได้หรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

เป็นผู้ใหญ่ ใจนิยม พรหมวิหาร
สี่ประการ ประเสริฐ เลิศนักหนา
ข้อที่หนึ่ง ตั้งใจ ใน "เมตตา"
ปรารถนา สุขใส ไปทั่วกัน.
" กรุณา " ที่สอง ต้องช่วยเหลือ
คิดแผ่เผื่อ คนทุกข์ ให้สุขสันต์
" มุทิตา " ที่สาม ไม่หยาบกัน
ใครเลื่อนขั้น เลิศลอย พลอยยินดี.
" อุเบกขา " ข้อสี่ มีวางเฉย
จิตปล่อยเลย ด้วยปัญญา ชูราศี
สมกับเป็น ผู้ใหญ่ ในโลกีย์
ทั่วธานี นิยม ว่า 'พรหม' เอย.

ศรี ฯ นคร.

สติปัญญา

๑. กายานุปัสสนา ๒. เวทนานุปัสสนา ๓. จิตตานุปัสสนา

๔. ธรรมานุปัสสนา.

สตติกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์ว่า กายนี้สัักกว่ากาย มิใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา เรียกกายานุปัสสนา.

สตติกำหนดพิจารณาเวทนา คือสุขทุกข์ และไม่ทุกข์ไม่สุข เป็น อารมณ์ว่า เวทนานี้ก็สัักกว่าเวทนา มิใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา เรียกเวทนานุปัสสนา.

สตติกำหนดพิจารณาใจที่เศร้าหมอง หรือฟ่องแผ้ว เป็นอารมณ์ว่า ใจนี้ก็สัักกว่าใจ มิใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา เรียกจิตตานุ- ปัสสนา.

สตติกำหนดพิจารณาธรรมที่เป็นกุศล หรืออกุศล ที่บังเกิดกับใจ เป็นอารมณ์ว่า ธรรมนี้ก็สัักกว่าธรรม มิใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา ๙เขา เรียกธรรมานุปัสสนา.

ที. มหา. ๑๐/๓๒๕

อธิบายศัพท์

๑. กายานุปัสสนา ตั้คบทเป็น กายะ ได้แก่ร่างกายที่ยังเป็น และที่ตายแล้ว. กายที่ยังเป็นมีลมหายใจเข้าออก มีอริยาบถใหญ่ มีกิริยา อาการย่อย มีอวัยวะต่าง ๆ มีธาตุ. เมื่อธาตุลมดับร่างกายก็ตาย ไม่ช้า

ก็พอ เน่าเปื่อย หากถูกเผา ถูกฝัง หรือทิ้งไว้นานเข้า ก็สลายปนเปื้อน
ไม่มีอะไรเหลือ **อนุปัสสนา** ได้แก่การตามดู ก็ดูด้วยสติ มิใช่ดูด้วยตา.
เมื่อรวมเข้าเป็น **กายานุปัสสนา** แปลว่า การตามดูร่างกาย. หมายความว่า ใช้สติกำหนดพิจารณาดูร่างกายเฉพาะลมหายใจ หรือเฉพาะ
อิริยาบถใหญ่ มีการยืนเป็นต้น หรือเฉพาะกิริยาอาการย่อย มีการกิน
การถ่ายเป็นต้น หรือเฉพาะอวัยวะ มีผม ขน เป็นต้น หรือเฉพาะธาตุ
มีธาตุดินเป็นต้น หรือเฉพาะร่างกายที่ตายแล้วพองอืดเป็นต้น จุนจิต
สงบเป็นสมาธิ และเกิดปัญญาเห็นกายทั้งภายใน ทั้งภายนอก ทั้งที่
กำลังเกิด ทั้งที่กำลังดับ ถอนความยึดมั่นในร่างกายเสียได้ มีสติปรากฏ
ที่กายว่า กายนี้สักว่ากาย มิใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา. บรรเทา
ความยึดมั่นในกายให้สิ้นไป.

๒. **เวทนานุปัสสนา** ตัดบทเป็น **เวทนา** ได้แก่ความรู้สึกเป็นสุข
เป็นทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุข ซึ่งเกิดขึ้นจากการกระทบทางกายหรือทาง
ใจอย่างใดอย่างหนึ่ง. เมื่อต่อเข้ากับ**อนุปัสสนา** เป็น **เวทนานุปัสสนา**
แปลว่า การตามดูเวทนา. หมายความว่า ใช้สติกำหนดพิจารณาดูเวทนา
ที่เป็นปัจจุบัน จุนจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ และเกิดปัญญาเห็นเวทนาทั้งภายใน
ทั้งภายนอก ทั้งที่กำลังเกิด ทั้งที่กำลังดับ มีสติปรากฏอยู่ที่เวทนาว่า
เวทนานี้สักว่าเวทนา มิใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา. บรรเทา
ความยึดมั่นในเวทนาให้สิ้นไป.

๓. **จิตตานุปัสสนา** ตัดบทเป็น **จิตตะ** ได้แก่ความคิดที่เปลี่ยนไป
ตามอารมณ์ต่างๆ เช่น รัก ชัง หลง หายรัก หายชัง หายหลงเป็นต้น.

เมื่อต่อเข้ากับ **อนุปัสสนา** เป็น **จิตตานุปัสสนา** แปลว่า การตามคูจิต. หมายความว่า ใช้สติกำหนดพิจารณาจิตที่เป็นปัจจุบัน จนจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ และเกิดปัญญาเห็นจิตทั้งภายใน ทั้งภายนอก ทั้งที่กำลังเกิด ทั้งที่กำลังดับ มีสติปรากฏอยู่ที่จิตว่า จิตนี้ดีกว่าจิต มิใช่สัตว์บุคคล ตัว ตน เรา เขา. บรรเทาความยึดมั่นในจิตให้สิ้นไป.

๔. **ชัมมานุปัสสนา** ตัดบทเป็น **ชัมมะ** ได้แก่เนื้อความหรือเรื่องต่างๆ ที่รู้ได้ด้วยจิต เช่น นีวรณฺ์ เบญจขันธ์ อายตนะ โพชฌงค์ อริยสัจ. เมื่อต่อเข้ากับ **อนุปัสสนา** เป็น **ชัมมานุปัสสนา** แปลว่า การตามดูธรรม. หมายความว่า ใช้สติกำหนดพิจารณาธรรมที่เป็นปัจจุบัน จนจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ และเกิดปัญญาเห็นธรรมทั้งภายใน ทั้งภายนอก ทั้งที่กำลังเกิด ทั้งที่กำลังดับ มีสติปรากฏอยู่ที่ธรรมว่า ธรรมนี้ดีกว่าธรรม มิใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา. บรรเทาความยึดมั่นในธรรมให้สิ้นไป.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรม ๔ อย่างมีกายนุปัสสนาเป็นต้น เรียกชื่อว่า **สติปัฏฐาน** เพราะเป็นสติที่ตั้งมั่น คือคิดกำหนดติดตามพิจารณาฐานะ ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นอารมณ์ ไม่พลั้งเผลอทุกขณะ.

สติปัฏฐาน ๔ นี้ เป็นทางปฏิบัติอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ เพื่อความก้าวล่วงความเศร้าโศก เพื่อความดับทุกข์โทมนัส เพื่อบรรลุธรรมชั้นสูง เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพานสำหรับเวไนยสัตว์ทั้งหลาย.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. คำว่า กาย เวทนา จิต ธรรม ได้แก่อะไร ?
๒. การตั้งสติกำหนดดู ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง และดูศพที่ยังเหลือแต่กระดูก จัดเข้าในสติปัฏฐานข้อไหน ?
๓. การตั้งสติดูความสุข จัดเข้าในสติปัฏฐานข้อไหน ?
๔. จิตตานุปัสสนา หมายความว่าอย่างไร ?
๕. เมื่อความพอใจในการเกิดขึ้น มีสติรู้ทัน บรรเทาลงได้ จัดเข้าในสติปัฏฐานข้อไหน ?
๖. อะไรเรียกว่าสติปัฏฐาน ? มีเท่าไร ?
๗. สติปัฏฐานมีประโยชน์อย่างไร ?

อันว่า " กาย " " เวทนา " มา " จิต " " ธรรม "

มีประจำ	ไม่เว้น	จัดเป็นฐาน
คือที่ตั้ง	ของสติ	เครื่องพิจารณา
ระลึกอ่าน	รู้เห็น	เป็นอารมณ์
มิใช่สัตว์	บุคคล	ตน เรา เขา
ถอนความเมา	จิตขึ้น	ไม่ขึ้นขม
ไม่ยินดี	ยินร้าย	กลายระทม
เอกอุดม	สิ้นโสภ	เหนือโลก เอย.

ศรี ฯ นคร.

ธาตุกัมมัญฐาน ๔

ธาตุ ๔ คือ ธาตุดิน เรียกปฐวีธาตุ, ธาตุน้ำ เรียกอาโปธาตุ, ธาตุไฟ เรียกเตโชธาตุ, ธาตุลม เรียกว่าโยธาตุ.

ธาตุอันใดมีลักษณะแข็งแข็ง ธาตุนั้นเป็นปฐวีธาตุ ปฐวีธาตุนั้น ที่เป็นภายในคือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง, เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อ ในกระดูก ม้าม, หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด, 'ไส้ใหญ่' 'ไส้เล็ก' อาหารใหม่ อาหารเก่า.

ธาตุอันใดมีลักษณะเอิบอาบ ธาตุนั้นเป็นอาโปธาตุ อาโปธาตุนั้น ที่เป็นภายในคือ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น, น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก 'ไขข้อ' มูตร.

ธาตุอันใดมีลักษณะร้อน ธาตุนั้นเป็นเตโชธาตุ เตโชธาตุนั้น ที่เป็นภายในคือ 'ไฟที่ยังกายให้อบอุ่น' 'ไฟที่ยังกายให้ทรุดโทรม' 'ไฟที่ยังกาย ให้กระวนกระวาย' 'ไฟที่เผาอาหารให้ย่อย.

ธาตุอันใดมีลักษณะพัดไปมา ธาตุนั้นเป็นวาโยธาตุ วาโยธาตุนั้น ที่เป็นภายในคือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมพัดไปตามตัว ลมหายใจ.

ความกำหนดพิจารณาภายในนี้ ให้เห็นว่าเป็นแต่เพียงธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ประชุมกันอยู่ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา เรียกว่า ธาตุกัมมัญฐาน.

ม. อุป. ๑๔/๔๓๗.

อธิบายศัพท์

ศัพท์ว่า **ธาตุ** แปลว่า ธรรมชาติที่ทรงตัว จะแยกออกไปอีกไม่ได้ ธาตุบางอย่างมีลักษณะแข็งแข็ง บางอย่างมีลักษณะเอิบอาบ บางอย่างมีลักษณะร้อน บางอย่างมีลักษณะพัดไปมา.

เมื่อธาตุต่าง ๆ รวมกันเข้าเองโดยธรรมชาติ หรือมนุษย์ปรุงขึ้น เรียกว่าสังขาร. สังขารบางอย่างมีธาตุรู้เข้าครอง สมมติเรียกว่า คนและสัตว์เป็นต้น สังขารบางอย่างไม่มีธาตุรู้ สมมติเรียกว่า ภูเขา ต้นไม้ รถ เรือ เป็นต้น เมื่อแยกธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ออกจากกัน ก็หมดสภาพที่เป็นสังขาร ซึ่งสมมติว่าคน ว่าสัตว์ ว่าภูเขา ว่ารถ ว่าเรือ ครั้นจะแยกธาตุออกไปอีกย่อมไม่ได้ เพราะสิ่งที่มีลักษณะแข็งแข็ง ก็คงเป็นธาตุดิน ที่มีลักษณะเอิบอาบ ก็คงเป็นธาตุน้ำ ที่มีลักษณะร้อน ก็คงเป็นธาตุไฟ ที่มีลักษณะพัดไปมา ก็คงเป็นธาตุลมอยู่นั่นเอง.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธาตุทั้ง ๔ เหล่านี้เรียกว่า **ธาตุกัมมัญฐาน** เพราะธาตุเหล่านี้ เป็นที่ตั้งแห่งการงานทางจิตใจ.

ผู้เจริญธาตุกัมมัญฐาน พึงกำหนดพิจารณากายตนและกายผู้อื่น ให้เห็นว่าเป็นแต่เพียงธาตุ ๔ จนถอน**สัตตูปัลลธิ** ความยึดถือว่าสัตว์ ถอน**สัตตัตถัญญา** ความสำคัญว่าสัตว์เสียได้ เมื่อกำหนดเนื่อง ๆ อยู่ดังนี้ จิตก็ย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิ วิจิกิจจानิ वर्ณระงับไป ไม่หลงในสภาวะธรรม จิตยังลงสู่สุญญตาธรรม เห็นว่าร่างกายนี้มีสภาวะว่างจากสัตว์ บุคคล

ไม่ยินดี ไม่ยินร้าย ในร่างกาย ทั้งที่เป็นอัญจารมณฺ์ ทั้งที่เป็นอนัญจารมณฺ์
ประกอบด้วยปัญญาวิมุตติ หลุดพ้นจากกิเลสด้วยปัญญา ถ้ายังมีได้บรรลุนิพพาน
ก็ย่อมมีสุคติเป็นเบื้องหน้า.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อะไรเรียกว่าธาตุ ? ธาตุ แปลว่าอะไร ?
๒. เมื่อรวมธาตุหลายอย่างเข้าด้วยกันเป็นอะไร ?
๓. คน สัตว์ รถ เรือ เป็นต้น จะหมดสภาพได้อย่างไร ?
๔. ธาตุกัมมัฏฐาน ที่ได้ชื่อเช่นนี้ เพราะเหตุไร ?
๕. ผู้เจริญธาตุกัมมัฏฐาน ย่อมได้ผลคืออย่างไร ?

ธาตุดิน, น้ำ, ลม, ไฟ, ในเรือนร่าง

เป็นจุดทาง ย ปฏิบัติ กัมมัฏฐาน

จิตตั้งมั่น - คงดี เกิดมีญาณ

แยกสังขาร เป็นธาตุ ขาดสมมติ.

จะเป็นคน นั่นนี้ ได้ที่ไหน

เพียงดิน, น้ำ, ลม, ไฟ, ในที่สุด

ปล่อยสมมติ บัญญัติ สัตว์มนุษย์

มองเห็นจุด ธาตุสี่ มีสุข เอย.

ศรี ฯ นคร.

อริยสัจ ๔

๑. ทุกข์.

๒. สมุทัย คือเหตุให้เกิดทุกข์.

๓. นิโรธ คือความดับทุกข์.

๔. มรรค คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ได้ชื่อว่าทุกข์ เพราะเป็นของทนได้ยาก.

ตัณหา คือความทะยานอยาก ได้ชื่อว่าสมุทัย เพราะเป็นเหตุให้ทุกข์เกิด.

ตัณหานั้น มีประเภทเป็น ๓ คือตัณหาความอยากในอารมณ์ที่น่ารักใคร่ เรียกว่ากามตัณหาอย่าง ๑ ตัณหาความอยากเป็นโน่นเป็นนี่ เรียกว่าภวตัณหาอย่าง ๑ ตัณหาความอยากไม่เป็นโน่นเป็นนี่ เรียกว่าวิภวตัณหาอย่าง ๑.

ความดับตัณหาได้สิ้นเชิง ทุกข์ดับไปหมด ได้ชื่อว่านิโรธ เพราะเป็นความดับทุกข์.

ปัญญาอันเห็นชอบว่า สิ่งนี้ทุกข์ สิ่งนี้เหตุให้ทุกข์เกิด สิ่งนี้ความดับทุกข์ สิ่งนี้ทางให้ถึงความดับทุกข์ ได้ชื่อว่ามรรค เพราะเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

มรรคนั้นมีองค์ ๘ ประการ คือ ปัญญาอันเห็นชอบ ๑ คำริชอบ ๑ เจริญชอบ ๑ ทำการงานชอบ ๑ เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ ทำความเพียรชอบ ๑ ตั้งสติชอบ ๑ ตั้งใจชอบ ๑.

อธิบายศัพท์

๑. **ทุกข์** ในอริยสัจมีความหมายแคบกว่าทุกข์ในไตรลักษณ์ เพราะในไตรลักษณ์หมายถึงทุกข์ที่มีแก่สังขารทั้งปวง คือทั้งที่มีใจครอง ทั้งที่ไม่มีใจครอง, ส่วนทุกข์ในอริยสัจหมายถึงทุกข์ที่มีแก่สังขารที่มีใจครอง.

สังขารที่มีใจครอง คือคนและสัตว์ที่ยังมีชีวิตทุกประเภท ย่อมมีความทุกข์เป็นอันมาก หากจำแนกตามพระบาลีมี ๑๒ อย่าง คือ ๑. ทุกข์เพราะเกิด ๒. ทุกข์เพราะแก่ ๓. ทุกข์เพราะความตาย ทั้ง ๓ นี้ รวมเรียกว่า **ทุกข์ประจำ** เพราะมีแก่ทุกคนเท่ากัน คือต้องเกิดแก่ตายเหมือนกัน, ๔. ความโศก ๕. ความคร่ำครวญ ๖. ความเจ็บไข้ ๗. ความระทมใจ ๘. ความคับแค้นใจ ๙. ความประสพกับสิ่งที่ไม่น่ารัก ๑๐. ความพรากจากสิ่งที่น่ารัก ๑๑. ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนา ๑๒. ความยึดมั่นเบญจขันธ์. ตั้งแต่ข้อ ๔ ถึงข้อ ๑๒ รวม ๙ อย่าง แต่ละอย่าง ๆ จัดเป็น**ทุกข์จร** เพราะเกิดขึ้นบางครั้งบางคราว น้อยบ้างมากบ้างแก่บางคน.

อีกอย่างหนึ่ง ทุกข์ทั้ง ๑๒ อย่างนี้แยกเป็น ๒ คือ ทุกข์กาย ๑ ทุกข์ใจ ๑ คือ ข้อ ๑-๒-๓-๖ จัดเป็นทุกข์กาย นอกนั้น ๘ ข้อ จัดเป็นทุกข์ใจ.

ทั้ง ๑๒ อย่างนี้เรียกว่าทุกข์ เพราะเป็นของทนได้ยาก โดยที่ถูกบีบคั้น อันปัจจัยต่าง ๆ ปรุงขึ้น ทำให้เกิดความเร่าร้อนและแปรปรวนไม่ยั่งยืน.

๒. **สมุทัย** คือเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่อัตถะซึ่งมี ๓ อย่าง คือ :-

๑. กามตัณหา ความอยากในอารมณ์ คือรูป เสียง กลิ่น

รศ โสภณัฐพะ.

๒. ภาวตัณหา ความอยากเป็น อยากได้ อยากมี.

๓. วิภวตัณหา ความอยากไม่เป็น อยากไม่ได้ อยากไม่มี.

ตัณหาทั้ง ๓ อย่างนี้ แต่ละอย่าง ๆ ก็เป็นเหตุให้ทุกข์เกิดทั้งนั้น.

๑. นิโรธ คือความดับทุกข์. ทุกข์เกิดขึ้นเพราะเกิดตัณหาก่อน.

ตัณหาเป็นผู้ก่อทุกข์ ทำทุกข์ให้เกิดมี ฉะนั้น ทุกข์จะดับก็เพราะดับตัณหา. ตัณหาดับหมด ทุกข์ก็ย่อมดับหมด.

๔. มรรค คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. ข้อปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับตัณหาและดับทุกข์ มีองค์ ๘ ประการ และเมื่อย่อเข้าไปในไตรสิกขา ดังนี้ คือ เจริญชอบ ทำการงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ ย่อเข้าไปในศีลสิกขา, ทำความเพียรชอบ ตั้งสติชอบ ตั้งใจชอบ ย่อเข้าไปในจิตตสิกขา, ปัญญาอันเห็นชอบ ดำริชอบ ย่อเข้าไปในปัญญาสิกขา. เรียกสั้นว่า ศีล สมาธิ ปัญญา. เป็นมรรค ทางดับตัณหาได้หมด และดับทุกข์ให้สิ้นไปได้.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรม ๔ ข้อนี้ ได้ชื่อว่า อริยสัจ เพราะเป็นธรรมชาติจริงแท้ มิได้แปรผันเป็นอย่างอื่น สิ่งที่เป็นทุกข์ก็คงเป็นทุกข์ เรียกชื่อว่าทุกข์, สิ่งที่เป็นเหตุให้ทุกข์เกิด ก็คงเป็นเหตุทุกข์ เรียกชื่อว่าสมุทัย, สิ่งที่ดับทุกข์ ก็คงดับทุกข์ เรียกชื่อว่านิโรธ, สิ่งที่เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ ก็คงเป็นทางดับทุกข์ เรียกว่ามรรค ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นธรรมชาติจริงแท้อยู่อย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง สัจธรรมทั้ง ๔ นี้ ถ้าผู้ใดตรัสรู้ว่าย่อมทำผู้นั้น
ให้พ้นจากปฏุชน เป็นอริยชน คนประเสริฐ เพราะสิ้นกิเลส.

อนึ่ง พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระพุทธสาวก มี
นามเรียกว่า อริยะ ปราภุทั่วโลก ก็เพราะตรัสรู้สัจธรรมทั้ง ๔ นี้
เหตุนี้ สัจทั้ง ๔ นี้ จึงเรียกว่า อริยสัจ ๔.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ทυχในไตรลักษณ์ กับทυχในอริยสัจ ต่างกันหรือเหมือนกัน
อย่างไร ?
๒. ทυχในอริยสัจมีเท่าไร ? ถ้าจัดให้มีเพียง ๒ จะจัดได้อย่างไร ?
๓. ทυχเกิดมาจากอะไร ? อะไรก่อให้เกิดทυχ ?
๔. ทางดับทυχมีเท่าไร ? ว่าโดยย้อมีเท่าไร ?
๕. ทυχ สมุทัย นิโรธ มรรค ได้ชื่อว่าอะไร ? เพราะเหตุไร ?

อริยสัจ นั้นมี ลีสถาน
หนึ่งทυχคือ ไม่สบาย กายและใจ
สองสมุทัย เหตุให้ ทυχได้เกิด
สามนิโรธ ทυχดับ ไม่กลับมา
สี่มรรคมี แปดองค์ ทรงตรงดีง
ตัวตัณหา กาลี หนีกระเจิง

โลกาจารย์ ทรงแสดง แดลงไข
มีอยู่ใน คนเรา เหล่าประชา.
ตัวกำเนิด สำคัญ คือตัณหา
เพราะตัณหา ลดดับ ดับสิ้นเชิง.
ดำเนินจริง สบาย หายยุ่งเหยิง
เรบบนเทิง พันทυχ สุขนิรันดร.

ศรี ฯ นคร.

ปัญจกะ คือหมวด ๕

อนันตริยกรรม ๕

๑. มาตุฆาต ฆ่ามารดา.
๒. ปิตุฆาต ฆ่าบิดา.
๓. อรหัตตฆาต ฆ่าพระอรหันต์.
๔. โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้
ห้อขึ้นไป.
๕. สังฆเภท ยังสงฆ์ให้แตกจากกัน.

กรรม ๕ อย่างนี้ เป็นบาปอันหนักที่สุด ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน
ตั้งอยู่ในฐานปาราชิกของผู้ถือพระพุทธศาสนา ห้ามไม่ให้ทำเป็นเด็ดขาด.

อง. ปญจก. ๒๒/๑๖๕

อธิบายศัพท์

มาตุฆาต ปิตุฆาต อรหัตตฆาต ได้แก่การฆ่ามารดา ฆ่าบิดา
ฆ่าพระอรหันต์ ด้วยเจตนา คือจงใจฆ่า แม้สำคัญผิดคิดว่าเป็นคนอื่น
สัตว์อื่น ก็ไม่พ้นโทษอันชื่อว่า อนันตริยกรรม เพราะมีเจตนา จึงเป็น
การฆ่าที่สมบูรณ์.

โลหิตุปบาท ได้แก่ทำร้าย คือพยายามฆ่าพระพุทธเจ้า แต่ฆ่า
ไม่สำเร็จ เพียงแต่ทำให้บาดเจ็บ แม้เพียงพระโลหิตห้อ (โป่ง หนอง
ซ้ำเลือด) ขึ้น.

สังฆเภท ได้แก่งสงฆ์ให้แตกกัน คือทำลายพระสงฆ์ผู้พร้อม-
เพียงกัน ในสีมาเดียวกัน ในวัดใดวัดหนึ่ง ให้แตกเป็นก๊ก จนถึงไม่
ร่วมอุโบสถสังฆกรรม ต้องแยกออกทำอุโบสถสังฆกรรม หรือปวารณา-
กรรม หรือสังฆกรรมอื่น ๆ เป็น ๒ หมู่.

กรรมทั้ง ๕ อย่างนี้ แต่ละอย่างๆ จัดเป็นบาปอันหนักที่สุด
เพราะมาดา บิดา เป็นผู้ที่มีพระคุณต่อบุตรมากที่สุด บุตรใดฆ่ามารดา
บิดาผู้บังเกิดเกล้าของตนได้ ก็นับว่าเป็นคนเลวคนชั่วที่สุด เขาย่อมฆ่า
คนอื่น ๆ ได้แน่นอน. พระอรหันต์ เป็นผู้หมดจดจากกิเลส เป็นผู้
บริสุทธิ์อย่างยิ่ง เป็นนาบุญสูงสุดของชาวโลก ผู้ใดฆ่าพระอรหันต์ได้
ก็นับว่าเป็นคนเลวคนชั่วที่สุด เขาย่อมฆ่าคนอื่นที่ยังมีกิเลสได้อย่างแน่นอน.

พระพุทธเจ้าเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา ทรงเป็นพระธรรมราชา
ที่เคารพสูงสุดของผู้นับถือพระพุทธศาสนา ประดุจพระมหากษัตริย์เป็นที่
เคารพสูงสุดของปวงชนในประเทศ ผู้ใดคิดร้าย ทำร้ายต่อพระพุทธเจ้า
ได้ ก็จัดเป็นคนเลวคนชั่วที่สุด เหมือนคนที่คิดกบฏ ทำร้ายพระมหา-
กษัตริย์ฉะนั้น.

หมู่สงฆ์ผู้พร้อมเพียงกัน นำพระศาสนาสืบต่อกันมาไม่ขาดสาย
เป็นหมู่ที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา ผู้ใดมุ่งร้ายทำลายสงฆ์ได้ ก็จัด
เป็นคนเลวคนชั่วที่สุด เขาย่อมคิดร้ายทำลายหมู่คณะอื่นได้แน่นอน.

ฉะนั้น กรรมทั้ง ๕ อย่างนี้ แต่ละอย่างจัดเป็นบาปหนักที่สุด
คนที่ทำกรรม ๕ อย่างนี้ แม้เพียงอย่างเดียวก็ชื่อว่าเป็นคนเลวคนชั่วที่สุด.

กรรม ๕ อย่างนี้ แต่ละอย่างชื่อว่า ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน
หมายความว่า กรรมนี้ห้ามผู้ทำมิให้ไปสวรรค์ และห้ามมิให้ไปถึงนิพพาน

ผู้ทำกรรมนี้แล้วต้องไปทุกคติ คือ นรก เปรต อสุรกาย กำเนิดดิรัจฉาน.

กรรม ๕ อย่างนี้ แต่ละอย่างตั้งอยู่ในฐานปาราชิกของผู้นับถือ พระพุทธศาสนา หมายความว่า ผู้ที่ทำกรรมนี้เข้าแล้ว ต้องได้รับโทษ คือบาปหนักที่สุด ทำนองเดียวกับพระภิกษุล่วงละเมิดปาราชิกสิกขาบท แล้ว ต้องได้รับโทษคืออาบัติหนักที่สุด ฉะนั้น ท่านจึงห้ามมิให้ทำเป็น อื่นขาด.

อธิบายชื่อหมวดกรรม

กรรมเหล่านี้ ชื่อว่า "อนันตริยกรรม" แปลว่า กรรมที่ไม่มี ระหว่าง คือผู้ใดทำเข้าแล้ว แม้จะทำกรรมดีต่าง ๆ ลบล้าง ก็ไม่อาจ ลบล้างได้ ผู้นั้นตายลง คงได้รับผลของกรรมนี้ทันที ไม่มีผลของกรรม อื่นมาคั่นในระหว่าง ตัวอย่างเช่น พระเจ้าอชาตศัตรู ปลงพระชนม์ พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระชนก ภายหลังทรงสำนึกผิด จึงทรงสร้าง กรรมดีเป็นอันมาก ทรงเป็นศาสนูปถัมภก ในคราวปฐมสังคายนา ซึ่ง นับว่ามีอุปการคุณต่อพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง สมควรจะได้เป็นพระอริยะ แต่ก็ได้ไม่เป็น พอสิ้นพระชนม์ก็ต้องตกนรกทันที ผลของกรรมดีนั้น ช่วยให้ออกจากขุมนรกที่จะต้องตกเพราะปีติฆาตได้เพียงชั้น ๑ เท่านั้น.

พระเทวทัตต์ ทำสังฆเภท และทำโลหิตูปบาทแล้ว ภายหลังสำนึก ผิด จึงเปล่งวาจาถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ สมควรจะไม่ตกนรก เพราะ มีพระบาลีว่า **เย เกจิ พุทธํ สรณํ คตา เสา น เต คมิสุสสันติ อปายภูมि** ใครก็ตามถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ จักไม่ไปสู่อบายภูมิ. แต่ ก็ช่วยไม่ได้ ผลของอนันตริยกรรมทำให้พระเทวทัตต์ถูกแผ่นดินสูบลงไป

ตกอเวจีมหานรกทันที พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เทวทัตต์
หมดกรรมชั่วพ้นจากนรก ต่อไปเขาจักได้เป็นพระปัจเจกพระพุทธเจ้า
นามว่า อัธฺสสระ ด้วยผลของการเปล่งวาจาถึงพุทธว่าเป็นสรณะนั้น.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. บุคคลเห็นคนนอนคลุมโปงอยู่ เข้าใจว่าเป็นผู้ร้ายจึงฆ่าเสีย
ภายหลังทราบว่าผู้ถูกฆ่าเป็นมารดา หรือบิดาของตน หรือเป็น
พระอรหันต์ เช่นนี้ ผู้ฆ่านั้นจะถือว่าทำอนันตริยกรรม ได้
หรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?
๒. การยุยงให้พระสงฆ์ทะเลาะกัน จัดเป็นสิ่งมฤตได้หรือไม่ ?
เพราะเหตุไร ?
๓. เพราะเหตุใด ท่านจึงว่า กรรม ๕ อย่างมีมาตุฆาตเป็นต้น
เป็นบาปหนักที่สุด ?
๔. กรรมเหล่านี้ท่านว่า ตั้งอยู่ในฐานปาราชิกของผู้นับถือพุทธ-
ศาสนา หมายความว่าอย่างไร ?
๕. ที่ชื่อว่า อนันตริยกรรม นั้น มีอธิบายอย่างไร ?

มารดาบิดาทัง	อรหันต์
ใครฆ่าบาปอนันต์	หนักแท้
โลหิตุปบาทอีกอัน	โทษหนัก
สังฆเภทบาปเกินแก้	ดึงต้องอเวจี.

ศรี ๑ นกร.

อภิหปัจจเวกขณะ ๕

๑. ควรพิจารณาทุกวัน ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้.
๒. ควรพิจารณาทุก ๆ วันว่า เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้.
๓. ควรพิจารณาทุก ๆ วันว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้.
๔. ควรพิจารณาทุก ๆ วันว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น.
๕. ควรพิจารณาทุกวัน ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตัว เราทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว.

อง. ปญจก. ๒๒/๘๑

อธิบายศัพท์

๑. ชรา ความแก่ มี ๒ อย่าง คือ ๑. ปฏิจันนชรา แก่ที่ปกปิดได้แก่ความแก่ขึ้น นับตั้งแต่เกิดแล้วก็แก่ขึ้นโดยลำดับ จนถึงวัยกลางคนแก่อย่างนี้มองไม่เห็น เหมือนของที่ปิดบังไว้ แต่ผู้มีปัญญาย่อมรู้เห็น.
๒. อัปปฏิจันนชรา แก่ที่ไม่ปกปิด ได้แก่ความแก่ลง นับตั้งแต่วัยกลางคนแล้วก็แก่ลงไป ใคร ๆ ก็ย่อมมองเห็นได้ชัด เช่น หน้เหงี้ยวแห้ง

พลัดพรากที่ไม่ปกปิด เช่น ทรัพย์สูญหาย คนที่รักเช่นพ่อแม่ลูกเป็นต้น
หายไป ตายไป ความพลัดพรากนี้ก็เป็นเรื่องธรรมดาอย่างหนึ่ง.

๕. กรรม มี ๒ อย่าง คือ ๑. กรรมดีอันวยผลให้ดี มีความ
สุขความเจริญ ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในอนาคต ๒. กรรมชั่วอันวยผลให้ชั่ว
มีความทุกข์ความเดือดร้อน ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในอนาคต.

คำว่า **เรามีกรรมเป็นของตัว** หมายความว่า กรรมดีก็ทำตาม
กรรมชั่วก็ทำตาม เราทำลงไปแล้ว ย่อมคงเป็นสมบัติติดตัวตามตนไปทุกหน
ทุกแห่ง จะยกให้ใครก็ไม่ได้ ใครมาขอหรือแย่งชิงไปก็ไม่ได้ หรือเรา
ไม่ได้ทำเอง ไปขอของผู้อื่นมาเป็นของตนก็ไม่ได้. จะโอนกรรมสิทธิ์ให้
แก่กันก็ไม่ได้. เรื่องกรรมนี้ก็เป็นเรื่องธรรมดาอย่างหนึ่ง.

อธิบายชื่อหมวดกรรม

ฐานะทั้ง ๕ นี้ ชื่อว่า **อภิณหปัจเจกขณ** แปลว่า ฐานะที่
คฤหัสถ์หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ คือเป็นเรื่องธรรมดาที่ควร
พิจารณาเป็นประจำทุกวัน เพื่อประโยชน์ดังนี้ :-

พิจารณาความแก่ เพื่อบรรเทาความเมาในความเป็นเด็กหรือใน
ความเป็นหนุ่มเป็นสาว เห็นแก่ความสนุกเพลิดเพลิน ให้ตั้งใจศึกษา
เล่าเรียน และทำกิจที่ควรทำในขณะที่ยังไม่แก่.

พิจารณาความเจ็บ เพื่อบรรเทาความเมาในความไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ
แล้ว รีบเร่งศึกษาเล่าเรียน และทำกิจที่ควรทำในขณะที่ยังไม่มีโรค.

พิจารณาความตาย เพื่อบรรเทาความเมาในชีวิต แล้วรีบเร่งทำกิจ
ที่ควรทำให้สำเร็จก่อนที่ควรตายจะมาถึง.

พิจารณาความพลัดพรากจากของหรือคนที่รัก เพื่อบรรเทาความ
ยึดมั่น ถือมั่นว่า สิ่งนั้น คนนั้น เป็นที่รักของเรา จักไม่ต้องเสียใจในเมื่อ
ต้องพลัดพรากจริง ๆ.

พิจารณากรรม เพื่อบรรเทาความเห็นผิดว่า คนจะดีก็ดีเอง จะชั่ว
ก็ชั่วเอง จะได้สุขทุกข์ก็ได้เอง แล้วรีบเร่งทำแต่กรรมดี งดเว้นกรรมชั่ว.

ฐานะเหล่านี้ชื่อว่า อภินหปัจจเวกขณฺ์ ฐานะที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ
เพื่อประโยชน์อย่างนี้แล.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ที่ปกปิดนั้นอย่างไร ?
๒. ความพลัดพรากที่ปกปิด และที่เปิดเผยนั้นเป็นอย่างไร ?
๓. กรรม ๒ อย่าง คืออะไร ? เป็นของใคร ? โอนกรรมสิทธิ์
กันได้ไหม ?
๔. ฐานะ ๕ ที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ มีชื่อเรียกว่าอย่างไร ?
๕. การพิจารณาฐานะ ๕ เนื่อง ๆ จะได้ประโยชน์อะไร ?

เกิดแก่และไม่ช้า	เจ็บ,ตาย
ทรัพย์คู่รักบุตรหลาน	พรากสิ้น
กรรมดีชั่วจุดหมาย	คงอยู่
ถึงว่าชีพดับคืน	กรรมนี้มีสนอง.

ศรี ๆ นคร.

เวสารัชชกรณธรรม คือธรรม

ทำความเข้าใจ ๕ อย่าง

๑. สัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ.
๒. สติ รักษากายวาจาให้เรียบร้อย.
๓. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ศึกษามาก.
๔. วิริยารัมภะ ปรารภความเพียร.
๕. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่ควรรู้.

อง. ปญจก. ๒๒/๑๕๔

อธิบายศัพท์

๑. สัทธา แปลว่า เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ หมายความว่าถ้าเชื่อสิ่งที่ไม่ควรเชื่อ เช่น เขาบอกว่า อีคามีนขาว กระจ่ายมีเขา พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วมาปรากฏให้ถ่ายภาพเป็นต้นก็เชื่อ อย่างนี้ไม่จัดว่าเป็นสัทธาที่ถูกต้อง เป็นเพียงสัทธานุญวิปยุต คือความเชื่อที่ปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง ท่านเรียกสัทธาเช่นนี้ว่า อธิโมกษ์ คือน้อมใจเชื่อ.

แต่ความเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อต้องเป็นสัทธานุญสัมปยุตคือความเชื่อที่ประกอบด้วยความรู้อันถูกต้อง มีเหตุผลสมควร อันสิ่งที่ควรเชื่อนั้นเมื่อกล่าวเฉพาะที่สำคัญ คือ:-

- ก. ตถาคตโพธิ ความตรัสรู้ของพระตถาคตคือพระพุทธเจ้า มุ่งเอาคำสอนของพระพุทธเจ้า.

- ข. **กรรม** การกระทำของบุคคล คือถ้าทำดีก็เป็นเหตุดี ทำชั่วก็เป็นเหตุชั่ว.
- ค. **กรรมวิบาก** ผลของกรรม คือผลดีมาจากกรรมดี ผลชั่วมาจากกรรมชั่ว.
- ง. **กัมมัสสกตา** ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน ตนทำกรรมอันใดไว้ ต้องได้รับผลของกรรมนั้น.

บุคคลที่เชื่อต่อสิ่งที่ควรเชื่อ ๔ อย่างนี้ ยึดถือไว้เป็นหลักสำคัญในชีวิต และเชื่อมั่นใจในตัวเองว่าสามารถประกอบกรณียกิจโดยมิให้ขัดกับหลักที่เชื่อถืออยู่ ก็ย่อมจะมีความองอาจกล้าหาญในกาลทุกเมื่อ ฉะนั้น สัทธาจึงเป็นธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญได้.

๒. **ศีล** แปลว่า " ปกติ " หมายความว่า จิตเป็นปกติ ไม่ถูก โลกะ โทสะ โมหะเป็นต้นครอบงำ เมื่อจิตเป็นปกติ กาย วาจา อันเกี่ยวเนื่องกับจิตก็เป็นปกติเรียบร้อย.

คนที่มีศีล ก็คือคนที่มีกาย วาจา จิตเป็นปกติเรียบร้อยไม่ถูกกิเลสชักจูงให้ล่วงละเมิดสิกขาบทถูกระเบียบวินัยใหญ่น้อย ตามควรแก่ภาวะของตน ๆ จะอยู่ที่ไหน จะไปที่ใด ก็มีสง่าภาคภูมิใจ ไม่สะทกสะท้าน ครั่นคร้าม ก็แต่ความกล้ากล้าองอาจ ฉะนั้น ศีลจึงเป็นธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญได้.

๓. **พหุสัจจะ** แปลว่า ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ได้แก่ความเป็นผู้ศึกษามาก หมายความว่า ได้ฟังหรืออ่านเขียนเล่าเรียนศิลปวิทยาทั้งทางโลกและทางธรรมมาก จำได้มาก ท่องได้คล่องปากมาก เอาใจใส่มาก

ใช้ปัญญาขบคิดทะลุโปร่งมาก จึงเป็นเหตุให้รู้จักผิด - ถูก, บาป - บุญ, คุณ - โทษ รู้จักความเหมาะสมและไม่เหมาะสม.

คนที่มีพาสัจจะ ท่านจึงเรียกว่า "ผู้คงแก่เรียน, บัณฑิต, นักปราชญ์" ย่อมเป็นผู้เฉลียวฉลาดแตกฉานในการเจรจา สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้โดยฉับพลัน และเป็นคนทนต่อเหตุการณ์ มีความกล้าหาญอยู่เสมอ ฉะนั้น พาสัจจะจึงเป็นธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญได้.

๔. **วิริยารัมภะ** แปลว่า ปรารถนาคความเพียร, เริ่มความเพียร, หมายความว่า มีใจตั้งมั่นอยู่ในความเพียรเสมอ มีใจกล้า ไม่กลัวต่อความเหนื่อยยาก และภัยอันตราย คุณธรรมข้อนี้เป็นเครื่องทำลายความเกียจคร้าน ความขลาดกลัว ความท้อแท้อ่อนแอ คอยพยุงจิตมิให้ย่อท้อในการศึกษาเล่าเรียนที่ดี ในการประกอบกิจตามหน้าที่ที่ดี ในการอบรมจิตให้สะอาดปราศจากกิเลสที่ดี คุณธรรมข้อนี้จักช่วยให้สำเร็จได้ดังประสงค์.

คนที่ตั้งอยู่ในคุณธรรมคือวิริยารัมภะ ย่อมเป็นผู้กล้า เป็นผู้องอาจ เป็นผู้สามารถ เป็นผู้มิหวัชชะนะโดยธรรม ฉะนั้นวิริยารัมภะจึงเป็นธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญได้.

๕. **ปัญญา** แปลว่า รอบรู้สิ่งที่ควรรู้. หมายความว่าสิ่งที่ไม่ควรรู้ก็มีอยู่ เช่นเรื่องที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบในเมื่อมีผู้ถาม อันได้แก่เรื่องโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องที่ไม่เป็นไปเพื่อความสงบระวับดับทุกข์เลย ฉะนั้น ปัญญาในที่นี้มุ่งเอาความรู้ในสิ่งที่ควรรู้ ซึ่งเป็นไปเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขดับทุกข์ได้หมด.

อันสิ่งที่ควรรู้ ในคติโลก ได้แก่ศิลปวิทยาสาขาต่างๆ ที่เป็น
แนวทางประกอบสัมมาอาชีวะ ให้ทรัพย์สมบัติและอิสริยยศ ปริวารยศ
เกิดขึ้น. ในคติธรรม ได้แก่เรื่องบาป - บุญ ทุกข์ - สุข พร้อมทั้งเหตุ.

ปัญญา คือความรอบรู้ หมายความว่า รู้ทั่วทุกแง่ทุกมุม รู้ทั้งเหตุ
ทั้งผล รู้เบื้องต้นเบื้องปลาย ในสิ่งที่ควรรู้ทั้งคติโลกทั้งคติธรรม ดังกล่าว.

บุคคลผู้มีปัญญา ย่อมสามารถทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น
ทั้งคติโลกทั้งคติธรรมให้สำเร็จบริบูรณ์ได้ แม้มีภัยเฉพาะหน้า มีปัญหา
ยุ่งยาก ก็มีได้หวาดหวั่นพรันพรึง เพราะได้ใช้ปัญญาอันเปรียบเหมือน
แสงสว่างส่องให้เห็นช่องทางหลีกเลี่ยงและแก้ไขปัญหาได้โดยฉับพลัน. ฉะนั้น
ปัญญาจึงเป็นธรรมทำให้เกิดความกล้าหาญได้.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

คุณธรรม ๕ ประการนี้ ชื่อว่า " เวสัชชกรณธรรม " " ธรรม
เครื่องทำความกล้าหาญ " โดยอธิบายว่า เป็นหลักเครื่องยึดเหนี่ยว
อุดหนุนคำจูนประคองส่องใจให้กล้าหาญ ผู้ใดก็ตามประกอบด้วยคุณธรรม
เหล่านี้ ผู้นั้นย่อมเป็นผู้กล้ากล้าอาจหาญ จะทำการสิ่งใด จะพูดสิ่งใด
จะคิดสิ่งใด ก็ทำพูดคิดด้วยความมั่นใจ โดยมีได้หวั่นเกรงจะผิดพลาด
สามารถนำตนและบุคคลที่เกี่ยวข้องให้บรรลุถึงความสุขสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อะไรเป็นสิ่งที่ไม่ควรเชื่อ? ถ้าเชื่อสิ่งนั้น จะเรียกสัทธาได้
หรือไม่?

๒. สัทธาที่แท้จริงได้แก่เชื่ออะไร ?
๓. พาหุสัจจะ หมายความว่าอย่างไร ?
๔. วิริยารัมภะ เป็นธรรมที่มีหน้าที่อย่างไร ?
๕. สิ่งที่ต้องรู้ และสิ่งที่ไม่ควรรู้ ได้แก่อะไร ?
๖. อะไรชื่อว่า เวสาร์ชชกรณธรรม ? มีกี่อย่าง ? อะไรบ้าง ?

มีเงินรู้จักใช้	เป็นสุข
ใช้บ่เป็นมีทุกข์	ท่วมท้น
หมดเงินไม่สนุก	หมดท่า
ถึงมากเงินไม่พ้น	คั่งแค้นแสนระทม.
สังคัมมนุษย์นี้	ประหลาด
ใครแข่งขันพินาศ	ป่นปี้
มีทรัพย์จ่ายประมาณ	เกินส่วน รับเฮ
ปราชญ์บ่บอกชัดชี้	เช่นนี้ลุ่มจม.
	ศรึ ๆ นคร.

องค์แห่งภิกษุใหม่ ๕ อย่าง

๑. สำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต.

๒. สำรวมอินทรีย์ คือระวัง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ความยินดี ยินร้ายครอบงำได้ ในเวลาเห็นรูปด้วยนัยน์ตาเป็นต้น.

๓. ความเป็นคนไม่เอิกเกริกเฮฮา.

๔. อยู่ในเสนาสนะอันสงบ.

๕. มีความเห็นชอบ.

ภิกษุใหม่ควรตั้งอยู่ในธรรม ๕ อย่างนี้

อง. ปญจก. ๒๒/๑๕๕

อธิบายศัพท์

๑. สำรวมในพระปาติโมกข์ หมายความว่า ปฏิบัติตามสิกขาบทในพระปาติโมกข์ อันเป็นกฎหมายที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งไว้สำหรับพระภิกษุซึ่งมีอยู่ ๒๒๗ สิกขาบท. ในจำนวน ๒๒๗ นั้น เมื่อแยกประเภทก็เป็นข้อห้าม ๑ เป็นข้ออนุญาต ๑ การปฏิบัติตามสิกขาบทเหล่านี้ ก็คือตั้งใจงดเว้นจากสิ่งที่มีสิกขาบทบัญญัติห้าม และตั้งใจทำสิ่งที่มีสิกขาบทบัญญัติอนุญาตไว้ (ดูคำอธิบายในปาริสุทธิศีล หน้า ๑๐๓) ทั้งนี้เพื่อความ เป็นระเบียบเรียบร้อย ควรแก่การไหว้กราบและเป็นนानุญ ของชาวโลก

๒. **ตำรวมอินทรีย์** คือมีสติระวัง ตา หู เป็นต้น มิให้ความยินดี ยินร้าย คือความรักความชังเกิดขึ้นในจิตในเวลาทีเห็นรูปด้วยนัยน์ตา เป็นต้น. (ดูคำอธิบายในอภินิหารกปฏิปทา หน้า ๕๒) ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องควบคุมจิตใจให้สงบเป็นสมาธิ และเป็นอุปกะระการตำรวมในพระ ปาติโมกข์ คือสนับสนุนศีลสิกขาให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น.

๓. **ความเป็นคนไม่เอิกกริเฮฮา** หมายความว่า เพศของภิกษุ เป็นอุดมเพศ คือเพศที่สูง เป็นที่เคารพบูชาของคฤหัสถ์ ถ้าภิกษุยังเป็น คนเอิกกริเฮฮา ก็ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพบูชา เพราะกริยาเช่นนั้น ไม่แตกต่างอะไรกับคฤหัสถ์ ไม่สมควรแก่เพศบรรพชิต หรือ สมณะเลย เพราะไม่เข้าไปเพื่อสละคินคลายกิเลสราคะ ไม่เข้าไปเพื่อความสงบ เรียบร้อย กลับทำกิเลสราคะให้มากขึ้น เพิ่มความน่ารังเกียจให้มากขึ้น ไม่นำเคารพกราบไหว้บูชาเลย ฉะนั้น ภิกษุ (หรือสามเณร) ต้องเป็น คนไม่เอิกกริเฮฮา มีความสำรวมกาย - วาจา มีสมณสัญญา สงบเสงี่ยม อยู่เสมอ จึงจะสมกับอุดมเพศที่เคารพอย่างสูง.

๔. **อยู่ในเสนาสนะอันสงัด** หมายความว่า ภิกษุผู้บวชในศาสนา นี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้อยู่โคนไม้ในป่าที่เงียบสงัด ไกลจากชุมชน เพื่อจะได้เจริญสมณธรรม คือ ทำจิตใจให้สงบสงัดจากกิเลสอันเป็นจุด ประสงค์แท้จริงของการบวช. แต่ในปัจจุบันนี้ พระนิยการบวชอยู่ใน วัดใกล้บ้าน หรือวัดในกลางเมืองที่ชุมนุมชน แม้เช่นนี้ ก็ยังมีสถานที่บาง แห่งภายในวัดเป็นที่สงบสงัด พอจะเป็นโอกาสเจริญสมณธรรมได้ ฉะนั้น ภิกษุ (หรือสามเณร) ต้องพยายามหลีกเลี่ยงออกจากเสนาสนะอันพลุกพล่าน ไปด้วยหมู่มชน ยินดีอยู่เฉพาะในเสนาสนะอันสงัดจึงจะสมควร.

๕. มีความเห็นชอบ หมายความว่า เห็นถูกต้องตามคลองธรรม เช่นเห็นว่า บาป - บุญ มีจริง บิดา - มารดา มีคุณจริง ทำเหตุดี ได้ผลดีจริง ทำเหตุชั่ว ได้ผลชั่วจริง สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาจริง อริยสัจ ๔ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มีอยู่จริง ภิกษุเมื่อมีความเห็นชอบดังนี้ ก็ย่อมมีจิตใจฝักใฝ่แต่ในความดี ไม่ประมาท ไม่ปฏิบัตินอกธรรม นอกวินัย ตั้งใจปฏิบัติ ขจัดความมัวเมา ในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข กระทำให้แจ้งในอริยสัจ ๔ อันเป็นหน้าที่ของภิกษุ (และสามเณร) โดยตรง.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

คุณธรรมทั้ง ๕ อย่างนี้ ชื่อว่า " องค์แห่งภิกษุใหม่ " หมายความว่า ภิกษুবวชใหม่ต้องปฏิบัติตามคุณธรรมเหล่านี้โดยเคร่งครัด เพราะตน ละเพศฆราวาสมาบวชใหม่ ๆ ถ้าไม่มีคุณธรรมเหล่านี้ไว้เป็นหลักปฏิบัติ ก็ย่อมจะไม่เจริญในพระศาสนา อาจจะต้องเคลื่อนจากศาสนาไป คือ ลาสิกขาออกไปโดยทันทีก็ได้ เพราะฉะนั้น ภิกษุใหม่ควรตั้งอยู่ในธรรม ทั้ง ๕ อย่างนี้ ส่วนภิกษุเก่าก็ต้องตั้งอยู่ในธรรมเหล่านี้เหมือนกัน แต่ที่ท่านไม่กล่าวว่า " เป็นองค์แห่งภิกษุเก่า " เพราะภิกษุเก่าเป็นภิกษุ ใหม่มาก่อนทุกองค์.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ความสำรวมในปาติโมกข์ และความสำรวมอินทรีย์คืออะไร จึงได้จัดเป็นองค์แห่งภิกษุผู้บวชใหม่ ?

๒. ความเป็นคนไม่เอิกเกริกเฮฮา คืออย่างไร ?
๓. ที่เช่นไร เรียกว่า เสนาสนะอันสงัด ?
๔. เห็นอย่างไร ชื่อว่า เห็นชอบ ?
๕. คุณธรรม ๕ ประการ มีความสำรวมในพระปาติโมกข์เป็นต้น
จัดเป็นองค์แห่งภิกษุใหม่ฝ่ายเดียว ไม่เกี่ยวข้องกับภิกษุเก่าบ้าง
หรือ? เพราะเหตุไร ?

ต้นเอ๋ย ต้นชงโค

ตกพุ่มโต ดอกดี พร้อมสีสรรฐ์

น่าเสียดาย ธรรมชาติ ขาดหนึ่งอัน

สิ่งอันนั้น คือกลิ่น หอมรินรวย.

ประดุจคน มีกาย งามฉายเจิด

หากว่าเกิด ไร้ศีล ก็สิ้นสวย

ยิ่งถ้าไร้ วิชา หมดทำรวย

คงจะชวย ผอมโซ หัวโตเอย.

ศรี ฯ นกร.

องค์แห่งธรรมกถึก คือนักเทศก์ ๕ อย่าง

๑. แสดงธรรมไปโดยลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ.
 ๒. อ่างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ.
 ๓. ตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง.
 ๔. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ.
 ๕. ไม่แสดง ธรรมกระทบตนและผู้อื่น คือว่า ไม่ยกตนเสียคดีผู้อื่น.
- ภิกษุผู้เป็นธรรมกถึก ฟังตั้งองค์ ๕ อย่างนี้ไว้ในตน.

อง. ปญจก. ๒๒/๒๐๖

อธิบายศัพท์

๑. แสดงธรรมไปโดยลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ คือ การแสดง การอธิบาย กายพูดธรรมะให้ผู้อื่นฟัง ต้องกำหนดเวลาเป็นสำคัญ ถ้าเวลามาก ก็จะแสดงได้มากหน่อย ถ้าเวลาน้อย ก็ควรแสดงให้น้อยตามเวลาที่สมควร ฉะนั้น หากจำเป็นจะต้องตัดลัดให้เรื่องสั้นเข้าบ้าง ก็ตัดได้ แต่ข้อระวัง คือต้องแสดงไปตามลำดับ ไม่แสดงสลับหน้าสลับหลังและไม่ตัดลัดให้ขาดความจนฟังไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้.

๒. อ่างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ คือต้องแสดงอธิบายพูดให้ชัดเจนทุกคำ ทุกประโยค ไม่ทำอ้อมอ้อมคลุมเครือลวก ๆ แล้วก็เลิกอย่างที่ว่า "ทำแต่พอขอไปที" ผู้เทศก์ผู้แสดงธรรมที่ดีนั้นต้องไม่ทำอ้อมอ้อม คือต้องแสดงให้ชัดเจน ชี้เหตุ ชี้ผล ทั้งในฝ่ายไม่ดีที่ควรจะทั้งในฝ่ายดีที่ควรทำ, แนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ หากมีข้ออุปมาอุปไมยเปรียบ

เทียบให้ชัดเจนก็ยิ่งดี.

๓. ตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ก็ต้อง

ค้ำใจว่า ผู้ฟังเขากำลังต้องการความสุขใจสบายใจ เพราะบางคนอาจมีความทุกข์ใจกลุ้มใจ หรือสงสัยในข้อปฏิบัติบางอย่างจึงมาฟังธรรม ฉะนั้นผู้แสดงธรรมจึงควรตั้งเมตตาจิตปรารถนาให้เกิดความสุขแก่เขา ตั้งใจช่วยแก้ทุกข์ แก่สงสัย ของเขาให้ลดลง หรือให้หมดไป ไม่แสดงธรรมโดยมุ่งเอาความสนุกเฮฮา หาสาระมิได้ ซึ่งนอกจากจะไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังแล้ว เขายังอาจจะคลายศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสนาด้วย.

๔. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ คือไม่ค้ำใจว่าเราจะแสดงธรรมเพื่อได้ลาภสักการะอันเป็นส่วนอามิส เพราะถ้ามุ่งเอาอามิสแล้ว ก็จะกลายเป็นลูกจ้างไป เหมือนคนทำงานจ้าง ถ้าเขาให้ค่าจ้างมาก ก็ทำงานดี ทำได้มาก ถ้าค่าจ้างน้อย ก็ทำงานน้อย และทำงานไม่ดี ข้อนี้นั้นใครผู้แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะอามิส ก็ฉนั้นนั่น.

๕. ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น คือไม่ยกตนเสียดสีผู้อื่น คือว่า ไม่มีเจตนาอันมุ่งร้ายต่อใคร ๆ ในการแสดงธรรม. และยิ่งแสดงในเชิงยกย่องตนเอง ข่มผู้อื่น จัดเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง ไม่ควรทำเป็นอันขาด.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

คำว่า **องค์** ในที่นี้ ได้แก่คุณสมบัติ คำว่า **ธรรมกถึก** ได้แก่ผู้กล่าวธรรม สอนธรรม แสดงธรรม อธิบายธรรม ปาฐกถาธรรม แปลเป็นคำสั้นว่านักเทศก์, รวมทั้งสองคำเข้าด้วยกันเป็น " **องค์แห่งธรรมกถึก** " แปลว่า " **คุณสมบัติของนักเทศก์.** "

นักเทศก์ที่ดีต้องมีคุณสมบัติทั้ง ๕ ประการเหล่านี้ นักเทศก์ใดไม่ประกอบด้วยคุณสมบัติดังกล่าว ย่อมไม่มีใครนิยมนับถือ ไม่มีใครสนใจปฏิบัติตาม เพราะฉะนั้น ท่านจึงเตือนไว้ในตอนท้ายว่า ภิกษุผู้เป็นธรรมกถึกพึงตั้งองค์ ๕ อย่างนี้ไว้ในตน.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. คำว่าแสดงธรรมไปโดยลำดับ กับ คำว่าไม่ตัดลัดให้ขาดความีอธิบายอย่างไร ?
๒. ผู้แสดงธรรม ควรแสดงอย่างไร ให้ผู้ฟังเข้าใจ ?
๓. ผู้แสดงธรรมแสดงโดยมุ่งความสนุกสนาน หาสาระมิได้ ชื่อว่าขาดคุณสมบัติข้อใด ?
๔. การแสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่นนั้น คือแสดงอย่างไร ?
๕. คำว่านักเทศก์ "ได้แก่ใคร ? นักเทศก์ควรมีคุณสมบัติอย่างไร ?

ปฐมวัยสนใจด้าน

มัชฌิมวัยเสาะหา

ปัจฉิมวัยเป็นครา-

สามวัยใครทำได้

ศึกษา

ทรัพย์ไว้

คราวก่อ กุศลเส

ชีพนี้สุขสันต์.

ศรี ฯ นกร.

ธัมมัสสวนานิสงส์ คืออานิสงส์แห่งการฟังธรรม ๕ อย่าง

๑. ผู้ฟังธรรมยอมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง.
๒. สิ่งใดที่เคยฟังแล้ว แต่ไม่เข้าใจ ชัด ย่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัด.
๓. บรรเทาความสงสัยเสียได้.
๔. ทำความเห็นให้ถูกต้องได้.
๕. จิตของผู้ฟังยอมผ่องใส.

อง. ปญจก. ๒๒/๒๗๖

อธิบายศัพท์

๑. ผู้ฟังธรรมยอมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง หมายความว่า พระธรรม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่เป็นอันมากเหมือนน้ำในมหาสมุทร ส่วนธรรมที่ผู้ฟังเคยฟังมาแล้วเพียงเล็กน้อยเหมือนน้ำในถ้วยแก้วเท่านั้น เพราะฉะนั้น ผู้ฟังธรรมบ่อย ๆ ย่อมจะได้ฟังธรรมที่ยังไม่เคยฟังเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ.

๒. สิ่งใดที่เคยฟังแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัด หมายความว่า ธรรมะมีอยู่หลายระดับ คือระดับต่ำเข้าใจง่ายก็ขึ้นระดับสูงเข้าใจยากก็มี ฉะนั้น ผู้ฟังธรรมแม้ขั้นต่ำ หากฟังเพียงครั้งเดียวสองครั้ง อาจจะยังไม่เข้าใจชัด ต่อเมื่อได้ฟังซ้ำ ๆ อีกจึงจะเข้าใจชัด ยิ่งธรรมะชั้นสูงก็จำเป็นที่จะต้องฟังซ้ำบ่อย ๆ จึงจะเข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน.

๓. บรรเทาความสงสัยเสียได้ หมายความว่า การปฏิบัติธรรมะ หรือการขบคิดธรรมะ หรือแม้การอ่านการฟังธรรมะ บางคราวอาจเกิดความข้องใจ สงสัย ฉะนั้น เมื่อความสงสัยเกิดขึ้น จำต้องได้ถามท่านผู้รู้ หรืออุตส่าห์ฟังเทศน์ ฟังปาฐกถาธรรมะ เมื่อได้ฟัง ก็ย่อมคลาย

ความสงสัยลงได้ หรืออาจหมดความสงสัย.

๔. **ทำความเข้าใจให้ถูกต้องได้** หมายความว่า ความเห็น คือ ความรู้ ความเข้าใจ ของคนเราที่ยังมีจิตใจเกือกก้าวด้วยโลภะ โทสะ โมหะ อยู่นี้ เอาแน่นอนไม่ได้ บางที่อาจเห็นถูก บางที่อาจเห็นผิด และไม่มีอะไรเป็นเครื่องวัดเปรียบเทียบ จะเอาความคิดเห็นของคนอื่นที่อยู่ในระดับเดียวกันมาวัดก็เอาแน่นอนไม่ได้ บางทีก็ต้องเอาธรรมะของพระพุทธเจ้า ผู้บริสุทธิ์มาวัดเปรียบเทียบกัน ฉะนั้น ต้องฟังธรรมะ ซึ่งพระหรือท่านผู้อื่นที่เข้าใจธรรมะตามหลักพระบาลีแสดงอธิบาย จึงจะทำความเข้าใจให้ถูกต้องได้.

๕. **จิตของผู้ฟังยอมผ่อนใส** หมายความว่า ปกติจิตของคนเรา บางคราวก็ผ่อนใส แต่บางคราวขุ่นมัว ขึ้น ๆ ลง ๆ กลับกलอก สุดแล้วแต่อารมณ์ที่มากกระทบ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้ฟังธรรมตามกาลอันควร จึงจะเป็นมงคล คือในขณะที่ฟังธรรม จิตยอมผ่อนใสเบิกบานขึ้นได้ ไม่เหมือนฟังเสียงอื่นที่ไม่เป็นธรรมซึ่งทำให้จิตขุ่นมัว.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

คำว่า "อานิสงส์" หมายถึงผลดี. อานิสงส์แห่งการฟังธรรม หมายถึงผลดีที่ได้จากการฟังธรรม.

ผลดีที่จะได้จากการฟังธรรมนั้น ข้อสำคัญอยู่ที่การตั้งใจฟังโดยเคารพ. ถ้าฟังโดยไม่ตั้งใจและไม่เคารพ แม้ผู้แสดงจะอธิบายให้ชัดเจนแจ่มแจ้งสักปานใด ก็ไม่เกิดผลดี ดังพระบาลีว่า **ยถาปี รุจิริ ปุปผิ** เป็นต้น แปลว่า ดอกไม้มีพื้นฐานงาม สีก็สวย แต่ไม่มีกลิ่นหอม ย่อมไม่ชื่นใจแก่ผู้ตัดทรงฉันทใด วาจาสุภาษิตไม่มีผลดีแก่ผู้ฟังโดยไม่เคารพ

ฉันทัน แต่ตรงกันข้าม ถ้าฟังด้วยความตั้งใจและเคารพ ย่อมจะเกิดผลดี ดังพระบาลีว่า ดอกไม้มีกลิ่นหอม มีสีสวย ทั้งมีกลิ่นหอม ย่อมชื่นใจ แก่ผู้ตัดทรงฉันทันใด วาจาสุภายิต ก็ย่อมมีผลดีแก่ผู้ฟังโดยตั้งใจและเคารพ ฉันทันนั้น.

เพราะฉะนั้น ผู้หวังได้อานิสงส์แห่งการฟังธรรม, ต้องตั้งใจฟัง โดยเคารพ ส่งกระแสจิตไปตามกระแสธรรม ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งไปอื่น ก็ย่อมจะได้ อานิสงส์สมดังปรารถนา.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อานิสงส์แห่งฟังธรรมมีกี่อย่าง ? คืออะไร ?
๒. ถ้าเรามีความสงสัย ในธรรมบางอย่าง จะแก้ไขได้อย่างไร ?
๓. ความเห็นถูกหรือเห็นผิด เราจะทราบได้แน่นอนอย่างไร ?
๔. ถ้าเราเกิดความรู้สึกกุ่มใจ ทำอย่างไร จะได้หาย ? ทั้งคนตรี ฟังเพลงเพราะ ๆ หายกุ่มใจได้ไหม ?
๕. เมื่อได้ฟังธรรมแล้ว ย่อมได้ผลดีเสมอไปหรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

การฟังธรรม ตามกาล ผ่านมาถึง

ควรคำนึง นิ่งนั่ง ฟังขยัน

ย่อมจะเกิด ปัญญา สารพัน

ตั้งใจมั่น ฟังดี นี้สมควร.

ศรี ๆ นคร.

พละ คือธรรมเป็นกำลัง ๕ อย่าง

๑. สัทธา ความเชื่อ.
๒. วิริยะ ความเพียร.
๓. สติ ความระลึกได้.
๔. สมาธิ ความตั้งใจมั่น.
๕. ปัญญา ความรอบรู้.

อินทรีย์ ๕ ก็เรียก เพราะเป็นใหญ่ในกิจของตน.

อง. ปญจก. ๒๒/๑๑

อธิบายศัพท์

๑. สัทธา ความเชื่อ คือเชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตพุทธเจ้า ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นพระอรหันต์หมดจดจากกิเลสจริง ได้ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เองจริง ทรงถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติดีจริง เป็นผู้เสด็จมาเสด็จไปดีจริง ทรงรู้แจ้งโลกจริง ทรงเป็นสารathiผู้ฝึกคนยอดเยี่ยมจริง ทรงเป็นศาสดาของพวกเทวดาและมนุษย์จริง ทรงเป็นผู้รู้จริง ทรงเป็นผู้มีพระมหากรุณาแจกธรรมจริง.

๒. วิริยะ ความเพียร คือมีความแก้ตัวกล้า เพื่อละอกุศล เพื่อทำกุศล มีกำลังบากบั่นมั่น ไม่ทอดธุระในกุศล.

๓. สติ ความระลึกได้ คือมีสติ, ประกอบด้วยสติ, อันเป็น

เครื่องรักษาตนอันดียิ่ง เป็นผู้ระลึกถึงการที่ได้ทำคำที่เคยพูดไว้เมื่อนานก็
ยังระลึกได้. (ดูหน้า ๑)

๔. **สมาธิ** ความตั้งใจมั่น คือเจริญฌาน ๔ กล่าวคือคุมจิตให้
ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว สงบสงัดจากนิวรณ์ ๕ ก็กามฉันทเป็นต้น ทำ
องค์ ๕ แห่งปฐมฌานให้เกิดขึ้น ละวิตกวิจารณ์เสียเข้าทุติยฌาน ละปีติ
เสียเข้าตติยฌาน ละสุขเสียกลายเป็นอุเบกขากับเอกัคคตาเข้าจตุตถฌาน.

๕. **ปัญญา** ความรอบรู้ คือรู้ทั่วถึงความเกิดขึ้นและความดับไป
แห่งสังขารทั้งหลายทั้งปวง และรู้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ รู้แจ้งแทง
ตลอดอริยสัจ ๔ มีทุกขสัจเป็นต้น.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๕ เหล่านี้ชื่อว่า พลังภายใน คือเป็นกำลังใจ เมื่อเกิด
มีในบุคคลใด บุคคลนั้นสามารถต่อต้านข้าศึกภายในได้ อันข้าศึกภายใน
ได้แก่กรรมอันเป็นส่วนชั่วที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพลังภายใน ๕ นั้นเอง คือ

๑. อสัททริยะ ความไม่เชื่อ เป็นปฏิปักษ์ต่อสัทธา.
๒. โกสัชชะ ความเกียจคร้าน เป็นปฏิปักษ์ต่อวิริยะ.
๓. สติสัมโมสา ความหลงลืมสติ เป็นปฏิปักษ์ต่อสติ.
๔. จิตตวิกเขปะ ความฟุ้งซ่านของจิต เป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิ.

๕. ทุปปัญญา ความรู้ชั่วหรืออวิชาความรู้ เป็นปฏิปักษ์ต่อ
ปัญญา. ธรรมมีสัทธา เป็นต้น อธรรมะมีอสัททริยะ เป็นต้น เมื่อเกิด
ขึ้นในจิตผู้ใด ก็ต้องทำสงครามกัน ฝ่ายใดมีกำลังมาก ฝ่ายนั้นก็ชนะ
ได้ครองจิตผู้นั้น.

คนที่มึจิตถูกอกรรมเข้าครอบครอง ไม่สามารถทำความดีอะไรได้ มีแต่ความเลื่อมความทุกข์ตลอดไป ฝ่ายคนใดมีกรรมเข้าครองจิต คนนั้นย่อมสามารถทำความดีได้สมประสงค์ มีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนถึงบรมสุข.

อนึ่ง ธรรมทั้ง ๕ มีสัทธา เป็นต้น เหล่านี้ เรียกว่า อินทรีย์ เพราะเป็นใหญ่ในกิจของตน คือสัทธา เป็นใหญ่ในการเชื่อ วิริยะ เป็นใหญ่ในการพากเพียร สติ เป็นใหญ่ในการระลึกลับ สมาธิ เป็นใหญ่ในการตั้งจิตให้มั่น ปัญญา เป็นใหญ่ในการรอบรู้ ไม่ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างก็ทำเฉพาะหน้าที่ของตน เปรียบดัง ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจ ข้าราชการรวมทั้งประชาชน ๕ เหล่านี้ ในยามบ้านเมืองปกติสงบสุข ต่างเหล่าก็บำเพ็ญกรณียะตามหน้าที่ของตน ๆ ไม่ต้องรวมกำลังกับเหล่าอื่น ๆ.

ธรรมทั้ง ๕ มีสัทธาเป็นต้น ถ้ารวมกันทำกิจ เช่น เชื่อว่ากิจนี้ดี นี่เป็นสัทธา, แล้วพากเพียรทำกิจนั้น นี่เป็นวิริยะ, คอยประคองทำกิจมิให้เสียหายบกพร่อง นี่เป็นสติ, ขณะนั้นต้องมีจิตตั้งมั่นจดจ่อต่อกิจนั้น นี่เป็นสมาธิ, และขณะนั้นต้องรู้ผิดรู้ถูกทำเฉพาะกิจที่ถูกไม่ทำที่ผิด นี่เป็นปัญญา, เมื่อได้รวมกันทั้ง ๕ อย่างทำกิจการงานอันเดียวกัน ก็จัดเป็นพละคือกำลัง เปรียบดังทหาร ตำรวจ เป็นต้น ในยามบ้านเมืองเกิดจลาจล ก็รวมกำลังกันผนึกกำลังกันปราบจลาจลขณะนั้น.

1 คำถามสอบความเข้าใจ

๑. สัทธา วิริยะ ปัญญา ในเวสัชชกรณธรรม กับในพละต่างกัน หรือเหมือนกันอย่างไร ?

๒. สติ ในสติปัฏฐาน กับ สติในพละ มีความหมายอย่างไร ?
๓. สมาธิ ความตั้งมั่นคืออะไร ?
๔. กำลังภายในได้แก่อะไร ? มีเท่าไร ? ข้ำศึกภายในคืออะไร ?
๕. อินทรีย์ กับ พละ มีอุปมาอย่างไร ?

หนึ่งศรัทธา เชื่อพร้อม พระจอมรัตน

ใครไม่หัด เทียมทบ ในภพสาม

สองความเพียร แกล้วกล้า พยายาม

ละทิ้งความ - ชั่ว,ทำ - แต่กรรมดี.

สามสติ รักษา ไม่ประมาท

ทั้งสามารถ นึกถูก ทุกวิถี

สี่สมาธิ มั่นคง จิตตรงดี

เข้าฌานสี่ ระงับ ดับนิรวณ.

ห้าปัญญา สอดส่อง กองสังขาร

เห็นอาการ ขึ้นลง ตรงพระสอน

รวมทั้งห้า เป็นพละ สถาพร

ดัสกร ภายใจ ไม่ย้าย.

อินทรีย์ห้า ก็เรียก สำเหนียกขาน

ต่างทำงาน ยิ่งใหญ่ ในหน้าที่

ไม่ก้าวกำย ชิ่งกัน เป็นอันดี

เรียก " อินทรีย์ " เพราะใหญ่ ในกิจตน.

ศรี ฯ นคร.

นิวรรณ์ ๕

ธรรมอันกันจิตไม่ให้บรรลุความดี เรียกว่านิวรรณ์ มี ๕ อย่าง

๑. พอใจรักใคร่อารมณ์ที่ชอบใจ มีรูป เป็นต้น เรียก**กามฉันท์**.
๒. ปองร้ายผู้อื่น เรียก**พยาบาท**.
๓. ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม เรียก**ถีนมิทชะ**.
๔. ฟุ้งซ่านและรำคาญ เรียก**อุทธัจจกุกกุกจะ**.
๕. ลังเลไม่ตกลงใจ เรียก**วิจิกิจฉา**.

อง. ปญจก. ๒๒/๓๒

อธิบายศัพท์

๑. **กามฉันท์** แปลว่า ความพอใจในกาม หมายความว่า พอใจรักใคร่ในอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ชอบใจด้วยอำนาจกิเลสกาม ได้แก่ความกำหนัดหมกมุ่นอันมีราคะเป็นมูล. ถ้าเข้าครอบงำจิตผู้ใด. จิตผู้นั้นก็มีดมัวหม่นหมองมองไม่เห็นเหตุ-ผล อันผิด-ถูก, ชั่ว-ดี, บาป-บุญ. ท่านเปรียบว่า เหมือนกับน้ำที่ระคนด้วยสีต่างๆ มัวหมอง มองดูไม่เห็นเงา, จะแก้ได้ด้วยการเจริญอุสุภกัมมัฏฐานพิจารณาซากศพ หรือเจริญกายคตาสติ พิจารณากายที่แม้ยังเป็นอยู่ให้เห็นเป็นของไม่งาม.

๒. **พยาบาท** แปลว่า ปองร้าย ได้แก่ความผูกใจแข็งเกลียดอันมีโทสะเป็นมูล. ถ้าเข้าครอบงำจิตผู้ใด. จิตผู้นั้นเดือดดาลงุ่นง่าน มัวมืดมองไม่เห็นเหตุ-ผล อันผิด-ถูก, ชั่ว-ดี, บาป-บุญ. ท่านเปรียบว่า เหมือนกับน้ำร้อนเดือดพล่านเป็นฟอง มองดูไม่เห็นเงา, จะแก้ได้ด้วย

การเจริญเมตตาภาวนามุทิตาพรหมวิหาร กลับจิตให้เกิดรักสงสารยินดีตามกาลอันควร.

๓. ถีนมิทฺธะ แปลว่า ความหดหู่ และเคลิบเคลิ้ม, ได้แก่ความง่วง ความมึนซึม ความคร้าน มีความอึดอาหาร หรือความเจ็บปวดหรือความปล่อยสติเป็นมูล. ถ้าเข้าครอบงำจิตผู้ใด จิตผู้นั้นก็อ่อนเพลียซึมเซาไม่คล่อง. ไม่รับรู้อารมณ์ที่ผ่านมาจากอายตนะ ๖ แม้รู้บ้างก็รู้อย่างเลื่อนกลาง ไม่ควรแก่การงานทุกอย่าง จะเล่าเรียนเขียนอ่านก็ไม่ถูกต้อง ไม่รู้เรื่อง จะเจริญสมาธิกัมมัฏฐาน ก็ไม่เป็นสมาธิ จะขบรตก็เป็นอันตราย จะคิดอะไรก็คิดไม่ถูก. ท่านเปรียบว่า เหมือนกับน้ำที่มีสาหร่ายจอกแหนปกคลุมอยู่ มองดูก็ไม่เห็นเงา. จะแก้ได้ด้วยการเจริญอนุสติกัมมัฏฐานระลึกถึงคุณความดีของตนเองบ้าง ของพระรัตนตรัยบ้าง ให้จิตใจเบิกบานกว้างไปตามความดีนั้น ๆ.

๔. อุทฺธจฺจุกฺกวจฺจะ แปลว่า ความฟุ้งซ่านและรำคาญ ได้แก่ความกระสับกระส่าย กระจายฟุ้ง คุงเถ้าฟุ้งกระจายเพราะถูกหินตกลงกระทบในกองขี้เถ้า และได้แก่ความรังเกียจตนเองที่ได้ทำทุจริตและมีได้ทำสุจริต. ถ้าเข้าครอบงำจิตผู้ใด จิตผู้นั้นไม่มีความสงบ และมีความเศร้าโศกถึงทุจริตที่ตนได้ทำแล้ว สุจริตที่ตนมิได้ทำ, เป็นจิตที่ปั่นป่วนล่องแล็ก ท่านเปรียบว่าเหมือนกับน้ำที่ถูกลมพัดกระเพื่อมเป็นระลอกอยู่ มองดูก็ไม่เห็นเงา. จะแก้ได้ด้วยการเข้าไปสงบระงับจิตในดวงกสิณ คือผูกจิตให้อยู่ในอารมณ์เดียว เช่นเพ่งคูสีเขียว ผูกจิตให้อยู่กับสีเขียวเป็นต้น หรือเจริญมรณสตินึกถึงความตาย เพื่อให้จิตเหี่ยวด้วยความสังเวชก็ได้.

๕. วิจิกิฉฺฉา แปลว่า ความสงสัย ได้แก่ความลังเล ความไม่

แน่นอน มีความทำในใจโดยอุบายที่ไม่ถูกต้องเป็นมูลเหตุ. ถ้าเข้า
ครอบงำจิตผู้ใด จิตผู้นั้นวนเวียนจนจนสนเท่ห์ จะทำอะไร ก็ไม่ตกลง
ปลงใจ ไม่แนใจ เพราะสงสัยไปทุกอย่าง เป็นจิตใจที่มีดมัว ท่านเปรียบว่า
เหมือนน้ำที่ขุ่นเป็นตม มองไม่เห็นเงา. จะแก้ได้ด้วยเจริญชากัมมัฏฐาน
หรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมโดยอุบายที่ถูกต้อง.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๕ เหล่านี้ จัดเป็นฝ่ายอกุศลเจตสิก คือความไม่ดีที่เกิด
ขึ้นกับจิต ปกคลุมจิต ปิดกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี ท่านจึงเรียกว่านิวรรณ์
เพราะเป็นเหตุกีดกันปัญญาความคิดมิให้ดำเนินไปโดยสะดวก เป็นเครื่อง
ตัดรอนหนทางที่จะให้สำเร็จผลอันดี.

นิวรรณ์ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง เข้าครอบงำจิต บุคคลก็ย่อมกลายเป็นคน
มีดวงตาคือปัญญามืดมิด มองไม่เห็นถูกผิดชั่วดี ไม่มีความองอาจ
ไม่มีความสามารถ ในการประกอบกรณียกิจให้สำเร็จประโยชน์แก่ตน
หรือแก่ผู้อื่น ฉะนั้น สมัยใดนิวรรณ์อย่างไหนเข้าครอบงำจิต สมัยนั้นก็
ควรแก้ด้วยกุศลธรรม อันเป็นปฏิปักษ์กับนิวรรณ์อย่างนั้น เมื่อแก้ได้ก็
เท่ากับเปิดช่องทาง ให้จิตดำเนินไปถึงความดีได้ไม่มีเครื่องขัดขวาง.

อันความดีที่กล่าวในที่นี่ ถ้าจะแยกออกเป็น ๒ ส่วนก็ได้ คือความ
ดีทางโลก ได้แก่การทำงาน ตั้งต้นแต่การศึกษาเล่าเรียนตลอดถึงการ
ประกอบอาชีพ. ความดีทางธรรม ได้แก่การเจริญสมาธิ. ถ้านิวรรณ์
เข้าครอบงำจิต จิตก็อ่อนแอ ไม่ถึงความสำเร็จกิจทั้งทางโลก ทั้งทางธรรม
ถ้ากำจัดนิวรรณ์เสียได้ ก็ย่อมบรรลุถึงความดีทั้งสองทางนั้นได้.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. กามฉันท์ และพยาบาท ต่างกันอย่างไร ? เปรียบเหมือนอะไร ? จะแก้ได้อย่างไร ?

๒. ถีนมิทชะ กับ อุทัจจกุกุจะ เมื่อเข้าครอบงำจิต จิตมีอาการอย่างไร ?

๓. วิจิกิจฉา มีอะไรเป็นมูลเหตุ ? จะสูญหายไปด้วยวิธีใด ?

๔. ธรรมทั้ง ๕ มีกามฉันท์เป็นต้น จัดเป็นนิวรรณ์เพราะอะไร ?

๕. คนที่ถูกนิวรรณ์ครอบงำจิต ท่านว่าไม่อาจบรรลุถึงความดี อยากราบว่าความดีในเรื่องนี้ได้แก่อะไร ?

กามฉันท์ พอใจ ในกามรส
เหมือนน้ำหยด เจือปน ระคนลี
พยายาม ปองร้าย คล้ายวาริ
ถูกอัคคี เตือดพล่าน ชานเป็นฟอง
ถีนมิทชะ เคลิ้มเลื่อน เหมือนอุทก
จอกแหนแก กลุมถึง ในบึงหนอง
อุทัจจกุก ๗ ฟุ้งชาน ปานทำนอง
น้ำที่ต้อง พระพาย กระจายพราว
วิจิกิจฉา พางง แสนสงสัย
ดุจชลาลัย ชุ่นเมือก เปือกตมขาว
นิวรรณ์ห้า กั้นขวาง ทางยี่ดยาว
จิตจะก้าว ถึงดี ไม่มีเลย.

ศรี ๗ นคร.

ขั้นที่ ๕

กายกับใจ แบ่งออกเป็น ๕ กอง เรียกว่าขั้นที่ ๕ ๑. รูป

๒. เวทนา ๓. สัญญา ๔. สังขาร ๕. วิญญาณ.

ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ประชุมกันเป็นกายนี้ เรียกว่ารูป.
ความรู้สึกอารมณ์ว่าเป็นสุข คือสบายกายสบายใจ หรือเป็นทุกข์
คือไม่สบายกายไม่สบายใจ หรือเฉยๆ คือไม่ทุกข์ไม่สุข เรียกว่าเวทนา.

ความจำได้หมายรู้ คือ จำรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
อารมณ์ที่เกิดกับใจได้ เรียกว่าสัญญา.

เจตสิกธรรม คืออารมณ์ที่เกิดกับใจ เป็นส่วนดีเรียกกุศล เป็น
ส่วนชั่วเรียกอกุศล เป็นส่วนกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่วเรียก อภัยกถตุ
เรียกว่าสังขาร.

ความรู้อารมณ์ในเวลาเมื่อรูปมากระทบตาเป็นต้น เรียกว่าวิญญาณ.

ขั้นที่ ๕ นี้ ย่นเรียกว่านามรูป. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
รวมเข้าเป็นนาม, รูปคงเป็นรูป.

อภิ. วิภังค. ๓๕/๑

อธิบายศัพท์

ในคำว่า " กายกับใจ " กาย ได้แก่ร่างกายอันประกอบด้วยธาตุ
๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ปราภฏฐรูปร่างเป็นอวัยวะต่างๆ เช่น ผม
ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เป็นต้น. ใจ ได้แก่ธรรมชาติกลุ่มหนึ่ง
รวมตัวเข้าเป็นใจ อาศัยอยู่ในกาย และมีอำนาจเหนือกาย บังคับกายให้
ทำในสิ่งที่ตนประสงค์ จึงมีคำกล่าวที่ว่า " ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว "

คำว่า " แบ่งออกเป็น ๕ กอง " หมายความว่า แบ่งกายกับใจ ออกเป็น ๕ กอง คือ ร่างกายเป็น ๑ กอง เรียกว่า " รูป " ใจ แบ่งออกเป็น ๔ กอง เรียกว่าเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. เมื่อแยก ๔ กองนี้ออกไปใจก็ไม่มี, ครั้นเมื่อรวม ๔ กองนี้เข้าด้วยกัน จึงเป็นใจ. และใจต้องอาศัยกาย จึงปรากฏ, ส่วนกาย แม้ไม่อาศัยใจ ก็ปรากฏ แต่เป็นกายที่ตายใช้การไม่ได้, ฉะนั้น กายกับใจต้องอาศัยกันอยู่ พรากร จากกันไม่ได้. การที่ท่านว่า " กายกับใจนี้แบ่งออกเป็น ๕ กอง " ก็ เพื่อชี้แจงให้เข้าใจรู้จักสภาวะธรรม คือภาวะที่เป็นจริงในคนและสัตว์ ทั่วไป.

คำว่า " ชันฐ์ " แปลว่า " กอง " รูปร่างกาย เป็นรูปชันฐ์ กองรูป, เวทนา เป็นเวทนาชันฐ์ กองเวทนา, สัญญา เป็นสัญญาชันฐ์ กองสัญญา, สังขาร เป็นสังขารชันฐ์ กองสังขาร, วิญญาณ เป็น วิญญาณชันฐ์ กองวิญญาณ.

อะไร เรียกว่า รูป ? อะไร เรียกว่า เวทนา-สัญญา-สังขาร- ญาณ ? ผู้ศึกษาพึงหาคำตอบได้ในหลักสูตรเรื่องชันฐ์ ๕ นี้เอง.

ชันฐ์ ๕ นี้ มีลำดับเกิดต่อเนื่องกันดังนี้ ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม ประชุมกันเข้า เกิดในครรภ์มารดา (หรือในฟองไข่ในท้องแม่) มีอวิชชาตัณหาอุปทานกรรมและอาหารเป็นเหตุ นี้จัดเป็นรูปชันฐ์. ใน รูปชันฐ์กรรมตกแต่งให้มีอายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. เมื่ออายตนะภายในมีรูปต้น มากระทบตาเป็นต้น ก็เกิดความรู้ขึ้น, ความรู้นี้จัดเป็นวิญญาณชันฐ์. เมื่ออายตนะภายในอายตนะภายนอก และ ญาณ ๓ อย่าง ประชุมกัน ก็เกิดสัมผัส ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดความสุข

บ้าง ความทุกข์บ้าง กลาง ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง แต่ละอย่างนี้จัดเป็น
เวทนาชั้น. เมื่อรูปเสียดเป็นต้น แม้ผ่านพ้นไปแล้ว และแม้เวทนาดับ
ไปแล้ว ก็ยังจำได้ ความจำนี้จัดเป็นสัญญาชั้น. เมื่อจำได้ก็คิดปรุงหรือ
ปรุงคิด คิดดีบ้าง คิดชั่วบ้าง คิดไม่ดีไม่ชั่วบ้าง ความคิดปรุงแต่งจิต
ให้มีอาการต่าง ๆ นี้ จัดเป็นสังขารชั้น. เมื่อคิดปรุงแต่งอยู่ ก็รู้อยู่
ความรู้นั้นก็จัดเป็นวิญญาณอีก วนเวียนกันอยู่อย่างนี้จนตราบเท่ารูปชั้น
แตก เมื่อรูปชั้นแตก นามชั้นก็ดับ.

คำว่า ชั้น ๕ นี้ ย่นเรียกว่า นาม, รูป, หมายความว่า
กายกับใจ เมื่อแบ่งออกเป็น ๕ กองเรียกว่าชั้น ๕ แล้ว หากย่นให้
น้อยลง ก็คงเหลือเพียง ๒ คือ เฉพาะรูปอย่างเดียว เรียกว่ารูปชั้น ๑.
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๔ ชั้น รวมเข้าด้วยกัน เรียกว่า
นามชั้น ๑, หรือเรียกสั้น ๆ ว่า รูป, นาม. หรือ นาม, รูป,

กายกับใจ หรือรูปกับนาม เมื่อรวมกันอยู่เรียกโดยสมมติ ว่าคน
ว่าสัตว์ เรียกโดยปรมาตถ์ว่า สังขาร แปลว่าสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง. ชั้น
ทั้ง ๕ แต่ละชั้นก็ถูกปัจจัยปรุงแต่งทั้งสิ้นจึงเรียกว่า สังขาร เหมือนกัน
อันได้ในไตรลักษณ์ว่า สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. คนแต่ละคนมีกายกับใจ อยากทราบว่า กายกับใจต่างกัน
อย่างไร ?
๒. ชั้น ๕ ได้แก่อะไร ? อย่างไรเกิดก่อน อย่างไรเกิด
ในลำดับต่อ ๆ กันไป ?
๓. ชั้น ๕ ย่อให้สั้นเหลือเท่าไร ? คืออะไร ?

๔. กายกับังใจ เมื่อแยกออกเป็นรูปเป็นนาม แยกอย่างไร ?

๕. สังขารในชั้น ๕ กับสังขารในไตรลักษณ์ ต่างกันอย่างไร ?

กายกับังใจ จำแนก แจกเป็นห้า
ตั้งบัญญัติ เรียกว่า "เบญจกับังใจ"
ชั้นที่หนึ่ง รูปร่าง สร้างสัมพันธ์
ประชุมกัน ธาตุสี่ บริบูรณ์.
สองเวทนา รู้สึก นึกเป็นสุข
หรือเป็นทุกข์ เฉยเฉย, ไม่เคยสูญ
สามสัญญา จำหมาย ตามเคยมา.
เพื่อเพิ่มพูน เนื้อความ ตามเคยมา.
สี่สังขาร ดี,ชั่ว, ตัวกลางกลาง,
ปรุงแต่งสร้าง ใจจิต ให้วิถิตาร์
ห้าวิญญาน รู้อารมณ์ ระดมมา
ทางหู, ตา, ลิ้น, จมูก, อุกาย, ใจ.
ชั้นทั้งห้า รวบรวม จัดเป็นสอง
รูปคงต้อง เป็น "รูป" แน่ ไม่แก้ไข
ชั้นทั้งสี่ ที่เหลือ เจือปนไป
เรียกชื่อใหม่ ว่า "นาม" ตามบาลี.
ศรี ฯ นคร.

นั้กคะ คื่อหวมวด ๖

การวะ ๖ อย่าง

ความเอื้อเฟื้อ ในพระพุทเจ้า ๑ ในพระธรรม ๑ ในพระสงฆ์ ๑
ในควมศีกษา ๑ ในควมไม่ประมาท ๑ ในปฏิสันถารคื่อต้อนรับ
ปราศรัย ๑ กฤษควรทำการวะ ๖ ประการนี้.

อง. นกุก. ๒๒/๓๖๕

อธิบายศัพท์

ศัพท์ว่า " การวะ " แปลกัันว่า ความเคารพ. หมายถึงควม
เอื้อเฟื้อ. มักจะพูดติดต่อกัันว่า ความเคารพเอื้อเฟื้อ. และมักจะใช้คู่กับ
คำว่า " นั้บถือบูชา " โดยควมหมาย กั้คื่อ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ
ยกย่องเชิดชู ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น ในบุคคลนั้น ๆ และในธรรมนั้น ๆ
ตลอดถึงในวัตถุนั้น ๆ อันเป็นที่ตั้งแห่งความเคารพ ซึ่งในที่นี้มี ๖
อย่าง คื่อ:-

๑. ความเอื้อเฟื้อในพระพุทเจ้า คื่อเคารพเอื้อเฟื้อนั้บถือบูชา
ด้วยอามิสและด้วยการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทางกายวาจาใจ อันประกอบ
ด้วยควมเชื่อควมเลื่อมใสในพระพุทเจ้า แม้ดบั้ขันธปรินิพพานาน
แล้ว กั้ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น แม้ทำท่าเล่นพูดเล่นเพื่อสรวลเสเฮฮา กั้ไม่ควร
ต้องเคารพสำรวมกิริยามารยาท ในสัมมาสัมพุทเจดีย์ทั้ง ๔ ประเภท คื่อ:-

- ก. พระบรมธาตเจดีย์ ๆ บรรจุพระบรมสารีริกธาต.
- ข. บริโถกเจดีย์ ๆ บรรจุบริจารของพระพุทเจ้า และสังเวชนีย-
สถาน ๔ ตำบล.

ค. ธรรมเจดีย์ ๆ บรรจุพระธรรม จารึกพระพุทธรูป.

ง. อุทเทสิกเจดีย์ อันได้แก่พระพุทธรูป.

๒. **เอื้อเฟื้อในพระธรรม** คือเคารพเอื้อเฟื้อ ฯลฯ เลื่อมใส

ในพระธรรม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด (ดูตนะ หน้า ๒๐) แม้วัตถุที่จารึกพระธรรมก็ต้องให้ความเคารพ ไม่เหยียบย่ำข้ามกราย.

๓. **เอื้อเฟื้อในพระสงฆ์** คือเคารพเอื้อเฟื้อ ฯลฯ เลื่อมใสใน

พระสงฆ์ คือภิกษุ (สามเณร) ทั้งที่เป็นอริยสงฆ์ ทั้งที่เป็นสมมติสงฆ์ (ดูตนะ หน้า ๒๑) แม้กาสาวพัสตร์ คือผ้าข้อมน้ำฝาดที่พระสงฆ์นุ่งห่ม อันเป็นคุณธงชัยในพระพุทธศาสนา ก็ต้องให้ความเคารพ. ไม่แสดงกิริยาอาการล้อเล่นดูถูกดูหมิ่นพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้สอนพระธรรมรักษาพระธรรม นำพระศาสนาสืบต่อมาไม่ขาดสาย. ตั้งใจกราบไหว้ และปฏิบัติตาม คำสอนของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้แทนพระพุทธเจ้า.

๔. **เอื้อเฟื้อในความรู้** คือเคารพเอื้อเฟื้อในความรู้

ตั้งใจศึกษาหาความรู้ความเข้าใจความชำนาญ ในสิ่งที่ควรรู้ ทั้งคดีโลก ทั้งคดีธรรม.

สิ่งที่ควรศึกษาหาความรู้ในทางโลก ได้แก่ศิลปวิชาสาขาต่าง ๆ ซึ่งเป็นทางให้ดำรงชีพอยู่โดยผาสุกในโลก.

สิ่งที่ควรศึกษาหาความรู้ในทางธรรม ได้แก่ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความสงบร่มเย็น ไม่มีความเดือดร้อน.

ฉะนั้น ควรเคารพเอื้อเฟื้อในความรู้ทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่เบียดเบียน ไม่ดูหมิ่น, ควรปลุกปั้นทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ลงในความรู้ ทำ

ความศึกษาให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น.

๕. ความเอื้อเฟื้อในความไม่ประมาท คือเคารพเอื้อเฟื้อในความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน (คูหมวด ๔) โดยใจความก็คือ มีสติควบคุมกาย วาจา จิต ในกาลทำพุดคิดอย่าให้ผิดสมาเสมอ ไม่พลั้งเพลอ ในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ.

๖. ความเอื้อเฟื้อในปฏิสันถารคือต้อนรับปราศรัย คือความเคารพเอื้อเฟื้อในปฏิสันถาร ๒ อย่าง คือ:-

ก. อามิสปฏิสันถาร ต้อนรับแขกด้วยวัตถุสิ่งของ เช่น ที่นั่ง ที่พัก ข้าว น้ำ เป็นต้น.

ข. ธรรมปฏิสันถาร ต้อนรับแขก ด้วยการกล่าวเชื้อเชิญ สนทนาปราศรัยด้วยไมตรีจิต และจัดแจงอามิสให้พอสมควรแก่ฐานะของแขก ตามสมควรแก่ฐานะของตน.

ปฏิสันถารทั้ง ๒ อย่างนี้ เป็นสิ่งจำเป็น ใคร ๆ ไม่ควรปล่อยปละละเลยเป็นอันขาด ตนจะอยู่ในฐานะภาวะใดก็ตาม เมื่อมีแขกมาถึงที่อยู่ก็ต้องเคารพเอื้อเฟื้อ ต้อนรับปราศรัยตามควรแก่ฐานะ แม้เขาเป็นโจรผู้ร้ายก็ควรต้อนรับตามสมควร เช่นระวังตัว ระวังคำพุด ถ้ารู้จักใช้คำพุดให้เหมาะสม และไม่แสดงกิริยาคุกคามหมิ่นเขา เขาอาจกลับใจไม่ทำอันตราย และยังคงป้องกันอันตรายให้ด้วย. สำหรับแขกที่มาด้วยความหวังดี เมื่อมาถึงได้รับการปฏิสันถารอันดี เขาก็ย่อมมีความยินดี มีจิตเป็นไมตรีทิวความสนิทสนมยิ่งขึ้น แต่ตรงกันข้าม ถ้าไม่ได้ปฏิสันถารอันดี หรือได้รับปฏิสันถารที่ไม่ดีถึงกับคุกคามหมิ่น เขาก็ย่อมจะโกรธแค้น อาฆาตพยาบาทก็ได้. ฉะนั้นทุกคนควรเคารพเอื้อเฟื้อในปฏิสันถาร.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

การวระ บุคคลควรทำในบุคคลในธรรมและในวัตถุ อันเป็นครุภู-
ฐานีย์ คือเป็นที่ตั้งแห่งความเคารพทั่วไป แต่เมื่อประมวลเข้าตามพระ
บาลี อันมาในลักกานิปาต อังคุตตรนิกาย ก็มีเพียง ๖ อย่าง
การวระ ๖ อย่าง.

ตัวอย่าง เช่น มารดาบิดา ครูอาจารย์เป็นต้นตลอดไป ถึงพระ-
มหากษัตริย์ ล้วนแต่เป็นครุภูฐานีย์บุคคล แม้ในพระบาลีนี้มีได้ระบุไว้
โดยตรง แต่ก็สงเคราะห์เข้าไปในฉัมมการวตา ความเคารพเอื้อเฟื้อใน
พระธรรม คือคำสอนของพระพุทธเจ้า ๆ ได้ทรงสอนเรื่องความเคารพ
นับถือบูชา ซึ่งบุคคลที่ควรเคารพบูชาไว้ในมงคลสูตร และในสิงคาลก-
สูตร ก็ทรงสอนไว้โดยละเอียดแล้ว แต่เมื่อก้าวโดยย่อก็รวมเข้าไปใน
เคารพพระธรรม อันนับเนื่องในการวระ ๖ ประการนี้.

คำสรุปท้ายว่า ภิกษุควรทำการวระ ๖ ประการนี้ หมายความว่า ผู้
เห็นภัยในวิภูฏสงสารควรทำการวระในฐานะ ๖ อย่างนี้ เมื่อสามารถทำได้
แม้เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าทำได้ดีก็ย่อมเกี่ยวโยงถึงอย่างอื่นด้วย ก็
ย่อมไม่เสื่อมจากพระศาสนาและคุณธรรมที่จะพึงได้ ท่านว่าเป็นผู้ใกล้ชิดต่อ
พระนิพพานโดยแท้แล.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ทำอย่างไรจึงชื่อว่า เคารพเอื้อเฟื้อในพระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ ?
๒. เคารพในความศึกษา คือทำอย่างไร ?

๓. ความไม่ประมาทสำคัญ หรือมีคุณอย่างไร ท่านจึงสอนให้
เคารพ ?
๔. ปฏิสันถารมีกี่อย่าง ? ใหนสำคัญกว่า ? อธิบาย.
๕. บุคคลธรรมและวัตถุที่ควรทำความเคารพเอื้อเพื่อ มีเพียง ๖
อย่างเท่านั้นหรือ ? เหตุใดจึงทรงแสดงว่าคารวะมี ๖ อย่าง ?
๖. ความเคารพเอื้อเพื่อ มีผลดีอย่างไร พระจึงทรงสอนให้ทำ ?

ต้นเอ๋ย ต้นชมพู

แผ่กิ่งชู พวงช่อ ลอสม

มีใบดก ร่มรื่น นำชื่นชม

ต้องสายลม หลบพริ้ว ลอยลิวตาม.

เหมือนอย่างคน ผู้ดี มีคารวะ

ลดมานะ เจียมตน มีคนขาม

จิตอ่อนน้อม ถ่อมตน ผ่อนปรนตาม

สง่างาม นำเคารพ นอบนบ เอย.

ศรี ฯ นคร.

สาราณียธรรม ๖ อย่าง

ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง เรียกสาราณียธรรม มี ๖

อย่าง คือ:-

๑. เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณร ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยขวนขวายกิจธุระของเพื่อนกัน ด้วยการ มีพยาบาลภิกษุใช้เป็นต้น ด้วยจิตเมตตา.

๒. เข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา ฯลฯ ด้วยวาจา เช่นกล่าวสั่งสอน เป็นต้น

๓. เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ฯลฯ คือคิดแต่สิ่ง ที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนกัน.

๔. แบ่งปันลาภที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรม ให้แก่เพื่อนภิกษุ สามเณร ไม่หวงไว้บริโภคนำเฉพาะผู้เดียว.

๕. รักษาศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่น ๆ ไม่ทำ ตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น.

๖. มีความเห็นว่าร่วมกันกับภิกษุสามเณรอื่น ๆ ไม่วิวาทกับใคร ๆ เพราะมีความเห็นผิดกัน.

ธรรม ๖ อย่างนี้ ทำผู้ประพฤติให้เป็นที่รักเคารพของผู้อื่น เป็น ไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน เป็นไปเพื่อความไม่วิวาทกันและกัน เป็นไปเพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อธิบายศัพท์

คำว่า **เข้าไปตั้งกายกรรม** หมายความว่า ปฏิบัติต่อกันด้วยกาย.

คำว่า **เข้าไปตั้งวจีกรรม** หมายความว่า ปฏิบัติต่อกันด้วยวาจา.

คำว่า **เข้าไปตั้งมโนกรรม** หมายความว่า ปฏิบัติต่อกันด้วยใจ.

คำว่า **ประกอบด้วยเมตตา** หมายความว่า ประกอบด้วยความรักกัน.

นันทมิตร ตั้งความหวังยินดีเพื่อที่จะให้เกิดความสุขอย่างเดียว.

คำว่า **ภิกษุสามเณร** ในสาราณียธรรมนี้ มีความหมายทั่วไปถึง
คฤหัสถ์ด้วย เพราะแม้คฤหัสถ์ก็ต้องปฏิบัติธรรมทั้ง ๖ ข้อนี้ด้วยเหมือนกัน.

คำว่า **ทั้งต่อหน้าและลับหลัง** หมายความว่า ปฏิบัติให้เหมือนกัน
ทั้งต่อหน้าและลับหลัง มิใช่ทำดีแต่ต่อหน้า ครั้นลับหลังตั้งนินทา อันเป็น
อาการของมิตรหัวประจบ แต่ทรงสอนให้ทำดี พุทธิ คិតติต่อกัน ทั้งใน
ที่ต่อหน้า ทั้งในที่ลับหลัง เสมอไป ด้วยจิตเมตตา.

คำว่า **ลาภ** ได้แก่ปัจจัย ๔ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ ยา
แก้ไข้ต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ตามควรแก่ภาวะฐานะของ
แต่ละบุคคล.

คำว่า **ลาภที่ได้มาโดยชอบธรรม** คือ ปัจจัย ๔ และเครื่องใช้
สอยที่ได้มาด้วยวิธีที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม.

คำว่า **แบ่งปันลาภ** คือ มีจิตเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เฉลี่ยลาภ ดังกล่าว
ให้ผู้อื่นบริโภคว่าใช้สอย ตามส่วนที่ควรแบ่งปันกันได้ เพื่อเป็นเครื่อง
ผูกไมตรีกันไว้ ตามพระบาลีว่า **ทท มิตฺตานิ คนฺถติ** ผู้ให้ยอมผูกมิตร
ไว้ได้.

คำว่า **รักษาศีลบริสุทธ** คือรักษาศีล ๒๒๗ คีต ๑๐ คีต ๘ คีต ๕ และกิริยามารยาท ให้บริสุทธตามควรแก่เพศบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ ปฏิบัติให้เรียบร้อยเหมือน ๆ กับเพื่อนที่อยู่ในหมู่เดียวกัน ให้เป็นสิล-
สามัญญตา ความเป็นผู้เสมอกันโดยศีล ไม่ปล่อยปะหลวมและไม่
เคร่งตึงเกินไป ตั้งใจปฏิบัติให้เป็นมัชฌิมา พอดีพองตามกาลสมัย
ศีลอย่าให้ซ้ำ ธรรมอย่าให้เสีย.

คำว่า **ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น** คือรักษาศีลให้บริสุทธ
ได้แก่ควบคุมความประพฤติของตนให้สะอาดด้วยศีลแล้ว ก็ยอมไม่เป็นที่
รังเกียจของใคร ๆ เพราะศีลนั่นเอง มีกลิ่นหอมชื่นใจ ใคร ๆ ก็ชอบ
คนมีศีลบริสุทธ ย่อมเป็นที่รักชอบของเพื่อน ๆ ไม่มีใครรังเกียจ แต่ถ้ามี
ศีลไม่บริสุทธ เพื่อน ๆ ก็รังเกียจ.

คำว่า **มีความเห็นร่วมกัน** หมายความว่า มีความเห็นร่วมเฉพาะ
ที่ถูก ที่ผิดไม่ร่วม ความเห็นที่ถูกนั้นคือถูกตามทำนองคลองธรรม สามารถ
นำบุคคลให้พ้นจากทุกข์ บรรลุความสุข ตามควรแก่ภาวะ หมู่คณะที่จะ
ตั้งอยู่ได้โดยสวัสดิมันคงตลอดกาล ทุกคนต้องมีความเห็นถูกร่วมกันเป็น
ทิฐฐิสามัญญตา มีความเสมอกันด้วยทิฐฐิ. ไม่มีทิฐฐิขัดแย้งไปในทางผิด
จนเป็นเหตุทะเลาะวิวาทกัน แยกความสามัคคีกัน ซึ่งมีแต่ความพินาศ
เสียหายอย่างเดียว.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมเหล่านี้ แต่ละอย่าง ๆ ชื่อว่า **สาราณียธรรม** แปลว่า ธรรม
เป็นที่ตั้งแห่งความไว้ระลึกลงกัน. ชื่อว่า **ปิยกรณธรรม** ธรรมเครื่อง

ทำความรักกัน, ชื่อว่า **ครุภรณ์ธรรม** ธรรมเครื่องทำให้เคารพกัน.
เป็นไปเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน เพื่อไม่ทะเลาะวิวาทโต้เถียงกัน เพื่อ
ความพร้อมเพรียงเป็นอันเดียวกัน.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. คำว่า เข้าไปตั้งกายกรรม - วจีกรรม - มโนกรรม ประกอบด้วย
เมตตา หมายความว่าอย่างไร ?
๒. คำว่า แบ่งปันลาภที่ได้มาโดยชอบธรรม มีอธิบายอย่างไร ?
๓. ผู้ที่อยู่ร่วมในหมู่เดียวกันจะต้องทำอะไร เพื่อนจึงจะไม่รังเกียจ ?
๔. คนที่อยู่ร่วมหมู่เดียวกันจะต้องมีความเห็นร่วมกันเสมอไปหรือ เพราะ
เหตุไร ?
๕. โบราณว่า " อยู่ให้เขาสบายใจ ไปให้เขาคิดถึง " ดังนี้ จะต้องปฏิบัติ
อย่างไรจึงจะให้สมกับที่โบราณท่านว่าไว้ ?

อันสारा-ณิยธรรม นี้ล้าเลิศ

ก่อให้เกิด ความรัก สัมครสมาน
ไม่ทะเลาะ วิวาทกัน ประจันบาน
มีแต่การ สงเคราะห์ เหมาะเหลือเกิน.
ทำ, พุด, คิด, เมตตา มาประกอบ
ได้ลาภมอบ แบ่งปัน เพื่อนสรรเสริญ
ศีล, ความเห็น สะอาด ไม่ขาดเกิน
เครื่องเจริญ สามัคคี ทวีคุณ.

ศรี ฯ นคร.

อายตนะภายใน ๖

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. อินทรีย์ ๖ ก็เรียก.

ม. ม. ๑๒/๕๖ อภ. วิภค. ๓๕/๘๕

อธิบายศัพท์

๑. ตา ได้แก่จักขุประสาท อันสามารถรับรู้ที่ฝ่ายมากระทบ.
๒. หู ได้แก่โสตประสาท อันสามารถรับรู้เสียงที่ผ่านมากระทบ.
๓. จมูก ได้แก่ฆานประสาท อันสามารถรับรู้กลิ่นที่ผ่านมากระทบ.
๔. ลิ้น ได้แก่ชีวรสประสาท อันสามารถรับรู้รสที่ผ่านมากระทบ.
๕. กาย ได้แก่กายประสาท อันสามารถรับรู้สิ่งที่มากระทบถูกต้อง.
๖. ใจ ได้แก่มโนธาตุ อันสามารถรับรู้เรื่องต่าง ๆ มีเรื่องรูป เป็นต้นได้.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ทั้ง ๖ นี้ ชื่อว่า อายตนะภายใน ๖ เพราะเป็นเครื่องต่อหรือเป็นบ่อเกิด คือเป็นเครื่องต่อกับอายตนะภายนอก ๖ เช่นตาสำหรับต่อกับรูป, หูสำหรับต่อกับเสียง เป็นต้น. หรือตาเป็นบ่อเกิดปรากฏแห่งรูป, หูเป็นบ่อเกิดปรากฏแห่งเสียง เป็นต้น.

อีกอย่างหนึ่ง ทั้ง ๖ นี้ เรียกชื่อว่า อินทรีย์ ๖ เพราะเป็นใหญ่ในกิจของตน คือตาเป็นใหญ่ในกิจคือการเห็นรูป หูเป็นใหญ่ในกิจคือการฟังเสียง จมูกเป็นใหญ่ในกิจคือการรับสัมผัส ลิ้นเป็นใหญ่ในกิจคือการลิ้มรส การเป็นใหญ่ในกิจคือการรับสัมผัส ใจเป็นใหญ่ในกิจคือรับรู้เรื่อง. จะสับเปลี่ยนกันไม่ได้เลย เช่นจะใช้ตาฟังเสียง หรือใช้หูดูรูปไม่ได้.

และทั้ง ๖ นี้ ยังมีชื่อเรียกว่า ทวาร ๖ เพราะเป็นประตูแห่ง
อารมณ์ ๖, คืออารมณ์มีรูปารมณ์ (อารมณ์คือรูป) เป็นต้น เข้ามา
ภายในบุคคล ก็ต้องผ่านเข้ามาทางจักขุทวาร ประตูคือตา เป็นต้น.

อนึ่ง ที่เรียกว่า อายตนะภายใน เพราะทั้ง ๖ นี้เป็นของเนื่องอยู่
ในร่างกาย คือในตัว.

อายตนะภายนอก ๖

รูป เสียง กลิ่น รส โภภุฏฐัพพะ คืออารมณ์ที่มาถูกต้องกาย,
ธรรม คืออารมณ์เกิดกับใจ. อารมณ์ ๖ ก็เรียก.

ม. อุป. ๑๔/๔๐๑. อภิ. วิภงฺก. ๓๕/๘๕

อธิบายศัพท์

๑. รูป ได้แก่สิ่งที่ผ่านมากกระทบจักขุประสาท (ประสาทตา)
๒. เสียง ได้แก่สิ่งที่ผ่านมากกระทบโสตประสาท (ประสาทหู)
๓. กลิ่น ได้แก่สิ่งที่ผ่านมากกระทบฆานประสาท (ประสาทจมูก)
๔. รส ได้แก่สิ่งที่ผ่านมากกระทบชิวหาประสาท (ประสาทลิ้น)
๕. โภภุฏฐัพพะ ได้แก่สิ่งที่ผ่านมากกระทบกายประสาท (ประสาท
กาย)
๖. ธรรม ได้แก่เรื่องที่เกิดกับมโน (ใจ) หรือประสพกับใจ.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ทั้ง ๖ นี้ ชื่อว่า อายตนะภายนอก ๖ เพราะเป็นเครื่องต่อกับ
อายตนะภายใน ๖ เช่นรูปต่อกับตา เป็นต้น. และเพราะรูปเป็นต้นนี้
เป็นของอยู่นอกจากร่างกายออกไป จึงชื่อว่า อายตนะภายนอก.

อีกอย่างหนึ่งทั้ง ๖ มีรูปเป็นต้นนี้ เรียกชื่อว่า **อารมณ์**

เพราะเป็นที่ห่วงเหนี่ยวของจิต หรือเป็นที่ยินดีของตาเป็นต้น มีชื่อเรียก ดังนี้ :-

๑. รูปารมณ์ สิ่งเป็นที่ห่วงเหนี่ยวจิต คือ รูป เป็นที่ยินดีของตา เข้ามาทางประตูคือตา.

๒. สัทธารมณ์ สิ่งเป็นที่ห่วงเหนี่ยวจิต คือ เสียง เป็นที่ยินดีของหู เข้ามาทางประตูคือหู.

๓. คันธารมณ์ สิ่งเป็นที่ห่วงเหนี่ยวจิต คือ กลิ่น เป็นที่ยินดีของจมูก เข้ามาทางประตูคือกลิ่น.

๔. รสธารมณ์ สิ่งเป็นที่ห่วงเหนี่ยวจิต คือ รส เป็นที่ยินดีของลิ้น เข้ามาทางประตูคือลิ้น.

๕. โสรัพพารมณ์ สิ่งเป็นที่ห่วงเหนี่ยวจิต คือ สิ่งถูกรับ เป็นที่ยินดีของกาย เข้ามาทางประตูคือกาย.

๖. ธรรมารมณ์ สิ่งเป็นที่ห่วงเหนี่ยวจิต คือ เรื่อง เป็นที่ยินดีของใจ เข้ามาทางประตูคือใจ.

หมายเหตุ: คำว่า อารมณ์ ตามความเข้าใจของคนไทยมุ่งถึง ใจ เช่นเรียกคนที่กำลังโกรธว่า **คนอารมณ์เสีย** หมายถึงใจถูกความโกรธครอบงำ, เรียกคนที่เมตตา มีความร่าเริงว่า **คนอารมณ์ดี** หมายถึงใจที่ไม่โกรธ. ฉะนั้น นักศึกษาธรรมควรรู้จักอารมณ์ให้ถูกต้อง.

วิญญาน ๖

อาศัยรูปกระทบตา เกิดความรู้ขึ้น เรียกจักขุวิญญาน

อาศัยเสียงกระทบหู เกิดความรู้ขึ้น เรียกโสตวิญญาณ

อาศัยกลิ่นกระทบจมูก เกิดความรู้ขึ้น เรียกฆานวิญญาณ

อาศัยรสกระทบลิ้น เกิดความรู้ขึ้น เรียกชีวหาวิญญาณ

อาศัยโผฏฐัพพะกระทบกาย เกิดความรู้ขึ้น เรียกว่ากายวิญญาณ

อาศัยธรรมเกิดกับใจ เกิดความรู้ขึ้น เรียกมโนวิญญาณ.

ที่. มหา. ๑๐/๓๔๔. อภิ. วิภง.ค. ๓๕/๘๕

อธิบายศัพท์

เพราะอาศัย ๒ สิ่ง คือ อายตนะภายใน ๑ อายตนะ ภายนอก ๑
กระทบกัน, หรือทวาร ๑ อารมณ์ ๑ ประจวบกัน จึงเกิดวิญญาณ คือ
ความรู้ขึ้น, ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้น มีชื่อเรียกไปตามชื่อของอายตนะภายใน
เช่น จักขุวิญญาณ แปลว่า ความรู้ทางตาเป็นต้น. วิญญาณทั้ง ๖ นี้
รวมเข้าเป็นกองหนึ่ง เรียกว่า วิญญาณขันธ ซึ่งอธิบายแล้วในขันธ ๕.

สัมผัส ๖

อายตนะภายในมีตาเป็นต้น อายตนะภายนอกมีรูปเป็นต้น วิญญาณ
มีจักขุวิญญาณเป็นต้น กระทบกัน เรียกสัมผัส มีชื่อตามอายตนะภายใน
เป็น ๖ คือ:- จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส
กายสัมผัส มโนสัมผัส.

ที่. มหา. ๑๐/๓๔๔. สัม. นิ. ๑๖/๔

อธิบายศัพท์และชื่อหมวดธรรม

เพราะอาศัย ๓ สิ่ง คือ อายตนะภายใน ๑ อายตนะภายนอก ๑
วิญญาณ ๑ ประชุมกันเข้า จึงเรียกว่า สัมผัส แปลว่า กระทบพร้อม.

สัมผัสมี ๖ อย่าง เรียกชื่อตามอายตนะภายใน คือ **จักขุสัมผัส** กระทบพร้อมทางตา, **โสตสัมผัส** กระทบพร้อมทางหู, **ฆานสัมผัส** กระทบพร้อมทางจมูก, **ชีวหาสัมผัส** กระทบพร้อมทางลิ้น **กายสัมผัส** กระทบพร้อมทางกาย, **มโนสัมผัส** กระทบพร้อมทางใจ.

เวทนา ๖

สัมผัสนั้นเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์บ้างไม่สุขบ้าง มีชื่อตามอายตนะภายในเป็น ๖ คือ:-

จักขุสัมผัสสชาเวทนา **โสตสัมผัส**สชาเวทนา **ฆานสัมผัส**สชาเวทนา **ชีวหาสัมผัส**สชาเวทนา **กายสัมผัส**สชาเวทนา **มโนสัมผัส**สชาเวทนา.

ที่. มหา. ๑๐/๓๔๔ ตี. นิ. ๑๖/๔

อธิบายศัพท์และชื่อหมวดธรรม

เพราะอาศัย ๔ สิ่ง คือ อายตนะภายใน ๑ อายตนะภายนอก ๑ วิญญาณ ๑ สัมผัส ๑ ประชุมกันเข้าเป็นปัจจัยคือเหตุให้เกิดเวทนา.

เวทนา แปลว่า ความเสวย คือความรู้สึกตามปัจจัย ถ้าปัจจัยดี ก็เป็นสุขเวทนา รู้สึกเป็นสุขสบาย, ถ้าปัจจัยไม่ดี ก็เป็นทุกข์เวทนา รู้สึกเป็นทุกข์ไม่สบาย, ถ้าปัจจัยไม่ดีไม่ชั่ว ก็เป็นอกุศลสุขเวทนา รู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุขคือเฉย ๆ มีชื่อเรียกตามอายตนะภายในเป็น ๖ คือ:-

๑. **จักขุสัมผัส**สชาเวทนา แปลว่า ความรู้สึกอันเกิดเพราะความกระทบพร้อมทางตา

๒. **โสตสัมผัส**สชาเวทนา แปลว่า ความรู้สึกอันเกิดเพราะความกระทบพร้อมทางหู

๓. ฆานสัมผัสสชาเวทนา แปลว่า ความรู้สึกอันเกิดเพราะความกระทบพร้อมทางจมูก

๔. ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา แปลว่า ความรู้สึกอันเกิดเพราะความกระทบพร้อมทางลิ้น

๕. กายสัมผัสสชาเวทนา แปลว่า ความรู้สึกอันเกิดเพราะความกระทบพร้อมทางกาย

๖. มโนสัมผัสสชาเวทนา แปลว่า ความรู้สึกอันเกิดเพราะความกระทบพร้อมทางใจ.

เวทนาทั้ง ๖ นี้ รวมเข้าเป็นกองหนึ่ง เรียกว่า เวทนาขันธ ซึ่งอธิบายแล้วในขันธ ๕.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อะไรที่มีชื่อเรียกต่อไปนี้:-

ก. อายุตนะภายใน ๖ - อินทรีย์ ๖ - ทวาร ๖

ข. อายุตนะภายนอก ๖ - อารมณ์ ๖

๒. วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖ เกิดขึ้นเพราะอาศัยอะไร ?

๓. ควันไฟเข้าตารูสัมผัส และรู้สึกเสปตา จัดเป็นอายุตนะภายใน - อายุตนะภายนอก - วิญญาณ - สัมผัส - เวทนาอะไร ? ตอบให้ตลอดสาย.

๔. ได้ยินเสียงสรรเสริญจัดเป็นอะไร ตอบให้ตลอดถึงเวทนา ?

๕. เป็นโรคไชนัสทั้งเจ็บทั้งเหม็นจัดเป็นอะไร ในจำพวกวิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖ ?

ธาตุ ๖

๑. ปฐวีธาตุ คือ ธาตุดิน
๒. อาโปธาตุ คือ ธาตุน้ำ
๓. เตโชธาตุ คือ ธาตุไฟ
๔. วาโยธาตุ คือ ธาตุลม
๕. อากาศธาตุ คือ ช่องว่างมีในกาย
๖. วิญญาณธาตุ คือ ความรู้อะไรได้.

ม. อุป. ๑๔/๑๒๕. อภิ. วิภงก. ๓๕/๑๐๑

อธิบายศัพท์

ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ได้อธิบายแล้วใน
หมวด ๔.

อากาศธาตุ คือ ช่องว่างมีในร่างกาย ได้แก่ ช่องปาก ช่องจมูก
ช่องหู เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนที่เนื้อและเลือดไม่ติดกัน อากาศธาตุขังอยู่เต็ม
ในช่องว่างของร่างกายทุกส่วน. เหมือนภายในกระบอกกรองน้ำ มีอากาศ
ธาตุขังอยู่เต็ม ถ้าเอานิ้วปิดรูข้างบนแล้วจุ่มปากกระบอกลงในน้ำ แม้มกด
ลง น้ำเข้าไม่ได้ แต่พอยกนิ้วมือเปิดรูข้างบนขึ้น อากาศก็จะออกทางรูนั้น
และน้ำก็จะเข้าทางปากกระบอกกรองได้ทันที อากาศธาตุนี้จัดเป็นรูป
ละเอียดมองไม่เห็น แต่รู้ได้ด้วยสัมผัสทางกาย เช่นอากาศธาตุในกระบอก
กรอง พอเอาปากจุ่มกดลงในน้ำ อากาศก็หนีออกทางรูข้างบนพุ่งออก
สัมผัสกับนิ้วมือ ที่ปิดรูข้างบนนั้นแล้วเหยียดขึ้นเล็กน้อย.

อากาศธาตุ กับ วาโยธาตุ มีลักษณะคล้ายกันมาก ต่างกันเป็นรูป
ละเอียดมองไม่เห็นด้วย. แต่มีลักษณะต่างกัน คือ วาโยธาตุ มีลักษณะ

ไหวพัดไป - มาตามธรรมชาติ และจัดเข้าในจำพวกมหาภูตรูป. ส่วน
อากาศธาตุ มีลักษณะสงบนิ่งเฉยอยู่ในช่องว่าง จะเคลื่อนไหวได้ต่อเมื่อ
มีเหตุอื่นมากระตุ้น และจัดเข้าในจำพวกอุปาทายรูป คือรูปย่อยที่เข้าอาศัย
อยู่ในมหาภูตรูปคือรูปใหญ่.

วิญญาณธาตุ คือ ความรู้อะไรได้ ได้แก่ ธาตุรู้ซึ่งเกิดขึ้นจากความ
ประชุมพร้อมแห่งธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ของมารดา บิดา
ประสมกันแล้ว (สัมภวธาตุ หรือ สเปร์มาโตซัว คลานเข้าสู่ไข่ของ
มารดา) เป็นปฐมเหตุฝ่ายรูปธรรม, ทันใดนั้นปฐมปฏิสนธิวิญญาณหรือ
ปฏิสนธิจิตอันประกอบด้วยนาม ๔ คือ อวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม
อันเป็นฝ่ายนามธรรมเข้ายึดครองรูปธรรมจนทั่ว.

เมื่อรูปธรรมคือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ อันเป็นฝ่ายที่เป็น
อวิญญาณธาตุ ธาตุที่ไม่รู้ เจริญขึ้น และพร้อมกันนั้นนามธรรมอันเป็นฝ่าย
วิญญาณธาตุ ธาตุรู้ เข้าผสมก็เจริญตามกัน ก็เกิดมีช่องทางให้วิญญาณธาตุ
ออก - เข้า ๖ ทาง เรียกว่า ทวาร ๖ มีจักขุทวารเป็นต้น.

เมื่อวิญญาณธาตุออก - เข้าทาง จักขุ เรียกจักขุวิญญาณธาตุ

" " " โสตะ เรียก โสตวิญญาณธาตุ

" " " ฆานะ เรียก ฆานวิญญาณธาตุ

" " " ชิวหา เรียก ชิวหาวิญญาณธาตุ

" " " กายะ เรียก กายวิญญาณธาตุ

" " " มนะ เรียก มโนวิญญาณธาตุ

วิญญาณธาตุ ทั้ง ๖ มีจักขุวิญญาณธาตุเป็นต้นนี้ ความจริงก็คือปฐมปฏิสนธิ

วิญญาณธาตุ ได้แก่ ธาตุรู้ที่เข้าถือปฏิสนธิตั้งแต่แรกเกิดนั่นเอง. แต่เมื่อออกมาสู่รูปทางจักขุ (ตา) ก็เรียกว่าจักขุวิญญาณธาตุ แปลว่า ธาตุรู้ทางตาเป็นต้น เปรียบเสมือนไฟฟ้าที่อยู่ในหม้อเดียวกันมีหลอด ๖ หลอด และหลอดนั้นมีสีต่างๆ กัน เมื่อเปิดสวิตช์ ไฟติดที่หลอดสีเขียว ก็เรียกว่า ไฟเขียว เปิดสวิตช์ ไฟติดที่หลอดสีแดง ก็เรียกว่า ไฟแดง เป็นต้น ฉะนั้น วิญญาณธาตุฉนั้น

อธิบายชื่อหมวดกรรม

ธรรมชาติทั้ง ๖ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ ชื่อว่า "ธาตุ" เพราะทรงไว้ซึ่งสังสารทุกข์ หรือเพราะเป็นที่ตั้งอยู่แห่งสังสารทุกข์ หมายความว่า ความทุกข์เพราะ เกิด แก่ เจ็บ ตาย วายเวียนของสัตว์โลกนี้ มีเพราะธรรมชาติทั้ง ๖ นี้ รวมตัวเข้าทรงไว้ หรือทุกข์ดังกล่าวตั้งอยู่ที่ธรรมชาติเหล่านี้. ถ้าธรรมชาติเหล่านี้ไม่มี ทุกข์ก็ไม่มีผู้ทรงไว้ และไม่มีที่ตั้ง ก็ย่อมดับไม่เหลือเศษเลย. แต่ทุกข์ที่ยังมีอยู่ ก็เพราะธรรมชาติเหล่านี้มีอยู่ ฉะนั้น ธรรมชาติเหล่านี้จึงชื่อว่าธาตุ.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อะไรเรียกว่าอากาศธาตุ ? อากาศธาตุ กับ วาโยธาตุ ต่างกันอย่างไร ?
๒. วิญญาณธาตุ ได้แก่อะไร ? เกิดขึ้นได้อย่างไร ?
๓. ธาตุ ๖ จัดเป็นรูปธรรม หรือนามธรรม ? จัดอย่างไร จัดคู่ ?

๔. ธาตุ ๔ ประชุมกันเป็นกาย, ธาตุ ๖ ประชุมกันเป็นกาย หรือเป็นใจ ?
๕. วิญญาณธาตุ เข้า-ออกทางไหน ? ถ้าแยกออกเป็น ๖ เรียกว่า อย่างไร ?
๖. วิญญาณธาตุ ๖ กับปฏิสนธิวิญญาณธาตุ ต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ? เปรียบเหมือนอะไร อธิบาย ?
๗. ธรรมชาติทั้ง ๖ คือ ดินเป็นต้นชื่อว่าธาตุ เพราะอะไร อธิบาย ?

ต้นเอ๋ย ต้นโตน

เงารอบโคน แผ่ไป งามไฟศาล
เพราะมีใบ หนากว้าง กิ่งกางบาน
ผลสุกหวาน เนื้อหอม พร้อมกลิ่นรส.

อันคนใด ใจกว้าง สร้างกุศล
ย่อมเป็นคน โสกา เกียรติปรากฏ
เจริญพร้อม ศักดิ์ศรี ไม่มีลด
มีลาภยศ สรรเสริญสุข ทุกเมื่อ เอย.

ศรี ฯ นกร.

สัตตกะ คือหมวด ๗

อธิปไตยธรรม ๗ อย่าง

ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว

ชื่อว่า อธิปไตยธรรม มี ๗ อย่างคือ :-

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์.

๒. เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ.

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติขึ้น ไม่ถอนสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมาทานอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้.

๔. ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้ใหญ่ เป็นประธานในสงฆ์ เคารพนับถือภิกษุเหล่านั้น เชื่อฟังถ้อยคำของท่าน.

๕. ไม่ลุอำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น.

๖. ยินดีในเสนาสนะป่า.

๗. ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อนภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นผู้มีศีล ซึ่งยังไม่มาสู่อาวาส ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่เป็นสุข.

ธรรม ๗ อย่างนี้ ตั้งอยู่ในผู้ใด ผู้ผู้นั้นไม่มีความเสื่อมเลย มีแต่ความเจริญฝ่ายเดียว.

อง. สัตตก. ๒๓/๒๑

อธิบายศัพท์

๑. **หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์** หมายความว่า ธรรมดาคนเราต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมวดเป็นหมู่เป็นคณะ จะอยู่ตามลำพังไม่ได้. หมู่คณะ จะเจริญอยู่ได้ ก็เพราะอาศัยการติดต่อกัน ไปมาหาสู่กัน มีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างไร รู้ทั่วถึงกัน หรือเมื่อมีกรณีะเรื่องที่จะต้องทำเกิดขึ้น ผู้เป็นใหญ่ในหมู่จะต้องเรียกประชุมปรึกษาหารือกัน เพื่อความเจริญและความพร้อมเพรียงของหมู่ และผู้น้อยที่นับเนื่องในหมู่ ก็ต้องหมั่นเข้าประชุมตามวาระที่ถูกเรียกประชุม จึงจะมีความเจริญและพร้อมเพรียงกัน.

๒. **เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก** หมายความว่า ในการประชุมนั้น ย่อมมีกำหนดเวลา ทุกคนควรตรงต่อเวลา ไม่ใช่ต่างคนต่างเข้า หรือต่างคนต่างออกตามชอบใจ ซึ่งเป็นการเสียระเบียบ เสียมรรยาท อาจทำให้เวลาเมื่อเข้าประชุมแล้ว **ต้องพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ** หมายความว่า กิจใดที่สงฆ์คือหมู่ชน จะต้องทำร่วมกันด้วยกำลังกายหรือกำลังวาจา หรือกำลังความคิด ก็ต้องร่วมกันทำกิจนั้น ช่วยกันทำช่วยกันพูด ช่วยกันคิดปรึกษาหารือกัน ช่วยแก้ไขสิ่งไม่ดีให้ดีขึ้น ส่งเสริมสิ่งที่ดีให้ดียิ่งขึ้น ทำได้อย่างนี้ก็จะมีความเจริญ มีพระธรรม-ภายิตสรรเสริญว่า

สพฺเพถํ สงฺฆญฺจทานํ สามคฺคิ วุฑฺฒิสาธิกา.

ความพร้อมเพรียงของชนทั้งปวงผู้เป็นหมู่ ยังความเจริญให้สำเร็จ

อันความพร้อมเพรียงนั้น ย่อมยังความเจริญให้สำเร็จหลายอย่าง เช่น

ก. กิจใดคนเดียวหรือน้อยคนทำไม่สำเร็จ เมื่อพร้อมเพรียงกันหลายคนทำกิจนั้น ก็ย่อมสำเร็จ เหมือนปลวกตัวเล็กทำรังได้ใหญ่โต.

ข. หมู่คณะประเทศชาติขาดความสามัคคี ไม่มีใครยำเกรง ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ เมื่อพร้อมเพรียงกัน ย่อมตั้งอยู่ได้ เหมือนฝูงผึ้งและมดแดงตัวเล็กนิคร่วมกันต่อสู้นุญ้ยและช้างสารได้.

ค. ขนบธรรมเนียมอันเป็นวัฒนธรรมของชาติ หากขาดสามัคคี ก็ย่อมเสื่อมสูญ เมื่อสิ้นวัฒนธรรม ก็หมายถึงความสิ้นชาติ เมื่อพร้อมเพรียงกันรักษาไว้ วัฒนธรรมก็ดำรงอยู่ได้ ชาติก็ดำรงอยู่ได้.

๓. **ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติขึ้น** หมายความว่า สิกขาบท หรือสิกขาบท ที่ทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุ - สามเณร - อุบาสก อุบาสิกา ก็นับว่าพอดี พอแก่ความปฏิบัติ เพื่อขัดเกลากิเลส ที่หยาบ ๆ บาปที่หนา ๆ ตามสมควรแก่เพศบรรพชิตและเพศศฤหส์ถ์อยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องบัญญัติเพิ่มเติมอีก เหมือนกฎหมายทางพระราชอาณาจักรที่ประกาศใช้ในสมัยหนึ่ง ๆ ก็พอสมควรอยู่แล้ว ใคร ๆ ไม่ควรบัญญัติเพิ่มเติมตามลำพังตน เป็นกฎหมายเถื่อนขึ้นอีก.

ไม่ถอนสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้แล้ว หมายความว่า สิกขาบททุกข้อที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ใคร ๆ ไม่พึงถอน คือไม่ตัดออก ไม่ยกเลิก แม้บางข้ออาจไม่เหมาะแก่กาลสถานที่ภูมิประเทศ ก็มีพระพุทธธานุญาตพิเศษไว้แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องถอนสิกขาบทใด ๆ ทั้งสิ้น. เหมือนกฎหมายทางพระราชอาณาจักร ใคร ๆ ไม่พึงถอน. เพราะถ้าต่างคนต่างเลิกถอนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ ตามความต้องการของตน ๆ ผลสุดท้ายก็ไม่มี

อะไรเหลือเป็นหลักไว้ควบคุมหมู่ พระศาสนาก็ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ ต้อง
อันตรายไป เหมือนกฎหมาย ถ้าต่างคนต่างถอนทีละมาตรา สอง
มาตรา ไม่ช้าก็หมด ประเทศชาติบ้านเมืองไม่มีกฎหมาย ก็เหมือนบ้านเรือน
ไม่มีชื่อไม่มีแป ก็มีแต่พินาศ.

สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้

หมายความว่า ต้องมีความเคารพในพระวินัยสิกขาบททั้งปวง ถือสิกขาบท
เป็นสิ่งสำคัญ สนใจศึกษาให้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้อง ไม่แก้ตัวว่ายังไม่รู้
ไม่มั่งง่าย ไม่ดูหมิ่นว่าเรื่องเล็ก พระวินัยมิได้ยกเว้นโทษผู้ทำผิดแม้ไม่รู้
เหมือนกฎหมายของบ้านเมือง ประชาชนทุกคนต้องเคารพ ต้องเข้าใจ
ต้องรับรู้และปฏิบัติอย่าให้ผิด กฎหมายมิได้ยกเว้นโทษแก่ผู้ทำผิดแม้ไม่รู้
เพราะถ้ายกเว้นแก่ผู้ไม่รู้แล้ว ก็ไม่มีใครสนใจที่จะรู้ มีแต่ทำผิดกันทั่วไป
ฉะนั้น จึงต้องถือเป็นเรื่องสำคัญ ต้องศึกษาและปฏิบัติโดยดี.

๔. ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้ใหญ่เป็นประธานในสงฆ์ เคารพ
นับถือภิกษุเหล่านั้น เชื่อฟังถ้อยคำของท่าน หมายความว่า ต้องเคารพ
ไม่ฝ่าฝืนต่อท่าน. เป็นธรรมดาของคนที่อยู่ร่วมกัน เป็นหมู่ เป็นวัด
เป็นบ้าน จนถึงเป็นประเทศ ถ้าไม่มีหัวหน้า มีแต่คนวางท่าเสมอกัน
ไม่มีใครเคารพยำเกรงใคร ก็มีแต่ความเสื่อมความยุ่งยากลำบาก พระผู้มี-
พระภาคได้ตรัสไว้ว่า **ทุกฺโข สมานลฺลาโส** การอยู่ร่วมกันคนที่เสมอกัน
(ด้วยกิเลส) นำทุกข์มาให้ ดังนี้ เพราะคนมีกิเลสกับคนมีกิเลส เมื่อเอา
กิเลสมาใช้เป็นกำลังตัดกำลังคน ไม่มีใครยอมใคร ไม่มีผู้ใหญ่ ไม่มีผู้น้อย
ไม่มีผู้นำ ไม่มีผู้ตาม ในที่สุดก็หมดกำลังพังพินาศไปด้วยกัน เหมือน
กองทัพที่ไม่มีแม่ทัพจะไปสู้กับใครได้.

เพราะฉะนั้น ทุกหมู่ ทุกคณะ ทุกประเทศ จำต้องมีหัวหน้า จะขาดเสียมิได้ และผู้เป็นหัวหน้านั้นต้องไม่เป็นคนพาลเกร ไม่เป็นคนโกง พระตรัสว่า พาล อปริณายโก คนพาล หรือคนโกง ไม่ควรเป็นหัวหน้า. เพราะหัวหน้าเป็นคนสำคัญ หมู่ คณะ วัด หรือบ้านเมือง จะเสื่อม จะเจริญก็เพราะหัวหน้า คนโกงเป็นหัวหน้าก็พาวัดพาบ้านให้ฉิบหาย เหมือน ชุนโค่นำฝูงโคเดินคด โคนฝูงทั้งหมดก็เดินคดตามกันฉันใด ในหมู่มนุษย์ ก็เช่นเดียวกัน เมื่อหัวหน้าประพฤติคดโกงเกร ผู้ที่อยู่ร่วมหมู่ก็ประพฤติ ตาม ก็มีแต่ความเสื่อม. ฉะนั้น ผู้เป็นหัวหน้าต้องเป็นคนดีมีความฉลาด สามารถ อดอาจ กล้าหาญ. เมื่อได้หัวหน้าเป็นคนดี ก็เป็นหน้าที่ของทุกคน ที่อยู่ร่วมหมู่คณะ ร่วมวัด ร่วมบ้าน ร่วมเมือง ต้องเคารพนับถือ เชื่อฟัง ถ้อยคำของท่านผู้เป็นหัวหน้า หมู่คณะจึงจะเจริญมั่นคงอยู่ได้, ไม่เสื่อม.

๕. ไม่ลู่อ่านางแก่ความอยากที่เกิดขึ้น หมายความว่า ไม่ทำ ไม่พูด ไม่คิดอะไร ตามอำนาจของความอยาก. อัมมธรรมคาปูลุชน ทุกคนยังมีตัณหาคือความอยาก จึงจำเป็นที่จะต้องระวังตน คอยข่มจิตตน อดทนต่อความอยาก ไม่ปล่อยจิตให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจความอยาก เมื่อ ควบคุมจิตได้ ก็ไม่ทำพูดคิดผิดด้วยอำนาจความอยาก ก็ชื่อว่าไม่ลู่อ่านาง แก่ความอยาก ก็มีแต่ความเจริญ หากคุมจิตไม่อยู่ ก็ทำพูดคิดตามอำนาจ ความอยาก ถูกความอยากลากไปในทางผิด ก็มีแต่ความเสื่อม ฉะนั้น ทุกคนต้องไม่ลู่อ่านางแก่ความอยาก จึงจะมีแต่ความเจริญ ไม่เสื่อม.

๖. ยินดีในเสนาสนะป่า หมายความว่า พอใจในที่นอนที่นั่งอัน เยียบสงัดในป่า หรือเหมือนอยู่ในป่า เช่นวัดที่ไม่พลุกพล่านด้วยหมู่ชน หรือกุฎี ศาลา เรือนว่าง โคนไม้ที่เงียบเสียง ไม่มีใคร ๆ รบกวน ก็

ควรยินดีพอใจอยู่ในที่เช่นนั้น. เมื่ออยู่ในที่สงบเช่นนั้น ย่อมให้ กายวิเวก
สังคตทางกาย คือไม่คลุกคลี จับกลุ่มสรวลเสเฮฮา. เมื่อได้กายวิเวกแล้ว
ก็ย่อมได้ จิตตวิเวก สังคจิต คือจิตย่อมสงบจากกามและจากอกุศล
บาปกรรมทั้งหลาย กลายเป็นสมาธิจิตหรือฌานจิต มีความสุขไม่อิงอารมณ์
เกิดขึ้น เป็นความสุขที่หวานใจยิ่งนัก และจิตตวิเวกนั้นเป็นปัจจัยให้ได้
อุปธิวิเวก สังคอุปธิ คือหมดจดจากกิเลสอันเป็นเหตุทุกข์ทั้งปวง.

คำว่า อุปธิ แปลว่า เครื่องเข้าไปทรง หมายถึงกิเลสที่เข้าไป
ครอบงำจิต มีวิชา ตัณหา อุปทาน เป็นต้น.

๗. ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อนภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นผู้มีศีล ที่ยังไม่มา
สู่อาวาสขอให้มา ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข หมายความว่า ให้มีจิตใจ
เอื้อเพื่อโอบเอื้ออารี ไม่หวงที่อยู่ ไม่กีดกันคนดีมีศีลมีธรรม ให้ตั้งใจ
ต้อนรับผู้ดีมีศีล มีศรัทธา ให้อยู่ร่วมหมู่ ร่วมวัด ร่วมบ้าน ร่วมงานตาม
ควรแก่ภาวะ และให้แผ่เมตตาต่อผู้ที่มาอยู่ร่วมกันว่า ขอให้อยู่เย็นเป็นสุข
อย่าอยู่ร้อนนอนทุกข์เลย ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดความคิดริษยาติดผู้ที่อยู่ร่วมกัน
เพราะถ้าเกิดริษยากันแล้ว ก็จะมีแต่ความเสื่อมความฉิบหาย ได้ในพระ
ธรรมภาษิตว่า อรติ โลกนาสิกา ความริษยา ทำโลกให้ฉิบหาย. แต่
ตรงกันข้าม ถ้ามีเมตตาต่อกัน ก็ย่อมจะค้าประกันโลกไว้ให้เจริญสืบไป
ได้ในพระธรรมภาษิตว่า

โลโกปตฺถมฺภิกกา เมตฺตา

เมตฺตาเป็นเครื่องค้าจุนโลก ดังนี้

เพราะฉะนั้น ผู้ที่อยู่ร่วมหมู่ต้องมีเมตตา.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรม ๓ ข้อเหล่านี้ ชื่อว่า **อปริหานิยธรรม** แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งของความไม่เสื่อม หรือธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เพราะแต่ละข้อตั้งอยู่ในผู้ใด หรือผู้ใดตั้งอยู่ในธรรมเหล่านี้ คือปฏิบัติธรรมเหล่านี้ ตลอดกาลเพียงใด ผู้นั้นจะเป็นบรรพชิตก็ตาม จะเป็นภุชสะก็ตาม ก็มีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตลอดกาลเพียงนั้น.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อปริหานิยธรรม เป็นธรรมสำหรับใคร ?
๒. หมู่ คณะ วัด บ้าน ประเทศ จะเจริญหรือเสื่อมเพราะอะไร ?
๓. ประพฤติเช่นไร ชื่อว่า ลุอำนาจแก่ความอยาก ?
๔. การอยู่ในเสนาสนะป่าได้อย่างไร พระจึงทรงสอนให้ยินดี ?
๕. อปริหานิยธรรมข้อ ๑ กับข้อ ๒ ขัดแย้งกันใช่ไหม ? อธิบาย.

ดอกเอ๋ย ดอกพุด

ขาวม่วงผุด หอมรื่น ชื่นนาสา

ชื่อพุดซ้อน สวยสุด อิกพุดลา

ทั้งพุดนา พุดตาน ประธานพุด.

เหมือนชาติหนึ่ง คนมาก มีหลากชั้น

เคารพมัน ประธาน ท่านสูงสุด

มิดูหมิ่น เดชะ จอมมนุษย์

จะสวยสุด ทั้งชาติ มิพลาด เอย.

ศรี ฯ นคร.

อริยทรัพย์ ๗

ทรัพย์ คือคุณความดีที่มีในสันดานอย่างประเสริฐ เรียกอริย-
ทรัพย์ มี ๗ อย่างคือ :-

๑. สัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ.
๒. สील รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย.
๓. หิริ ความละอายต่อบาปทุจริต.
๔. โอตตปปะ สะดุ้งกลัวต่อบาป.
๕. พาหุสัจจะ ความเป็นคนเคยได้ยินได้ฟังมาก คือทรงธรรม
และรู้ศิลปวิทยามาก.
๖. จาคะ สละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน.
๗. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์.

อริยทรัพย์ ๗ ประการนี้ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก มีเงินทอง เป็นต้น
ควรแสวงหาไว้ให้มีในสันดาน.

อง. สตุตถก. ๒๓/๕

อธิบายศัพท์

๑. สัทธา ๒. สील ๕. พาหุสัจจะ ฟังทราบตามที่อธิบายแล้วใน
หมวด ๕ เรื่องเวสัชชกรณธรรม. (หน้า ๑๓๖)

๓. หิริ ๔. โอตตปปะ ฟังทราบตามที่อธิบายแล้วในหมวด ๒
เรื่องธรรมเป็นโลกบาล. (หน้า ๔)

๖. จาคะ สละให้ปันสิ่งของของแต่ละคนสมควรให้ปัน ศัพท์ว่า

จาคะในที่นี้แปลว่า สละให้ปันสิ่งของ หมายถึงเอากิริยาที่สละให้ด้วยตั้งใจ จะบรรเทาความตระหนี่ตามความโลก เพื่อช่วยตัวเองให้เป็นคนดี. ส่วน สิ่งของที่สละไปนั้นมุ่งให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่นสร้างโรงพยาบาล ซึ่ง คนเจ็บป่วยควรจะได้รับการรักษาพยาบาล, สร้างโรงเรียน ซึ่งกุลบุตรควร จะได้รับการศึกษาเล่าเรียน, บำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งบุคคลผู้เร่าร้อนด้วย กิเลสควรจะได้เข้ารับพระธรรมชำระจิตใจให้สะอาดสงบและสว่าง เป็นต้น.

คนที่ควรให้ปัน ได้แก่ คนที่ควรได้รับสิ่งของที่เขาสละ ในที่นี้ ได้แก่ คนเจ็บป่วย คนที่ยังไม่รู้หนังสือ และคนที่มีทุกข์ทางใจด้วยอำนาจ กิเลส เป็นต้น. แม้ตนเองก็อยู่ในฐานะบุคคลที่ควรได้รับสิ่งที่ตนเองสละ เช่นเดียวกัน อันนี้มีธรรมภาษิตว่า

ธนั จเช อญฺควรสฺส เหตุ พิงสละทฺรพฺยํเพื่อรักษาอวัยวะ เช่น ในยามเจ็บป่วยต้องสละทฺรพฺยํซึ่งอยากหาหมอรักษา จะตระหนี่ทฺรพฺยํอยู่ไม่ได้.

อญฺคํ จเช ชีวิตฺรกุขมาโน พิงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต เช่น ในคราวเจ็บหนักบางอย่างซึ่งจำเป็นต้องตัดอวัยวะทิ้งไปบ้าง เพื่อสงวนชีวิตไว้.

อญฺคํ ธนั ชีวิตฺตฺยจาปี สพฺพํ จเช นโร ฌมฺมมฺนุสฺสฺสนฺ โทเมื่อระลึกถึงความถูกต้องและหน้าที่อันเหมาะสม ก็พึงสละทั้งทฺรพฺยํอวัยวะ ชีวิตหมดสิ้นเพื่อสงวนคุณธรรมไว้. เช่นทหาร และพระมหากษัตริย์ใน ยามรบพุ่งกับข้าศึก และพระบรมโพธิสัตว์ในคราวทรงสละโลกียทฺรพฺยํ เพื่อได้โลกุตฺรทฺรพฺยํ.

๗. ปัญญา ครอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

ปัญญา มีอธิบายบ้างแล้วในหมวด ๔ เรื่องอธิษฐานธรรม. (หน้า ๘๘)

ปัญญามี ๒ ประเภท คือ โลกียปัญญา ๑ โลกุตระปัญญา ๑
ในปัญญา ๒ ประเภทนั้น โลกียปัญญา คือความรู้ของประชาชน
ชาวโลกทั่วไป ย่อมปกครองบุคคลให้ได้รับผลดีมีความเจริญไม่ตกต่ำ แต่
ถ้าผู้ใดไม่มีปัญญา ก็ย่อมไม่สามารถปกครองตนให้สวัสดิมีความเจริญอยู่
ในโลกได้. ส่วนโลกุตระปัญญา คือความรู้ของอริยบุคคล ย่อม
หยั่งรู้สภาวธรรมตามเป็นจริง คือรู้อริยสัจ ๔ ตามเป็นจริง. บุคคล
ปัญญาชนิดนี้ ก็สามารถขจัดกิเลสทั้งหมองที่คองอยู่ในสันดานให้อันตรธาน
ไปโดยลำดับ ได้เสวยโลกุตระทรัพย์คือวิมุตติอันเป็นทรัพย์สูงสุด ไม่มี
อื่นยิ่งกว่า.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๗ นี้ เรียกว่า อริยทรัพย์ ทรัพย์ที่ประเสริฐ เพราะ
เป็นเครื่องบำรุงจิตใจให้อบอุ่น แม้จะตายก็ไม่เปลี่ยวใจ เพราะรู้สึก
ว่าได้เตรียมทรัพย์สำหรับเดินทางในปรโลกไว้พร้อมแล้ว เชื่อว่าคงไม่ไป
ทุกข์ มีแต่ไปสู่สุคติฝ่ายเดียว และสามารถซื้อหรือแลกเปลี่ยนเอา
โลกุตระทรัพย์ได้.

อริยทรัพย์ ๗ ประการนี้ ดีกว่าทรัพย์ภายนอกมีเงินทอง เป็นต้น
เพราะเงินทองเป็นต้นนั้น ถ้ามีมากก็ยุ่งยากในการรักษาป้องกันโจรภัย
เป็นต้น แม้น้อยก็ต้องคอยระวังภัยบางอย่างเหมือนกัน และเมื่อใช้ไปก็
หมดไปต้องหาใหม่มาเพิ่มเติม หากหาไม่ทันก็เดือดร้อนอีก บางคนต้อง
เสี่ยงอันตรายเอาชีวิตเข้าแลกกับเงินทอง เป็นต้น แต่อริยทรัพย์ยังมีมากยิ่งขึ้น
อิมใจ สบายใจมาก ไม่ต้องลำบากในการคุ้มครองป้องกันโจรภัย เป็นต้น

เป็นของเฉพาะตัว ใครแย่งชิงไปไม่ได้ แม้มีน้อยก็สุขใจ เย็นใจ ไม่ต้องกลัวภัย ไม่ต้องกลัวหมด เพราะยังใช้ก็ยังเพิ่มพูนมากขึ้น ไม่ต้องเสียดายในการแสวงหา.

เพราะฉะนั้น ท่านจึงแนะนำว่า ควรแสวงหาไว้ให้มีในสันดาน หมายความว่า ทุกคนสมควรแสวงหาอริยทรัพย์ไว้ให้มีในตน คือควรฝึกฝนตนให้เป็นคนมีศรัทธา มีศีล มีhiri - โอตตปปะ - พาหุสัจจะ - จาคะและปัญญา เมื่อฝึกได้ก็เชื่อว่าเป็นผู้ไม่ยากจน ชีวิตย่อมมีคุณค่ามีสาระ ไม่ว่างเปล่าประโยชน์.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ทรัพย์ภายในได้แก่อะไร ? เหตุใดจึงว่าดีกว่าทรัพย์ภายนอก ?
๒. ศรัทธา - ศีล - หิริ - โอตตปปะ - พาหุสัจจะ มีอธิบายอย่างไร ?
๓. จาคะ แปลว่า สละสิ่งของเพื่อรักษา เพื่อส่งเสริม เพื่อชำระ มีอธิบายอย่างไร ?
๔. ปัญญามีกี่ประเภท ? อธิบาย.
๕. การแสวงหาทรัพย์ภายในหรืออริยทรัพย์จะแสวงหาอย่างไร ? เมื่อหาได้ จะได้อย่างไร ?

อริยทรัพย์มีค่าล้ำ
มีอยู่จำกัดโคศ
สะสมเพิ่มพูนโลก-
มีแต่จะอะคร้าว

เลอโลก
เสื่อมเศร้า
ทรัพย์อื่น อิกนา
เช่นนี้ควรแสวง.

ศรี ฯ นคร.

สัปปริสธรรม ๗ อย่าง

ธรรมของสัตบุรุษ เรียกว่า สัปปริสธรรม มี ๗ อย่าง คือ :-

๑. **ฉัมมัญญา** ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่น รู้จักว่า สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งความสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์.

๒. **อัตถัญญา** ความเป็นผู้รู้จักผล เช่น รู้จักว่า สุขเป็นผลแห่งเหตุอันนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุอันนี้.

๓. **อัตถัญญา** ความเป็นผู้รู้จักตนว่า เราก็คือชาติตระกูล ยศศักดิ์ สมบัติ บริวาร ความรู้ และคุณธรรม เพียงเท่านี้ ๆ แล้ว ประพฤติตนให้สมควรแก่ที่เป็นอยู่อย่างไร.

๔. **มัตถัญญา** ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิตแต่โดยทางที่ชอบ และรู้จักประมาณในการบริโภคแต่พอสมควร.

๕. **กาลัญญา** ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา อันสมควรในอันประกอบกิจนั้น ๆ.

๖. **ปริสัญญญา** ความเป็นผู้รู้จักชุมชน และกิริยาที่ต้องประพฤติต่อประชุมชนนั้น ๆ ว่า หมู่นี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ เป็นต้น.

๗. **บุคคลปริปริญญา** ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคลว่า ผู้นี้เป็นคนดีควรคบ ผู้นี้เป็นคนไม่ดีไม่ควรคบ เป็นต้น.

อธิบายศัพท์

๑. **ฉัมมัณฺญตา** ตั้ดบทเป็น **ฉัมมะ** แปลว่า เหตุ. **ญ** แปลว่า ผู้รู้จัก **ตา** แปลว่า ความเป็น เมื่อต่อกันเข้าเป็น **ฉัมมัณฺญตา** แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักเหตุ. หมายความว่า ความรู้จักหัวข้อธรรม หัวข้อวินัย อันเป็นเหตุแห่งความสุข และแห่งความทุกข์ เช่น อโลภะ ความไม่โลภ อโทสะ ความไม่โกรธ อโมหะ ความไม่หลง เป็นเหตุแห่งความสุข. โลภะ ความโลภ โทสะ ความโกรธ โมหะ ความหลง เป็นเหตุแห่งความทุกข์ เป็นต้น.

๒. **อัถฺถณฺญตา** ตั้ดบทเป็น **อัถฺถะ** แปลว่า พล. **ญ** แปลว่า ผู้รู้จัก **ตา** แปลว่า ความเป็น. ต่อเข้าเป็น **อัถฺถณฺญตา** แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักผล. หมายความว่า ความรู้จักเนื้อความของธรรมของวินัย แต่ละข้อ คือความสุขและความทุกข์ อันเป็นผลแห่งหัวข้อธรรมวินัยที่เป็นเหตุ นั้น ๆ เช่น สุข เป็นผลแห่งอโลภะ อโทสะ อโมหะ, ความทุกข์ เป็นผลแห่งโลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น.

๓. **อัถฺถณฺญตา** ตั้ดบทเป็น **อัถฺตะ** แปลว่า ตน. **ญ** แปลว่า ผู้รู้จัก **ตา** แปลว่า ความเป็น. ต่อเข้าเป็น **อัถฺถณฺญตา** แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักตน. หมายความว่า ความรู้จักฐานะภาวะที่ตนมีอยู่เป็นอยู่ แล้วประพฤติให้เหมาะสม เช่นเกิดมาในชาติตระกูลใด มียศศักดิ์อย่างไร มีสมบัติเท่าไร มีบริวารเป็นอย่างไร มีความรูทางโลกเท่าไร ควรรู้ทางธรรมเท่าไร และมีคุณธรรม คือ สัทธา สิล สุตตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณเท่าไร เมื่อรู้จักแล้วต้องวางตนให้เหมาะสม คือเจียมเนื้อเจียมตัว ตั้งอยู่ในสุจริตประพฤติดีด้วยไตรทวารสม่าเสมอ ไม่เย่อหยิ่งอวดดี อวด

มั่งอวดมีอวดรู้. โบราณท่านสอนว่า "ให้หมั่นตักน้ำใส่กะโหลก ชะโงก
ดูเงาหน้า" ก็มุ่งให้รู้จักระวังตน ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ฐานะภาวะ
ดังกล่าวนี้เอง.

๔. มัตตัญญูตา ตั้ดบทเป็น มัตตะ แปลว่า พอประมาณ,
พอดี + ญ + ตา ต่อเข้าเป็น มัตตัญญูตา แปลว่า ความเป็นผู้รู้จัก
ประมาณ, รู้จักพอดี. หมายความว่า จะทำอะไร จะพูดอะไร จะคิด
อะไร ก็ให้รู้จักพอประมาณ พอดี พองาม, ไม่มาก ไม่น้อย, ไม่ขาด
ไม่เกิน, ไม่ถึง ไม่หย่อน, ไม่อ่อนปวกเปียก ไม่แข็งกร้าว ไม่เกิดโทษ
แก่ใคร ๆ มีแต่เกิดประโยชน์แก่บุคคลทั่วไป ในกาลทุกเมื่อ ดังธรรม
ภาษิตว่า มตุตญญูตา สทา สาธุ ความรู้จักประมาณ สำเร็จประโยชน์
ในกาลทุกเมื่อ ดังนี้.

ฉะนั้น ท่านจึงกำจัดความรู้จักประมาณไว้ ๓ ประการ คือ ๑. รู้จัก
ประมาณในการแสวงหา เครื่องเลี้ยงชีวิตแต่โดยทางที่ชอบธรรม มี
กสิกรรม เป็นต้น ตามควรแก่ฐานะภาวะของตน. ๒. รู้จักประมาณใน
การรับ คือรับแต่สิ่งที่ดีไม่มีโทษตามกฎหมาย เช่น ไม่ใช่ของโจร ไม่ใช่
ของหนีภาษี เป็นต้น ถ้าเป็นพระ เณร ก็ไม่รับของผิดพระพุทธรูปบุญญัตติ
เช่น เงินทอง เป็นต้น รับแต่ปัจจัยที่ควรแก่สมณบริโภค ๓. รู้จัก
ประมาณในการบริโภค คือพิจารณาเสียก่อน เว้นสิ่งที่มีโทษ บริโภค
กินใช้สอยแต่สิ่งที่มีประโยชน์ แม้สิ่งที่มีประโยชน์นั้นก็บริโภคแต่พอสมควร
แก่ความต้องการของร่างกาย ให้พอดีกับฐานะและภาวะ ไม่ฟุ่มเฟือย
ไม่เบียดครอ.

๕. กาลัญญูตา ตั้ดบทเป็น กาละ แปลว่า กาล, เวลา, + ญ

+ ตา, ต่อเข้าเป็น **กาลัญญตา** แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา. หมายความว่า ความรู้จักกำหนดจดจำว่า กาลเวลาไหนควรปฏิบัติกรณียะอันใด แล้วปฏิบัติให้ตรงต่อเวลานั้น ไม่ช้าเกินควรไม่ด่วนเกินกาล. และรู้จักกรณียะบางอย่าง บางคราว บางแห่ง ต้องทำให้เสร็จก่อนเวลาก็ต้องรีบจะชักช้าอยู่ไม่ได้. ถ้าช้าอยู่ก็จัดว่าไม่รู้จักกาลเวลา และอาจเสียประโยชน์ได้. นัยตรงกันข้าม กรณียะบางอย่างต้องทำหลังเวลาจึงจะดี ถ้ารีบทำเสียก่อนเวลาก็ไม่ดี จัดว่าไม่รู้จักกาลเหมือนกัน. อนึ่ง กาลเวลาที่ควรทำกิจนี้ แต่เอากิจอื่นมาทำ หรือเวลาที่ควรทำกิจอื่น แต่เอากิจนี้มาทำ อย่างนี้ก็ชื่อว่า ไม่รู้จักกาล เหมือนไก่บางตัวที่ขันไม่เป็นเวลา ย่อมเสียหายและน่าตืดเย็นมาก. คนดีย่อมไม่ทำอย่างนี้ เขารู้จักกาลสมัย ทำราชการได้ดี มีมีพระพุทธรูปทศอนว่า

กาลญญ สมยญญ จ ส ราชวสตี วส.

ผู้รู้จักกาลสมัย พึงอยู่ในวงราชการได้.

เพราะทางราชการถือเวลาเป็นกวดขัน ผิดเวลาไม่ได้.

๖. ปริสัณญตา ตัดบทเป็น **ปริสสะ** แปลว่า ชุมนวม + ญ + ตา

ต่อเข้าเป็น **ปริสัณญตา** แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักชุมชน. คือความรู้จักชนชั้นต่าง ๆ เช่น ชั้นผู้ใหญ่โดยชาติ โดยวัย โดยคุณ พวกหนึ่ง, ชั้นผู้น้อยโดยชาติ โดยวัย โดยคุณ พวกหนึ่ง. กิริยาวาจาที่จะใช้ต่อชนชั้นผู้ใหญ่อย่างหนึ่ง ที่ใช้ต่อชนชั้นผู้น้อยอย่างหนึ่ง. ฉะนั้น ความรู้จักชุมชนนั้น ๆ แล้ว ต้องรู้จักกิริยาวาจาที่จะใช้ต่อชนชั้นนั้น ๆ ด้วยแล้ว เมื่อเข้าไปหาเขาหรือเขามาหาเรา เราต้องประพฤติ คือใช้กิริยาวาจาให้เหมาะสมแก่ชนชั้นนั้น ๆ.

๗. บุคคลปโรปรัญญา ตัดบทเป็น บุคคลประ แปลว่า บุคคลผู้ยิ่ง โอประ แปลว่า บุคคลผู้หย่อน, + ญ + ตา รวมเป็น บุคคลปโร-ปรัญญา แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักบุคคลผู้ยิ่งและผู้หย่อน. หมายความว่า ความรู้จักเลือกว่า นี้เป็นผู้ยิ่งคือดี นี้ผู้หย่อนคือไม่ดี. วิธีเลือกคือแยกบุคคลออกเป็น ๒ พวก พวกใดใคร่เห็นผู้ประเสริฐ ใคร่ฟังธรรม ตั้งใจฟังจำได้ พิจารณาเนื้อความธรรมที่จำได้ รู้ทั่วถึงเหตุแล้วปฏิบัติธรรมตามสมควร เพื่อประโยชน์แก่ตนและแก่ผู้อื่น พวกนี้นับว่าดี นำสรรเสริญ ครอบงำ ส่วนพวกที่ตรงกันข้าม เป็นคนไม่ดี นำคำหยาบ ครอบงำ. เมื่อคัดเลือกออกเป็น ๒ พวกแล้ว ก็คบเฉพาะกับคนดี ไม่คบคนไม่ดี จึงจะเป็นคนดี สมด้วยพระบาลีว่า ยัม เว เสวติ ตาทิสฺส คบคนใด ก็เป็นเช่นกับคนนั้น ดังนี้.

สัพฺปปริสฺสธรรมอีก ๗ อย่าง

๑. สัตบุรุษ ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ คือ มีศรัทธา มีความละเอียดอ่อนบารมี มีความกล้าต่อบาป เป็นคนได้ยินได้ฟังมาก เป็นคนมีความเพียร เป็นคนมีสติมั่นคง เป็นคนมีปัญญา.

๒. จะปรึกษาสิ่งใดกับใคร ๆ ก็ไม่ปรึกษา เพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น.

๓. จะคิดสิ่งใด ก็ไม่คิด เพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น.

๔. จะพูดสิ่งใด ก็ไม่พูด เพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น.

๕. จะทำสิ่งใด ก็ไม่ทำ เพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น.

๖. มีความเห็นชอบ มีเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น.

๗. ให้ทานโดยเคารพ คือเอื้อเฟื้อแก่ของที่ตัวให้ และผู้รับทาน นั้น ไม่ทำอาการคจกึ่งเสียด.

นัย. ม. อุป. ๑๔/๑๑๒

อธิบายศัพท์

๑. ธรรม ๗ ประการ มีศรัทธา เป็นต้น อธิบายแล้วข้างต้น.

๒. ๓. ๔. ๕. หมายความว่า ธรรมดาสัตบุรุษเมื่อปรึษา คือ สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่นก็ตาม จะคิดตามลำพังตนก็ตาม จะพูดให้ใครฟังก็ตาม จะทำการใดก็ตาม มุ่งความสงบสุขแก่ทุกฝ่าย ไม่ให้ใคร ๆ เคียดรื้อนเพราะพฤติกรรมของตน, ทำตนให้มีกาย วาจา ใจ สงบ บริสุทธิ์ครบไตรทวารด้วยสุจริต ๓ อย่าง.

๖. มีความเห็นชอบ อธิบายแล้วในสุจริต ๓ อย่าง. (หน้า ๓๗)

๗. ให้ทานโดยเคารพ มี ๒ อย่างคือ เคารพในทาน คือของที่ ให้ ๑ เคารพในผู้รับทาน คือผู้รับของที่ให้ ๑ หมายความว่า เมื่อมีของที่ ควรให้ มีศรัทธาจะให้ มีผู้รับพร้อม ก็ให้ด้วยความเอื้อเฟื้อ ไม่แสดง กิริยาทางกาย ทางวาจาหยาบคาย เป็นเชิงดูหมิ่น ในของที่ให้หรือในคน ผู้รับของนั้น, แสดงกิริยาสุภาพเรียบร้อยในการให้.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

สัพปุริสธรรม ตัดบทเป็น สัง แปลว่า ดี, หรือ สันตะ แปลว่า ผู้สงบ. ปุริสะ แปลว่า คน. รวมเข้าเป็น สัพปุริสะ หรือ สัตบุรุษ (อ่านว่า สัตบุหฺรุด) แปลว่า คนดี หรือคนสงบ. สัพปุริสะ + ธรรม = สัพปุริสธรรม แปลว่า ธรรมของคนดี, ธรรมของคนผู้สงบ.

หมายถึงสมบัติผู้ดี คือธรรมสมบัติ หรือคุณสมบัติของผู้ดี. กล่าวคือธรรม
ที่ทำให้คนให้เป็นคนดี. ใครก็ตามเมื่อมีธรรมของสัตบุรุษ ก็ย่อมเป็นคนดี,
ถ้าไม่มีก็เป็นคนดีไม่ได้. สัปปริสธรรมมี ๒ หมวด ๆ ละ ๗ ท่านจึงเรียก
ว่า " สัปปริสธรรม ๑๔ อย่าง " ดังที่อธิบายมาแล้ว.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ในสัปปริสธรรมคำว่า " ธรรม " " อัตถะ " แปลว่าอย่างไร ?
ได้แก่อะไร ?
๒. สัปปริสธรรม ข้อ ๓ และข้อ ๔ หมวดแรก มีความหมาย
อย่างไร ?
๓. คนที่ถูกตำหนิว่า " ไม่รู้จักกาล " ได้แก่คนเช่นไร ?
๔. ปริสัญญตา กับ บุคคลปโรปริสญญตา ต่างก็ความเป็นผู้รู้จัก
คนเหมือนกัน เหตุไรจึงแบ่งเป็น ๒ ข้อ ? อธิบาย.
๕. บุคคลที่เข้าไหนเข้าได้ เพราะตั้งอยู่ในธรรมอะไร ?
๖. การปริกษา กับ การพุด ต่างกันอย่างไร ?
๗. ให้ท่านโดยเคารพมีก็อย่าง ? อะไรบ้าง ? มาในธรรมหมวด
ไหน ? ข้อที่เท่าไร ?
๘. สัตบุรุษ อ่านว่าอย่างไร เขียนตามเสียงอ่าน ? ใครได้ชื่อว่า
สัตบุรุษ ?

โพชฌงค์ ๗

๑. **สติ** ความระลึกได้.
๒. **สัมมวิจยะ** ความสอดส่องธรรม.
๓. **วิริยะ** ความเพียร.
๔. **ปีติ** ความอิมใจ.
๕. **ปัสสัทธา** ความสงบใจและอารมณ์
๖. **สมาธิ** ความตั้งใจมั่น.
๗. **อุpekขา** ความวางเฉย.

เรียกตามประเภทว่า สติสัมโพชฌงค์ ไปโดยลำดับ จนถึงอุpekขา-
สัมโพชฌงค์.

ถ. มหา. ๑๕/๕๓

อธิบายศัพท์

๑. **สติ > ความระลึกได้** (พึงทราบตามที่อธิบายแล้วในหมวด ๒)
โดยใจความว่า ระลึกรู้ทันใน ๓ กาล คือ เรื่องที่เคยเห็นเคยฟังเคยรู้
ในอดีตกาล ก็ระลึกได้ ๑ เรื่องที่กำลังทำ พุด คิด และกำลังประสบ
เฉพาะหน้า ก็ระลึกทัน ๑ เรื่องที่จะพึงเกิดมีในกาลข้างหน้า เช่น ความ
เจ็บ ความตาย อันจะต้องที่แก่ตน ก็จะลึกรู้ไว้เตรียมตัวไว้พร้อม ๑ เป็น
อันว่าสติ เป็นเครื่องปลูกให้ต้นตัวอยู่เสมอ ซึ่งเข้ากับพระพุทธรภาษิตว่า

สติ โลกสุมิ ชาคโร.

สติเป็นเครื่องต้น (ต้นเหตุการณ) ในโลก.

๒. **สัมมวิจยะ** ความสอดส่องธรรม คือ ปัญญา รู้จักคัดเลือก
รู้จักแยกอุปธรรม อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และอรูป-

ธรรม อันได้แก่เรื่องที่เกิดกับจิต. ทั้งรูปธรรมและรูปธรรมนั้น ที่เป็นฝ่ายดีมีประโยชน์ควรดู ควรฟัง ควรรู้ ควรกระทำให้เกิดมีมากขึ้นก็มี, ที่เป็นฝ่ายไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ไม่ควรดู ไม่ควรฟัง ไม่ควรรู้ ควรละ ควรเลิกก็มี. เมื่อบุคคลผู้มีปัญญารู้จักวิจัยคัดเลือกแยกออกเป็นฝ่ายไม่ดี เปรียบด้วยของดำสกปรก และเป็นฝ่ายดีเปรียบด้วยของขาวสะอาด ดังนี้ แล้ว ก็เป็นการง่ายต่อการปฏิบัติ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า

กณฺ्हํ ฌมฺมํ วิปฺปหยา สุกฺกํ ภาวก ปญฺชิตฺโต.

บัณฑิต คือคนฉลาด พึงละธรรมที่ดำเสียแล้ว เจริญคือปฏิบัติ ตามธรรมที่ขาว ดังนี้.

๓. **วิริยะ ความเพียร** คือความเกี้ยวกล้า ขะมักเขม้น ทำหน้าที่อุดหนุนกระตุ้นธรรมวิจัยให้สำเร็จถึงที่สุด. กล่าวคือ เมื่อวิจัยแยกธรรมออกเป็นคำฝ่ายขาวได้แล้ว ไม่หยุดเพียงนั้น ต้องริบละธรรมดำ และหมั่นเจริญธรรมขาวให้มากขึ้น เร่งประคองจิตปลุกจิตให้ตื่น ให้แจ่มขึ้นเบิกบาน.

๔. **ปีติ ความอิ่มใจ** คุณธรรมข้อนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากวิริยะ คือเมื่อใช้ความเพียรละธรรมดำ และเจริญธรรมขาวให้เกิดในจิตใจ ก็ย่อมอิ่มใจ เบิกบานใจ และพอใจใจการปฏิบัติ เมื่อพอใจในการปฏิบัติ ก็ยิ่งเพิ่มวิริยะยิ่ง ๆ ขึ้นไป ใจก็ยิ่งเอบอ้อมด้วยธรรม ดมด้าด้วยรสแห่งธรรม มีความสบาย ได้ในพระบาลีว่า **ฌมฺมปีติ สุขํ เสติ** ผู้เอบอ้อมด้วยธรรม ย่อมอยู่เย็นเป็นสุขสบาย. แม้ร่างกายก็พลอยเปล่งปลั่งสดใส เพราะกายกับใจเป็นอยู่ด้วยกัน เมื่อใจเอบอ้อม เลือดลมในกายก็หมุนเวียนสม่ำเสมอทั่วร่างกาย เป็นกายปาคุณฺณตา ความคล่องกาย แล้วเป็น **จิตฺตปาคุณฺณตา**

ความคล่องจิต จนกระทั่งมีอาการซาบซ่า น้ำตาไหล ขนชูชัน เป็นต้น.

๕. **ปัสสัทธิ** ความสงบใจและอารมณ์ คือเมื่อกายและจิตใจอิม แล้ว ก็เกิดกาย**ปัสสัทธิ** ความสงบกาย และเกิดจิต**ปัสสัทธิ** ความสงบจิต. เปรียบดังบุคคลที่หิวกระหาย ร่างกายและจิตใจ ย่อมอ่อนเพลีย กระสับกระส่าย เมื่อได้รับประทานอาหารคาวน้ำจืดแล้ว ความอ่อนเพลีย และกระสับกระส่ายก็สงบลง นอนไค กายและจิตใจของคนที่ยิวกระหาย กระสับกระส่ายไปตามอารมณ์ต่าง ๆ และกิเลสต่าง ๆ เมื่อได้บริโภคธรรมปฏิบัติอันเหมาะสมแก่จริตอุปนิสัย จนกระทั่งได้ลิ้มรสพระธรรมจืดจืด ก็ย่อมเกิด**ปัสสัทธิ** คือความสงบทั้งกาย ทั้งจิต นอนนั้นเหมือนกัน. เมื่อสงบจิตใจ ก็ย่อมทำให้เกิดความเข้าใจในสภาวะธรรมยิ่ง ๆ ขึ้น.

๖. **สมาธิ** ความตั้งใจมั่น คือเมื่อกายและจิตสงบไม่กระสับกระส่ายไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ก็เป็นโอกาสให้จิตรวมเข้ามาจับอยู่ที่อารมณ์ภายในอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น จนกระทั่งเกิด**ฌณิกสมาธิ** คือจิตตั้งมั่นขณะหนึ่ง ๆ เมื่อมีสติสัมปชัญญะ และตบะ เพียรประคองจิตให้มั่นคงสืบไป ไม่หยุด ไม่ถอย ก็ย่อมเกิด**อุปจารสมาธิ** คือจิตมั่นคงเฉียด ๆ ใกล้ต่อปฐมฌาน. เมื่อพยายามต่อไป จนละนิวรณ์ ๕ เสียได้ องค์ ๕ แห่งปฐมฌานก็เกิดขึ้นเป็น**อัปปนาสมาธิ/B>** อันเป็นสมาธิขั้นสูง ที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนา ปัญญาเครื่องรู้ เครื่องตื่นต่อไป.

๗. **อุเบกขา** ความวางเฉย คือเมื่อเข้าถึง**อัปปนาสมาธิ** อันเป็นปฐมฌาน ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกกัคคตา แล้ว ยังไม่มีอุเบกขา คือวางเฉยไม่ได้ ต้องขวนขวายและวิตกวิจารณ์ให้ได้

ก่อน เมื่อละได้ชื่อว่าเข้าทุติยฌาน. เมื่อละปีติได้ชื่อว่าเข้าตติยฌาน แม้ถึงตติยฌานแล้ว ก็ยังไม่เป็นอุเบกขา วางเฉยไม่ได้, ต่อเมื่อชวนขวยละสุขเสียได้ ยังเหลือแต่เอกัคคตา จิตตั้งเป็นหนึ่งและนิ่งเฉย ความนิ่งเฉยนั้นแหละเป็นอุเบกขา ซึ่งจัดว่าเข้าถึงจตุตถฌาน อุเบกขาในจตุตถฌานนี้ เป็นญาณอุเบกขา เพ่งเฉยพร้อมทั้งรู้ เหมือนสารถิขับริด ขับริด เมื่อรถเร็วเดินทางดีแล้ว ก็จับพวงมาลัยไว้เฉยๆ ไม่ต้องทำพยายามอะไร แต่พร้อมกันนั้นต้องมีความรู้คอยดูทาง ประคองพวงมาลัยให้รถ - เรือวิ่งไปตามทาง ก็ย่อมถึงที่ตามประสงค์ ฉันทใด อุเบกขาก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เมื่อจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว อุเบกขาก็เกิดในฌานที่ ๔ แล้ว เพ่งดูจิตที่ตั้งมั่นเป็นหนึ่งแนวแน่นอนอยู่ ด้วยความรู้ที่เกิดจากสมาธินั้นเอง จึงจัดเป็นองค์แห่งคุณธรรม เครื่องปลุกจิตให้ตื่น ให้ชุ่มชื้นเบิกบาน.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรม ๗ ประการนี้มีชื่อว่า โภชณงค์ แปลว่า ธรรมอันเป็นองค์แห่งญาณเครื่องปลุกใจให้รู้ ให้ตื่น ให้ชุ่มชื้นเบิกบาน. เพราะธรรมคาจิตใจปลุกชนนี้มีกิเลสครอบงำให้มีมืด ให้หลับ หดหู่ หรือฟุ้งซ่าน ฉะนั้นบัณฑิตจึงใช้ธรรม ๗ ประการเหล่านี้เป็นเครื่องปลุกใจให้รู้ ให้ตื่น ให้ชุ่มชื้นเบิกบาน ตามกาลตามสมัย เมื่อใครๆ เจริญกระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อรู้ยิ่งๆ ขึ้น เพื่อความเย็นใจ เพื่อตื่นจากกิเลสนิทรา. และจัดเป็นยาพิเศษบำบัดความเจ็บป่วยให้หายได้ ดังที่พระโลกนาถเจ้าได้ทรงแสดงให้พระโมคคัลลานะและพระกัสสปะผู้เป็นไข้ฟุ้ง ท่านทั้งสองได้ชื่นชมโภชณงค์ธรรมนี้แล้ว ก็หายพ้นจากโรค เป็นต้น.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. โภชฌงค์ ท่านว่า สงเคราะห์ในจิตตสิกขากับปัญญาสิกขาได้
ขอให้สงเคราะห์มาดู ?
๒. ชัมมวิจยะ มีอธิบายอย่างไร ?
๓. อุเบกขาในพรหมวิหาร กับอุเบกขาในโภชฌงค์ต่างกันหรือ
เหมือนกันอย่างไร ?
๔. ธรรมอะไรที่เรียกว่าโภชฌงค์ ? เกี่ยวเนื่องกันอย่างไร ?
๕. โโภชฌงค์แปลว่าอะไร ? มีประโยชน์อย่างไร ?

พุทธเอัย พุทธรา

ถึงแม้ว่า กิ่งต้น ระคนหนาม

แต่ว่าผล น่าชม เกลี้ยงกลมงาม

รสไม่ทราม หวานอร่อย มีน้อยเลย.

ชีวิตคน นี้มาก ด้วยขวากหนาม

พยายาม ไปก่อน อย่างอนเฉย

จงทำดี เนื่องนิตย์ ให้จิตเคย

คงเสวย สุขข่า เบื้องหน้า เอย.

ศรี ฯ นคร.

อัฐกะ คือหมวด ๘

โลกธรรม ๘

ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกอยู่ และสัตว์โลกยอมเป็นไปตามธรรม
นั้น เรียกว่า โลกธรรม. โลกธรรมนั้น ๘ อย่าง คือ มีลาภ ๑
ไม่มีลาภ ๑ มียศ ๑ ไม่มียศ ๑ นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑
ทุกข์ ๑.

ในโลกธรรม ๘ ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควร
พิจารณาว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่ามันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความ
แปรปรวนเป็นธรรมดา ควรรู้ตามที่เป็นจริง อย่าให้มันครอบงำจิตใจได้
คือ อย่ายินดีในส่วนที่น่าปรารถนา อย่ายินร้ายในส่วนที่ไม่น่าปรารถนา.

อง. อฎุจก. ๒๓/๑๕๘

อธิบายศัพท์

ลาภ แปลว่า การได้ หมายถึงการได้สิ่งที่ต้องการ เช่นปัจจัย ๔
ที่จำเป็นต่อชีวิต และเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็น
หากว่าพอจะอำนวยความสะดวกได้บ้างแม้เล็กน้อย ๆ หากได้มาก็ชื่อว่า มี
ลาภ แม้สามี ภรรยา บุตร ก็ชื่อว่าเป็นลาภของภคินีผู้ต้องการ ทรัพย์
ที่มีวิญญูณ และไม่มีวิญญูณ ถ้าต้องการและได้มา ก็ชื่อว่าลาภทั้งสิ้น.

อนึ่ง ความไม่มีโรค จัดเป็นลาภอย่างยิ่ง. การได้ความเชื่อใน
พระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ จัดว่าเป็นลาภอันยอดเยี่ยม
ไม่มีลาภอื่นยิ่งกว่า.

อลาก แปลว่า การไม่ได้ หมายความว่า ไม่ได้สิ่งที่ต้องการ ตรงกับคำว่า ไม่มีลาภ แม้การสูญเสียสิ่งที่มีอยู่ ก็ชื่อว่าไม่มีลาภ หรือเสื่อมลาภ.

ยศ แปลว่า ชื่อเสียง เกียรติ, ความรุ่งเรือง. จึงมีความหมายเป็น ๓ คือ :-

๑. อริยยศ ยศคือความเป็นใหญ่ มีหน้ามีตา มีตำแหน่งสูง.

๒. เกียรติยศ ยศคือเสียงที่ยกย่องชมเชยความดีที่มีอยู่จริง.

๓. ปรีวารยศ ยศคือปรีวารผู้นับถือ เข้าเป็นพวกเดียวกัน.

การได้ยศ แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ชื่อว่า มียศ.

อยศ แปลว่า ไม่มีชื่อเสียง ไม่มีเกียรติ ไม่มี ความรุ่งเรือง หมายถึงไม่มียศ แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ชื่อว่า มียศ.

นินทา แปลว่า ตำนินตีเตยน หมายความว่า ยกเอาโทษขึ้นมา กล่าวกัน พุดกัน ว่ากัน จะจริงหรือไม่จริงก็ตาม.

ปลั่งตา แปลว่า ความสรรเสริญ - ยกย่อง - ชมเชย หมายความว่า ยกเอาความดีขึ้นมาพุดกัน จะจริงหรือไม่จริงก็ตาม.

สุข แปลว่า ความสบาย มี ๒ อย่าง คือ ๑. สุขสบายทางกาย ๒. สุขสบายทางใจ. ทั้งสองอย่างนี้มุ่งเอาสุขทางโลก ที่เรียกว่า โลภียสุข.

ทุกข์ แปลว่า ความไม่สบาย มี ๒ อย่าง คือ ๑. ทุกข์กาย ๒. ทุกข์ใจ. ทุกข์ทั้งสองนี้เป็นเพียงโลกียะ เพราะโลกุตรทุกข์ไม่มี.

ธรรมทั้ง ๘ นี้ จัดเป็น ๔ คู่ คือ คู่ที่ ๑ มีลาภ - ไม่มีลาภ คู่ที่ ๒ มียศ - ไม่มียศ คู่ที่ ๓ นินทา - สรรเสริญ คู่ที่ ๔ สุข - ทุกข์.

ธรรมทั้ง ๘ นี้ จัดเป็น ๒ ฝ่าย คือ ๑ ฝ่ายอภิวุฑฒารมณั อารมณั
ที่นำปรารธนา คือ ลาก ยศ สรรเสริญ สุข, ๒. ฝ่ายอนิภูฏวารมณั
อารมณัที่ไม่นำปรารธนา คือ ไม่มีลาภ ไม่มียศ (เลื่อมลาภ เลื่อมยศ)
นินทา ทุกข์.

อธิบายชื่อหวมวคธรรม

ธรรมทั้ง ๘ นี้ แต่ละอย่างท่านเรียกว่า "โลกธรรม" แปลว่า
ธรรมที่มีอยู่ประจำโลก เพราะครอบงำสัตว์โลก และสัตว์โลกยอมด้นรน
ไปตามธรรมเหล่านี้.

ที่ว่า ครอบงำสัตว์โลก นั้น หมายความว่า ธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นแก่
สัตว์โลกทุกรูปทุกนาม ทั้งที่เป็นปุถุชน ทั้งที่เป็นพระอรหิยะ ไม่มีการ
ยกเว้นใครเลย.

ที่ว่า สัตว์โลกยอมเป็นไปตามธรรมนั้น ดังนี้ หมายความว่า
โลกิชนผู้ยังเป็นปุถุชน ย่อมแสดงอาการหวนไหวขึ้น ๆ ลง ๆ โคลงเคลง
ไปตามธรรมนั้น เหมือนเรือขึ้นลงตามคลื่นในมหาสมุทร กล่าวคือ
ประสบอภิวุฑฒารมณั ก็ดีใจแสดงออกนอกหน้าจนเกินพอดี ที่เรียกกันว่า
"เมา" ก็มี, แต่เมื่อประสบอนิภูฏวารมณั ก็เสียใจจนเกินพอดี ถึงกับ
หมดสตินิ่งแนไปก็มี ผู้ที่เพียบพร้อมไปด้วยความดีใจและเสียใจอย่างนี้
ย่อมไม่พ้นไปจากชาติขรามรณะและทุกข์ต่าง ๆ บรรดาในโลภ ที่เป็น
ดังนี้ ก็เหมาะโทษที่เขามิได้พิจารณาให้เห็นความจริงว่า โลกธรรมทั้งฝ่าย
ที่นำปรารธนา และไม่นำปรารธนา เป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความ
แปรปรวนเป็นธรรมดา.

ฝ่ายพระอริยะผู้ได้รับการศึกษาศดับรับฟัง ก็ย่อมรู้ตามความจริง เมื่อประสบอิฏฐารมณ์ หรืออนิฏฐารมณ์ ก็ย่อมพิจารณาเห็นว่า สิ่งนี้ สิ่งนั้น มักเกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่ามันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา จึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย คือไม่ตั้งใจ ไม่เสียใจไปตามโลกธรรมนั้น ๆ เมื่อละความตั้งใจเสียใจได้อย่างนี้ ก็ย่อมพ้นจากชาติขรามณะและทุกข์ต่าง ๆ บรรดาที่มีในโลก.

เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนไว้ว่า เมื่อโลกธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควรพิจารณา " สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา " ก็แต่ว่ามันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เมื่อพิจารณาเห็นแล้วก็อย่ายินดีในส่วนที่น่าปรารถนา และอย่ายินร้ายในส่วนที่ไม่น่าปรารถนา.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อะไรเรียกว่า " โลกธรรม " โลกธรรมคู่ที่ ๑ คืออะไร ?
๒. ลากกับยศ มีอธิบายต่างกันอย่างไร ?
๓. ยศมีกี่อย่าง ? ต่างกับสรรเสริญอย่างไร ?
๔. จงย่อโลกธรรม ๘ เข้าเป็น ๒ ส่วน
๕. เมื่อลาก ยศ สรรเสริญ สุข เกิดขึ้น ควรทำใจอย่างไร จึงจะไม่ตื่น ?

คนดีมีห่อสั้น	ลีมตัว
เขาไม่เป็นคนกลัว	ลีมม้วย
ยามสุขไม่หลงมัว	ลีมพ่อ แม่เนา
ทุกสิ่งมีดับด้วย	ห่อนยังยืนยง.

ศรี ๆ นคร.

ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการ

ธรรมเหล่านี้ เป็นไปเพื่อความกำหนดย่อมใจ ๑ - เพื่อความประกอบทุกข์ ๑ - เพื่อความสะสมกองกิเลส ๑ - เพื่อความอยากใหญ่ ๑ - เพื่อความไม่สันโดษยินดีด้วยของมีอยู่ คือ มีนี้แล้วอยากได้นั้น ๑ - เพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ - เพื่อความเกียจคร้าน ๑ - เพื่อความเลียงยาก ๑
ธรรมเหล่านี้พึงรู้ว่า ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสอนของพระศาสดา.

ธรรมเหล่านี้ เป็นไปเพื่อความคลายกำหนัด ๑ - เพื่อความปราศจากทุกข์ ๑ - เพื่อความไม่สะสมกองกิเลส ๑ - เพื่อความอยากอันน้อย ๑ - เพื่อความสันโดษยินดีด้วยของมีอยู่ ๑ - เพื่อความสงัดจากหมู่ ๑ - เพื่อความเพียร ๑ - เพื่อความเลียงง่าย ๑
ธรรมเหล่านี้พึงรู้ว่า เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระศาสดา.

อง. อฎฐก. ๒๓/๒๘๘

อธิบายศัพท์

๑. ความกำหนดย่อมใจ ได้แก่ รากะ คือความกำหนดรักใคร่ในรูป เสียง เป็นต้น ที่น่าปรารถนารักใคร่ชอบใจ จัดเป็นกิเลสสาม คือ ความใคร่ พอใจ ตัดใจด้วยอำนาจกิเลส ย่อมใจให้เศร้าหมอง ให้มีคัมภีร์เป็นต้นหาหน้ามีด.

ธรรมที่เป็นไปเพื่อความกำหนดย่อมใจ ได้แก่ กามวิตก ความตรึกในทางกาม, กามฉันทะ ความพอใจในกาม, กามุปาทาน ความยึดถือกาม, อสุภะ สุภัสสัญญา ความสำคัญว่างามในสิ่งที่ไม่งาม, สุกนิมิตตคคาหะ ความยึดมั่นอารมณ์อันงาม. มุจฺจสัจจะ ความหลงลืมสติ.

๒. ทุกข์ คือความไม่สบายกายไม่สบายใจ.

ธรรมที่เป็นไปเพื่อความประกอบทุกข์ ได้แก่ อบายมุข อตต-
กิลมถานุโยค ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา. โยคะ ๔
คือ กามโยคะ ธรรมเป็นเครื่องประกอบทุกข์ คือ กาม ความใคร่ ๑
ภวโยคะ ธรรมเป็นเครื่องประกอบทุกข์ คือ ภพ ความมีความเป็น ๑
วิภูลียโยคะ ธรรมเป็นเครื่องประกอบทุกข์ คือ ความเห็นผิด ๑ อวิชชา-
โยคะ ธรรมเป็นเครื่องประกอบทุกข์ คือ อวิชชา ความไม่รู้แจ้ง ๑.

๓. **กองกิเลส** คือเครื่องเศร้าหมองใจมีมากอย่าง เมื่อจัดให้เป็น
กองใหญ่ ๆ ก็ได้ ๓ กอง คือ รากะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑.

ธรรมที่เป็นไปเพื่อความสะสมกองกิเลส ได้แก่ มัจฉริยะ ความ
ตระหนี่, กามวิตก ความตรึกในทางกาม, สุกนิมิตตคคาหะ ความ
ยึดมั่นอารมณ์อันงาม. กามฉันทะ กามุปาทาน สุกสัญญา มุฏฐัสัจจะ
เหล่านี้เป็นไปเพื่อสะสมกองรากะ, พยาบาทวิตก ความตรึกในทาง
ปองร้าย, ปฏิมนิมิตตคคาหะ ความยึดมั่นในอารมณ์ที่ไม่พอใจ, อหังติ
ความไม่อดทน, มุฏฐัสัจจะ เหล่านี้เป็นไปเพื่อสะสมกองโทสะ. วิหิงสา-
วิตก ความตรึกในทางเบียดเบียน, อโยนิโสมนสิการ ความทำในใจโดย
อุบายไม่แยบคาย ไม่ฉลาด, มุฏฐัสัจจะ เหล่านี้เป็นไปเพื่อสะสมกองโมหะ.

๔. **ความอยากใหญ่** คือความมักมาก, หวังมาก, อยากเด่น,
อยากดัง, อยากได้, ความทะเยอทะยานยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนเกินภาวะฐานะ
ของตน.

ธรรมที่เป็นไปเพื่อความอยากใหญ่ ได้แก่ ปาปิฉณา ความ
ปรารถนาลามก, อติโลภะ ความโลภจัด, ความกำหนดกล้า, ความไม่อ้อม,
ความไม่เต็ม.

๕. ความไม่สันโดษ คือความไม่ยินดีด้วยของของตน หรือด้วยของที่มีอยู่ มี ๓ อย่าง คือ :-

ก. ความไม่ยินดีตามที่ได้ คือได้ของนี้แล้วไม่พอใจ 'พล' ไปยินดีของอื่น.

ข. ความไม่ยินดีตามกำลัง คือกำลังมีน้อย ใช้สอยของที่หนักหรือทำงานหนักเกินกำลัง.

ค. ความไม่ยินดีตามสมควร คือไม่ยินดีใช้ของตามสมควรแก่ฐานะ เป็นต้น.

ธรรมที่เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ ได้แก่ ความโลภ, ความไม่รู้จักประมาณ, ความโอ้อวด อวดมั่งอวดมี เป็นต้น, ความยินดีเกินขอบเขต ความไม่รู้จักตน.

๖. ความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ คือความอยู่รวมเป็นพวกเป็นหมู่ ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ไม่แยกจากกัน นั่งกันเป็นหมู่ นอนกันเป็นหมู่ กินกันเป็นหมู่ ไปกันเป็นหมู่ ทำงานกันเป็นหมู่ อยู่คนเดียวไม่ได้โดยไม่จำเป็น และโดยไม่สมควรแก่เวลา.

ธรรมที่เป็นไปเพื่อความคลุกคลี ได้แก่ ความเห็นแก่ความสนุกสนาน, ความมีจิตฟุ้งซ่าน, ความไม่สงบกาย - ปาก - ใจ, ความอยากคุยเชื่อง, ความขลาด.

๗. ความเกียจคร้าน คือความเบื่อบรรเทาไม่ยอมทำงาน, ความบิดขี้เกียจ ความไม่สนใจ ไม่นำพาในหน้าที่ของตน.

ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ได้แก่ ความเพลิดเพลินในการเล่น, ความติดสุข, ความไม่รู้จักประมาณในภัตตาหาร, ความซึมเซา

เมอาหาร. ความชอบหลับในกลางวัน ความไม่ชอบลุกขึ้นในกลางคืน, ความชอบเที่ยว, ความชอบคุย, ความชอบอ้างเหตุผลชัดซื่อว่าหนานัก ร้อนนัก เป็นต้น.

๘. ความเลียงยาก คือไม่ยินดีในการเลียงดูตามมีตามได้ กลับ จู้จุกจิก ขอเพิ่มโน่น ขอเติมนี่ ปฏิเสธนั่น.

ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเลียงยาก ได้แก่ ความไม่มีน้ำใจอดทน, ความไม่รู้จักประมาณ, ความไม่รู้จักสังคม, ความถือตัวจัด, ความเย่อหยิ่ง,

ธรรมทั้ง ๘ ประการเหล่านี้มิใช่ธรรม เป็นอธรรม คือธรรมที่ไม่ดี มิใช่วินัย เป็นวินัย คือเครื่องแนะนำที่พิเศษ มิใช่คำสอนของพระ ศาสดา เพราะบรมศาสดา คือพระพุทธเจ้าไม่ทรงสอนให้ปฏิบัติตามนี้.

ส่วนธรรม ๘ ประการที่ตรงกันข้าม ฟังรู้ว่า เป็นธรรม คือธรรม ที่ดี เป็นวินัย คือเครื่องแนะนำที่พิเศษ เป็นคำสอนของพระศาสดา เพราะพระบรมศาสดา คือพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ปฏิบัติตามนั้น.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมอันแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย ๆ ละ ๘ ประการ เหล่านี้ชื่อว่า ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการ เพราะทรงบัญญัติไว้ชัดเจนว่า เหล่านี้มีใช่ธรรม, มิใช่วินัย, มิใช่คำสอนของพระศาสดา. เหล่านี้เป็น ธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระศาสดา. เมื่อพิจารณาดูก็จะเห็นได้ว่า ฝ่ายหนึ่งล้วนแต่เป็นอธรรม หรืออกุศลธรรม ธรรมที่ไม่ดี พระพุทธเจ้า ไม่ทรงสอนให้ปฏิบัติแต่ทรงสอนให้ละ, ฝ่ายหนึ่งล้วนแต่เป็นธรรม หรือ อกุศลธรรม คือธรรมที่ดี พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ปฏิบัติ. ฉะนั้น หากว่ามี

ใครนำเอาคำของตนเองหรือของผู้อื่นมาแอบแฝงไว้ในที่ใดที่หนึ่ง แล้วอ้างว่า " นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า " นักธรรมวินัยทั้งหลายต้องพิจารณาเสียก่อน ถ้าเห็นว่าขัดกับธรรมฝ่ายดี ก็ตัดสินได้ทันทีว่า " คำนั้นมีใช่คำสอนของพระพุทธเจ้า " แต่ถ้าเข้ากันได้กับธรรมฝ่ายดี ก็ตัดสินได้ทันทีว่า " คำนั้นเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าจริง."

แม้การมีความเห็นขัดแย้งกันว่า นี่เป็นธรรมเป็นวินัย นี้มิใช่ธรรมมิใช่วินัย ก็ต้องนำเข้าไปเปรียบเทียบกับหลักธรรมเหล่านี้ดูว่า เข้ากันได้กับฝ่ายไหน ก็ตัดสินใจว่าเป็นอย่างนั้น.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ความกำหนัด, กองกิเลส, ความอยากใหญ่ ได้แก่อะไร ? และธรรมใดที่เป็นไปเพื่ออย่างนั้น ?
๒. ความไม่สันโดษ, กับความอยากใหญ่ต่างกันอย่างไร ? ความสันโดษกับความมกน้อยต่างกันอย่างไร ? ธรรมใดที่เป็นไปเพื่อความเป็นอย่างนั้น ?
๓. ความเลี้ยงยาก และความเลี้ยงง่าย เกิดมีมาจากอะไร ?
๔. ความทุกข์กับความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ คืออย่างไร ? มีอะไรก่อให้เกิด ?
๕. ลักษณะตัดสินธรรมวินัยมี ๘ ประการ จริงหรือไม่ อธิบาย ?
๖. ถ้ามีผู้พูดว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พระฉันมังสวิรัตติ ดังนี้ นักธรรม - วินัย จะตัดสินได้อย่างไรว่า ผู้นั้นพูดถูก หรือพูดผิด

มรรคมืองค์ ๘

๑. สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ คือเห็นอริยสัจ ๔.
 ๒. สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ คือคำริจะออกจากกาม ๑ คำริในอันไม่พยายาม ๑ คำริในอันไม่เบียดเบียน ๑.
 ๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือเว้นจากวจีทุจริต ๔.
 ๔. สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ คือเว้นจากกายทุจริต ๓.
 ๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ คือเว้นจากความเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด.
 ๖. สัมมาวายามะ เพียรชอบ คือเพียรในที่ ๔ สถาน.
 ๗. สัมมาสติ ระลึกรชอบ คือระลึกในสติปัญฐานทั้ง ๔.
 ๘. สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ คือเจริญฌานทั้ง ๔.
- ในองค์ทั้ง ๘ นั้น เห็นชอบ คำริชอบ สงเคราะห์เข้าใจปัญญา-
สิกขา. วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ สงเคราะห์เข้าใจ
ศีลสิกขา. เพียรชอบ ระลึกรชอบ ตั้งใจไว้ชอบ สงเคราะห์เข้าใจ
จิตตสิกขา.

ม. มุ. ๑๒/๒๖ อภ. วิภงก. ๓๕/๓๑๗

อธิบายศัพท์

๑. สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ คือเห็นอริยสัจ ๔ นั้น
หมายความว่า ปัญญาที่รู้เห็นถูกต้องซึ่งความจริงที่เที่ยงแท้ไม่แปรผัน ๔
อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค. (ดูอริยสัจ ๔ หน้า ๑๒๔)
สัมมาทิฏฐิในองค์มรรคเป็นดวงตา คือเครื่องเห็น. สัมมาทิฏฐิในอริยสัจ ๔
เป็นธรรม คือสิ่งที่ถูกเห็น. สัมมาทิฏฐิ เห็นสัมมาทิฏฐิ คือดวงตาเห็น

ธรรม. หมายความว่า ปัญญาอันเห็นชอบในองค์มรรคนี้ รู้เห็นซึ่ง
สัมมาทิฏฐิ อันเป็นตัวมรรคตั้งในอริยสัจ ๔ ที่ควรรู้ควรเห็น.

๒. สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ มี ๓ อย่าง คือ

ก. คำริจะออกจากกาม คือทำจิตใจมิให้หมกมุ่นด้วยกิเลสกาม
และมีให้จิตใจในวัตถุกาม.

ข. คำรินอนันไม่พยายาบาท คือคิดแผ่เมตตาปรารถนาความสุขไป
ในผู้อื่น.

ค. คำรินอนันไม่เบียดเบียน คือคิดแผ่กรุณาช่วยเหลือผู้อื่นให้
พ้นทุกข์.

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือเว้นจากวจีทุจริต ๔ (ดูวจีทุจริต
ในหมวด ๓)

๔. สัมมากัมมันตะ การทำงานชอบ คือเว้นจากกายทุจริต ๓
(ดูกายทุจริตในหมวด ๓)

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือเว้นจากความเลี้ยงชีวิตโดย
ทางที่ผิด นั้น หมายความว่า เว้นจากการแสวงหาปัจจัย ๔ มาเลี้ยงชีวิต
โดยทางที่ผิดกฎหมาย และผิดศีลผิดธรรม.

๖. สัมมาวายามะ เพียรชอบ คือเพียรในที่ ๔ สถาน (ดู
หมวด ๔)

๗. สัมมาสติ ระลึกชอบ คือระลึกในสติปัฏฐานทั้ง ๔ (ดู
หมวด ๔)

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ คือเจริญฌานทั้ง ๔ นั้น หมาย
ความว่า ตั้งใจไว้ในรูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นอารมณ์ของสมาธิ

เพ่งดูจนใจแน่วเป็นอัปนาสมาธิ เรียกว่า "ฌาน." ฌาน นั้น
จัดเป็น ๔ ชั้น คือ:-

ปฐมฌาน ฌานที่ ๑ มีองค์ ๕ คือ วิตก ความตรึก วิจารณ์
ความตรอง ไม่ประกอบด้วยกิเลสกรรมและอกุศลธรรม ปีติ ความอิ่มใจ
สุข ความสบายใจอันเกิดแต่วิเวก คือความเงียบสงัด เอกัคคตา จิตเป็น
หนึ่ง.

ทุติยฌาน ฌานที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา.

ตติยฌาน ฌานที่ ๓ มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา.

จตุตถฌาน ฌานที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา ความเฉยๆ
กับ เอกัคคตา.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๘ ประการเหล่านี้ รวมเข้าเป็นสิกขา ๓ คือ ข้อ ๑ กับ
ข้อ ๒ รวมเรียกว่า ปัญญาสิกขา. ข้อ ๓-๔-๕ รวมเรียกว่า สीलสิกขา.
(อาชีวมัญจูกสิด สิดมีอาชีวะเป็นที่ ๘ คือสัมมาวาจา ๔ สัมมากัมมันตะ
๓ สัมมาอาชีวะ ๑) ข้อ ๖ - ๗ - ๘ รวมเรียกว่า จิตตสิกขา.

เมื่อรวมสิกขา ๓ เข้าเป็นอันเดียว เรียกว่า มรรค แปลว่า ทาง
หมายถึงข้อปฏิบัติที่พอดี ไม่หย่อนไม่ตึงเกินไป. ข้อปฏิบัติแต่ละข้อเรียก
ว่า "องค์." มีอยู่ ๘ องค์ เรียกว่า "องค์ ๘." องค์ ๘ เป็นองค์
ประกอบของมรรค จึงเรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ เป็นทางปฏิบัติให้ถึงความ
ดับทุกข์ ที่เรียกว่านิโรธ หรือ นิพพาน.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. สัมมาทิฏฐิ ในองค์มรรคกับในอริยสัจ ๔ ต่างกันอย่างไร ?
๒. คำริชชอบ ได้แก่การดำริอย่างไร ? สงเคราะห์เข้าในสิกขาข้อไหน ?
๓. สัตถ์ในองค์มรรคท่านว่ามี ๘ อย่าง อยากทราบว่าจะอะไรบ้าง ?
๔. สัมมาสติกับสัมมาสมาธิ อย่างไรสูงกว่กัน ? อธิบาย
๕. สมาธิกับฌานต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ?
๖. มรรคกับองค์มรรค มีอย่างละเท่าไร ? คืออะไร ?
๗. ถ้าต้องการไปนิพพาน จะไปทางไหน ?

สัมมาทิฏฐิ มีความเห็นดี ข้อนี้เป็นหลัก
เห็นทุกข์สมุทัย นิโรธและมรรค แจ่มแจ้งประจักษ์ ตลอดเนื้อความ.
มิพยาบาท มิคาดคุกคาม มิติดมิตาม เบียดเบียนผู้ใด.
สัมมาวาจา พุทธมีค่า สัจจาปราศรัย
มิพูดส่อเสียด มิเหยียดหยามใคร มิเพ้อเจ้อไป พุทธิเพราะดี.
สัมมากัมมันต์ ทำงานทุกอัน งามสมศักดิ์ศรี
มิเกี่ยวกรรมมา ลักพาบมี เรื่องอิศตรี ปมีระคาย.

สัมมาอาชีวะ หากินทางดี บมีเสียหาย
เว้นมิจฉาชีพ ชั่วช้าน่าอาย ทางดีมากมาย หาได้มีจน.
สัมมาวายาม พากเพียรดีงาม หักห้ามอกุศล
ละชั่วที่มี ความดีสากล ให้เกิดในตน ขวนขวายรักษา.
สัมมสติ ระลึกถูกดี ทั้งสี่ปฏิฐาน
ระลึกในกาย และเวทนา จิตตะธรรมมา ตั้งหน้าพินิจ.
สัมมาสมาธิ เนื่องจากสติ ประคองครองจิต
เปลื้องจากนิวรรณ์ เข้าฌานประชิด มุ่งเพ่งมุ่งพิงษ์ มีฤทธิ์ศักดิ์ดา.
รวมทั้งแปดองค์ เมื่อย่นย่อบลง เป็น "ไตรสิกขา "
หนึ่งสี่,สองจิต ที่สามปัญญา รวมสามสิกขา เป็นหนึ่งเรียก "มรรค."
ใช้ตัดสังโยชน์ เต็ดขาดทั้งโคตร ไม่เหลือต่อหลัก
เป็นทางดับทุกข์. ดีจริงยิ่งนัก จึงเรียกว่า "มรรค - อริยสัจ. "

ศรี ฯ นร.

นวกะ คือหมวด ๕

มละ คือมลทิน ๕ อย่าง

๑. โกรธ ๒. ลบหลู่บุญคุณท่าน ๓. ริษยา ๔. ตระหนี่ ๕. มายา
๖. มัถกวด ๗. พุดปด ๘. มีความปรารถนาลามก ๙. เห็นผิด.

อภิ. วิภังค. ๓๕/๕๒๖

อธิบายศัพท์

๑. **โกรธ** คือความขุ่นแค้นขัดเคืองในบุคคล หรือในสัตว์ที่ไม่ชอบใจตน. เมื่อเกิดขึ้นแล้ว เป็นสมุฏฐานคือเหตุให้เกิดโทสะคือความคิดร้าย ถ้าสติรั้งไม่อยู่ ย่อมพุดคำหยาบ ก่อความวิวาท, ย่อมทำร้ายเขา จนถึงล้างผลาญชีวิตเขาก็มี.

๒. **ลบหลู่บุญคุณท่าน** คือความลบ หรือกลบ-ปิดบัง ซึ่งคุณงามความดีที่ท่านผู้อื่นได้ทำแล้วแก่ตน หรือแก่ผู้อื่น หรือแก่ส่วนรวม ประเทศชาติ ศาสนา เมื่อเกิดขึ้นแล้วแก่ผู้ใด ผู้นั้นกลายเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้จักบุญคุณที่ท่านผู้อื่นได้ทำแล้ว และเป็นอกตเวที ไม่คิดตอบแทนคุณ ในเมื่อมีโอกาสและสามารถ ยิ่งกว่านี้บางที่ยังมุ่งร้ายหมายอาฆาตเข่นฆ่า เพื่อลบ กลบท่านให้สิ้นสูญไป.

๓. **ริษยา** คือความคิดนรนกระสับกระส่ายไม่เป็นสุขใจ ไม่พอใจ ในเมื่อเห็นหรือรู้ว่าผู้อื่นได้ดี มีลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ดีกว่าตน หรือแม่

เพียงเท่าเทียมกับตนหรือน้อยกว่าตน. เมื่อเกิดขึ้นแก่ผู้ใด ผู้นั้น ย่อมประพฤตืชั่วต่าง ๆ เพื่อตัดรอนลาภเป็นต้น ของเขา จนถึงล้างผลาญชีวิตเขาก็มี.

๔. **ตระหนี่** คือความหวงแหนเหนียวแน่นจนเกินควร. ความตระหนี่มี ๕ อย่าง คือ ๑) ตระหนี่ที่อยู่ ๒) ตระหนี่สกุล ๓) ตระหนี่ลาภทรัพย์สินสมบัติ ๔) ตระหนี่ความดี ๕) ตระหนี่ศิลปวิทยา. ความตระหนี่เหล่านี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่ผู้ใด ผู้นั้นมีจิตใจมัวหมอง ไม่ยอมสละอะไร ๆ ให้เป็นประโยชน์แก่ใคร ๆ แม้แก่ตนเอง เมื่อจิตใจมัวหมอง ร่างกายก็ย่อมทรุดโทรมผิดธรรมดา เป็นที่น่าเกลียดแก่ผู้อื่น.

๕. **มายา** คือความเสแสร้งแก่ง้อทำอำพราง บิดเบือนหลอกหลวง ให้ผู้อื่นเข้าใจผิดไปจากความจริง เมื่อเกิดมีแก่ผู้ใด ผู้นั้นย่อมประพฤตืผิดต่าง ๆ ได้โดยปราศจากความละอาย.

๖. **มักอวด** คือความหยิ่งผยอง ยกย่องตนด้วยตนเอง โดยแสดงออกทางกาย หรือทางวาจา เพื่อให้ผู้อื่นรู้ว่าตนมีโคตรตระกูล ยศศักดิ์ ความรู้และคุณธรรมดีอย่างนั้นคืออย่างนี้ เมื่อเกิดมีแก่ผู้ใด ผู้นั้นย่อมแสดงกิริยามารยาทไม่ดีมีประการต่าง ๆ อันเป็นที่เย้ยหยันของเหล่าบัณฑิต.

๗. **พุดปด** คือพุดด้วยความจงใจ มุ่งที่จะให้ผู้ฟังเข้าใจผิดจากความจริง แม้การเขียนหนังสือปดเขา หรือสั่นศีรษะ, พยักหน้า ให้เขาเข้าใจผิด ก็จัดว่าพุดปดเหมือนกัน ผู้ใดพุดปด ผู้นั้นย่อมทำชั่วได้ทุกอย่าง.

๘. **มีความปรารถนาลามก** คือความปรารถนาชั่ว เช่นปรารถนาได้ทรัพย์ในทางทุจริตมิฉะฉินต่าง ๆ มีการดื่มตุน ล่อลวงเป็นต้น. เมื่อเกิดมีแก่ผู้ใด ผู้นั้นย่อมจะแสวงหาทรัพย์ ยศ ชื่อเสียง สุข ในทางที่ไม่ชอบธรรม.

๕. เห็นผิด คือเห็นผิดจากคลองธรรม เช่นเห็นว่าบุญบาปไม่มี, มารดาบิดาไม่มีคุณ, ความดีความชั่วไม่มีเหตุ, คนจะดีก็ดีเอา จะชั่วก็ชั่วเอง, สังขาร คน สัตว์ เทียง เคยเป็นอย่างก็อย่างนั้นตลอดไป. เมื่อเกิดมีแก่ผู้ใด ผู้นั้นยอมทำชั่วได้ทุกอย่าง และถ้ามีความเห็นผิดดั่งเป็นนิตตะ ก็นับว่าเป็นคนอภัพที่สุด ไม่มีใครจะเลวกว่า.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

กิลเลสธรรม ทั้ง ๕ อย่างนี้ แต่ละอย่างชื่อว่ามลทิน เพราะเป็นเครื่องทำจิตให้เศร้าหมองเสื่อมสมรรถภาพ ไม่นุ่มนวล ไม่ควรแก่การทำงาน เปรียบเทียบสนิมที่เกิดกับเหล็ก ย่อมทำเหล็กให้สกปรก และกัดเหล็กให้กร่อนให้เสื่อมคุณภาพ ใ้ใช้การไม่ได้ฉะนั้น. แม้เพียงความโกรธอย่างเดียว ก็จัดเป็นสนิมใจ เหมือนสนิมสังขรา มีมิด ขวานเป็นต้น มีพระนิพนธ์พุทธภาษิตว่า

โกโร สตุถมล โลก.

ความโกรธเป็นดังสนิมสังขราในโลก. ดังนี้

แม้กิลเลสธรรมอื่นๆ นอกนี้ ก็มีอุปมาอย่างนี้เหมือนกัน.

ธรรมดาร่างกายสกปรกด้วยเหงื่อไคล ย่อมชำระให้สะอาดได้ด้วยอาบน้ำซักฟอกด้วยสบู่เป็นต้น แต่ถ้าสกปรกด้วยกายทุจริต มีปาณาติบาตเป็นต้น ย่อมชำระให้สะอาดได้ด้วยกายสุจริตเป็นต้น ส่วนจิตใจเมื่อสกปรกด้วยมลทิน ๕ ดังกล่าว ต้องชำระด้วยปัญญา เพราะมีพระพุทธภาษิตว่า

ปณฺญา ปุริสฺสมติ.

จิตย่อมบริสุทธิด้วยปัญญา ดังนี้.

เมื่อมีปัญหาเกิดในจิต ก็ย่อมรู้ ย่อมเห็นว่า กิเลสใดจะต้องแก้ด้วย
ธรรมข้อไหน และเมื่อแก้ได้ จิตย่อมสะอาดบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสมลทิน.

ธรรมที่เป็นเครื่องชำระมลทิน ๘ อย่าง

๑. โกรธ แก้ด้วย ขันติ-เมตตา-กรุณา
๒. ลบลู่คุณท่าน แก้ด้วย กตัญญูกตเวที
๓. ริษยา แก้ด้วย มุทิตา
๔. ตระหนี่ แก้ด้วย ทาน
๕. มายา แก้ด้วย อุชู, อาชวะ ความซื่อตรง
๖. มักอวด แก้ด้วย อุตตัญญุตตา, อปจายนะ
๗. พุดปด แก้ด้วย สัจจวาจา
๘. ปรรณาลามก แก้ด้วย สันโดษ, มกน้อย
๙. เห็นผิด แก้ด้วย เห็นชอบตามคลองธรรม.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ลบความดี กับยกย่องความดี ต่างกันอย่างไร ? เป็นคุณหรือ
เป็นโทษ ?
๒. มายากับพุดปด ต่างกันอย่างไร ? ใฝ่ไหนมีโทษมากกว่า ?
๓. บรรดามลทิน ๘ อย่าง ใฝ่ไหนมีโทษร้ายแรงที่สุด ?
เพราะเหตุไร ?

๔. สนิมภายนอกรู้จักกันแล้ว อยากทราบว่าสนิมภายในคืออะไร ?
และจะขจัดถูกให้หมดไปด้วยอะไร ?
๕. คนพวกหนึ่งมีความเห็นว่า คนจะดีก็ดีเอง จะชั่วก็ชั่วเอง แต่
พวกหนึ่งมีความเห็นผิดจากนั้น คือ คนจะดีหรือชั่วก็เพราะ
กรรม อยากทราบว่าพวกใดเป็นผู้มีความเห็นผิด ?

มละคือ มลทิน ทั้งสิ้นแก้ว
เมื่อมันเข้า จับจิต เป็นพิษสง
เหมือนสนิม กัดเหล็ก ให้เหล็กลง
คนดีคง เสียคน เพราะมลทิน.

โกรธ, ลบหลู่ ริษยา ความตระหนี่,
มายา, มี อวดท่า, นาดิน
ปรารถนา- ลามก, โทก, ชิน
เห็นผิด, สิ้น อากัปกัลป์ กลับเลวลง.

ศรียะ ๗ นกร.

คนที่จะเสียคน	เพราะละมลทินเพลิน
ใฝ่สุขสนุกเกิน	จะเผชิญระทมใน
หากตั้งระวังตน	สติทนประจำใจ
ชีพนี้จะดีไป	ก็เพราะใจละมลทิน.

ศรียะ ๗ นกร.

ทศกะ คือหมวด ๑๐

อกุศลกรรมบถ ๑๐

จัดเป็นกายกรรม คือทำด้วยกาย ๓ อย่าง

๑. ปาณาติบาต ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง คือฆ่าสัตว์.
๒. อทินนาทาน ถูเอาสิ่งที่ไม่ได้ให้ ด้วยอาการของขโมย.
๓. กามเมสุ มิจฉาจาร ประพฤติผิดในกาม.

จัดเป็นวจีกรรม คือทำด้วยวาจา ๔ อย่าง

๔. มุสาวาท พูดเท็จ.
๕. ปิตุฆราวาจา พูดส่อเสียด.
๖. ผรุสวาจา พูดคำหยาบ.
๗. สัมผัปปลาปะ พูดเพื่อเจ้อ.

จัดเป็นมโนกรรม คือทำด้วยใจ ๓ อย่าง

๘. อภิชณา โลภอยากได้ของเขา.
๙. พยาบาท ปองร้ายเขา.
๑๐. มิจฉาทิฎฐิ เห็นผิดจากคลองธรรม.

กรรม ๑๐ อย่างนี้ เป็นทางบาป ไม่ควรดำเนิน.

ที่. มหา. ๑๐/๓๕๖

อธิบายศัพท์

ศัพท์ว่า "กรรม" แปลว่า การทำ ถ้าทำด้วยกาย เรียกว่า กายกรรม, ถ้าทำด้วยวาจา เรียกว่า วจีกรรม, ถ้าทำด้วยใจ เรียกว่า มโนกรรม.

กรรมแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ อกุศลกรรม แปลว่า การทำที่ไม่ฉลาด หมายความว่า **ทำไม่ดี** จัดเป็นทุจริต ประพฤติไม่ดี ๑ กุศลกรรม แปลว่า การทำที่ฉลาด หมายความว่า **ทำดี** จัดเป็นสุจริต ประพฤติดี ๑.

อกุศลกรรม แยกเป็น ๓ เหมือนกับทุจริตแยกออกเป็น ๓ และแยกเป็นข้อ ๆ อกุศลกรรมแยกออกเป็น ๑๐ ข้อ เหมือนทุจริตแยกออกเป็น ๑๐ ข้อ เพราะฉะนั้น ถ้าอธิบายศัพท์ในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ข้อนี้ ฟังทราบเหมือนทุจริตในหมวด ๓.

อธิบายชื่อหมวดกรรม

อกุศลกรรมทั้งหมดนี้ชื่อว่า **อกุศลกรรมบถ** แปลว่า ทางแห่งการทำที่ไม่ดี หมายความว่า ทางนำผู้ปฏิบัติไปสู่ทุกคติ.

เพราะฉะนั้น ในตอนท้ายท่านจึงเตือนไว้ว่า "กรรม ๑๐ อย่างนี้เป็นทางบาปไม่ควรดำเนิน" เพราะเป็นทางเลว ทางทุกข์ จึงไม่ควรปฏิบัติในทางเหล่านี้.

ทุจริต ๓ แยกออกเป็น ๑๐ ข้อ มุ่งกล่าวความประพฤติชั่ว ๑๐ อย่าง.

อกุศลกรรมบถ ๑๐ ข้อ มุ่งกล่าวความชั่ว ๑๐ อย่าง เป็นทางนำไปสู่ทุกคติ. จึงเห็นได้ว่า ทุจริตกับอกุศลกรรมบถมีอย่างละ ๑๐ ข้อเหมือน

กัน มีเนื้อความเหมือนกัน แต่ต่างกันที่ความมุ่งหมาย คือ **ทุจจริตมุ่งความประพฤติชั่ว อกุศลกรรมบถมุ่งความชั่ว.**

ในอกุศลกรรมบถ เมื่อแยกออกเป็นกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม ก็พึงทราบว่า **มโนกรรมเป็นสำคัญที่สุด** เพราะเมื่อมโนกรรมเกิดขึ้นแล้ว เป็นเหตุให้ทำกรรม ๒ อย่างนี้ได้.

อนึ่ง ในอกุศลกรรมบถ ไม่มีการดื่มสุราเมรัย แต่ก็สงเคราะห์เข้าในข้อว่า ความเห็นผิดจากคลองธรรมได้ เพราะการดื่มสุราเมรัยนั้น เนื่องมาจากมีความเห็นว่า การดื่มสุรามีประโยชน์ หรือเป็นความดี.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. คำว่า **กรรม** แปลว่า การทำทราบแล้ว แต่สงสัยว่า การพูด การคิด จัดเป็นกรรมได้หรือไม่ ? อธิบายให้ชัดเจน.
๒. **อกุศลกรรม** แยกเป็น ๓ และแยกเป็น ๑๐ ได้อย่างไร แยกมาดู ?
๓. **อกุศลกรรมบถ** แปลว่าอย่างไร ? หมายความว่าอย่างไร ?
๔. ทุจจริตกับอกุศลกรรมบถ ต่างกันอย่างไร ? มีอย่างละกี่ข้อ ?
๕. ในอกุศลกรรมบถ กรรมอะไรสำคัญที่สุด ? เพราะเหตุไร ?
๖. อกุศลกรรมบถ ไม่มีการดื่มน้ำเมา ฉะนั้น การดื่มน้ำเมา จึงไม่เป็นความชั่วและไม่เป็นทางนำผู้ดื่มไปสู่ทุกคติ ใช่หรือไม่ใช่ ? เพราะเหตุไร ?

กุศลกรรมบถ ๑๐

จัดเป็นกายกรรม ๓ อย่าง

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง.

๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ
ไม่ได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย.

๓. กามเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากประพฤติดนินทาม.

จัดเป็นวจีกรรม ๔ อย่าง

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ.

๕. ปิตุณาย วาจาเย เวรมณี เว้นจากพูดต่อเสียด.

๖. ผรุสสาย วาจาเย เวรมณี เว้นจากพูดคำหยาบ.

๗. สัมผัสป์ปลาปา เวรมณี เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ.

จัดเป็นมโนกรรม ๓ อย่าง

๘. อนภิชณา ไม่โลภอยากได้ของเขา.

๙. อพยาบาท ไม่พยาบาทปองร้ายเขา.

๑๐. สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบตามคลองธรรม.

กรรม ๑๐ อย่างนี้ เป็นทางบุญ ควรดำเนิน.

ที่. มหา. ๑๐/๓๕๕

อธิบายศัพท์

ศัพท์ว่า เวรมณี แปลว่า เว้น หมายความว่า งด จากกรรมชั่ว
ต่าง ๆ มีปาณาติบาตเป็นต้น. ศัพท์ว่า อนภิชณา ก็ดี อพยาบาท ก็ดี

ท่านใช้ น ปฏิเสธหน้าศัพท์เดิม ตามหลักไวยากรณ์ แปลง น เป็น อน บ้าง เป็น อ บ้าง แปลว่า ไม่. ศัพท์ว่า สัมมาทิฏฐิ แปลว่า เห็นชอบ เห็นถูก เห็นตรง ตามคลองธรรม. คือเห็นว่าบาป-บุญ มีอยู่, กรรมดี กรรมชั่วมีอยู่ ผลของกรรมดีคือสุข ผลของกรรมชั่วคือทุกข์มีอยู่, คนทำกรรมดีก็ได้สุขเอง ทำกรรมชั่วก็ได้ทุกข์เอง ใครจะเปลี่ยนให้กลับกัน ไม่ได้.

อธิบายทั้งปวงในกุศลกรรมบถนี้ นักเรียนพึงทราบโดยนัยตรงกันข้ามกับที่อธิบายแล้วในอกุศลกรรมบถ คือกลับความกัน ในส่วนความชั่วก็ให้กลับเป็นความดี โดยยึดหลักว่า อกุศล เป็นส่วนชั่ว, กุศล เป็นส่วนดี.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. กุศลมูล กับกุศลกรรมบถ แปลว่าอย่างไร ? มีอย่างละเท่าไร ?
๒. มิจฉาทิฏฐิ มาในที่ไหน ? แปลว่าอย่างไร ? คั้นมาให้ดูอย่างน้อย ๓ แห่ง
๓. ในกุศลกรรมบถ กรรมอะไรสำคัญที่สุด ? เพราะเหตุไร ?
๔. วิจิตรกรรมในกุศลกรรมบถ กับศีลข้อ ๕ ของอุบาสกอุบาสิกา ต่างกันอย่างไร ?
๕. " ทางบุญ " กับสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ ต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ? มีอย่างละเท่าไร ?

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ อย่าง

๑. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน.
๒. สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล.
๓. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา.
๔. อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพฤติด่อมตนแก่ผู้ใหญ่.
๕. เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการช่วยขวนขวายในกิจที่ชอบ.
๖. ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ.
๗. ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ.
๘. ฐัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม.
๙. ฐัมมเทศนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม.
๑๐. ทิฏฐชุกกัมม์ การทำความเห็นให้ตรง.

สุ. วิ. ๓/๒๕๖. อภิธมฺมตฺถสํกฺหปาถิ. ๒๕

อธิบายศัพท์

๑. ทานมัย ๒. สีลมัย ๓. ภาวนามัย ได้อธิบายแล้วในบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง (หน้า ๕๖-๕๗-๕๘)
๔. อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพฤติด่อมตนต่อผู้ใหญ่. ศัพท์ว่า อปจายนะ แปลว่า ความถ่อมตน หมายถึงความเคารพนับถือนอบน้อมบูชา. คำว่า ผู้ใหญ่ ได้ในศัพท์บาลีว่า วุฑฺฒโณ มี ๓ จำพวก คือ ๑. ชาติวุฑฺฒโณ ผู้ใหญ่โดยชาติ เช่นพระมหากษัตริย์เป็นต้น ๒. วยวุฑฺฒโณ ผู้ใหญ่โดยวัย คือผู้สูงอายุ ๓. คุณวุฑฺฒโณ ผู้ใหญ่โดยคุณธรรม คือผู้ทรงธรรมทรงวินัย.

ความไม่กระด้างแข็งข้อต่อท่านผู้ใหญ่วัยด้วยทิวฐิमानะ แต่ประพฤติ
อ่อนน้อมถ่อมตนต่อท่าน ด้วยเคารพนับถือยำเกรงบูชา ย่อมจะได้รับ
การสรรเสริญยกย่องชมเชยในปัจจุบัน ครั้นลับดับชีพไป ก็ย่อมไปดีมี,
ความสุข ดังพระพุทธภาษิตในติดติรชาดกว่า

เย วุฑฺฒมปจายนฺติ นรา ชมฺมสุตฺต โกวทา

ทิฏฺฐเ จ ชมฺเม จ ปัสสทา สมฺปราย โจ สุกฺคิ. มจ. ๒/๒๒๓

นรชนเหล่าใด ฉลาดในธรรม ประพฤติถ่อมตนต่อท่านผู้ใหญ่
นรชนเหล่านั้น เป็นผู้ควรยกย่องสรรเสริญในปัจจุบัน และภพที่ไปเกิดใน
ภพหน้าของเขาเป็นสุคติ ดังนี้.

บุญคือความสุข ที่เกิดด้วยการประพฤติอ่อนน้อมดังนี้ จึงชื่อว่า
อปจายนมัยบุญ บุญสำเร็จด้วยการประพฤติถ่อมตนต่อผู้ใหญ่.

อภิวัตนสี่สิสุต นิจจํ วุฑฺฒาปจายิน

จตุตฺตาริ ชมฺมา วุฑฺฒนฺติ อายุ วญฺโณ สุขํ พลํ.

ธรรม ๔ ประการ คือ อายุยืน ผิวพรรณผ่องใส ความสบายกาย
สบายใจ ความมีกำลังดี ย่อมเจริญแก่ผู้มีปกติกราบไหว้ และประพฤติ
อ่อนน้อมถ่อมตน ต่อท่านผู้ใหญ่ เป็นนิตย.

๕. เวยยาวิจจมัย ศัพท์ว่า เวยยาวิจจะ แปลว่า ช่วยขวนขวาย.
หมายความว่า ช่วยจัดช่วยทำด้วยจิตเอื้อเพื่อโอบเอื้ออารี และการช่วยนั้น
ช่วยทำด้วยกาย ช่วยพูดด้วยวาจา ช่วยคิดด้วยจิตใจ อนึ่ง การช่วยด้วย
กำลังกาย กำลังวาจา กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา ก็ชื่อว่า เวยยาวิจจะ
แต่ละอย่าง ๆ.

คำว่า **กิจที่ชอบ** นั้น หมายถึงกิจการที่ไม่มีโทษ เช่นการทำนา
ทำไร่ ค้าขาย เป็นต้น อันเป็นกิจการของชาวโลกผู้ครองเรือน, การชัก
การเย็บ การซ่อมจีวร และสร้างซ่อมแซมเสนาสนะ เป็นต้นของบรรพชิต.

การชวนชวายเป็นช่วยจัดช่วยทำซึ่งกิจที่ชอบอันไม่มีโทษดังกล่าว แก่ผู้
อื่นตามคราวตามสมัยอันสมควร ไม่ทนนิ่งดูตาย ก็ชื่อว่าเป็นการบำเพ็ญ
บุญประการหนึ่ง บุญคือความสุข ที่เกิดจากการช่วยชวนชวายเป็นกิจที่ชอบ
ดังนี้ ชื่อว่า เวชยาวัจจมัญบุญ บุญสำเร็จด้วยการช่วยชวนชวายเป็นกิจที่ชอบ.

๖. **ปัตติทานมัย** ศัพท์ว่า **ปัตติ** ในที่นี้แปลว่า ส่วนบุญ, ส่วน
ความดี, **ปัตติทาน** แปลว่า การให้ส่วนบุญหรือส่วนความดี. หมายความว่า
เมื่อได้ทำบุญอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นถวายทานแก่พระสงฆ์ เป็นต้นแล้ว
อุทิศให้แก่ผู้ที่ตายไปแล้ว หรือตั้งใจมอบหรือถวายให้ส่วนบุญส่วนความดี
นั้นแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อให้เขาได้รื่นเริงบันเทิงอนุโมทนาเป็นสุขใจ
ต่อ ๆ ไป หรือเพื่อเขาจะได้อนุวัตรปฏิบัติบำเพ็ญบุญตามให้เกิดสุขยิ่ง ๆ
ขึ้นโดยควรแก่ฐานะ และเพื่อจัดความตระหนี่ซึ่งเป็นมลทินของตน
ประการหนึ่ง ชื่อว่า วัฒนมังจริยะ ตระหนี่ความดี หวงแหนความดี
เอาดีแต่ผู้เดียว ไม่ยอมให้ผู้อื่นดีบ้าง.

ฉะนั้น การให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่นจึงเป็นการบำเพ็ญบุญเพิ่มขึ้นอีกส่วน
หนึ่ง ก่อให้เกิดความสุขทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น. บุญคือความสุขนี้จึงชื่อว่า
ปัตติทานมัยบุญ บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ.

๗. **ปัตตานุโมทนา** ศัพท์ว่า **ปัตตานุโมทนา** แปลว่า การ
ชื่นชมตามส่วนบุญ. หมายความว่า ยินดีในส่วนบุญที่ผู้อื่นให้และอนุวัตร
ปฏิบัติบำเพ็ญบุญตามเขา ไม่ริษยาในความสุขของเขา กำจัดถัมภะความห้าวคือ

และมานะความถือตัวของตนเสีย เมื่อชื่นชมในส่วนบุญที่เขาให้ ตนก็
สุขใจ เมื่อปฏิบัติบำเพ็ญบุญตามเขา ตนก็สบายใจ เมื่อไม่คิดริษยาเขา
ตนก็มีจิตสะอาดเย็นเป็นสุข เมื่อกำจัดความหวัคือถือตัวออกเสีย ก็ย่อมมี
ความสนิทสนมกลมเกลียวกับเขาที่มีความดี ตนก็มีโอกาสได้ทำดีมีความสุข
ยิ่ง ๆ ขึ้น ฉะนั้น บุญคือความสุข ที่เกิดจากการชื่นชมส่วนบุญนี้ จึงชื่อว่า
ปัตตานุโมทนาบุญ บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ.

๘. **สัมมัสสวนมัย** ศัพท์ว่า **สัมมัสสวนะ** แปลว่า การฟังธรรม.
หมายถึงการฟังพระธรรมเทศนา ฟังธรรมบรรยาย ฟังการสนทนาธรรม
ฟังการสอนธรรมสอนวินัย ฟังการชี้แนะศิลปวิทยาอันเป็นประโยชน์ทุก
ชนิด.

เมื่อฟังธรรมต่าง ๆ ใดอย่างหนึ่งด้วยความตั้งใจฟัง ก็ย่อม
ได้อานิสงส์ ๕ อย่าง ดังปรากฏอยู่ในหมวด ๕ และเป็นอุบายให้ได้
ปฏิบัติธรรม คือความดีได้ถูกต้องตามควรแก่ฐานะ ก็ย่อมได้รับความสุข.
บุญคือความสุข ที่ได้มาเนื่องจากการฟังธรรมนี้ ชื่อว่า สัมมัสสวนมัยบุญ
บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม.

๙. **สัมมเทศนามัย** ศัพท์ว่า **ธรรมเทศนา** แปลว่า การแสดง
ธรรม. หมายถึงการเทศน์สอนธรรม การบรรยายธรรม การสนทนา
ธรรม การสอนธรรมวินัย การชี้แนะศิลปวิทยาอันเป็นประโยชน์ทุกชนิด.

เมื่อผู้แสดงธรรมตั้งอยู่ในองค์แห่งนักเทศก์ นักสอน ๕ อย่าง ดัง
ที่ปรากฏในหมวด ๕ แล้ว แสดง บรรยาย สนทนา สอนชี้แนะธรรม
วิชาศิลปะต่าง ๆ ก็ย่อมได้รับความสุขความสบายใจ บุญคือความสุข อัน
ใดที่เกิดจากการแสดงธรรมดังกล่าว ความสุขนี้ ชื่อว่า สัมมเทศนามัยบุญ

บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม.

๑๐. ทัศนชุกกัมม์ ตัดบทเป็นทัศนชิ แปลว่า ความเห็น อุช แปลว่า ตรง กัมม์ แปลว่า การทำ รวมเข้าเป็นทัศนชุกกัมม์ แปลว่า ทำความเห็นให้ตรง. หมายความว่า มีสติระวังความคิดความเห็นให้ตรงตามคลองธรรม เช่นเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น.

เมื่อทำความเห็นให้ตรงให้ถูกแล้ว การทำ การพูด การคิด ก็ตรง ก็ถูกต้องตามกัน ความสุขก็เกิดขึ้นโดยลำดับ บุญคือความสุข ที่เกิดจากการทำความเห็นให้ตรงนี้ ชื่อว่า ทัศนชุกกัมม์ บุญสำเร็จด้วยการทำความเห็นให้ตรง.

ย่อบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่างนี้ คือ :-

๑. ปัตติทานมัย รัชมเทศนามัย ย่อเข้าใน ทานมัย
๒. อปจายนมัย เวยยาวัจจมัย ย่อเข้าใน สีลมัย
๓. ปัตตานุโมทนามัย รัชมัสสวนมัย ทัศนชุกกัมม์ ย่อเข้าใน ภาวนามัย.

อธิบายชื่อหมวดกรรม ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ นี้ ฟังทราบโดยนัยที่อธิบายแล้วในบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง หมวด ๓.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. การอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ คือการทำอะไร ? และใครชื่อว่าผู้ใหญ่ ? การทำเช่นนั้นจัดเป็นบุญได้อย่างไร ?
๒. ทำอย่างไรจึงชื่อว่า ช่วยขนขวายในกิจที่ชอบ ? และกิจที่ชอบคืออะไร ?

๓. ปัตติทานมัย กับปัตตานุโมทนามัย ต่างกันอย่างไร ? เหตุใดจึงจัดเข้าในพวกบุญกิริยาวัตถุ ?
๔. คำว่า ัมม ในบุญกิริยาวัตถุข้อ ๘ และข้อ ๙ ได้แก่อะไร ? การแนะนำให้เขารักษาศีล การฟังเขาพูดเรื่องการทำการเกษตร จัดเข้าในบุญกิริยาวัตถุข้อไหนได้หรือไม่ ? เพราะเหตุใด ?
๕. การทำความเห็นให้ตรง คือทำอะไร ? การทำอย่างนั้นจะเป็นการทำบุญได้อย่างไร ?

ป่าเอ๋ย ป่าไผ่

พระจอมไตร ตรัสธรรม จำพรรษา
เป็นวัดแรก เริ่มใหม่ โนโลกา
ศาสนา เริ่มตั้ง รากหยั่งลง.

เห็นป่าไผ่ ในคณิง ถึงศาสนา
ควรตั้งหน้า ชูไว้ อย่าให้ผง
เรื่องทานศีล ภาวนา ลิกขาตง
ช่วยชำระ ปฏิบัติ วัดงาม เอย.

ศรี ฯ นกร.

ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ

๑. บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า บัดนี้เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์แล้ว อาการกิริยาใด ๆ ของสมณะ เราต้องทำอาการกิริยานั้น ๆ.
๒. บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า ความเลี้ยงชีวิตของเราเนื่องด้วยผู้อื่น เราควรทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย.
๓. บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า อาการกายวาจาอย่างอื่นที่เราจะต้องทำให้ดีขึ้นไปกว่านี้ ยังมีอยู่อีก ไม่ใช่เพียงเท่านี้.
๔. บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า ตัวของเราเอง ตีเตียนตัวเราเองโดยศีลได้หรือไม่.
๕. บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า ผู้รู้ใคร่ครวญแล้ว ตีเตียนเราโดยศีลได้หรือไม่.
๖. บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจะต้องปลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งนั้น.
๗. บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตัว เราทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว.
๘. บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่.
๙. บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรายินดีในที่สงัดหรือไม่.
๑๐. บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า คุณวิเศษของเรามีอยู่หรือไม่ ที่จะทำให้เราเป็นผู้ไม่เก้อเงิน ในเวลาเพื่อนบรรพชิตตาม ในกาลภายหลัง.

อธิบายศัพท์

ศัพท์ว่า **บรรพชิต** แปลว่า ผู้บวชแล้ว. หมายถึงผู้ที่สละเพศคฤหัสถ์และทรัพย์สมบัติออกจากเรือน ถีอเพศเป็นนักบวช ไม่อยู่ครองเรือน. ถ้าบวชนอกพระพุทธศาสนา เรียกว่า ฤาษีบ้าง ปริพาชกบ้าง อเจลกบ้าง เป็นต้น, ถ้าบวชในพระพุทธศาสนา เรียกว่า ภิกษุบ้าง เพราะเป็นผู้เที่ยงขอ (บิณฑบาต) หรือเพราะเห็นภัยในวัฏฏะ เรียกว่า สมณะบ้าง เพราะประพฤตिसงบระงับกายวาจาใจจากบาป, เรียกว่าพระบ้าง เพราะเป็นผู้ดี ผู้ประเสริฐ โดยถือเพศสูงที่เรียกว่าอุดมเพศ เป็นเพศที่ควรเคารพบูชา ของฆราวาสผู้ตั้งอยู่ในหินเพศคือเพศต่ำ, เรียกว่า สามเณรบ้าง เพราะเป็นเหล่ากอของสมณะ, แม้สตรีที่ออกบวชก็มีชื่อเรียกต่าง ๆ ตามที่กล่าวแล้ว เพียงแต่เปลี่ยนเรียกให้เหมาะตามเพศหญิง เฉพาะในพุทธศาสนา คือ ภิกษุณี สามเณรี ในปัจจุบันไม่มีแล้ว, แต่มีผู้บวชเป็นชี ถีอเพียงศีล ๘ ข้อ เหมือนอุบาสิกาผู้สมาทานอุโบสถศีล และยังมีการประพฤติสงบระงับพิเศษ บางประการตามอย่างภิกษุ อีกตามสมควร.

พระพุทธเจ้าทรงสอนบรรพชิต ให้พิจารณาธรรม ๑๐ อย่างเนื่อง ๆ คือให้พิจารณาประจำใจทุกวันทุกเวลา เพื่อปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ ๑๐ อย่าง ตามธรรม ๑๐ อย่างนั้น คือ:-

๑. เพื่อให้สำรวมกิริยาอาการให้เหมาะสมแก่เพศบรรพชิต กิริยาอาการใด ๆ ที่บรรพชิตไม่ควรทำ เช่นกามสุขัลลิกานุโยค อตตกิสมนานุโยค เป็นต้น ก็ต้องเว้น กิริยาอาการใด ๆ ที่บรรพชิตควรทำ เช่น คันถธุระ วิปัสสนาธุระ มัชฌิมาปฏิปทา เป็นต้น ก็ต้องทำ.

ถ้าไม่เว้นและไม่ทำดังกล่าว ก็เท่าตัวเสฉวนจับหอยกินเนื้อเสียแล้ว
อาศัยอยู่ในเปลือกหอย ใครเห็นก็เข้าใจว่าหอย แต่ความจริงมิใช่หอย
ฉันใด ผู้อาศัยเพศบรรพชิต แต่ปฏิบัติผิดจากอาการกิริยาแบบแผนของ
บรรพชิต ถือเอาประโยชน์จากบรรพชิต ใคร ๆ ก็เข้าใจว่าบรรพชิต
แต่ความจริงไม่ใช่บรรพชิตฉันนั้น.

๒. เพื่อให้พิจารณาคำนี้ถึงอวิชชา คือการเลี้ยงชีวิต. บรรพชิต
จะประกอบอาชีพทำมาหากิน เช่น ทำนา ค้าขาย เป็นต้น อย่างคลุกหัด
ไม่ได้, ต้องภิกขาจาร คือเที่ยวขอบิณฑบาตมาเลี้ยงชีวิตจึงจะถูกต้อง เมื่อ
คำนึงอย่างนี้ ย่อมมีประโยชน์ ๒ ประการ คือ :-

ก. จะได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้คุ้มควรแก่ปัจจัย ๔ ที่เขาถวาย
เลี้ยงดู.

ข. จะได้ปฏิบัติธรรมข้อสันโดษ อันเป็นวงศ์แบบแผนประเพณี
ของพระอรหันต์ ไม่จุกจิกจู้จี้ให้เป็นที่หนักใจแก่ผู้เลี้ยงดู. ทำ
ตัวให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย.

๓. เพื่อให้คำนึงว่า เมื่อเรายังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์ ก็ยังมีกิจ
ที่ต้องทำทั้งทางกาย ทางวาจา แม้ทางใจอยู่อีกมาก แม้เพียงศีล ๑๐
ศีล ๒๒๗ เรายังทำได้ไม่บริบูรณ์ แม้บริบูรณ์แล้ว แต่ยังมีกิจเกี่ยว
กับสมาธิ - ปัญญา - กว่าจะถึงวิมุตติหลุดพ้นจากกิเลส เป็นพระอรหันต์ได้
นั้นยังต้องทำอีกมาก เมื่อคำนึงอย่างนี้ ก็ย่อมมีประโยชน์ คือจะได้ปฏิบัติดี
ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่หยุดและไม่ทอดย.

๔. เพื่อให้พิจารณาตนเองโดยศีล เพราะตนเองย่อมรู้อยู่แก่ใจเอง
ว่า ตนทำศีลให้ขาดข้อไหนเมื่อไร เมื่อรู้แล้ว เห็นว่าศีลขาดแล้ว ถ้ายัง

เฉยอยู่ด้วยความไม่ละอายก็เป็นอสังขีไม่มีความละอาย ดังนี้ชื่อว่า ตนเอง
ติเตียนตนเองโดยศีลได้. แต่ถ้าได้แก้ไขข้อที่ยังแก้ไขได้ให้เป็นปกติ ก็ชื่อว่า
ตนเองติเตียนตนเองไม่ได้.

๕. เพื่อให้ลดถัมภะมานะทิวฐิของตถาคต ยอมตนให้ผู้อื่นที่เป็นผู้
มีความรู้รอบคอบ ช่วยตักเตือนได้ เพราะวิสัยปุถุชนมักรักตนในทางผิด ๆ
โดยที่ทำผิดแล้ว ไม่เห็นว่าเป็นผิด ทำผิดมาก เห็นว่าผิดน้อย ดังพระ-
พุทธภาษิตว่า

สุทฺธสฺสํ วชฺชมนฺนุญฺเจตฺตํ อตฺตโน ปน ทฺวทฺธสฺสํ.

โทษผู้อื่น แลเห็น เป็นกุณา โทษของเรา แลเห็น เท่าเส้นขน.
เพราะฉะนั้น เมื่อยอมตนให้ท่านผู้รู้ติเตียนตักเตือน ก็จะได้โอกาสแก้ไข
ศีลที่บกพร่องและรักษาศีลที่ดีให้บริสุทธิ์ยิ่ง ๆ ขึ้น.

๖. เพื่อมิให้ยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งของต่าง ๆ ที่ตนรักชอบพอใจ
เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่ตนถือว่าเป็นเจ้าของ จะต้องพลัดพรากจากกัน ๒ สมัย
คือ:-

ก. สมัยที่ตนยังมีชีวิตอยู่ สิ่งนั้นก็พรากไปตามเหตุตามปัจจัย.

ข. สมัยที่ตนสิ้นชีวิต ตนก็พรากจากสิ่งนั้นไป ไม่อาจนำไปได้.

เมื่อพิจารณาเห็นชัดดังนี้ ก็ห้ามจิตได้ ๓ อย่าง คือ:-

ก. ห้ามจิตมิให้ยินดีเกินไป ในคราวได้สิ่งที่น่ารักนั้น ๆ.

ข. ห้ามจิตมิให้เสียใจเกินไป ในคราวพรากจากกัน.

ค. ห้ามจิตมิให้ละโมภอยากได้จนถึงแสวงหาในทางผิด.

ก็นับว่าเป็นประโยชน์แก่ตนเอง และแก่ผู้อื่นไม่น้อยเลย.

๗. เพื่อจะให้ระวังจิตมิให้คิดทำชั่ว และให้คิดทำแต่ความดี เพราะ

จะเป็นใครก็ตามเมื่อทำเหตุ ก็ย่อมได้รับผลอันสมแก่เหตุ นั้น ๆ ทั้งฝ่ายดี ทั้งฝ่ายชั่ว การหลบหนีให้พ้นผลกระทบนั้น ไม่มีทางเลย เหมือนกับความตายไม่มีใครหลีกเลี่ยง คนเกิดมาก็พาความตายมาพร้อมกันด้วย ฉะนั้น ใครคนทำกรรมดีก็เห็นคนดี ทำกรรมชั่วก็เป็นคนชั่วพร้อมกัน ฉะนั้น ต่างกันก็แต่ว่า ปรากฏแก่สายตาผู้อื่นเร็วหรือช้ากว่ากันเท่านั้น. ฉะนั้น ทุกคน ก็มีกรรมเป็นสมบัติของตนติดตนอยู่ประจำ มีทั้งกรรมเก่า ทั้งกรรมใหม่. กรรมเก่าส่งมา ให้เกิดเป็นคนดีหรือไม่ดีแล้ว กรรมใหม่เข้าส่งเสริมหรือ ตัดรอนกรรมเก่า สืบต่อกันไปจนถึงอรหัตมรรคตัดกิเลสหมด จึงจะสิ้น กรรม เมื่อพิจารณาอย่างนี้เนื่อง ๆ ก็ได้ประโยชน์ คือไม่กล้าทำกรรมชั่ว ชอบทำแต่กรรมดี.

๘. เพื่อให้รู้จักถนอมเวลา ไม่ปล่อยให้เวลาล่วงไปเปล่าจากประโยชน์ และเพื่อให้มีความเพียรเร่งรีบทำประโยชน์ให้ทันกาลเวลา เพราะชีวิตของคนเราเนื่องด้วยเวลา วันคืนล่วงไป ๆ มิใช่ล่วงไปเปล่า ยังพาเอาชีวิตคนให้หมดไปสิ้นไปโดยลำดับ ถ้าคนประมาทไม่รีบทำประโยชน์ ปล่อยให้เวลาล่วงไปเปล่า ก็เท่ากับปล่อยชีวิตตนให้ว่างเปล่าจากประโยชน์ พระพุทธองค์ได้ตรัสเตือนไว้ว่า

โย จ วสุสสดี ชิว กุสิโต หินวิริโย

เอกาหิ ชีวิติ เสยโย วิริยิ อารภโต ทพฺพหิ.

คนใดเกียจคร้าน มีความเพียรต่ำ เป็นอยู่ถึง ๑๐๐ ปี ผู้คนที่ขยันมีชีวิต อยู่เพียงวันเดียวก็ไม่ได้.

เมื่อทราบอย่างนี้แล้ว ก็ได้ประโยชน์ คือจะได้ไม่ประมาทเว้นจากความชั่ว และรีบเร่งเพียรทำกิจอันเป็นประโยชน์แก่ตนและแก่ส่วนรวม

ให้ได้ทุกวันทุกคืน.

๕. เพื่อให้ได้โอกาสศึกษาและปฏิบัติอย่างเต็มที่ จะเป็นฝ่ายคันถะ คือเล่าเรียนปริยัติธรรมก็ตาม จะเป็นฝ่ายวิปัสสนา คือเจริญสมถกัมมัฏฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐานก็ตาม ผู้ที่อยู่ในที่พลุกพล่านด้วยหมู่คนเป็นต้น ไม่อาจทำให้บริบูรณ์ได้ ต่อเมื่อปลีกตนออกอยู่ในสงัด เช่น โคนไม้ ชายป่า เรือนว่าง กุฏิว่าง ไม่มีอะไรรบกวนจึงทำให้บริบูรณ์ได้ เมื่อพิจารณาเห็นดังนี้ ก็ยอมได้ประโยชน์ คือจิตย่อมจะยินดีในที่สงัด เมื่อได้อยู่ในที่สงัดแล้ว จะได้ทำจิตให้สังคขจัดกิเลสให้ลดลง เมื่อกิเลสหมดไปก็เป็นสงัด กิเลส เป็นอันเสร็จกิจที่จะต้องทำ.

๑๐. เพื่อให้ชวนขวยชิดเอาความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามควรแก่กาลเวลา ตามควรแก่ฐานะภาวะเป็นต้น เพราะคุณวิเศษคือความดีของคนมีหลายอย่าง อย่างต่ำ เช่น การสำเร็จในการศึกษาวิชาต่างๆ หรือการสำเร็จในหน้าที่การงานที่ตนปรารถนา. อย่างสูง เช่น การทำจิตให้เป็นหนึ่ง เรียกว่า ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ มรรค ผล. คุณวิเศษต่างๆ เหล่านี้ หากตนอยู่ในฐานะภาวะใด กาลเวลาใด ที่ควรจะได้ ควรจะถึง ควรจะมี เช่น ผู้บวชระยะเวลา ๑ พรรษา ควรจะได้ นักรธรรมชั้นตรี ถ้าได้ชั้นตรีก็ชื่อว่า ได้มีคุณวิเศษอย่างหนึ่ง และถ้ามีความรู้สมภูมิสมชั้นจริงๆ ก็ชื่อว่ามีคุณวิเศษอีกอย่างหนึ่ง ใครจะถามปัญหาเกี่ยวเรื่องนักรธรรมชั้นตรีก็แก้ได้ไม่เก้อเจิน ฉะนั้น การพิจารณาคุณวิเศษของตนว่า มีอยู่หรือไม่ นี้ มีประโยชน์ คือจะได้พากเพียรก้าวขึ้นไปสู่คุณความดีวิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๑๐ เหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ เพราะผู้ที่บวชแล้วต้องปฏิบัติธรรมเหล่านี้ จึงจะเหมาะสมกับชื่อว่า บรรพชิต, สมณะ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร ชี เป็นต้น.

อนึ่ง ธรรมทั้ง ๑๐ เหล่านี้ คฤหัสถ์ก็ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ตามความเหมาะสมแก่ฐานะภาวะของตนเหมือนกัน เช่น เป็นบิดามารดา เป็นบุตร เป็นครู - นักเรียน เป็นสามี - ภรรยา เป็นมิตร เป็นอุบาสก - อุบาสิกา เป็นนายจ้าง - ลูกจ้าง เป็นพ่อค้า ลูกค้า ต่างก็มีหน้าที่เฉพาะตน ๆ เมื่อจะปฏิบัติให้เข้าตามหลักธรรมเหล่านี้ ก็ควรพิจารณาผ่อนผันไปตามภาวะฐานะอันสมควร ก็ย่อมจะได้รับประโยชน์เช่นเดียวกัน.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ศัพท์ว่าบรรพชิต หมายถึงใคร ? ผู้ที่ไม่ใช่บรรพชิตเรียกว่าอะไร ?
๒. บรรพชิตกับผู้มิใช่บรรพชิต จะพิจารณาธรรมร่วมกันทั้ง ๑๐ ข้อได้อย่างไร ?
๓. ทรงสอนให้พิจารณาธรรม ๑๐ ข้อนั้นเพื่ออะไร ?
๔. มีผู้ดำหนิว่า พระ - เณร เอาเปรียบชาวบ้าน เกียจคร้าน ประกอบอาชีพจึงบวชไม่ต้องทำงานอะไรดังนี้ ผู้ศึกษาธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว จะแก้คำดำหนินี้ได้อย่างไร ?

๕. คุณวิเศษของคนเราได้แก่อะไร ? นาย ก. เรียนจบมหาวิทยาลัย
นาย ข. ได้บรรลุมรรคผลเบื้องต้น ทั้ง ๒ คนนี้ คนใดจัดว่า
มีคุณวิเศษ ? และใครเก่งกว่ากัน ?

ต้นเอ๋ย ต้นมะไฟ

พุ่มพิไล ใบตอก วิหคแฝง

มีพวงผล โสภา ระย้าแขง

หากเก็บแกง ปราภฏ มีรสดี.

แต่ว่าไฟ ในจิต ร้ายฤทธิหนัก

คือไฟรัก หลง, ชัง ยังกะผี

มันหลอกเผา เราผง ลงทุกที

สมควรที่ ดับไฟ ภายใจ เอย.

ศรี ฯ นคร.

นาถกรณธรรม คือธรรมทำที่ฟัง ๑๐ อย่าง

๑. คีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย.
๒. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้สดับรับฟังมาก.
๓. กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม.
๔. โสวัชสตา ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย.
๕. กิงกรณียesu ทักขตา ความขยันช่วยเอาใจใส่ในกิจธุระของเพื่อนภิกษุสามเณร.
๖. รัชมกามตา ความใคร่ในธรรมที่ชอบ.
๗. วิริยะ เพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี.
๘. สันโดษ ยินดีด้วยผ้าห่มผ้าห่ม อาหาร ที่นอนที่นั่งและยาตามมีตามได้.
๙. สติ จำการที่ทำ และคำที่พูดแล้วแม่นยำได้.
๑๐. ปัญญา รอบรู้ในกองสังขารตามเป็นจริงอย่างไร.

อง. ทสก. ๒๔/๒๗

อธิบายศัพท์

๑. คีล ๒. พาหุสัจจะ ดูในเวลารัชชกรณธรรม หน้า ๑๓๗.
๓. กัลยาณมิตตตา ศัพท์ว่า กัลยาณ แปลว่าดี, งาม, ศัพท์ว่า มิตต แปลว่า เพื่อน. หมายถึงคนที่คบหาพึ่งพาอาศัยกัน. เมื่อเอาสองศัพท์รวมกัน เป็น กัลยาณมิตต แปลว่า เพื่อนดีงาม. หมายถึง คน

ที่คบหาพึ่งพาอาศัยกันเป็นคนดีงาม. ตรงกันข้ามกับ **ปาปมิตต** ซึ่งแปลว่า เพื่อนเลว. หมายถึงคนที่คบหาพึ่งพาอาศัยกันเป็นคนเลว.

มิตรดีงามมี ๔ จำพวก คือ:- ๑. มิตรมีอุปการะ ๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้ ๓. มิตรแนะนำประโยชน์ ๔. มิตรมีความรักใคร่. ลักษณะของมิตรที่ดีงามทั้ง ๔ จำพวกนี้ จักมีแจ้งให้มิตรแท้ ๔ จำพวก (คิหิปฏิบัติ หน้า ๒๕๒)

อีกอย่างหนึ่ง **บัณฑิตหรือสัตบุรุษ**ทั้งหลาย ก็ชื่อว่า **กัลยาณมิตร** มิตรดีควรคบหาพึ่งพาอาศัยกันได้ทั้งสิ้น แม้ผู้ที่ประกอบด้วยขนาดภณธรรม ๑๐ อย่างนี้ หรือผู้ที่ประกอบด้วยธรรมที่เป็นฝ่ายดีทั่วไป ก็จัดเป็นกัลยาณมิตร. มาตา มิตฺตํ สเก ฆเร. มารดาเป็นมิตรในเรือนของคน. ภริยา ปรมมา สขา. ภรรยาเป็นเพื่อนสนิท.

มิตรเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการดำรงชีวิต และการสร้างความเจริญก้าวหน้า. คนใ้รู้ญาติขาดมิตร ไทยเราเรียกว่า "คนหัวเดียวกระเทียมลีบ" ทางบาลีเรียกว่า "คนอนาถา" ไม่มีที่พึ่ง. อยู่เป็นทุกข์. อยู่ยาก เหมือนต้นไม้ใหญ่ ไม่มีรากแขนง รากฝอย กิ่งอ่อนแ่งล้มได้ง่าย. ฉะนั้น พระจึงสอนให้คบมิตร แต่เลือกคบแต่มิตรดี มิตรแท้.

การดูสัตว์รู้ง่าย เพราะกายกับใจตรงกัน. แต่การดูคนรู้งาย เพราะปากและกายไม่ค่อยตรงกับใจ. โบราณจึงสอนว่า "คบคนให้ดูหน้า ซื่อผ้าให้ดูเนื้อ" คำว่า หน้า นั้นมี ๒ คือ หน้าภายนอก ได้แก่หน้าตา ๑ หน้าภายในคือ จิตใจ ๑ การดูจิตใจก็ดูที่หน้าที่การงานที่เขาชอบ และเรื่องที่เขาชวน. คนดีมีหน้าที่การงานที่ตนทำสะอาดไม่มีโทษ และชักชวนให้คนอื่นทำแต่ความดี นี้จัดเป็นมิตรดีงาม มิตรแท้ ควรคบ เป็น

ที่ฟังได้. คนที่มีหน้าที่การงานไม่สะอาด ทุจริตในหน้าที่ และชักชวนให้คนอื่นทำชั่ว นี้จัดเป็นมิตรเทียม มิตรชั่ว ไม่ควรคบ เป็นที่ฟังไม่ได้.

๔. โสวัชตตภา แปลว่า ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย. หมายความว่า เชื่อฟังคำตักเตือนสั่งสอนที่ดีของผู้อื่น. ธรรมอันเป็นเครื่องทำความเป็นผู้ว่าง่าย มี ๑๖ ประการ คือ:-

๑. ไม่มีความปรารถนาลามก ไม่ตกอยู่ในอำนาจความลามก คือ ไม่หลงอาภิส ไม่ติดอำนาจ ๒. ไม่ยกตนข่มท่าน ๓. ไม่มักโกรธ ๔. ไม่ผูกโกรธ ๕. ไม่มีอคติ ๖. ไม่เปล่งวาจาไถ่ต่อความโกรธ ๗. ไม่ได้เถียง ๘. ไม่รุกรานผู้ตักเตือน ๙. ไม่กลับกล่าวโทษ ชัดโทษให้แก่ผู้ตักเตือน ๑๐. ไม่พูดกลบเกลื่อนหลบเลี่ยง ๑๑. รับฟังเหตุผล พูดยาแสดงความจริงใจ ๑๒. ไม่ลบหลู่คุณท่าน ไม่ยกตนเทียมท่าน ๑๓. ไม่ริษยา ไม่ตระหนี่ ๑๔. ไม่โอ้อวด ไม่มีมายาเจ้าเล่ห์ ๑๕. ไม่กระด้าง หัวคือ ถือร้น ๑๖. ไม่ถือนั่นความคิดเห็นของตนถ่ายเดียว.

ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย อันเกิดปรากฏด้วยคุณธรรมต่างๆ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นความดี เป็นสิริมงคลอย่างสูง เป็นคุณธรรมให้เกิดความรักความนับถือ เหมาะแก่ชนทุกชั้น ทั้งผู้น้อย ปานกลาง และผู้ใหญ่ ตามปกติคนเรามักจะมองโทษของตนเองไม่เห็น หรือโทษแม้มากเห็นเพียงเล็กน้อย ส่วนโทษของผู้อื่นมองเห็นง่าย ได้ในพระบาลีว่า

ตฺถสฺสํ วชฺชมณฺเณสํ อตฺตโน ปน ทฺททสํ

โทษผู้อื่น แลเห็น เป็นภูเขา โทษของเรา แลเห็น เท่าเส้นขน.

*อนุমানสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสกั พระโมคคัลลานะกล่าวไว้.

เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมหาโอกาสปรับปรุงแก้ไขความประพฤติของตน ได้ยาก ความเจริญหรือความเสื่อม ย่อมเกิดแต่ความประพฤติ เมื่อมองไม่เห็นความประพฤติที่เสียหายของตนแล้ว ควรเปิดโอกาสให้ผู้อื่นช่วย มองดู ให้ช่วยตักเตือนว่ากล่าวสั่งสอน เมื่อถูกเขาว่ากล่าวสั่งสอนก็ไม่ ควรโกรธ มีน้ำอดน้ำทน รับเอาคำกล่าวคำสอนโดยเคารพ ตั้งใจพิจารณา แก้ไขความประพฤติของตนให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น.

พึงเห็นตัวอย่างในทางโลก ที่ฆาตุฆหาร พระราชโอรสของพระเจ้า ที่มิตี ผู้ครองโกศลรัฐ ประสูติเมื่อพระชนกเสวยราชสมบัติแก่พระเจ้า พรหมทัตผู้ครองแคว้นกาตี ภายหลังได้ราชสมบัติคืนมาจากพระเจ้า พรหมทัต พร้อมทั้งได้พระราชธิดาของพระเจ้าพรหมทัต และได้ทรง ครอบครองแคว้นกาตีของพระเจ้าพรหมทัตด้วย เพราะเชื่อฟังพระวาจา ของพระชนกว่า "จงเห็นยาวดีกว่าสั้น" จึงมิได้ปลงพระชนม์ชีพพระ- เจ้าพรหมทัตในโอกาสอันเหมาะ. ในทางธรรม พระราชาเป็นพระ หลวงตาบวชภายหลัง แต่ได้บรรลุนิพพานเพราะเป็นผู้ว่าง่าย สอนง่าย เมื่ออุปัชฌาย์อาจารย์ว่ากล่าวตักเตือน ก็ไม่หัวค้อนถือรัน แต่ หมั่นปฏิบัติตามโอวาทด้วยความไม่ประมาท จนได้สำเร็จพระอรหันต์.

ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย จัดเป็นที่พึงทั้งทางโลกทางธรรม ทั้ง อย่างต่ำและอย่างสูง ดังนี้แล.

๕. กิ่งกณียะสุ ทักขตา แปลว่า ความขยันช่วยเอาใจใส่ในกิจ ธุระของเพื่อน. หมายความว่า คนเราเกิดมา มีกิจธุระที่ต้องทำหลาย อย่าง บางอย่างทำคนเดียวได้ บางอย่างต้องช่วยกันหลายคน. แม้งานที่ ทำคนเดียวได้ แต่ถ้าถึงคราวเจ็บไข้เป็นต้น บางทีก็ไม่สามารถทำได้ จำต้อง

พึ่งพาอาศัยผู้อื่น. ฉะนั้น ผู้ที่มุ่งหวังจะพึ่งผู้อื่นเพื่อให้ผู้อื่นมาช่วยตน ตนก็ต้องช่วยผู้อื่นไว้ก่อน ทำตนให้เป็นที่พึ่งของคนอื่นเสียก่อน พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้ขยันเอาใจใส่ในกิจธุระของเพื่อนสพรหมจารี คือ ผู้ประพฤติดีร่วมกัน จะเป็นภิกษุสามเณร หรืออุบาสกอุบาสิกา หรือประชาชนทั่วไปก็ได้ แต่ขอให้ช่วยกันทำธุรกิจที่ดีปราศจากโทษ กล่าวคือ ทรงสอนให้สร้างนิสัยใจคอกว้างขวาง ขยันเอาการเอางาน เอาธุระแม่ที่เป็นส่วนรวม ไม่นิ่งดูดายกลายเป็นคนใจจิตใจแคบ สอนให้รู้จักตักน้ำไว้เพื่อเลี้ยง.

อันการที่จะสร้างคุณธรรมข้อนี้ ต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ :-

๑) ทกฺโข เป็นผู้ขยัน หมั่นเพียร คือ โชรฺยุหฺสีโล มีปกติเอาธุระ ตั้งใจทำงานที่เป็นธุระหน้าที่ ทั้งของตน ทั้งของส่วนรวม.

๒) อนลโส เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน คือไม่โ้อเอ้อเฉื่อยชา รีบทำให้สำเร็จตามเวลา ตามตำราว่า " พายเกิดพ่อพาย พายเกิดแม่พาย ตะวันจะสาย ตลาดจะวาย สายบัวจะเน่า."

๓) ตตฺรุปรายาย วิมฺสหาย สมฺนุหนาคโต เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา อันเป็นอุบายวิธีที่ช่วยให้ธุระกิจนั้น ๆ สำเร็จรวดเร็วเข้า คือ ต้องมีปัญญาความรอบรู้ความเข้าใจในกิจธุระนั้น ๆ จึงจะช่วยทำให้สำเร็จด้วยดีและรวดเร็ว, ถ้าไม่มีความรู้ แม้ว่าขยันทำก็สำเร็จยาก ที่ควรสำเร็จเร็ว กลับช้าลง หรืออาจไม่สำเร็จเลย เสียงาน เสียประโยชน์เลย. เช่น คนตัดไม้ต้นใหญ่มาทำเรือ ถากไป ๆ จนทำเรือไม่ได้. ก็ตั้งใจทำให้เป็นไม้พาย ถากไป ๆ ก็ไม่เป็นไม้พาย, ก็ตั้งใจทำเป็นไม้ควักปูน ถากไป ๆ ก็ควักปูนไม่ได้ ต้องโยนทิ้งไป.

๔) **อํ ํ กาคู อํ สํวํชาตุํ สํวํรณํทําคํ สํวํรณํจํดํทําคํ เรียบร้อยได้.** คือต้องเป็นผู้ลงมือฝึกฝนปฏิบัติกิจต่าง ๆ อันเป็นธุระหน้าที่ทั้งส่วนตัว ทั้งส่วนรวม จนชำนาญชำนาญ จนสามารถทำได้ จัดได้ ไม่เสียการงาน. เพียงแต่มีความรู้ตามหลักวิชาการนั้น หากไม่เคยลงมือปฏิบัติงาน ก็ไม่แน่ว่าจะมีความสามารถทำได้หรือไม่ อาจเข้าหลักว่า "ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด" ก็ได้.

เมื่อพร้อมด้วยองค์ ๔ นี้ จึงช่วยทำกิจเพื่อนทั้งหลาย จนกลายเป็นที่พึ่งของตน. เพราะเข้าหลักความจริงว่า **ปุชโก ลภเต ปุชํ. วนุทโก ปญฺชนุทนํ.** ผู้บูชาย่อมได้บูชาตอบ. ผู้ไหว้ย่อมได้การไหว้ตอบ. และว่ามิตตจิต ก็มีมิตตใจ, หมูไป ไก่มา.

๖. **ธมมกามตา** ศัพท์ว่า **ธมมะ** แปลว่า สภาพที่ทรงไว้. ในที่นี้ หมายถึงสภาพที่ทรงคุณความดีไว้ หรือความถูก ความบริสุทธิ์. **กามะ** แปลว่า ความใคร่, ความรัก, ความชอบใจ, พอใจ. **ธมมกามะ** แปลว่า ความรักดี รักถูก รักความบริสุทธิ์. บุคคลผู้มีคุณธรรมข้อนี้ ได้ชื่อว่า **ธมมกามิ** ผู้รักดี ผู้รักความถูก ผู้รักความบริสุทธิ์, ชื่อว่า **ปิยสมุททาหาโร** ผู้มีปกติกล่าวถ้อยคำประกอบด้วยธรรมอันเป็นที่รักของชนทั้งหลาย, ชื่อว่า **อภิธมฺเม อภิวินเย อุพารปฺปามุขุโข** ผู้มีใจปราโมทย์อย่างยิ่ง เฉพาะธรรม เฉพาะวินัย.

หมายความว่า **ผู้ใคร่ธรรมหรือรักธรรม ชอบธรรม พอใจธรรม** ย่อมพูดไพเราะเป็นอรรถเป็นธรรม นำผู้ฟังให้รักให้ได้ความสงบใจเย็นใจ เพราะพูดด้วยใจอันบริสุทธิ์ผ่องใส วาจาเป็นเครื่องพิศุจน์น้ำใจ ให้เห็นว่า

รักธรรม, และเป็นผู้ปรารถนาดีอย่างยิ่ง เฉพาะในธรรมวินัย, ไม่ยินดีผิดธรรมวินัย. คือว่า จะทำ จะพูดอะไร ก็พิจารณาเสียก่อน เมื่อเห็นว่าดี - ถูก - บริสุทธิ์ ตามธรรมตามวินัยแล้ว จึงทำ จึงพูด และมีใจเบิกบานอย่างยิ่ง เฉพาะธรรม เฉพาะวินัย ไม่ยอมประพฤติ ย่อหย่อน ผิดธรรมผิดวินัย.

มีอธิบายว่า เป็นผู้หนักในธรรม เคารพในธรรม มิใช่ปฏิบัติธรรม เป็นโลกาธิปไตย มุ่งให้ชาวโลกเขาสรรเสริญหรือเกรงเขานินทา และ ไม่ปฏิบัติธรรมเป็นอัตตาธิปไตย มุ่งความสะดวกของตนเป็นที่ตั้ง แต่ ปฏิบัติธรรมเป็นธรรมาธิปไตย มุ่งความดี ความถูก ความบริสุทธิ์เป็น สำคัญ.

อีกอย่างหนึ่ง ผู้รักธรรม ได้แก่ผู้รักหน้าที่ ตนมีฐานะภาวะหน้าที่ อย่างไร ก็ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างนั้นสมแก่ฐานะภาวะ ไม่ปล่อยปละ เลเลยหน้าที่ของตน.

ธรรมย่อมคุ้มครองรักษาบุคคลผู้ใคร่ธรรม ปฏิบัติธรรม. เหตุนี้ ความเป็นผู้ใคร่ธรรม จึงชื่อว่าเป็นที่พึ่ง.

๗. วิริยะ เพียรเพื่อจะละความชั่วประพฤติกามดี คูปธานคือ ความเพียร ๔ อย่าง, อิทธิบาท คือคุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่าง, เวลารัชชกรณธรรม คือธรรมทำความกล้าหาญ ๕ อย่าง, โพชฌงค์ ๗, ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการ, มรรคมืองค์ ๘ ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ๑๐ อย่าง ข้างต้นตามลำดับ.

๘. สันโดษ แปลได้ ๓ อย่างคือ:-

- ๑) สกั โทโส ความยินดีสิ่งของของตน
- ๒) สนุตฺโต โทโส ความยินดีสิ่งของที่มีอยู่
- ๓) สมนั โทโส ความยินดีโดยธรรมสมาเสมอ.

อย่างที ๑ ความยินดีสิ่งของของตน เป็นเหตุให้บุคคลไม่ผิคิด และเป็นเหตุให้ขยันหาปัจจัยแต่ในทางที่ชอบธรรม. การดำรงชีพของตนาเราเนื่องด้วยปัจจัย ๔ ผู้ที่ฉลาดและสามารถมีความขยันหมั่นทำงานให้เหมาะสมะ ย่อมหาปัจจัย ๔ ได้ง่าย. ปัจจัยที่หาได้ด้วยกำลังความสามารถของตนา ย่อมอำนวยความสุขแก่เจ้าของ. ผู้เป็นเจ้าของยินดีอยู่ด้วยปัจจัยของตนา แม้มากก็ไม่เสียสันโดษ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกย่องผู้ครองเรือนที่มีทรัพย์ว่ามีความสุข เพราะผู้มีทรัพย์ ย่อมมีโอกาสได้เลี้ยงตัวมารดาบิดาครอบครัวเพื่อนฝูงให้เป็นสุข ทั้งสามารถป้องกันหรือบำบัดอันตรายได้ ทำพลี ๕ อย่างก็ได้ ถวายสมณะบำรุงพระศาสนา สร้างที่พึ่งในภพหน้าสืบไปก็ได้ เพราะบุญนั้นแหละ เป็นสมบัติที่พึ่งอันแท้จริงของตนา ติดตามตนาไปในปรโลกได้. ก่อให้เกิดปราโมทย์. คนถือสันโดษแล้วไม่ผิคิด มีความขยันหาทรัพย์ในทางชอบธรรม จับจ่ายในทางที่เป็นประโยชน์ ย่อมปราโมทย์บันเทิงใจ เย็นใจอยู่ด้วยสิ่งของของตนาดังนี้.

อย่างที ๒ ความยินดีสิ่งของที่มีอยู่ เป็นเหตุให้บุคคลไม่ประมาทในปัจจัยเงินทองที่หามาได้ รู้จักแบ่งออกเป็นส่วน ๆ ตามหลักท่านว่า ใช้ลงทุน ๒ ส่วน กินใช้ ๒ ส่วน เก็บไว้เป็นทุนอน ๑ ส่วน การลงทุนทำนา ค้าขาย เป็นต้นนั้น เป็นเรื่องอนิจจัง หวังกำไร แต่อาจไม่ได้เสมอไป อาจขาดทุนเพราะภยันตรายบางอย่างก็ได้. เมื่อยามขาดทุนเราก้ไม่ควรทุกข์ระทมใจ ควรทำใจให้มีสันโดษ คือยินดีด้วยส่วนที่มี

เหลืออยู่ซึ่งแบ่งก็ไว้ ไม่ต้องท้อใจ เริ่มตั้งต้นเอาใหม่ แม้ถ้าขาดทุน
ย่อมยับ จนหมดทรัพย์ที่เป็นทุนนอน ก็ไม่ควรท้อใจไม่จนใจ เมื่อร่างกาย
ชีวิตยังมีอยู่ ก็ควรสันโดษยินดีด้วยกำลัง กำลังใจที่มีอยู่ ตั้งหน้า
ประกอบสัมมาอาชีพต่อไป. แม้ว่าเข้าตาจน กำลังกายก็หมดไป เช่นเป็น
อัมพาต ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ แต่จิตใจยังมีศรัทธา ศีล จาคะ
ปัญญาอยู่บริบูรณ์ ก็ควรสันโดษยินดีด้วยศรัทธาเป็นต้น ที่มีอยู่นั้น ก็
จะทำให้อบอุ่นใจ ชื่นใจ สบายใจ ถึงแม้ว่าดับชีพไป ก็คงจะมีคุณธรรม
นั่นเองเป็นที่พึงเป็นสุขในโลก.

อย่างที ๓ ความยินดีโดยธรรมสม่ำเสมอ คือรู้จักทำจิตใจให้
สม่ำเสมอ ไม่แสดงอาการดีใจเกินไป ในยามได้เงินทองหรือสิ่งของที่ดี ๆ
เพราะโลกิยทรัพย์เป็นอนิจจัง ถ้าขาดสันโดษคือความยินดีประคองจิตใจให้
สม่ำเสมอแล้ว พอทรัพย์เสื่อมเสียไป ก็ย่อมเสียใจมาก. อนึ่ง ไม่แสดง
อาการเสียใจ น้อยใจ ในยามได้ปัจจัยที่ไม่ดี เพราะทรัพย์สิ่งของในโลกนี้มี
ทั้งดีและไม่ดี หากขาดสันโดษข้อนี้เสียแล้ว พอได้ของที่ไม่ดีก็ย่อมเสียใจ
ทุกข์ใจมาก. ฉะนั้น ถ้าบุคคลมาใช้ความสันโดษ ยินดีโดยธรรมสม่ำเสมอ
ละความดีใจและเสียใจ ในปัจจัยทั้งที่ดีและไม่ดีเสียได้ ขวนขวายแสวงหา
ปัจจัยแต่ในทางที่ชอบ ไม่เกียจคร้าน ไม่ย่อท้อต่อการทำงานแม้ลำบาก
หากได้ทรัพย์มาในทางที่ถูกต้อง ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดธรรม ไม่ผิดวินัย
แล้ว แม้ของนั้นจะดีหรือไม่ดีก็ควรสันโดษ ยินดี พอใจเสมอกัน เพราะ
เป็นของบริสุทธิ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ.

สันโดษทั้ง ๓ อย่างนี้ มีความหมายรวมเป็นอันเดียวกันคือ ความพอ
หรือความพอใจ ใครมีสันโดษ ผู้นั้นชื่อว่า มีที่พึงอันประเสริฐ ไม่ยากจน

มีความสุขในโลก. แต่ถ้าขาดสันโดษ จะรู้สึกว่ายากจน ไม่มีที่พึ่ง เป็น
ทุกข์ ดังพุทธภาษิตว่า **ทพิทุทฺธิยํ ทุกฺขํ โลก** ความจนเป็นทุกข์ในโลก.
และความจนนั้นมี ๒ อย่าง คือ ๑. **จนเพราะไม่มี** ๒. **จนเพราะมีไม่พอ.**

ความจนเพราะไม่มี แก้ได้ง่ายคือ ขยันทำงานให้เหมาะก็ได้ทรัพย์
หายจน. แต่ความจนเพราะมีไม่พอนั้น แก้ยากและเป็นทุกข์มาก. หาก
จะแก้ก็ต้องแก้ด้วยสันโดษคือความพอใจ เพราะความจนหรือมั่งมีอยู่ที่ใจ
รู้สึกว่ายาก หรือ ไม่พอ นั้นเอง ดังธรรมภาษิตว่า

**ความไม่พอใจจนเป็นคนเข็ญ พอแล้วเป็นเศรษฐีมหาศาล
จนทั้งนอกทั้งในไม่ไ้การ จงคิดอ่านแก้จนเป็นคนพอ.**

พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ตรัสไว้ว่า

สนฺตุฏฺฐิํ ปรมํ ธนํ

ความพอใจเป็นทรัพย์อันประเสริฐ.

เพราะทรัพย์อย่างอื่นย่อมวิบัติไปได้ ส่วนความสันโดษ คือความ
พอใจนี้ เป็นทรัพย์ภายในอันประเสริฐ ไม่วิบัติ คนรู้จักใช้สันโดษก็
ย่อมได้ทั้งที่พึ่งอันประเสริฐ ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า.

๕. สติ คุณในธรรมมีอุปการะมาก หมวด ๒

๑๐. **ปัญญา** คุณในอธิฐานธรรม หมวด ๔, เวสัชชกรณ-
ธรรม และพละคือธรรมเป็นกำลัง หน้า ๘๘ - ๑๓๘ - ๑๕๒

เฉพาะในที่นี้ ได้แก่ปัญญาที่รอบรู้ความจริงของสังขาร คือรู้ว่า
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จนเกิดความเบื่อหน่าย
คลายความกำหนัดยินดีไม่ถือมั่นสังขารทั้งปวง. จิตวิมุตติหลุดพ้นจากอาสวะ
พ้นทุกข์เด็ดขาด คือบรรลุมรรคผลนิพพานอันเป็นที่พึ่งอย่างสูงสุด.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๑๐ อย่างนี้ ชื่อว่า **นาถกรณธรรม** แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องกระทำที่พึง หมายความว่า เป็นเครื่องทำความอบอุ่นใจ สบายใจ เย็นใจ ไม่ทุกข์ใจ. ความสุข ความทุกข์ ของคนเรามีทั้งทางกายและทางใจ ฉะนั้น คนเราจึงต้องมีที่พึ่งทั้งทางกายและทางใจ จึงจะมีความสุข.

ปัจจัย ๔ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยาแก้ไข้ เป็นที่พึ่งของกาย ไม่อาจเป็นที่พึ่งของใจได้เสมอไป บางคนมีปัจจัย ๔ บริบูรณ์ แต่ใจเร่าร้อน เป็นไฟสุ่มอยู่ข้างใจ หากความสุขมิได้ ฉะนั้น ทุกคนจำต้องมีที่พึ่งทางใจด้วย.

บุคคลที่มีธรรม ๑๐ อย่างนี้ แม้เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าปฏิบัติให้บริบูรณ์จริง ๆ ก็ชื่อว่ามีธรรมเครื่องกระทำที่พึ่งอยู่ภายในตนครบทุกอย่าง, ตนเองยอมเป็นที่พึ่งของผู้อื่นด้วย และตนเองพึ่งพาอาศัยผู้อื่นได้ด้วย ย่อมมีความสุขทั้งสองฝ่าย พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนว่า **สนาตา วิหรต มา อนาธา ทุกขํ อนาโธ วิหรติ จงมีที่พึ่งอยู่ อย่าเป็นผู้อนาธา ไม่มีที่พึ่ง เพราะผู้อนาธาไม่มีที่พึ่ง ย่อมอยู่เป็นทุกข์** แม้พระพุทธ-ภายิตว่า **อตุตา हि อตุตโน นาโธ** ตนแลเป็นที่พึ่งของตน ก็หมายความว่า ตนเองต้องมีคุณธรรมเหล่านี้ จึงจะเป็นที่พึ่งของตนเองได้ ฉะนั้น ธรรมเหล่านี้ จึงชื่อว่านาถกรณธรรม.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. กัลยาณมิตร ได้แก่คนเช่นไร ? คุณตรงไหนจึงจะรู้
๒. ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายคืออย่างไร ?

๓. งานส่วนตัวของคนเรามากอยู่แล้ว เหตุใดพระเจ้าจึงสอนให้ทำงานของเพื่อน ? ผู้จะทำงานของเพื่อนต้องประกอบด้วยองค์คุณอย่างไร ?
๔. คนเช่นไร ชื่อว่า ผู้ใคร่ในธรรมที่ชอบ ?
๕. ความสันโดษ ช่วยทำให้คนเป็นสุขได้อย่างไร ?
๖. ถ้าเราอยากทำตนให้เป็นที่พึ่งแก่ตน จะต้องปฏิบัติอย่างไร ?

ต้นเอ๋ย ต้นยี่โถ

ปลูกไว้โชว์ พวงช่อ ลอสม

พอผลิดอก ออกมา งามน่าชม

ต้องสายลม พัดแรง โยนแกว่งไกว

เหมือนคนดี มีวิชา มารยาทพร้อม

โอนอ่อนน้อม เป็นนิตย์ จิตผ่องใส

ไม่วดแบ่ง แข็งข้อ ต่อผู้ใด

งามวิไล ควรโชว์ โอ้อำ เอย.

ศรี ฯ นกร.

กถาวัตถุ คือถ้อยคำที่ควรพูด ๑๐ อย่าง

๑. อับปิจฉกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย.
๒. สันตุฏฐิกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้สันโดษยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้.
๓. ปริเวกกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้สงัดกาย สงัดใจ.
๔. อสังสัคคกถา ถ้อยคำที่ชักนำไม่ให้ระคนด้วยหมู่.
๕. วิริยารัมภกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารถนาคความเพียร.
๖. สीलกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล.
๗. สมาริกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้สงบ.
๘. ปัญญาถา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา.
๙. วิมุตตติกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลส.
๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้ ความเห็น ในความที่ใจพ้นจากกิเลส.

อง. ทสก. ๒๔/๑๓๘

อธิบายศัพท์

๑. อับปิจฉกถา ตั้ดบทเป็น อับปิจฉา แปลว่า ความปรารถนา น้อย กถา แปลว่า ถ้อยคำที่พูดชักนำ รวมกันเข้าเป็น อับปิจฉกถา แปลตามศัพท์ว่า ถ้อยคำที่พูดชักนำให้มีความปรารถนาน้อย. หมายความว่า พูดชักนำให้ต้องการแต่สิ่งที่จำเป็น พอกิน พอใช้ พออยู่ได้ เช่น

ภิกษุเมื่อมีผู้นำปัจจัย ๔ มีจีวร เป็นต้น มาถวายมาก ก็รับไว้เฉพาะที่
จำเป็นจะต้องใช้ ส่วนที่เกินจำเป็นไม่รับไว้ หากจำเป็นต้องรับ ก็รับไว้
แล้วแจกจ่ายแก่ผู้อื่นหมด ไม่สะสมไว้. ถ้าเขาถวายน้อย ก็รับไว้น้อยกว่า
ลงไปอีก หรือไม่รับเลย. แม้ในด้านคุณธรรม ถึงตนมีความรู้มาก
ก็ปรารถนาให้เขารู้ว่ามีควมรู้น้อย ถึงบรรลุดุธรรมชั้นสูงๆ ก็ปรารถนา
ให้เขารู้ว่าบรรลุเพียงชั้นต่ำ ๆ.

๒. สันตุฏฐิกถา ตัดบทเป็น สันตุฏฐิ แปลว่า ความยินดี
หรือความพอใจ ตามมีตามได้. ถา แปลว่า ถ้อยคำที่พูดชักนำ. รวมกัน
เป็น สันตุฏฐิกถา แปลว่า ถ้อยคำที่พูดชักนำให้ยินดีพอใจด้วยปัจจัย
ตามมีตามได้. หมายความว่า พูดชักนำให้ยินดีพอใจด้วยปัจจัย ๔ มี
อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น ตามมีตามได้ คือมีอย่างไรได้อย่างไร ก็
ยินดีพอใจอย่างนั้น จะดีหรือไม่ดีก็ไม่คำนึง ได้มากก็พอใจ ได้น้อยก็
พอใจ ไม่รังเกียจ. (ดูในนาถกรรมธรรม หน้า ๒๕๐)

๓. ปวิเวกกถา ตัดบทเป็น ปวิเวก แปลว่า ความสงัด ได้แก่
สงบกาย สงบใจ. รวมกับศัพท์ว่า ถา เป็น ปวิเวกกถา แปลว่า
ถ้อยคำที่ชักนำให้สงัดกาย สงัดใจ หมายความว่า พูดชักนำให้ยินดีใน
ที่สงัดกาย ไม่พลุกพล่าน ไม่ปรากฏตัวในที่ชุมนุมชน เมื่ออยู่ในที่สงัดกาย
แล้ว เป็นโอกาสให้เจริญกัมมัฏฐานควบคุมจิตให้สงบไม่ฟุ้งซ่าน เป็นจิต
ที่มีพลังควรที่จะนำไปใช้ในกริยะต่างๆ ได้.

๔. อสังสัคคกถา ตัดบทเป็น อสังสัคคะ แปลว่า ไม่ระคน
ด้วยหมู่. ได้แก่ไม่คลุกคลีด้วยหมู่เพื่อนด้วยอาการอันไม่สมควร.
รวมกับศัพท์ว่า ถา เป็น อสังสัคคกถา แปลว่า ถ้อยคำที่ชักนำไม่

ให้ระคนด้วยหมู่. หมายความว่า พุทธชักนำไม่ให้มัวสุมกันด้วยอาการไม่สมควร เช่น เล่นการพนัน เล่นชุกชนต่างๆ เล่นตลก คะนอง ร้องรำทำเพลง เสพยาเสพติดให้โทษ เป็นต้น.

๕. **วิริยารัมภกถา** ตัดบทเป็น **วิริยารัมภ** แปลว่า ปรารภ ความเพียร. (ดูความหมายในหมวด ๕ หน้า ๑๓๘) รวมกับศัพท์ว่า **กถา** เป็น **วิริยารัมภกถา** แปลว่า ถ้อยคำที่ชักนำไปปรารภความเพียร. หมายความว่า พุทธชักนำให้เริ่มความเพียร ให้มีใจตั้งมั่นอยู่ในความเพียร ๔ สถาน มีเพียรระวังมิให้บาปเกิดขึ้นในสันดานเป็นต้น ให้มีใจกล้าไม่กลัวต่อความเหนื่อยยากลำบากและภยันตราย, ให้คอยพยุงจิตมิให้ย่อท้อในการศึกษาเล่าเรียนที่ดี ในการประกอบกิจตามหน้าที่ที่ดี ในการอบรมจิตให้สะอาดปราศจากกิเลสที่ดี.

๖. **สีลกถา** ตัดบทเป็น **สีละ** แปลว่า เย็น, ปกติ ได้แก่ ความเย็นกาย เย็นวาจา เย็นเข้าไปถึงใจ ใจจึงเป็นปกติ, เมื่อรวมเข้ากับศัพท์ว่า **กถา** เป็น **สีลกถา** แปลว่า ถ้อยคำที่ชักนำไปตั้งอยู่ในศีล หมายความว่า พุทธชักชวนให้ตั้งใจควบคุมกาย วาจา ตลอดถึงใจ ให้มั่นคงเป็นศีล คือให้เย็นเป็นปกติ อย่าให้ร้อน อย่าให้จุ่นจ้าน ฟุ้งซ่านเกินงาม.

๗. **สมาธิกถา** ตัดบทเป็น **สมาธิ** แปลว่า ความรักษาใจมั่น. ได้แก่ ความทำใจให้หนึ่ง มีอารมณ์เดียว. รวมเข้ากับศัพท์ว่า **กถา** เป็น **สมาธิกถา** แปลว่า ถ้อยคำที่ชักนำไปทำใจให้สงบ หมายความว่า พุทธชักชวนให้เจริญสมาธิ คือให้รวมพลังจิตที่พล่านอยู่ให้รวมตัวกันเข้าจนสงบนิ่งคั่งมั่นคง.

๘. ปัญญาถา ตัดบทเป็น ปัญญา แปลว่า ความรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้ (ดูในเวสารัชชกรณธรรม หน้า ๑๓๘) รวมเข้ากับศัพท์ว่า ถา เป็น ปัญญาถา แปลว่า ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา. หมายความว่า พุทธชักชวนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในสิ่งที่ควรรู้ เช่น ศิลปวิทยา บาบ บุญ ทุภะ สุข เหตุแห่งทุกข์ เหตุแห่งสุข เป็นต้น. ตลอดถึงรู้ความจริงในสังขารธรรมทั้งปวงว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

๙. วิมุตติถา ตัดบทเป็น วิมุตติ แปลว่า ความหลุดพ้นจากกิเลส ได้แก่ การทำ การปฏิบัติให้ใจหลุดพ้นจากกิเลส ไม่ใช่หลุดพ้นเอง เช่นในขณะนอนหลับ. รวมกับศัพท์ว่า ถา เป็น วิมุตติถา แปลว่า ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้หลุดพ้นจากกิเลส. หมายความว่า พุทธชักชวนให้ปฏิบัติใน ศีล สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น จนกระทั่งจิตใจเกิดความเบื่อบ่าหาย คลายกำหนด และหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ ๓ คือ กาม ภพ อวิชชา.

ถ้อยคำที่ชักชวนให้ถึงวิมุตติ เช่น ๑. ชักชวนให้ฟังธรรม ๒. ชักชวนให้แสดงธรรม ๓. ชักชวนให้สาธยายธรรม ๔. ชักชวนให้พิจารณาไตร่ตรองธรรม ๕. ชักชวนให้เรียนสมาธิจนแทงตลอดด้วยปัญญา. อีกอย่างหนึ่ง ๑. ชักชวนให้มีศีล ๒. ชักชวนให้ระดับศึกษา ๓. ชักชวนสนทนาธรรม ๔. ชักชวนให้เจริญสมาธิ ๕. ชักชวนให้เจริญวิปัสสนา.

๑๐. วิมุตติญาณทัตสนถา ตัดบทเป็น วิมุตติ แปลว่า ความหลุดพ้น, ญาณะ แปลว่า ความรู้, ทัตสนะ แปลว่า ความเห็น.

๑. วิมุตตายนสูตร. ๒. อนุคคหิตสูตร.

เมื่อรวมเข้าทั้ง ๓ ศัพท์ เป็นวิมุตติญาณทัสสนะ แปลว่า ความรู้เป็นเครื่องเห็นว่า จิตหลุดพ้นแล้ว.

ความรู้เช่นนี้เป็นความรู้พิเศษ ซึ่งเกิดขึ้นได้ด้วยการประกอบหลายวิธี เช่น:-

๑. พิจารณาเบญจขันธ์ โดยไตรลักษณ์ จนเกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด จิตจึงหลุดพ้น ความรู้เกิดขึ้นว่า จิตหลุดแล้ว.

๒. เจริญกายคตาสติ เพราะผู้เจริญกายคตาสติ ย่อมได้ความรู้แตกฉานด้วยปัญญา มีสติสัมปชัญญะ อาสวะตั้งอยู่ไม่ได้ คือ ละคราคะ โทสะ โมหะได้ ผู้มีปัญญาแตกฉานย่อมรู้ชัดว่า เราละคราคะ โทสะ โมหะได้แล้ว มีมูลรากขาดแล้ว ไม่เกิดต่อไปแล้ว.

๓. ต้องปฏิบัติตามลำดับ จนรู้จักทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค, รู้จักอาสวะ เหตุเกิดอาสวะ ความดับอาสวะ เหตุดับอาสวะ เมื่อรู้เช่นนี้ จิตก็หลุดพ้น ก็รู้ชัดว่าจิตหลุดพ้นแล้ว.

วิมุตติญาณทัสสนกถา แปลว่า ถ้อยคำที่ชักนำไปเกิดความรู้เป็น เพื่อให้เกิดความรู้พิเศษดังกล่าว.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

กถาวัตถุทั้ง ๑๐ อย่างนี้ เป็นคำพูดที่ดีมีประโยชน์แก่ผู้พูดและผู้ฟัง ท่านจึงให้ชื่อว่า กถาวัตถุ แปลว่า เรื่องที่ควรพูด หมายความว่า เรื่อง

ทั้ง ๑๐ นี้ เป็นหลักในการพูด. ส่วนเรื่องอื่น ๆ ถ้าอนุโลมเข้ากับเรื่องเหล่านี้ได้ก็ควรพูด, แต่ถ้าขัดกันก็ไม่ควรพูด.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ความมกน้อย กับความสันโดษ ต่างกันอย่างไร ?
๒. ความสังัด กับความไม่ระคนด้วยหมู่ ต่างกันอย่างไร ?
๓. พูดอย่างไร จึงชื่อว่าชักนำไปปรารถนาความเพียร ?
๔. สीलถา สมาริถา ปัญญาถา ได้แก่คำพูดเช่นไร ? เกี่ยวเนื่องกันอย่างไรบ้าง ?
๕. วิมุตติ แปลว่า อย่างไร ? พูดอย่างไร จึงจะไปถึงวิมุตติ ?
๖. วิมุตติญาณทัสสนะ แปลว่า อย่างไร ? เกิดขึ้นได้อย่างไร ?
๗. กถาวัตถุ แปลว่า อย่างไร ? มีเท่าไร ? ทำไมจึงได้ชื่อว่ากถาวัตถุ ?

ต้นเอ๋ย ต้นมะพูด

งามดิ่งดูด ใจคอ เมื่อยลเห็น
แผ่กิ่งใบ ปกคลุม พุ่มร่มเย็น
พูดไม่เป็น เหมือนนาม แต่งามตา.

มนุษย์เรา พูดได้ จำไว้เถิด
พูดให้เกิด สามัคคี ดินักหนา
พูดอ่อนหวาน สัตย์จริง อิงที่มา
ไม่พูดจา เหลวไหล วิไล เอย.

ศรี ฯ นคร.

อนุสสติ คือ อารมณ์ที่ควรระลึก ๑๐ ประการ

๑. พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า.
๒. ธรรมานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระธรรม.
๓. สังฆานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์.
๔. สីลानุสสติ ระลึกถึงศีลของตน.
๕. จาคานุสสติ ระลึกถึงท่านที่ตนบริจาแล้ว.
๖. เทวตานุสสติ ระลึกถึงคุณที่ทำบุคคลให้เป็นเทวดา.
๗. มรณัสสติ ระลึกถึงความตายที่จะมาถึงตน.
๘. กายคตาสติ ระลึกทั่วไปในกาย ให้เห็นว่า ไม่งาม น่าเกลียด โสโครก.
๙. อานาปานสติ ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก.
๑๐. อุปสมานุสสติ ระลึกถึงคุณพระนิพพาน ซึ่งเป็นที่ระงับกิเลสและกองทุกข์.

วิ. นอนุสสติ. ปฐม. ๒๕๐

อธิบายศัพท์

๑. พุทธานุสสติ ตั้คบทเป็น พุทธะ แปลว่าพระพุทธเจ้า, หมายถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า. อนุสสติ แปลว่า ระลึกเนื่อง ๆ. หรือระลึกตามสมควร* เมื่อรวมเข้าเป็น พุทธานุสสติ แปลว่า ระลึกเนื่อง ๆ หรือระลึกตามสมควรถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า. หมายความว่าตั้งสติระลึกเนื่อง ๆ ถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า ๘ บทว่า อิติปิ โส ภควา อรห

เป็นต้น ซึ่งแปลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นพระอรหันต์บริสุทธิ
หมดจดจากกิเลส แม้เพราะเหตุนี้ ๆ. หรือระลึกแต่โดยย่อตามสมควร
ประมวลลงเป็น ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระ
มหากรุณาคุณ. (ดูคุณของรัตนะ ๓ อย่าง หน้า ๒๒/๒๓)

๒. **ฉัมมานุสสติ** ตัดบทเป็น ฉัมมะ แปลว่า พระธรรม, หมายถึง
ถึงคุณของพระธรรม. รวมกับ **อนุสสติ** เป็น **ฉัมมานุสสติ** แปลว่า
ระลึกเนื่อง ๆ หรือระลึกตามสมควรถึงคุณของพระธรรม. หมายความว่า
ตั้งสติระลึกเนื่อง ๆ ถึงคุณของพระธรรม ๖ บทว่า **สุวากขาโต ภควตา
ธมฺโม** เป็นต้น แปลว่า พระธรรมคือศาสนา อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสไว้แล้ว. หรือระลึกตามสมควรว่า **ธมฺโม ปาเปติ สุกตึ** พระ
ธรรมย่อมส่งผู้ปฏิบัติให้ถึงสุคติ. (ดูหน้า ๒๔)

๓. **สังฆานุสสติ** ตัดบทเป็น สังฆะ แปลว่า พระสงฆ์ หมายถึง
คุณของพระสงฆ์. รวมกับ **อนุสสติ** เป็น **สังฆานุสสติ** แปลว่า ระลึก
เนื่อง ๆ หรือระลึกตามสมควร ถึงคุณของพระสงฆ์. หมายความว่า
ตั้งสติระลึกเนื่อง ๆ ถึงคุณของพระสงฆ์ ๕ บทว่า **สุปฏิปนฺโน ภควโต
สาวกสงฺโฆ** เป็นต้น แปลว่า หมู่พระสงฆ์ผู้เชื่อฟังของพระผู้มีพระภาคเจ้า
เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว. หรือระลึกตามสมควรว่า พระสงฆ์ปฏิบัติชอบ ตามคำ
สั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว สอนผู้อื่นให้กระทำตามด้วย. (ดูหน้า ๒๔)

๔. **ศีลานุสสติ** ตัดบทเป็น ศีละ แปลว่า ศีล หมายถึงถึงคุณแห่ง
ศีล รวมกับ **อนุสสติ** เป็น **ศีลานุสสติ** แปลว่า ระลึกเนื่อง ๆ ถึงคุณ
แห่งศีล. หมายความว่าตั้งสติระลึกเนื่อง ๆ ถึงคุณแห่งศีลของตน ก็ศีลที่
จะมีคุณอันควรแก่การระลึกเป็นอารมณ์ ต้องเป็นศีลที่ไม่ขาดข้อต้นหรือ

ข้อปลาย เหมือนฝ้านุงขาดที่ริมข้างบนหรือข้างล่าง, ไม่ทะลุคือไม่เสียข้อกลาง ๆ เหมือนผ้าทะลุเป็นรูกลางผืน, ไม่ต่างคือไม่เสียสองข้อสามข้อตามลำดับเหมือนแม่โคมีสีแดง-ดำ สองแห่งสามแห่งที่หลังหรือที่ท้อง, ไม่พร้อยคือไม่เสียบางข้อดีบางข้อสลักกันไปจนทั่ว เหมือนวัวลายพร้อยไปทั้งตัว, จัดว่าเป็นไท เพราะพ้นจากความเป็นทาสค้นหา, วิญญูชนสรรเสริญ เพราะผู้รู้ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นทรงสรรเสริญ, ไม่ถูกปรามาส เพราะค้นหาและทักขิไม่แต่ละต้อง, เป็นทางสมาธิ เพราะยังสมาธิทั้งสองให้เป็นไป, ศิลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นต้น ดังนี้ จัดว่าดีเยี่ยมในโลก ดังพระบาลีว่า สิลโล โลก อหุตฺตรํ ศิลเป็นเยี่ยมในโลก ดังนี้ และมีคุณควรแก่การระลึกถึง.

๕. จาคานุสสติ ตัดบทเป็น จาคะ แปลว่า บริจาคหรือสละ หมายถึงทานที่ตนบริจาคแล้วสละแล้ว รวมกับ อหุสสติ เป็น จาคานุสสติ แปลว่า ระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้ว. หมายความว่า ตั้งสติระลึกเนื่อง ๆ ถึงคุณแห่งความที่ตนเป็นผู้มีความเสียสละได้ขาด ปราศจากความตระหนี่ อันเป็นตัวมลทิน มีการสละปล่อยเลย ไม่เสียคายอาลัย ไม่หวังผลตอบแทน มีมือล้างไว้คอยหยิบของให้ทาน ยินดีในการเสียสละ ควรในการขอ พอใจใจการให้และการแบ่งให้.

๖. เทวตานุสสติ ตัดบทเป็น เทวตา แปลว่า เทวตา หมายถึงคุณที่ทำบุคคลให้เป็นเทวตา. รวมกับ อหุสสติ เป็น เทวตานุสสติ แปลว่า ระลึกเนื่อง ๆ ถึงคุณที่ทำบุคคลให้เป็นเทวตา. หมายความว่า ตั้งเทวตาไว้ในฐานเป็นพยาน ระลึกถึงคุณมีศรัทธาเป็นต้นของตนอย่างนี้ว่า เทวตาจำพวกกามาวจร ๖ ชั้นก็มีอยู่ จำพวกพระพรหมมีรูป ๑๖ ชั้นก็มี

อยู่ จำพวกพรหมไม่มีรูป ๔ ชั้นก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้น ประกอบด้วย
คุณคือศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา อย่างไรก็ดีแล้วไปเกิดเป็นเทวดา,
คุณมีศรัทธาเป็นต้นเหล่านั้น แม่ของเราก็มีอยู่.

๑. **มรณัสสติ** ตัดบทเป็น **มรณะ** แปลว่า ความตาย หมายถึง
ความแตกขาดแห่งชีวิต. ความตายมี ๒ อย่างคือ ๑. **กาลมรณะ** ตาย
ตามเวลาอันสมควร เพราะสิ้นบุญบ้าง สิ้นบาปบ้าง, เพราะสิ้นอายุบ้าง,
เพราะสิ้นบุญ-บาปและอายุทุกอย่างบ้าง. ๒. **อกาลมรณะ** ตายในเวลา
อันไม่สมควรตาย เพราะกรรมเข้าไปตัดรอน เช่นประสบอุบัติเหตุตาย
ถูกฆ่าตาย หรือฆ่าตัวเองตาย. เมื่อเอาศัพท์ว่า **มรณ** ต่อเข้ากับศัพท์ว่า
สติ เป็น **มรณัสสติ** แปลว่า ความระลึกถึงความตาย. หมายความว่า
ตั้งสติระลึกถึงความตาย คือความแตกขาดแห่งชีวิต ทั้งที่เป็นกาลมรณะ
ทั้งที่เป็นอกาลมรณะ ที่จะมาถึงตน. ด้วยทำในใจโดยอุบาย วิธีอันแยบ
คาย คือประกอบด้วย **สติ** ความระลึกได้ **สังเวคะ** ความสลัดใจและ
ญาณะ ความเข้าใจชัดว่า **มรณ** **ภวิสสติ** ความตายจัดมีแก่เรา
ชีวิตินุทริย **อุปัจฉินุทริย** **ชีวิตินุทริย** ของเรจักขาด **มรณ** **มรณ**
ความตาย ความตาย เป็นที่สุดแห่งชีวิตของเราแน่นอน. **มรณชมโมมุหิ**
เรามีความตายเป็นธรรมดา, **มรณ** **อนตีโต** ล่วงพ้นความตายไปไม่ได้.
อถ โข ยาวตา สตุตถัน อาคติ คติ จูติ อุปปตฺติ สพฺเพ สตุตา
มรณชมฺมา มรณ **อนตีตา**. ไม่ใช่เราผู้เดียวเท่านั้น โดยที่แท้ บรรดา
ปวงสัตว์ทั้งหลาย ที่มา ที่เคลื่อน ที่เกิดขึ้นเท่าใด ก็ตายหมอบเท่านั้น.

๒. **กายคตาสติ** ตัดบทเป็น **กายะ** แปลว่า ร่างกาย หมายถึง
ส่วนต่างๆ ของร่างกายมีผมเป็นต้น. **คตา** แปลว่า ไป. **สติ** แปลว่า

ความระลึก. เมื่อรวม ๓ ศัพท์เข้าด้วยกันเป็น **กายคตาสติ** แปลว่า ความระลึกไปทั่วในส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย. หมายความว่า ตั้งสติระลึก ไปถึงส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ซึ่งมีอยู่ ๓๒ ส่วน คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง, เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม, หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด, ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า, ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น, น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร มันสมอง จะเป็นส่วนใดก็ตาม ระลึกให้ถือว่าเป็นของไม่งามน่าเกลียด โสโครก. โดยลักษณะ ๕ อย่างคือ ๑. มี สีส ไม่งามน่าเกลียดโสโครก. ๒. มี **สัณฐาน** คือทรวดทรงของส่วนนั้น ๆ ไม่งามน่าเกลียด. ๓. โดย ทิศ เบื้องบนหรือเบื้องล่าง. ร่างกายแบ่งเป็น ๒ ทิศ ตั้งแต่หน้าถึงขี้นมาเป็นทิศเบื้องบน ใต้มาถึงไปเป็นทิศเบื้องล่าง. ๔. โดย **โอกาส** คือที่ตั้ง เช่น ผมตั้งอยู่ที่หนังศีรษะ เล็บตั้งอยู่ที่ปลายนิ้ว ๕. โดย **ตัดตอน** คือที่สุดของตน ๆ เช่น เส้นผมมีรากผมเป็นที่สุด ปลายผมมีอากาศเป็นที่สุด, แต่ละเส้นก็มีที่สุดโดยรอบของตนไม่ปนกับเส้นอื่น. และตัดตอน โดยส่วนของตน ๆ เช่นหนังก็มีที่สุดของตน ไม่ปนกับเนื้อ, เนื้อก็มีที่สุดของตนไม่ปนกับหนัง.

อนึ่ง ตั้งสติระลึกให้เห็นว่าไม่งามน่าเกลียดโสโครกโดยส่วน ๕ คือ ๑. โดยมี ๒. โดยสัณฐาน ๓. โดยกลิ่น ๔. โดยที่เกิด ๕. โดยที่อาศัยอยู่. คือว่าร่างกายแต่ละส่วนเช่นผม มีสีก็ไม่งาม มีสัณฐานก็ไม่งาม มีกลิ่นเหม็น เกิดมาแต่เนื้อเลือดเป็นต้น อยู่ในที่ชื้นและไม่สะอาด. เมื่อตั้งสติระลึกไปในกายอย่างนี้ ชื่อว่ากายคตาสติ.

๕. **อานาปานสติ** ตัดบทเป็น **อานาปานะ** แปลว่า ลมหายใจเข้า

ออก ต่อเข้ากับศัพท์ว่า สติ เป็น อานาปานสติ แปลว่า ระลึกลงลมหายใจเข้าออก. หมายความว่า ตั้งสติกำหนดระลึกลงลมหายใจทั้งเข้าทั้งออก โดยมีสติประคองจิตให้จดจ่ออยู่ที่ปลายกระพุ้งจมูก หรือที่ริมฝีปากเบื้องบน ซึ่งเป็นจุดที่ลมหายใจกระทบถนัดเป็นจุดที่ ๑ ให้จิตจดจ่อที่ท่ามกลางทรวงอกเป็นจุดที่ ๒ ให้จิตจดจ่อที่นาภีคือตรงสะดือ เป็นจุดที่ ๓ สำหรับลมหายใจเข้า. นับนาภีเป็นจุดที่ ๓ สำหรับลมหายใจออก. เมื่อมีสติระลึกลงจ่ออย่างนี้ จิตก็ระงับจากอกุศลบาปกรรมต่าง ๆ ได้.

อีกอย่างหนึ่งท่านสอนให้ตั้งสติกำหนดนับ ก็หายใจเข้านับว่า ๑ หายใจออกนับว่า ๑, หายใจเข้านับว่า ๒ หายใจออกนับว่า ๒, นับโดยวิธีนี้ไปจนถึงหายใจเข้านับว่า ๕ หายใจออกนับว่า ๕, แล้วตั้งต้น ๑ ใหม่ เพิ่มขึ้นไปจนถึง ๖, ตั้งต้น ๑ ใหม่ เพิ่มขึ้นไปจนถึง ๗, ตั้งต้น ๑ ใหม่ เพิ่มขึ้นไปจนถึง ๘, ตั้งต้น ๑ ใหม่ นับเพิ่มขึ้นไปจนถึง ๙, ตั้งต้น ๑ ใหม่ นับเพิ่มขึ้นไปจนถึง ๑๐ จิตก็สงบได้.

อีกอย่างหนึ่ง ท่านสอนให้ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าภาวนาว่า พุท. กำหนดลมหายใจออก ภาวนาว่า โธ. เรื่อยไป จิตก็สงบได้.

๑๐. อุปสมานุสสติ ตัดบทเป็น อุปสมะ แปลว่า ธรรมอันเป็นที่ระงับ. หมายถึงคุณของพระนิพพาน อันเป็นที่ระงับดับกิเลสและกองทุกข์. รวมกับศัพท์ว่า อนุสสติ เป็น อุปสมานุสสติ แปลว่า ระลึกลงคุณของพระนิพพาน อันเป็นที่ระงับดับกิเลสและกองทุกข์. หมายความว่า ตั้งสติระลึกถึงคุณพระนิพพาน อันมีประการต่าง ๆ เช่น เป็นที่สร้างความเมา, เป็นที่กำจัดความกระหายในกาม, เป็นที่ถอนอาลัย

ในกามคุณ, เป็นที่ตัดการเวียนว่ายตายเกิด, เป็นที่สิ้นค้นหา, คลายค้นหา, ดับค้นหา, เป็นที่สลัดออกไปจากค้นหาอันได้ชื่อว่า วาณะ, เป็นธรรมอันปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้, เป็นธรรมจริงแท้ เป็นธรรมฝั่งนอก, เห็นได้ยาก, ไม่แก่, ยังยืน, ไม่มีสิ่งที่ทำให้เนิ่นช้า, ไม่ตาย, ปลอดโปร่ง, พ้นภัย, อัจฉรย์ไม่เคยมีมาก่อน, ไม่มีเสียดจัญไร, ไม่มีการเบียดเบียน, หมดจด, เป็นจุดเกาะที่พึง, ด้านทานทุกข์, เป็นที่ลี้ทุกข์.

อานิสงส์ คือผลดี ของการเจริญอนุสสติ

บุคคลผู้เจริญพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ ย่อมเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในพระรัตนตรัย ไพบูลย์ด้วยคุณธรรมมีศรัทธา เป็นต้น มากไปด้วยปีติและปราโมช มีความสุข ข่มนิวรณ์ให้สงบลงได้ อภังขานย่อมเกิดขึ้นโดยลำดับ แต่ไม่ถึงอุปปนา มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

ผู้เจริญสีถานุสสติ ย่อมเป็นผู้มีความเคารพในไตรสิกขา มีความประพฤติเหมาะสม ไม่ประมาท ปราศจากภัย ไพบูลย์ด้วยคุณธรรมมีศรัทธา เป็นต้น ... (เหมือนพุทธานุสสติ)

ผู้เจริญจกานุสสติ ย่อมเป็นผู้ปราศจากตระหนี่ จิตไม่ถูก ราคะ โทสะ โมหะกัสมุขม ข่มนิวรณ์ให้สงบลงได้ ... (เหมือนพุทธานุสสติ)

ผู้เจริญเทวดานุสสติ ย่อมเป็นที่รักชอบใจของเทวดาทั้งหลาย ได้ความไพบูลย์ด้วยคุณธรรมมีศรัทธา เป็นต้น ... (เหมือนพุทธานุสสติ)

ผู้เจริญมรณัสสติ ย่อมเป็นผู้ไม่ประมาทเนื่องนิตย์ ไม่กลัวตาย ไม่หลงตาย เข้าถึงอุปรารมาณ (เหมือนพุทธานุสสติ) มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

ผู้เจริญกายคตาสติ ย่อมเป็นผู้ข่มได้ทั้งความยินดีในกามคุณ ทั้งความไม่ยินดีในเสนาอันสังัด และในกุศลธรรม ข่มความกลัวภัยได้. ทนต่อความหนาวร้อนเป็นต้นได้. อटकั้นต่อทุกขเวทนากล้าได้, อาจได้ ฌาน ๔ ตลอดถึงอภิญญา ๖.

ผู้เจริญอานาปานสติ ย่อมตัดกามวิตกเป็นต้นได้* ย่อมยังสติ ปัญญา ๔ โพชฌงค์ ๗ วิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้โดยลำดับ* ย่อมรู้ลมในขณะดับจิต คือรู้เวลาที่ตนดับจิต* หากได้บรรลุพระอรหัตต์ ย่อมกำหนดระยะเวลาแห่งอายุได้.

ผู้เจริญอุปสมานุสสติ ย่อมไม่ถูกราคะเป็นต้นกลุ่มรุมจิต ข่มนิวรณ์ลงได้ องค์ฌานเกิดขึ้นแต่ไม่ถึงอัปปนา (เหมือนพุทธานุสสติ) เป็นผู้มอิทธิยสังขบ นำเลื่อมใส มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ คีล จาคะ เทวคา มาณะ กายะ อานาปานะ และอุปสมะ ทั้ง ๑๐ ประการนี้ แต่ละประการเป็นที่ตั้งแห่งสติคือความระลึก กล่าวคือเป็นอารมณ์ที่ควรระลึกถึง ฉะนั้นเมื่อสติปรารภอารมณ์อย่างใดเกิดขึ้น ก็มีชื่ออย่างนั้น เช่นปรารภพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ก็มีชื่อว่า พุทธานุสสติ เป็นต้น. เพราะอารมณ์ที่ควรระลึกเหล่านี้มี ๑๐ ประการ ฉะนั้น จึงชื่อว่าอนุสสติ ๑๐ ประการ.

เฉพาะมรณัสสติ กายคตาสติ อานาปานัสสติ ๓ ประการนี้ ไม่มีอนุ เป็นบทนำหน้า สติ เพราะใช้กระแสดความระลึกปรารภอารมณ์ที่อยู่ใกล้ ที่เป็นปัจจุบันบ้าง ที่เป็นอนาคตบ้าง. ส่วน ๗ ประการนอกนี้ มี

อนุ เป็นบทนำหน้า สติ เป็น อนุสติ เพราะต้องใช้กระแสความ
ระลึกย้อนตามอารมณ์ที่อยู่ห่างไกลและที่เป็นอดีตโดยมาก.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. บุคคลควรระลึกถึงอะไร จึงจะสมควร ?
๒. ผู้ระลึกถึงเทวดา กับระลึกถึงความตายได้ผลต่างกันอย่างไร ?
๓. โลกุตระธรรม ๕ คือมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ จัดเป็นอนุสติ
อย่างไรหน้ได้ ?
๔. ผู้เจริญกายคตาสติกับผู้เจริญอานาปานัสสติ ได้ผลพิเศษกว่า
เจริญอนุสติอื่น ๆ อย่างไร ?
๕. ในอนุสติ ๑๐ ประการ บางประการมีอนุนำหน้าสติ บาง
ประการไม่มี เพราะเหตุไร ?

ร่มเอ๋ย ร่มมะม่วง

เรารักหวัง เจ้าจริง ยิงนักหนา
ยามแดดเปรี้ยง เทียงบ้าย เราได้มา
นั่งหลับตา ปลงจิต อนิจจัง.

ตั้งสติ ตริตรอง มองสังขาร
เห็นเป็นมาร หมดสุข เป็นทุกขัง
ล้วนเป็นสิ่ง อนัตตา ว่าไม่พึง
ความสัจจั้ง ปรากฎ ทั้งหมด เอย.

ศรี ฯ นคร.

ปกิณณะ คือ หมวดเบ็ดเตล็ด

อุปกิเลส คือ โทษเครื่องเศร้าหมอง ๑๖ อย่าง

๑. อภิชฌาวิสมโลภะ ละโมบไม่สม่ำเสมอ คือความเพ่งเล็ง.
๒. โทสะ ร้ายกาจ.
๓. โกรธะ โกรธ.
๔. อุปมาหะ ผูกโกรธไว้.
๕. มัถะ ลบหลู่คุณท่าน.
๖. ปลาสะ ดีเสมอ คือยกตนเทียบท่าน.
๗. อิสสา ริษยา คือเห็นเขาได้ดี ทนอยู่ไม่ได้.
๘. มัจฉริยะ ตระหนี่.
๙. มายา มารยา คือเจ้าเล่ห์.
๑๐. ฐาถะยยะ โอ้อวด.
๑๑. ถัมภะ หัวดี.
๑๒. ฐารัมภะ แข่งดี.
๑๓. มานะ ถือตัว.
๑๔. อติมานะ ดูหมิ่นท่าน.
๑๕. มทะ มัวเมา.
๑๖. ปมทะ เล่นเลื้อ.

อธิบายศัพท์

๑. อภิชฌาวิสมโลภะ ตัดบทเป็น อภิชฌมา แปลว่า ความเพ่ง
จำเพาะ. หมายถึงความเพ่งเล็งมุ่งแต่จะได้อำนาจเดียว, รุนแรงกว่าโลภะ.
วิสมะ แปลว่า ไม่สม่ำเสมอ. หมายถึง ไม่เลือกว่าสิ่งนั้นดีหรือชั่ว วิธี
นั้นถูกหรือผิด. โลภะ แปลว่า ความอยากได้. หมายถึงความละโมภ ได้
แล้วยังไม่อิ่มไม่พอ อยากได้ต่อไปอีก ไม่มีที่สิ้นสุด เหมือนไฟสุมขอน
คุกรุ่นอยู่ พอได้เชื้อก็ยังลุกเป็นเปลวเพลิง หรือเหมือนทะเลไม่เต็มด้วย
น้ำ. รวม วิสมะ เข้ากับ โลภะ เป็น วิสมโลภะ แปลว่า ความอยาก
ได้ไม่สม่ำเสมอ หรือละโมภไม่สม่ำเสมอ. หมายความว่าโลภจัด อยากได้
ไม่เลือก มุ่งแต่จะทำได้ทำเดียว โดยมีต้องคำนึงว่าสิ่งที่อยากได้นั้นดีหรือชั่ว
และวิธีที่จะได้มานั้นถูกหรือผิด. รุนแรงกว่าโลภะ เพราะโลภะเพียงอยาก
ได้เสียบอยู่ภายใน ไม่แสดงอาการอะไร จึงอ่อนกว่าอภิชฌมา และอ่อนกว่า
วิสมโลภะ ฉะนั้น อภิชฌมาและวิสมโลภะมีความรุนแรงพอๆ กัน ท่านจึง
รวมเป็นศัพท์เดียวกัน เป็นกิเลสประเภทเดียวกัน แปลว่า ความละโมภ
ไม่สม่ำเสมอคือความเพ่งเล็ง.

๒. โทสะ แปลว่า ร้ายกาจ. (ดูในอภุคคตมมูล หน้า ๔๑)

๓. โภคะ แปลว่า โกรธ. (ดูในมลทิน หน้า ๒๑๕)

๔. อุปนาหะ แปลว่า ผูกโกรธไว้. หมายความว่า "ไม่ลืม ไม่ละ
ความโกรธที่เกิดขึ้น. ตามธรรมดาความโกรธเหมือนไฟไหม้ฟาง ลุกโพล่ง
ขึ้นแล้ว พอหมดฟางกับดับทันที. แต่อุปนาหะนี้ เป็นอุปกิเลสเข้าผูกความ
โกรธไว้ ไม่หายโกรธ ไม่ถึงกับพยายบาท คือไม่คิดจงล้างจงผลาญ

แต่เป็นมูลฐานให้พยายามได้ง่าย. พึงเห็นตัวอย่างคนที่เคยโกรธกัน ไม่ถูกกัน แต่ไม่คิดเบียดเบียนกัน นี่จัดเป็นอุปมาหะ ผูกโกรธไว้. ถ้าคิดเบียดเบียนจงล้างจงผลาญกันก็จักเป็น เวรอุปมาหะ แปลว่า ผูกเวรกันไว้. หรือจัดเป็นพยายาม.

๕. มัถชะ แปลว่า ลบลูกคุณท่าน. (ดูในมลทิน หน้า ๒๑๕)

๖. ปลาสะ แปลว่า ตีเสมอคือยกตนเทียมท่าน. หมายความว่า ตนมีความรู้ ความสามารถ คุณธรรม และฐานะเป็นต้น ยังน้อย ยังต่ำกว่า ท่านผู้อื่นมีครูอาจารย์ มิตร สหาย เป็นต้น แต่คิดเยอหยิ่งผยอง ว่าเท่าทันกัน เสมอกัน พอ ๆ กัน กับท่านผู้อื่นนั้น.

๗. อิสสา แปลว่า ริษยา. (ดูในมลทิน หน้า ๒๑๕)

๘. มัจฉริยะ แปลว่า ตระหนี่. (ดูในมลทิน หน้า ๒๒๐)

๙. มายา แปลว่า มารยา เจ้าเล่ห์. (ดูในมลทิน หน้า ๒๒๐)

๑๐. สาถยยะ แปลว่า โ้อวด, หรือมกอวด. (ดูในมลทิน หน้า ๒๒๐)

๑๑. ถัมภะ แปลว่า หัวคือ. หมายถึงความถือมั่น ความคิดเห็นของตนเองถ่ายเดียว ไม่ยอมเชื่อฟังความคิดเห็น หรือคำตักเตือนสั่งสอนของผู้อื่น, ความว่ายากสอนยาก ความกระด้าง ความไม่อ่อนน้อม ความไม่ยอมรับผิด ในเมื่อรู้ว่าตนผิด.

๑๒. สารัมภะ แปลว่า ความแข่งดี ได้แก่ความไม่รู้จักตน ไม่รู้จักประมาณตน ตนมีบุญวาสนาน้อย มีกำลังน้อย จะทำอะไรก็ปรารถนาให้ได้ดีกว่าเขา ไม่ยอมตกต่ำกว่าเขา

๑๓. มานะ แปลว่า ความถือตัว. ได้แก่ความไม่รู้จักเหตุผลอันแท้จริง ถ้าสำคัญตนผิดบ้างถูกบ้าง แล้วประพฤติปฏิบัติผิด ๆ ก็สำคัญตน

ว่าดีกว่าเขาบ้าง เสมอเขาบ้าง เลวกว่าเขาบ้าง ทั้งๆ ที่ตนอาจจะดีกว่า
เขาจริง เสมอเขาจริง เลวกว่าเขาจริง แต่แล้วก็ปฏิบัติตนในทางที่ไม่
เหมาะไม่สมควร.

๑๔. **อติมานะ** แปลว่า ดูหมิ่นท่าน. ได้แก่ดูถูกเหยียดหยาม
ท่านผู้อื่นว่าดีสู้ตนไม่ได้. เห็นผู้อื่นเป็นคนโง่ คนเลว คนจน เป็นต้น ซึ่ง
ความจริง ผู้ที่ถูกดูหมิ่นนั้น จลตว่า ดีกว่า รวยกว่า หรือไม่ตกต่ำกว่าผู้
ที่ถูกดูหมิ่นนั้นเลย หรือแม้ตกต่ำกว่า. การพูดหรือแสดงอาการดูหมิ่นนั้น
จัดเป็นความเศร้าหมองทางจิตใจนั่นเอง.

๑๕. **มทะ** แปลว่า ความมัวเมา คือความปล่อยใจให้เพลิดเพลिन
ในอบายมุข ๔ อย่าง หรือ ๖ อย่าง หรือให้เพลิดเพลिनในวัยหนุ่ม-สาว
ในความไม่มีโรคในชีวิต หรือเมาศศกดิ์.

๑๖. **ปมาทะ** แปลว่า ความเลินเล่อ คือความพลอเพลिनปราศ-
จากสติเป็นเครื่องรักษากายวาจาใจ แม้ทรัพย์สมบัติ ผู้ประมาทไม่อาจ
รักษาไว้ได้.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๑๖ ชื่อนี้ เป็นอกุศลธรรม คือธรรมฝ่ายไม่ดี มีชื่อว่า
อุปกิเลส แปลว่า โทษเครื่องเศร้าหมอง. เพราะเข้าไปทำจิตให้เศร้าหมอง
ขุ่นมัว เป็นมูลเหตุให้ทำชั่วต่าง ๆ ได้. จัดเข้าในอกุศลมูล ๓ อย่าง ได้ดังนี้

อกิขณาวิสมโลกะ ๑ มัจฉริยะ ๑ จัดเข้าในโลภะ.

โทสะ ๑ โภคะ ๑ อุปนาหะ ๑ อัสสา ๑ สारัมภะ ๑ มานะ ๑
จัดเข้าในโทสะ.

สาถยยะ ๑ มกขะ ๑ ปลาสะ ๑ มายา ๑ ถัมภะ ๑ มานะ ๑
อติมานะ ๑ มทะ ๑ ปมาทะ ๑ จัดเข้าในโมหะ.

ธรรมเป็นเครื่องแก้อุปกิเลส

๑. สันโดษ, อนภิชณา. ๒. ศีล, เมตตา. ๓. ศีล, เมตตา.
๔. ปฏินิสสัคคะ, เมตตา. ๕. กตัญญู. ๖. อปจายนะ ๗. มุทิตา
๘. ทาน ๙. สัจจะ ๑๐. อัปปิจฉตา, สัมปยุตธรรม, ๑๑. โสวัสสตา
๑๒. อตตตัณฺญา, มัตตตัณฺญา. ๑๓. อปจายนะ ๑๔. อปจายนะ
๑๕. สติ ๑๖. สติ.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อภิชฌาวิสมโลภะ กับโลภะ ต่างกันอย่างไร ?
๒. โทสะ โกรธะ อุปนาหะ ต่างกันอย่างไร ?
๓. อิสสา มัจฉริยะะ มีลักษณะต่างกันอย่างไร ?
๔. มานะ อติมานะ มีลักษณะอย่างไร ?
๕. ธรรมอะไรชื่อว่าอุปกิเลสมีกี่อย่าง ? จะแก้ด้วยอะไร ?

ต้นเอ๋ย ต้นหม่น

เอารากฝน น้ำเย็น เป็นกระสาย

ใช้ทาแก้ คางทูม ฟกฟุ่มกาย

เย็นสบาย หายฟก อย่าตกใจ.

ถึงบางคราว เจ็บอก แสนฟกซ้ำ

ศรัทธา ดำ โกรธตอก ย้อนยอกใหญ่

เจ็บเต็มทน หม่นหมอง กัดหนองใน

ชะโลมใจ ด้วยธรรม หายซ้ำ เอย.

ศรี ฯ นคร.

โพธิปักขิยธรรม ๑๗ ประการ

สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิเบทา ๔ อินทรีย์ ๕
พลละ ๕ โภชนงค์ ๗ มรรคมมีองค์ ๘

อธิบายศัพท์

ศัพท์ว่า สติปัฏฐาน แปลว่า ฐานเป็นที่ตั้งของสติ สัมมัปปธาน แปลว่า ความเพียรที่ตั้งไว้โดยชอบ อธิเบทา แปลว่า คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์. อินทรีย์ แปลว่า ธรรมที่เป็นใหญ่เฉพาะกิจของตน. พลละ แปลว่า ธรรมเป็นกำลัง, โภชนงค์ แปลว่า ธรรมอันเป็นองค์แห่งญาณเครื่องปลุกใจให้รู้ ให้ตื่น ให้เบิกบาน. มรรคมมีองค์ ๘ แปลว่า ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์มีองค์ ๘.

คำอธิบายเนื้อความแห่งธรรมทั้ง ๑๗ ประการ เหล่านี้ได้ปรากฏแจ่มแจ้งอยู่แล้วในหมวด ๔-๕-๖-๗ ผู้ศึกษาควรพลิกกลับไปดู,

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๑๗ ประการเหล่านี้ มีชื่อว่า โพธิปักขิยธรรม แปลว่า ธรรมเป็นฝ่ายให้เกิดความรู้ หมายความว่า ถ้าธรรมเหล่านี้สมบูรณ์บริบูรณ์แล้ว ความรู้ยิ่งเห็นจริงในอริยสัจทั้ง ๔ ย่อมเกิดขึ้น พระบรมโพธิสัตว์ สิทธัตถะ ได้ทรงปฏิบัติธรรมะทั้ง ๑๗ ประการเหล่านี้บริบูรณ์ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. โพรธิปักกยิยธรรม แปลว่าอย่างไร ? มีจำนวนเท่าไร ? คืออะไร ?
๒. พระบรมโพธิสัตว์ ทรงปฏิบัติสมบุรณ์ด้วยธรรมอะไรจึงตรัสรู้ ? และตรัสรู้อะไร ?
๓. คนอื่น ๆ นอกจากพระบรมโพธิสัตว์ จะตรัสรู้ได้หรือไม่ ? เพราะอะไร ?

ต้นเอ๋ย ต้นโพธิ์

พระพุทโธ ประทับนั่ง บัลลังก์สถาน
ทรงปราบเกลส ลึนไป ด้วยไตรญาณ
โพธิ์สถาน เลิศล้วน ควรบูชา.

พนมกร ต่างรูปเทียน น้อมเศียรเกล้า
จิตน้อมน้าว พุทธคุณ ได้บุญหนา
ถึงพระพุทโธ สุดดี ดับชีวา
ไปชาติหน้า ไม่ตก- นรก เอย.

ศรี ๆ นคร.

คิหิปฏิบัติ

จตุกกะ

กรรมกิลต คือ กรรมเครื่องเศร้าหมอง ๔ อย่าง

๑. ปาณาติบาต ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง.
 ๒. อทินนาทาน ถูเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย.
 ๓. กามเมสุ มิจฉาจาร ประพฤติผิดในกาม.
 ๔. มุสาวาท พูดเท็จ.
- กรรม ๔ อย่างนี้ นักปราชญ์ไม่สรรเสริญเลย.

ที. ปาฎิ. ๑๑/๑๕๕

อธิบายศัพท์

คิหิปฏิบัติ ตัดบทเป็น คิหิ แปลว่า คฤหัสถ์ หมายถึงผู้อยู่ครองเรือนซึ่งไม่ใช่ผู้บวช. **ปฏิบัติ** แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องดำเนิน หมายถึงธรรมหรือหน้าที่อันเป็นหลักที่ควรทำก็มี ที่ควรเว้นก็มี. เมื่อรวมเข้าเป็น **คิหิปฏิบัติ** แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องดำเนินของคฤหัสถ์. หมายความว่า คฤหัสถ์ควรปฏิบัติ คือทำตามหรือเว้นธรรมอันเป็นหลักในหมวดต่างๆ ต่อไปนี้:-

จตุกกะ แปลว่า หมวด ๔.

กรรม คือการทำ ๔ อย่าง คือ ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง, ถูเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย, ประพฤติผิดในกาม จัด

เป็นกายทุจริต, พุคเทจ จัดเป็นวจีทุจริต. (ดูในทุจริต หมวด ๓)

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ ชื่อว่า **กรรมกิเลส** แปลว่า กรรมเครื่อง
เศร้าหมอง เพราะเป็นเครื่องทำบุคคลผู้ประกอบกรรมเหล่านี้ให้เป็นคน
เศร้าหมอง ไม่ปล่อยใสสะอาดบริสุทธิ์, เป็นคนน่ารังเกียจที่สุด.

กรรม ๔ อย่างนี้ เป็นกรรมที่นักปราชญ์ คือคนฉลาด ไม่สรรเสริญ
เลย เพราะเป็นกรรมฝ่ายดำ ฝ่ายชั่ว ฝ่ายสกปรกน่ารังเกียจยิ่งนัก. เทียบ
กันได้กับปาราชิก ๔ ของภิกษุ คือ ปาณาติบาต เทียบกับปาราชิกข้อ ๓
อทินนาทาน เทียบกับปาราชิกข้อ ๒ กามสุ มิจฉจาร เทียบกับ
ปาราชิกข้อ ๑ มุสาวาท เทียบกับปาราชิกข้อ ๔ ซึ่งจัดเป็นโทษสถาน
หนักที่สุด.

ภิกษุต้องอาบัติปาราชิกแล้ว ขาดจากภิกษุเป็นที่รังเกียจของภิกษุ
ทั่วไปฉันใด คฤหัสถ์ผู้ประกอบกรรมกิเลสแล้ว ขาดจากความเป็นคฤหัสถ์
ที่ดี เป็นที่รังเกียจของบุคคลทั่วไปฉันนั้น. ด้วยเหตุนี้ นักปราชญ์จึง
ไม่สรรเสริญกรรมกิเลส ๔ อย่างเหล่านี้เลย. แต่กลับสรรเสริญกรรมที่
ตรงกันข้าม อันเรียกว่า **กรรมวิสุทธิ** หรือ **กรรมโวทาน** หมายถึงกรรม
เครื่องบริสุทธิ์ หรือกรรมเครื่องขาวผ่อง อันได้แก่ ๑. เมตตากุณา
๒. ทาน, สัมมาอาชีพะ ๓. กามสังวร สारวมในกาม ๔. สัจจวาจา
พูดจริง. ซึ่งเป็นเครื่องทำบุคคลผู้ประกอบให้เป็นคนบริสุทธิ์ เป็นคน
ขาวสะอาด เป็นที่สรรเสริญของคนทั่วไป.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. คิหิปฏิบัติ แปลว่าอย่างไร ? หมายความว่าอย่างไร ?
๒. กรรมกิเลสมีเท่าไร ? เทียบกับปาราชิกของภิกษุได้อย่างไร
เทียบมาคฺ ?
๓. บุคคลจะบริสุทธิ์ หรือเศร้าหมองเพราะอะไร จงตอบให้ชัด ?
๔. นักปราชญ์สรรเสริญกรรมอะไร ? ก็อย่าง ? คืออะไร ?
๕. ถ้าเราไม่ยอมให้นักปราชญ์ดำหนิติเตียน เราควรจะทำอย่างไร ?

ดอกเอ๋ย ดอกพลับพลึง

ดูน่าทึ่ง นักรหนา มีราศี

หลังกลีบแดง หน้าขาว ก้านยาวรี

แต่ไม่มี กลิ่นหอม ย่อมราคา.

เปรียบหญิงชาย แต่งกาย งามภายนอก

ผุดผ่องผอก เปล่งปลั่ง ดั่งเลขา

หากภายใน ไร้ธรรม สัมพุทธา

ตกราคา เสียตาย หญิงชาย เอย.

ศรี ฯ นคร.

อธิบายมุข คือ เหตุเครื่องนิบหนาย ๔ อย่าง

๑. ความเป็นนักเลงหญิง.
 ๒. ความเป็นนักเลงสุรา.
 ๓. ความเป็นนักเลงเล่นการพนัน.
 ๔. ความคบคนชั่วเป็นมิตร.
- โทษ ๔ ประการนี้ ไม่ควรประกอบ.

อง. อฎฐก. ๒๓/๒๕๖

อธิบายศัพท์

๑. ความเป็นนักเลงหญิง หมายความว่า เป็นคนเจ้าชู้ หมกมุ่น
ในกาม มกมากในกาม ถ้าเป็นชายก็ติดผู้หญิง ขาดผู้หญิงไม่ได้ ต้องไปมา
หาผู้ นำทรัพย์ไปบำรุงบำเรอผู้หญิง. ถ้าเป็นผู้หญิงก็ติดผู้ชาย ขาดผู้ชาย
ไม่ได้. ต้องเสียทรัพย์แต่งตัวเที่ยวเตร่บำเรอชาย.

คนที่เจ้าชู้ดังกล่าว ถ้าอยู่ในวัยเรียน ก็เสียการเรียน ถ้าอยู่ใน
หน้าที่การงาน ก็มักจะเสียการงาน ถ้าทำราชการก็มักจะถูกให้ออกจาก
ราชการ ถ้าเป็นคนมีทรัพย์ก็มักจะเสียมทรัพย์ ถ้ามียศก็มักจะเสียมยศ
ถ้ามีคู่ครองแล้วก็มักจะแตกแยก ก็เพราะไปติดพันกับหญิงอื่นชายอื่น
และมากไปด้วยศัตรู เพราะแย่งชิงหญิง หรือชาย อาจเจ็บ หรือตาย
หรือติดโรคร้าย เพราะความเป็นเจ้าชู้นั่นเอง.

๒. ความเป็นนักเลงสุรา หมายความว่า เป็นนักดื่ม ดื่มสุราเมา
ได้ตลอดวัน ดื่มหามค่ำหามรุ่ง จนตกเป็นทาสของสุรา ติดสุรา ขาดสุรา

ไม่ได้ มักจะได้สัมมัญญาโวหารว่า "ม.ล.ว." บ้าง "คอตองแดง" บ้าง เป็นต้น. แม้พวกหลงผิดติดยาเสพติดให้โทษต่างๆ เช่น เฮโรอีน ฝิ่น กัญชา ผงขาว เป็นต้น ก็รวมเข้าในข้อนี้.

คนที่เป็นนักเลงสุราและติดยาเสพติดให้โทษทุกชนิด ย่อมได้รับความเสียหายหลายสถาน เป็นการเผาผลาญตนเอง ในทางทรัพย์ สังคม สุขภาพ ชื่อเสียง ศีลธรรม สติปัญญา และถึงตายได้ เพราะความเป็นนักเลงสุรายาเมานั้นเอง.

๓. ความเป็นนักเลงเล่นการพนัน หมายความว่า เป็นคนหมกมุ่น ในการพนัน ติดการพนัน ขาดการพนันไม่ได้ มีจิตใจฝ่ฝืนมัวเมาอยู่กับการเล่นพนัน อันมีการได้เงินเสียเงิน ซึ่งมีประเภทต่างๆ เช่น เล่นไพ่ เล่นโป เล่นม้า เล่นมวย เป็นต้น.

คนที่เป็นนักเลงการพนัน ย่อมได้รับความเสื่อมความเสียหายหลายสถาน ที่เห็นปัจจุบันทันตา คือ ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ ทำเศรษฐกิจให้กลับเป็นขาดในเวลาอันไม่ช้า ถึงกับมีคำกล่าวว่ "ฝ่ฝืนการพนันมีฤทธิ์มาก คนถูกโจรปล้น ๑๐ ครั้งไม่ฉิบหายเท่ากับไฟไหม้ ๑ ครั้ง ไฟไหม้ ๑๐ ครั้ง ไม่ฉิบหายเท่ากับฝ่ฝืนการพนันเข้าสิง ๑ ครั้ง." เพราะคนติดการพนันที่สุดก็แพ้งนหมดเนื้อหมดตัว ขายรั้ว ขายเรือน ขายที่ดิน หมดที่อยู่อาศัย หันไปเลี้ยงชีพด้วยทุจริตมิฉฉาชีพ ปล้นฆ่า อาศัยคุก ถูกประหารชีวิตไปก็มี.

๔. ความคบคนชั่วเป็นมิตร หมายความว่า ร่วมกินร่วมนอน ร่วมเที่ยว ร่วมพรรคร่วมพวก ร่วมไปมาหาสู่กับคนชั่ว คือคนพาลเกเร ประพฤติชั่วเองบ้าง ชักชวนผู้อื่นให้ประพฤติชั่วบ้าง. การร่วมกินร่วมนอน

เป็นต้นกับคนพาลเกรงกลัวว่านี่ ชื่อว่าคบคนชั่วเป็นมิตร. คิดเพื่อนเลว.

ผู้ที่คบคนชั่วเป็นมิตร มักจะถูกคนชั่วชักจูงไปในทางชั่ว เช่นคน
ไม่เคยเป็นนักเลงหญิง - สุรา - พนัน - อันธพาล ก็ถูกชักจูงไปจนกลายเป็น
เป็นนักเลงหญิงเป็นต้นได้ สมด้วยคำว่า " คบคนพาล พาลพาไปหาผิด "

เหมือนลูกนกตกไปอยู่ในหมู่โจร ก็มีนิสัยเป็นโจร.
การคบคนชั่วเป็นมิตร จัดเป็นมูลเหตุแห่งอบายมุขข้ออื่น ๆ อีก
เป็นอันมาก พระผู้มีพระภาคจึงตรัสห้ามไว้เป็นข้อต้นในมงคลสูตรว่า

อเสวนา จ พาลานํ เอตมมุงฺคละมุตฺตมํ.

การไม่คบคนพาล นี้จัดเป็นเหตุแห่งความเจริญสูงสุดอย่างหนึ่ง.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

โทษทั้ง ๔ ประการนี้ ชื่อว่า **อบายมุข** แปลว่า ปากแห่งความ
เสื่อม. หมายความว่า เป็นเหตุ เป็นช่องทางแห่งความเสื่อมความฉิบหาย
ล่มจม. กล่าวคือ โทษเหล่านี้ **ไม่ใช่ตัวความเสื่อมความฉิบหาย** เพียงแต่
เป็นเหตุให้เกิดผลคือความเสื่อมความฉิบหายแน่นอน.

คนที่โง่เขลามองไม่เห็นผลคือความเสื่อม จึงหลงติดอยู่ในเหตุ เช่น
ติดผู้หญิง ติดผู้ชาย. ติดสุรา ติดฝิ่น, ติดการพนัน, ติดเพื่อนเลว
เหมือนปลาหลงกินเหยื่อที่เบ็ดเกี่ยวไว้ เพราะติดในรสเหยื่อ ผลที่ตามมา
ภายหลังคือ เสื่อมเสียทรัพย์สินสมบัติ ยศศักดิ์เป็นต้น ตลอดถึงร่างกาย
ชีวิต เหมือนปลาที่ติดเบ็ดซึ่งเกี่ยวเหยื่อไว้ฉะนั้น. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึง
สอนไว้ว่า **โทษ ๔ ประการนี้ไม่ควรประกอบ** คือ ใคร ๆ ไม่ควรทำ

ไม่ควรวิหัตตน ให้เป็นคนติดอยู่ในเหตุแห่งความฉิบหาย อันมีชื่อว่า
อบายมุข เหล่านี้.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. นักเรียนที่เรียนดีกลับเรียนไม่ดี เคยมีกรงานมีรายได้ดีกลับ
เสียกรงานขาดรายได้ เคยเป็นเศรษฐีกลับเป็นยาก มียศศักดิ์
กลับถูกถอดยศ ไม่เคยเป็นนักเลงก็กลายเป็นนักเลงต่าง ๆ
เหล่านี้ เป็นเพราะอะไร ?
๒. ความเป็นนักเลงหญิง หมายความว่าอย่างไร ? จัดเป็นความ
ฉิบหายจริงหรือ ? เพราะเหตุไร ?
๓. ถ้ามีคนพูดว่า "อบายมุข เป็นความเสื่อมหรือความฉิบหาย"
ดังนี้ ท่านผู้เรียนลัทธิปฏิบัติมาแล้ว จะรับรอง หรือปฏิเสธ
คำนั้น ? เพราะเหตุไร ?
๔. อบายมุข ๔ ข้อ ๆ ไหนมีโทษมากกว่าข้ออื่น ๆ ? เพราะ-
เหตุใด ?
๕. คนโง่กับคนฉลาดมองอบายมุขเห็นต่างกันอย่างไร ? และ
เห็นแล้วมีความประพฤติปฏิบัติอย่างไร ? ได้ผลอย่างไร ?

นักเลงหญิงชั่วช้า	ชินชา
ชอบดื่มเบียร์ สุรา	คำเช่า
การพนันไม่ลดลา	มิตรชั่ว
มีแต่จักเดินเข้า	ตู้ห้องฉิบหาย.

ศรี ๑ นคร.

ทิวฐัมมิกัตตตตประโยชน์ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง *

๑. อุตฺถานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ในการประกอบกิจ เครื่องเลี้ยงชีวิตก็ดี ในการศึกษาเล่าเรียนก็ดี ในการทำธุระหน้าที่ของตน ก็ดี.

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ด้วยความหมั่น ไม่ให้เป็นอันตรายก็ดี รักษาการงานของตัวเองไม่ให้เสื่อมเสียไปก็ดี.

๓. กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว.

๔. สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก.

อธิบายศัพท์

๑. อุตฺถานสัมปทา แปลว่า ถึงพร้อมด้วยความหมั่น. หมายความว่า ขยันลุกขึ้นศึกษาเล่าเรียนและทำงานที่เป็นสัมมาอาชีพะให้ทันกาลเวลา เพื่อได้ทรัพย์มาเลี้ยงชีพ มีพระพุทธรูปติดเตือนไว้ว่า ปฏฺฐูปการี ฐุรฺวา อุตฺถา วินุทเต ธนํ แปลว่า ผู้มีธุระหน้าที่ เป็นผู้หมั่นลุกขึ้นทำให้เหมาะเจาะ คือขยันศึกษาเล่าเรียนและทำงานที่ไม่มีโทษให้ถูกต้องเหมาะสมแก่กาลสถานที่ ถูกจังหวะ ก็ย่อมได้ทรัพย์.

๒. อารักขสัมปทา แปลว่า ถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายความว่า มีสติปัญญารักษาทรัพย์ที่ได้มาด้วยความหมั่น ไม่ให้เป็นอันตราย

๑. ในบาลีใช้ว่า ธรรม ๔ ประการ เป็นไปเพื่อเกื้อกูลเพื่อสุขในปัจจุบัน.

คือไม่ให้เสียหายไปด้วยเหตุอันไม่ควร เช่น บำเรอผู้หญิง ผู้ชาย เสพสุรา เล่นการพนัน เป็นต้น วิธีรักษาทรัพย์มี ๕ อย่าง คือ:-

๑. รู้จักเก็บ เช่นเก็บไว้ในที่ปลอดภัย.
๒. รู้จักถนอม เช่นของที่เพิ่งแตกหักได้ จะใช้ต้องระวังให้มาก.
๓. รู้จักบูรณะ เช่นของที่ชำรุด คร่ำคร่า พอจะซ่อมแซมได้ก็
ไม่ควรทิ้ง ควรบูรณะซ่อมแซมไว้ใช้ต่อไป.
๔. รู้จักเสียดาย เช่น ของที่ยังใช้ได้อยู่ จะเป็นของใหม่หรือเก่า
ก็ตาม งามไม่งามก็ตาม ไม่ควรทิ้งแล้วหาใหม่ให้เปลือง
๕. รู้จักทำให้เกิดผลกำไร เช่นมีที่ดินมากก็แบ่งให้เช่าเช่าบ้าง
ทำประโยชน์เองบ้าง เป็นต้น.

อนึ่ง ต้องมีสติปัญญารักษาการงานหน้าที่ของตัวไว้มิให้เสื่อมเสียไป
คือไม่ประมาท เลินเล่อ เผลอเพลินไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ต้องมีสติระลึก
ถึงการงานและหน้าที่ของตนอยู่เสมอ ตามพระธรรมภาษิตว่า

รทุมานโน สโต รทุเข ผู้จะรักษาพึงมีสติรักษา.

เมื่อสติรักษาประจำอยู่ การงาน หน้าที่ ก็มีแต่เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป
เสื่อมเสียไป.

๓. กัลยาณมิตรตตา แปลว่า ความมีเพื่อนเป็นคนดี. หมายความว่า
คบหาสมาคมกับคนดี คือ คบมิตรที่มีคุณธรรมอันงาม ตามลักษณะ
มิตรแท้ ๔ จำพวก เพราะมิตรแท้ย่อมจะเป็นกำลังสำคัญที่สุด ในการช่วย
แสวงหาทรัพย์ให้เกิดมีมากยิ่งขึ้น ในการป้องกันรักษาทรัพย์และช่วย
ให้เป็นผู้รู้จักใช้จ่ายทรัพย์พอสมควร.

๔. สมชีวิตา แปลว่า ความเลียงชีพตามสมควร. หมายความว่า รู้จักใช้จ่ายทรัพย์เลียงชีพให้พอดี ไม่เบียดกรอจ่ายน้อยเกินไปถึงกับทนอด ทนอยากจนปากแห้ง และไม่สุรุ่ยสุร่ายจ่ายมากเกินไปจนกินทั้งกินขว้าง. ต้องรู้จักประมาณฐานะของตนว่า รายรับเท่าไร และควรจ่ายเท่าไร จึงจะพอดีถ้ารู้จักประมาณจึงจะสำเร็จประโยชน์ มตฺตตฺถนฺนํ สทา สทฺฐ ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ยังประโยชน์ให้สำเร็จทุกเมื่อ.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรม ๔ ประการนี้ ชื่อว่า **ทิฏฐธัมมิกัตถะ** แปลว่า ประโยชน์ในปัจจุบัน. หมายความว่า ธรรมเหล่านี้ เป็นเหตุที่จะให้ได้ผลที่ต้องการในปัจจุบัน. ผลที่ต้องการในปัจจุบันทันตาเห็นนี้ ได้แก่ ทรัพย์ ยศ ไฉไล เป็นต้น เพราะจำต้องอาศัยให้เกิดความสุขความเจริญตั้งตัวได้ในปัจจุบัน. คุณธรรมทั้ง ๔ ประการ มีอานุภาพสัมปทาเป็นต้นนี้ เป็นองค์คุณอุดหนุน หรือเป็นเหตุให้ตั้งตัวได้ในปัจจุบันซึ่งเป็นผลที่ต้องการของสามัญชนจึงชื่อว่า **ทิฏฐธัมมิกัตถะ**.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อะไรเป็นประโยชน์ในปัจจุบัน ? เพราะเหตุไร ?
๒. ทำอย่างไรจึงจะได้ประโยชน์ในปัจจุบัน ?
๓. คนที่มีความหมั่นแต่ไม่ได้ทรัพย์ ไม่ได้รับประโยชน์ เพราะเหตุใด ? และต้องทำอย่างไรจึงจะได้ทรัพย์ และได้รับประโยชน์เต็มที่ ?

๔. ทำอย่างไรจึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยการรักษา ?
๕. ได้ทรัพย์มาแล้วจ่ายสักเท่าไร จึงจะชื่อว่า สมชีวิตา ?
๖. ทิฏฐุชัมมิกัตถะ แปลว่า อย่างไร ? มีกี่ข้อ ?
ข้อไหนสำคัญที่สุด ? เพราะเหตุไร ?
๗. คนเราหวังจะตั้งตัวได้ในปัจจุบัน ต้องเว้น และทำอะไรบ้าง ?

ดอกเอ๋ย ดอกบานบุรี

สวงามดี สีลันฐ์ วรรณะเหลือ
ชื่อเพราะดี ได้รับความ บานงามเมือง
จัดเป็นเครื่อง ประดับ ระยับตา.

หากว่าชน มากหลาย ทั้งชายหญิง
ขยันยิ่ง ฝนฝึก ฝึศึกษา
สงวนทรัพย์ คบมิตรดี ศรีโสภา
เลี้ยงชีวา สมฐาน ชื่นบาน เอย.

ศรี ฯ นคร.

สัมปราชัยกัถลประโยชน์ คือ ประโยชน์ภายใน ๔ อย่าง

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือ เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น.
๒. สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล คือรักษากาย วาจา เรียบร้อยดี ไม่มีโทษ.
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาคทาน เป็นการเฉลี่ยสุขให้แก่ผู้อื่น.
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น.

อง. อฎฐก. ๒๓/๒๕๗.

อธิบายศัพท์

๑. สัทธาสัมปทา แปลว่า ถึงพร้อมด้วยศรัทธา. หมายความว่า มีศรัทธาตั้งมั่น ไม่อ่อนแอจนคลอนแคลน ผลุด ๆ โพล่ ๆ ตามคำสาปณ์ เรียกว่า ศรัทธาห้าวเต่า. แต่ความถึงพร้อมด้วยศรัทธานี้ ต้องมีความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาอันถูกต้องมั่นคง ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ ๑. ตถาคตโพธิสัทธา ๒. กัมมสัทธา ๓. วิปากสัทธา ๔. กัมมัตส-กตาสัทธา ตามที่อธิบายแล้ว ในเวสาร์ชกรณธรรมและในพละ (ดูธรรมหมวด ๕ หน้า ๑๓๖)

๑. ในบาลีใช้ว่า ธรรม ๔ ประการ เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขในภายใน.

๒. สีสัมปทา แปลว่า ถึงพร้อมด้วยศีล หมายความว่า มีศีลบริสุทธิ์ตามภูมิตามชั้น ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อม (คูสาราณียธรรม ธรรมหมวด ๖ หน้า ๑๗๐)

๓. จาคสัมปทา แปลว่า ถึงพร้อมด้วยการบริจาคทาน. หมายความว่า ตั้งใจละโดยปราศจากความตระหนี่ ยินดีเฉลี่ยทรัพย์ของตนให้เป็นประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น เป็นการสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ผู้อื่น. และเป็นการบูชาคุณท่านผู้ที่ควรบูชา หรือสร้าง ซ่อม สาธารณสถานต่าง ๆ.

๔. ปัญญาสัมปทา แปลว่า ถึงพร้อมด้วยปัญญา. หมายความว่า มีปัญญารู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์? มิใช่ประโยชน์แล้ว ละสิ่งที่เป็นโทษ และเจริญสิ่งที่ประโยชน์ รู้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม อันเป็นตัวสัมมาทิฐิ.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

คุณธรรม ๔ ประการ มีสัทธาสัมปทาเป็นต้นนี้ ชื่อว่า สัมปรายิ-กัตตะ แปลว่า ประโยชน์ในกายหน้า. หมายความว่า ธรรมเหล่านี้เป็นเหตุที่จะให้ได้ผลที่ต้องการในกายหน้า. อันผลที่ต้องการในกายหน้านั้น ได้แก่ ทรัพย์ ยศ ไฉย เป็นต้น ที่บุคคลจะพึงได้เพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญ ในกาลข้างหน้า คือใน วัน เดือน ปีข้างหน้า ตลอดถึงเกิดใหม่ในชาติหน้าต่อ ๆ ไป.

เนื่องจากกาลข้างหน้านั้น เราไม่อาจรู้ได้ว่า เราจะอยู่ไปได้นานเท่าไร จะมีสุข มีทุกข์ มากน้อยเท่าไร จะตายเมื่อไร ตายแล้วเกิดที่ไหน

เป็นอะไร มีสุขทุกข์อย่างไร ยากที่จะคาด คะเน กิด เคาเอา แต่ก็อาศัย
การพิจารณา ตามหลักพระพุทธรายิตว่า

ยถากมฺมํ คมิสฺสนฺติ ปุณฺณปาปผลูปคา

นิริเย ปาปกมฺมนฺตา ปุณฺณกมฺมา จ สุกฺตี.

สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้เขาถึงผลของบุญและบาปจักไปตามกรรม, ผู้มี
กรรมเป็นบาปคือทำชั่วไว้จักไปในที่ไม่เจริญ, ผู้มีกรรมเป็นบุญ คือทำดี
ไว้ จักไปสู่คติที่ดี. ฉะนั้น เพื่อให้เตรียมตัวทำบุญกุศลอันมีผลเป็นสุข
ในภพหน้า จึงได้ทรงยกเอาคุณธรรม ๔ ประการ มีสหชาสัมปทา
เป็นต้นนี้ ขึ้นแสดงไว้ หากบุคคลบำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว ก็ย่อมได้
ประโยชน์ในปัจจุบันด้วย ในภพหน้าด้วย เหตุฉะนี้ ธรรมทั้ง ๔ จึงได้
ชื่อว่า สัมปรายิกัตถะ.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. สัทธา กับ สัทธาสัมปทา, สีล กับ สีลสัมปทา ต่างกันอย่างไร ?
๒. อะไรเป็นประโยชน์ในภพหน้า ? ทำอย่างไรจึงจะได้ ?
๓. อารักขสัมปทา กับ จาคสัมปทา ขัดแย้งกันมิใช่หรือ ? เพราะเหตุใด ?
๔. คำว่า " ภพหน้า " กินความตั้งแต่ไหน ถึงไหน จาระไนมาดู ?
๕. คนเราในภพหน้าจักไปไหน ? มีอะไรเป็นหลักพิสูจน์ ?
๖. เมื่อตั้งตนในปัจจุบันได้แล้ว จะประพฤติอย่างไร จึงจะได้ดี มีสุขในภพหน้า ?

मितตปฏิรูป คือ คนเทียมมิตร ๔ จำพวก

๑. คนปอกลอก ๒. คนดีแต่พูด,
๓. คนหัวประจบ. ๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย.

คน ๔ จำพวกนี้ ไม่ใช่มิตร เป็นแต่คนเทียมมิตร ไม่ควรคบ.

๑. คนปอกลอก มีลักษณะ ๔

- (๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว.
(๒) เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก.
(๓) เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงรับทำกิจของเพื่อน.
(๔) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง.

๒. คนดีแต่พูด มีลักษณะ ๔

- (๑) เก็บเอาของที่ล่วงแล้วมาปราศรัย.
(๒) อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย.
(๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้.
(๔) ออกปากฟังมิได้.

๓. คนหัวประจบ มีลักษณะ ๔

- (๑) จะทำชั่วก็คล้อยตาม. (๒) จะทำดีก็คล้อยตาม
(๓) ต่อน้ำว่าสรรเสริญ. (๔) ลับหลังตั้งนินทา.

๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย มีลักษณะ

- (๑) ชักชวนดื่มน้ำเมา. (๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน.
(๓) ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น. (๔) ชักชวนเล่นการพนัน.

มิตรแท้ ๔ จำพวก

๑. มิตรมีอุปการะ. ๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์.
๓. มิตรแนะนำประโยชน์. ๔. มิตรมีความรักใคร่.
มิตร ๔ จำพวกนี้ เป็นมิตรแท้ ควรคบ.

๑. มิตรมีอุปการะ มีลักษณะ ๔

- (๑) ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว.
(๒) ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว.
(๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้.
(๔) เมื่อมีธุระ ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก.

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔

- (๑) ขยายความลับของตนแก่เพื่อน.
(๒) ปิดความลับของเพื่อนให้แพร่กระจาย.
(๓) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ (๔) แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้.

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ มีลักษณะ ๔

- (๑) ห้ามมิให้ทำชั่ว. (๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี.
(๓) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง. (๔) บอกทางสวรรค์ให้.

๔. มิตรมีความรักใคร่ มีลักษณะ ๔

- (๑) ทุกข์ ๆ ด้วย. (๒) สุข ๆ ด้วย.
- (๓) โต้เถียงคนที่พูดติเตียนเพื่อน.
- (๔) รับรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อน.

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๕๕-๒๐๒

อธิบายศัพท์

คำว่า มิตร แปลว่า เพื่อนผู้มีความเมตตา คือเพื่อนผู้รักใคร่กันจริง. เช่นมารดาบิดานับว่าเป็นมิตรผู้รักบุตรธิดาจริง ๆ จึงมีพระพุทธรูปทูลว่า

มาตา มิตฺตํ สเก ฆเร. มารดา (และบิดา) เป็นมิตรในเรือนของตน. ดังนั้น จะเป็นใครก็ตามจะอยู่ร่วมบ้านหรือต่างบ้านก็ตาม จะประพฤติปฏิบัติร่วมงาน ร่วมเดินทาง ร่วมกิน ร่วมนอน หรือไม่ร่วมก็ตาม ถ้ามีความรักกันเหมือนมารดาบิดารักบุตรธิดาก็ชื่อว่า เป็นมิตรได้. แต่ถ้าไม่รักกันดังกล่าว ก็เป็นได้เพียง สหาย หรือ สขา ซึ่งแปลว่าเพื่อน. อาจเป็นเพื่อนดีหรือเพื่อนร้ายก็ได้.

ความจำเป็นอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์เราจะขาดเสียมิได้ คือ มิตร สหาย สขา ซึ่งหมายถึงเพื่อน. คนเราต้องมีเพื่อน เพื่อจะได้พึ่งพาอาศัยกัน. ฉะนั้น การคบเพื่อนจึงต้องระวัง เพราะเพื่อนมีหลายจำพวก หากคบเพื่อนไม่ดีก็จะมีแต่ความเสื่อม แต่ถ้าคบเพื่อนดี ก็มีแต่ความเจริญ โบราณจึงกล่าวไว้ว่า

" คบคนพาล พาลพา ไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพา ไปหาผล "

เมื่อเป็นเช่นนี้ การคบคนเป็นเพื่อนกันก็ต้องเลือกคบแต่คนดีที่เรียกว่า บัณฑิตหรือมิตรแท้ และหลีกเลี่ยงคนชั่ว คนพาล หรือมิตรเทียมเสียให้ห่างไกล.

ใครเป็นคนดี ใครเป็นคนชั่ว พอจะคบเป็นมิตรได้หรือไม่ได้นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้แนะไว้ฝ่ายละ ๔ จำพวก คือ:-

มิตรปฏิรูป แปลว่า คบเทียมมิตร. หมายความว่า มิตรเทียม คือ คนที่ไม่มีเมตตา ไม่มีความรักด้วยน้ำใสใจจริง แต่มาแสดงตนในรูปของคนมีเมตตารักใคร่ คนอย่างนี้ ไม่ใช่คนดี ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม, มิตรปลอม, เหมือนของไม่ดีไม่แท้เรียกว่า ของเทียม ของปลอม, มิตรไม่แท้ ก็เรียกว่า มิตรเทียม มิตรปลอม.

มิตรเทียมมี ๔ จำพวก ทรงสอนให้ดูที่ลักษณะพวกละ ๔ (คือ อย่างเป็นบ้าง นักเรียน นักศึกษาควรพลิกกลับไปดู เนื้อความชัดเจนอยู่แล้ว) คนที่มีลักษณะของมิตรเทียมพึงทราบว่าเป็น มิตรปฏิรูป คือ มิตรเทียม ใคร ๆ ไม่ควรคบ แต่ควรหลีกเลี่ยงเสียให้ห่างไกล เหมือนคนรักชีวิต เว้นอุปนิสัยให้ห่างไกล หรือเหมือนคนเดินทาง เว้นทางอันมีภัยเสียจะนั้น.

ในฝ่ายตรงกันข้าม คือ **มิตรแท้** ทรงแสดงไว้โดยศัพท์บาลีว่า **มิตฺโต สุหโต** แปลว่า มิตรผู้มีใจดี. หมายความว่า มิตรแท้ คือคนที่มีใจเมตตารักใคร่จริงๆ เหมือนมารดาที่รักบุตรที่เกิดในอก หมายถึงบุตรที่มารดาตั้งใจ เต็มใจ ปรารถนาจะให้เกิดจริง ๆ จึงเกิดมาแล้ว มารดา

ก็รักมากฉันใด มิตรผู้มีใจดี ก็มีน้ำใจเมตตา รักใคร่ ต่อมิตรมากฉันนั้น
คนผู้มีน้ำใจดังนี้ จึงชื่อว่ามิตรแท้.

มิตรแท้ก็มี ๔ จำพวก ทรงสอนให้ดูที่ลักษณะ พวกละ ๔
(พลิกกลับไปดู) คนที่มีลักษณะของมิตรแท้ ฟังทราบว่าเป็นมิตรจริง ๆ
มิตรแท้ ๆ ควรคบ ควรเข้าไปหาโดยเคารพ เหมือนมารดากับบุตรซึ่งเป็น
ที่รักฉะนั้น.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. สหาย กับ มิตร ผิดกันอย่างไร ? คนปอกถอก คนดีแต่พูด
คนหัวประจบ คนชักชวนในทางฉิบหาย จะเรียกว่า สหาย
หรือ มิตร ได้หรือไม่ ? เพราะเหตุใด ?
๒. เพราะเหตุไร คนจึงต้องมีเพื่อน ? การคบเพื่อนท่านสอนให้
เลือกคบ เพราะเหตุไร ?
๓. มิตตปฏิรูป แปลว่า อย่างไร ? หมายความว่า อย่างไร ?
เปรียบเหมือนอะไร ? จะดูตรงไหนจึงจะรู้ว่าเป็นมิตตปฏิรูป ?
๔. มิตรแท้ ได้แก่คนเช่นไร ? มีกี่จำพวก ? ใครบ้าง ?
๕. การคบมิตรให้โทษหรือให้คุณ จงอธิบายให้ชัดเจน ?

สังคหวัตถุ ๔ อย่าง

๑. ทาน ให้สิ่งของของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน.
 ๒. ปิยวาจา เจรจาวาจาที่อ่อนหวาน.
 ๓. อุตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น.
 ๔. สมานัตตตา ความเป็นคนมีตนสม่ำเสมอไม่ถือตัว.
- คุณทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ได้.

อง. จตุกก. ๒๑/๔๒

อธิบายศัพท์

๑. ทาน แปลว่า การให้. ในที่นี้หมายเอาให้สิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน. (ดูคำอธิบายในสัปปริสบัญญัติ และบุญกิริยาวัตถุธรรมหมวด ๓ หน้า ๔๗ - ๕๖)

คนที่ควรให้ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ให้ เช่นผู้ใหญ่มีมารดา บิดา เป็นต้น เจตนา คือตั้งใจจะอนุเคราะห์บุตรธิดา เป็นต้น, บุตรธิดาเป็นต้น ก็เป็นคนที่บิดามารดาควรให้.

ถ้าผู้น้อยมีบุตรธิดาเป็นต้น เจตนาจะตอบแทนคุณมารดาบิดาเป็นต้น มารดาบิดาเป็นต้น ก็เป็นคนที่บุตรธิดาควรให้.

ถ้าผู้ใหญ่หรือผู้น้อยก็ตาม ญาติ มิตร เศรษฐี หรือยาก ก็ตาม เจตนายึดเหนี่ยวน้ำใจของใครผู้ใด ผู้นั้นแหละเป็นคนที่เขาควรให้ปัน.

การให้ในสังคหวัตถุ หมายถึงการแบ่งให้ เหลือให้ ปันให้ เพื่อแสดงอัธยาศัยไมตรี ผูกสามัคคีกันไว้ ตามพระบาลีว่า ทท มิตฺตานิ

คณฺถติ ผู้ให้ยอมผูกไมตรีไว้ได้. เพราะผู้ให้ยอมเป็นที่รักของตนเป็นอันมาก.

๒. ปิยวาจา แปลว่า เจรจาคำอ่อนหวาน. หมายถึงพูดคำที่สุภาพอ่อนโยน และเป็นคำที่มีประโยชน์ ที่ผู้ฟังได้ฟังแล้วชื่นใจ สบายใจ เห็นประโยชน์ในคำพูดนั้น แล้วมีกำลังใจที่จะบำเพ็ญคุณงามความดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. ฉะนั้น คำพูดใด ๆ ที่ไพเราะจับใจ พูดถูกกาลเทศะ และเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง สามารถยึดเหนี่ยวใจของผู้ฟังไว้ได้ คำพูดนั้นชื่อว่า ปิยวาจา.

๓. อັถถจริยา แปลว่า ประพฤติประโยชน์. หมายความว่า บำเพ็ญตนให้เป็นคนมีประโยชน์ต่อผู้อื่น โดยที่ฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ความสามารถ ตั้งตัวได้ตามควรแก่วัยนั้น ๆ แล้ว จำกำลังความรู้ ความสามารถ กำลังกาย และกำลังทรัพย์ ออกไปช่วยผู้อื่นตามสมควรแก่โอกาส เพื่อแสดงอหฺษาศัยไมตรีอันนํารักนับถือ เช่นในคราวธุรกิจเกิดขึ้นแก่เพื่อนนักเรียน เพื่อนบ้านเป็นต้น ก็ไม่นั่งนิ่งดูคายน ต้องชวนช่วยเหลือ ตามหลักเวทยาวัจจมัย ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และตามหลัก กิงกรณิเยสุ ทักขตา ในนาถกรณธรรม. (คฺฐธรรมหมวด ๑๐ หน้า ๒๓๐ - ๒๔๖)

๔. สมนํัตตตา แปลว่า ความเป็นคนมีตนสมํ่าเสมอ. หมายความว่า **ไม่ถือตัว** คือไม่หยิ่งจองหองในเมื่อได้ดีมีฐานะ และ**ไม่ปล่อยตัว** คือไม่ประพฤติดัวต่ำด้อยหน้าลงมาจนเกินงาม เมื่อไม่ถือตัวและไม่ปล่อยตัวแล้ว ต้องวางตัวให้สมกับฐานะ ผู้อยู่ในฐานะผู้ใหญ่ก็ต้องวางตัวให้สมกับเป็นผู้ใหญ่ เช่นมีเมตตากรุณาสงเคราะห์ผู้น้อย, เป็นผู้น้อยแม้มีความรู้มาก ยศศักดิ์สูง มีทรัพย์มาก ก็ต้องวางตัวให้สมกับเป็น

ผู้น้อย เช่นมีความอ่อนน้อมถ่อมตน วาง่าย สอนง่าย เคารพยำเกรง
ต่อผู้ใหญ่ โดยวัย โดยคุณ โดยชาติ, เป็นผู้เสมอกันก็ต้องวางตัวให้สม
กับเป็นผู้เสมอกัน เช่นวางตัวไว้ในคุณลักษณะของมิตรแท้ ๔ จำพวก.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

คุณธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ ชื่อว่า สังคหัตถุ แปลว่า เครื่องยึดเหนี่ยว.
หมายความว่า คุณธรรมเหล่านี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่นไว้ได้
คือเป็นเครื่องก่อให้เกิดความรักความสามัคคีกลมเกลียวสนิทสนมยิ่ง ๆ ขึ้น
และผูกพันให้มั่นคงตลอดไป เหมือนเพชรตมจริงลือไว้แน่นกำลังหมุน
ก็พาให้รูดวิ่งไปได้จะนั้น. ถ้าขาดคุณธรรมเหล่านี้ ความรัก - สามัคคี
ก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็สลายไป.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ผู้คบมิตร ต้องการจะให้มิตรภาพตั้งอยู่ได้ตลอดไป ควร
ประพฤติอย่างไร ?
๒. ทาน แปลว่า การให้แก่คนที่ควรให้ปัน อยากทราบว่า ใคร
เป็นคนที่ควรให้ปัน และให้อย่างไร เรียกว่าให้ปัน ?
๓. ประพฤติอย่างไร จึงชื่อว่าประพฤตินิโยชน์ ?
๔. ปลาสะ แปลว่า ดีเสมอ สมานัตตตา ความมีตนเสมอ
ต่างกันอย่างไร ?
๕. สังคหัตถุมิโยชน์อย่างไร ? ถ้าขาดเสียแล้วจะมีโทษ
อย่างไร ?

สุขของคฤหัสถ์ ๔ อย่าง

๑. สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์.
๒. สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค.
๓. สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้.
๔. สุขเกิดแต่ประกอบการทำงานที่ปราศจากโทษ.

อรรถนนาถสูตร อัง. จตุกก. ๒๑/๕๐

อธิบายศัพท์

๑. **สุขเกิดแต่การมีทรัพย์** หมายความว่า ทรัพย์โดยตรง ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อาศัย ยาแก้โรค เพราะเป็นสิ่งจำเป็นของมนุษย์ขาดเสียมิได้ ทรัพย์โดยอ้อมคือ เงินทอง ของใช้แลกเปลี่ยนกับทรัพย์โดยตรง. ทรัพย์ทั้งสองประเภทนี้ เป็นสิ่งจำเป็นของคฤหัสถ์ คฤหัสถ์ต้องหมั่นทำงานใช้กำลังแขนขา อาบเหงื่อต่างน้ำให้ได้มาโดยทางที่ถูกต้อง ไม่ลักลั่นโกง ปลิ้นจี้เอาของผู้อื่นมา ได้มาแล้วต้องรู้จักรักษา รู้จักจ่ายให้พอสมควรแก่ฐานะ ประคับประคองให้ทรัพย์มีอยู่เสมอมิให้ขาด ก็ย่อมมีความสุข ความอึดใจว่า " ทรัพย์เรามีอยู่สบาย."

๒. **สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค** หมายความว่า เมื่อได้ทรัพย์แล้วต้องรู้จักแบ่งเป็นส่วน ๆ ตามที่ทรงแสดงไว้ในสังคาลกสูตรว่า

จตุธา วิภเช โภเค สเว มิตฺตานิ คนฺถติ

เอเคน โภเค ภูณฺเชยฺย ทฺวิหิ กมฺมํ ปโยชเย

จตุตฺถลฺลจ นิชาเปยฺย อาปทาสุ ภวิสฺสติ. ๑๑/๒๐๒

คฤหัสถ์ได้ทรัพย์แล้ว พึงแบ่งทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน ย่อมสมาน
มิตรไว้ได้ พึงใช้สอยโภคสมบัติด้วยทรัพย์ส่วนหนึ่ง พึงประกอบการงาน
ด้วยทรัพย์ ๒ ส่วน พึงเก็บทรัพย์ส่วนที่ ๔ ไว้ใช้ในยามมีอันตราย และ
พึงใช้สอยด้วย ทำบุญด้วย ตามอन्नนาถสูตร ก็ย่อมมีความสุข ความ
อิมใจว่า " เราจ่ายทรัพย์สบาย. "

๓. สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้ หมายความว่า เมื่อได้แบ่ง
ทรัพย์ออกเป็นส่วน ๆ ใช้เองทำบุญบ้าง ลงทุนประกอบอาชีพบ้าง เก็บไว้
ใช้ในยามฉุกเฉินบ้าง ก็เป็นไท ไม่ตกเป็นทาสใคร ไม่ต้องกู้หนี้ใคร
มองเห็นโทษในการกู้หนี้ ตามพระบาลีว่า อธิทานัน ทุกขัง โลก
การกู้หนี้เป็นทุกข์ในโลก เมื่อคนไม่มีหนี้ติดตัว ก็ย่อมมีความสุขอิมใจว่า
" เราไม่มีหนี้สบาย. "

๔. สุขเกิดแต่ประกอบการงานที่ปราศจากโทษ หมายความว่า
เมื่อมีทรัพย์จับจ่ายเพียงพอ และไม่ต้องเป็นหนี้ ก็ไม่ต้องดิ้นรนประกอบ
การงานที่มีโทษ เช่น โจรกรรม หรือมิฉนาศีพ หรืออเนสนากรรม
ด้วยกาย วาจา หรือแม้ด้วยใจ ตั้งใจประกอบการงานที่ไม่มีโทษด้วย
กาย วาจา และใจ ก็ย่อมมีความสุขความอิมใจว่า " การงานของเรา
ปราศจากโทษสบาย. "

อธิบายชื่อหมวดธรรม

สุขทั้ง ๔ อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นสุขของคฤหัสถ์ หมายความว่า เป็น
ความสบายใจของชาวบ้านผู้ครองเหย้าครองเรือน. ถ้าไม่มีทรัพย์, หรือใช้
ทรัพย์ไม่ถูกหลัก หรือกู้หนี้, หรือทำงานที่มีโทษ ก็ไม่เป็นสุข. จุดสำคัญ

ขั้นแรกต้องมีทรัพย์พอใช้ในครอบครัว ถ้าไม่มีทรัพย์ก็เดือดร้อนทันที, เมื่อมีทรัพย์แล้ว ต้องรู้จักจับจ่ายใช้สอยให้ถูกหลัก ถ้าจ่ายไม่ถูก ก็เดือดร้อน เมื่อใช้สอยถูกหลักก็ไม่ต้องกู้หนี้ ถ้ากู้หนี้ก็เดือดร้อน. เมื่อมีทรัพย์พอ บริโภคถูกหลัก ไม่กู้หนี้ ก็ไม่จำเป็นต้องประกอบการงานที่มีโทษ ถ้าประกอบการงานมีโทษก็มีทุกข์เดือดร้อน. สุขทั้ง ๓ อย่างข้างต้น เป็นสุขเกี่ยวกับทรัพย์ที่คฤหัสถ์จะพึงได้ด้วยการเว้นกรรมกิเลส ๔ อบายมุข ๔ หรือ ๖ และประกอบด้วยทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔, ส่วนสุขข้อ ๔ เป็นสุขที่เกี่ยวกับศีลธรรม อันจะพึงได้ด้วยธรรมอันเป็นเหตุสมหมาย ๔ มีสัทธาสัมปทา เป็นต้น ฉะนั้น สุข ๓ อย่างข้างต้น มีผลไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ ของสุขอย่างที่ ๔.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ทรัพย์มีกี่ประเภท ? คืออะไร ? เป็นเครื่องก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์อย่างไร ?
๒. ได้ทรัพย์มาแล้วควรแบ่งอย่างไรจึงจะถูกหลัก ?
๓. การกู้หนี้ ท่านว่าเป็นทุกข์ในโลก ดังนั้น เราควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะไม่ต้องกู้หนี้ ?
๔. สุขของคฤหัสถ์เกิดแต่ไหน ? ผู้หวังสุขเช่นนั้นควรเว้นและประกอบอะไร ?
๕. สุขของคฤหัสถ์ถ้าย่อให้เป็น ๒ ย่ออย่างไร ? และอย่างไรไหนมีผลมากกว่า ? เพราะเหตุไร ?

ความปรารถนาของบุคคลในโลกที่ได้สมหมาย

ด้วยยาก ๔ อย่าง

๑. ขอสมบัติ จงเกิดมีแก่เราโดยทางที่ชอบ.
๒. ขอยศ จงมีแก่เรากับญาติพวกพ้อง.
๓. ของเราจงรักษาอายุให้ยืนนาน.
๔. เมื่อสิ้นชีพแล้ว ขอเราจงไปบังเกิดในสวรรค์.

อง. จตุกก. ๒๑/๘๕

อธิบายศัพท์

๑. **ขอสมบัติ**จงเกิดมีแก่เราโดยทางที่ชอบ คำว่า สมบัติ แปลว่า ความถึงพร้อม มี ๒ ประเภท คือ:-
 - ก. **โภคสมบัติ** ความถึงพร้อมด้วยของกินของใช้ที่จำเป็น ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยาแก้โรคต่าง ๆ.
 - ข. **ทรัพย์สมบัติ** ความถึงพร้อมด้วยทรัพย์ คือวัตถุสิ่งของที่อำนวยความสะดวกสบายพิเศษ ซึ่งเป็นสิ่งเคลื่อนที่ได้ เช่น เงิน ทอง รถ เรือ เป็นต้น ก็มี, ซึ่งเป็นสิ่งเคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น ที่ทำนา ที่ทำไร่ เป็นต้น ก็มี.สมบัติทั้ง ๒ ประเภทนี้ นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ ของคนในโลก.
๒. **ขอยศ**จงเกิดมีแก่เรากับญาติพวกพ้อง คำว่า ยศ คือคุณความดีตามหลักพระพุทธศาสนา แยกออกเป็น ๓ ประเภท คือ:-

ก. อิศริยยส ยศคือความเป็นใหญ่เหนือความชั่ว.

ข. เกียรติยศ ยศคือเสียงที่เล่าลือยกย่องสรรเสริญ.

ค. ปรีวารยส ยศคือคนผู้นิยมนับถือความดี ความชอบ.

ยศทั้ง ๓ ประเภทนี้ นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจในโลก.

๓. ขอเราจงรักษาอายุให้ยืนนาน คำว่า อายุ หมายถึงเวลาชั่วชีวิตหนึ่ง. อายุยืนนาน คือกาลเวลาชั่วชีวิตหนึ่งยืดยาว, มีชีวิตอยู่ได้ตลอดกาลนาน. ความมีอายุยืนนานนี้ นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจของคนในโลก.

๔. เมื่อสิ้นชีพแล้วขอเราจงไปบังเกิดในสวรรค์ คำว่า สวรรค์ ตรงกับบาลีว่า สักกะ หมายถึงที่มีอารมณ์ดีเลิศ อันเป็นที่เพลิดเพลินเจริญใจ. สวรรค์นี้ นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ ของคนในโลก.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

สมบัติ ยศ อายุยืน สวรรค์ ๔ อย่างนี้ แต่ละอย่างๆ ก็เป็นที่ปรารถนา รักใคร่ พอใจ ของบุคคลในโลก. ก็คือว่า บุคคลบางคนตั้งความปรารถนาว่า ขอสมบัติจึงเกิดมีแก่เรา, ขอยศจึงเกิดมีแก่เรากับญาติ, ขอเราจงมีอายุยืน, หากตายแล้ว ขอให้เราได้ไปเกิดในสวรรค์. ความปรารถนา ดังนี้ สำเร็จสมหมาย คือสมปรารถนาได้ยาก เพราะสิ่งเหล่านี้ มิใช่จะเกิดมีด้วยเหตุเพียงตั้งความปรารถนาอย่างเดียวเท่านั้น ฉะนั้น ท่านจึงกล่าว " ความปรารถนาของบุคคลในโลกได้สมหมายด้วยยาก " หมายความว่า ความปรารถนาเหล่านี้ มิใช่จะสำเร็จได้ง่ายๆ เลย แต่มีทางที่สำเร็จได้ด้วยการทำเหตุหลายๆ อย่าง เมื่อได้ทำเหตุอันเหมาะสมแล้ว ความปรารถนาดังกล่าว ก็ย่อมจะสำเร็จสมหมายได้ไม่ยาก.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. สมบัติ แปลว่าอย่างไร ? มีกี่ประเภท ? อาหาร เงิน รถ
ที่ทำนา จัดเป็นทรัพย์ หรือสมบัติ ?
๒. ยศ มีกี่ประเภท ? อะไรบ้าง ?
๓. อายุ หมายถึงอะไร ? อายุกับสวรรค์ ต่างกันหรือเหมือนกัน
อย่างไร ?
๔. สมบัติ ยศ อายุ สวรรค์ หาได้ยากหรือไม่ยาก ? เพราะ
เหตุไร ?
๕. ความปรารถนาอย่างไรที่สำเร็จสมหมายได้ยาก ? มีกี่อย่าง ?

สนเอย์ สนสร้อย

ใบเป็นฝอย ห้อยระย้า งามตาเหลือ
ลำต้นตรง พุ่มแหลม กิ่งแซมเจือ
ในคราวเมื่อ ลมมี เสียหวีดัง.

หากบุคคล สนใจ ในธรรมะ
ขององค์พระ - พุทธสืห์ ย่อมมีหวัง
ได้รับความ ร่มเย็น ชื่นเด่นดัง
งามเปล่งปลั่ง กว่าสน ทุกคน เอย.

ศรี ฯ นคร.

ธรรมเป็นเหตุให้สมหมาย มีอยู่ ๔ อย่าง

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา.
๒. สीलสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล.
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยบริจาคทาน.
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา.

อง. จตุกก. ๒๑/๘๑

อธิบายศัพท์

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือเชื่อต่อพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระตถาคตพุทธเจ้าเป็นต้น.
๒. สीलสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล คือเว้นขาดจากปาณาติบาตเป็นต้น
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยบริจาคทาน คือมีใจไม่ตระหนี่ยินดีเฉลี่ยทรัพย์ให้ทาน.
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือรู้ว่านิรวรณเป็นเครื่องเศร้าหมองของจิต และละนิรวรณเสียได้. (ดูคำอธิบายศัพท์ทั้ง ๔ นี้ในสัมปรายกัถตะหน้า ๒๘๘ เพิ่มเติมด้วย)

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๔ มีสัทธาสัมปทาเป็นต้นนี้ ชื่อว่า เป็นเหตุให้สมหมาย เพราะเป็นเหตุที่เมื่อบุคคลบำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมบังคาลสิ่งที่ไม่เหลือวิสัยให้สำเร็จผลสมตามที่มุ่งหมายปรารถนา เช่นความมุ่งหมาย คือ

ปรารถนาว่า ขอสมบัติจงเกิดเรา โดยทางที่ชอบ เป็นต้น. ความมุ่งหมายนี้ จะสำเร็จได้ก็เพราะธรรมทั้ง ๔ มีสัทธาสัมปทา เป็นต้น เหล่านี้เป็นเหตุ. กล่าวคือขั้นต้นเชื่อต่อพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ทรงรู้ดีจริง ทรงสอนดีจริง แล้วปฏิบัติตามที่ทรงสอน รักษาศีลบ้าง ให้ทานบ้าง ใช้ปัญญาแสวงหาทรัพย์และหลบเลี่ยงอันตราย เช่น ความเกียจคร้าน ละททุจริต ทำงานสุจริต ก็ย่อมได้สมบัติ ยศ อายุยืน สวรรค์ สมดังความปรารถนามุ่งหมายโดยไม่ยาก.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ความปรารถนาของบุคคลในโลกจะได้สมหมายโดยยาก หรือโดยง่าย เพราะเหตุไร ?
๒. สัทธาสัมปทา เป็นต้น เชื่อว่า สัมปรายิกัดละก็มี ชื่อธรรม เป็นเหตุให้สมหมายก็มี ทั้งนี้ เพราะเหตุไร ?
๓. หากบุคคลปรารถนาว่า " ขอให้เราสอบไล่ได้ทุกครั้งที่สอบ " ดังนี้ แล้วก็สอบได้จริงๆ จะจัดว่า เขาได้ปฏิบัติธรรมที่เป็นเหตุให้สมหมายข้อไหน ?
๔. ถ้าบุคคลได้รับยศ ทั้งๆ ที่ไม่ปรารถนา จะชื่อว่า เขาได้ตั้งแล้วบำเพ็ญธรรมที่เป็นเหตุให้สมหมาย อยากทราบว่าเขาจะได้ตามที่มุ่งหมายหรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

ตระกูลอันมั่งคั่ง จะตั้งอยู่นานไม่ได้ เพราะสถาน ๔

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว.
 ๒. ไม่บูรณะพัสดุที่คร่ำคร่า.
 ๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ.
 ๔. ตั้งสตรี หรือบุรุษทุศีล ให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน.
- ผู้หวังจะดำรงตระกูลควรเว้นสถาน ๔ ประการนี้เสีย.

อง. จตุกก. ๒๑/๓๓๖

อธิบายศัพท์

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว หมายความว่า ธรรมดาสิ่งของเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ที่สำหรับใช้อาจสูญหายไปได้ในบางครั้งบางคราว เพราะถูกขโมย หรือผู้คนนำไปใช้แล้วไม่ขยันเก็บมาวางไว้เป็นที่เป็นแห่ง ก້วย่อมหายไป โดยที่คนอื่น ๆ มาเห็นเข้าอาจจะนำไปใช้ต่อไปก็ได้ ขโมยไปเสียก็ได้ เป็นต้น เมื่อหายแล้ว ถ้าเจ้าของไม่พยายามแสวงหาค้นคว้าติดตาม ก็อาจหายไปเลย จำเป็นต้องซื้อของใหม่มาใช้ ก็เป็นการสิ้นเปลืองทรัพย์ลงไปทุกทีโดยไม่จำเป็น.

แต่ถ้าเจ้าของขยันจัดการเก็บวางของใช้ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นที่เป็นแห่ง ใครนำไปใช้ ใช้แล้วขยันนำมาเก็บมาวางไว้ในที่เดิม ก็จะไม่หาย หากว่าหายไปก็รู้ได้ทันทีว่าถูกขโมย ก็จะได้เร่งติดตามสืบมา ก็มักจะได้คืนมา ไม่ต้องซื้อใหม่ การขยันเก็บของใช้ให้เป็นระเบียบนั้น ท่านชมว่า " จะหยิบฉวยก็ง่าย จะหายก็รู้ จะคูก็งามตา. "

๒. **ไม่บวระพัสดุที่คร่ำคร่า** หมายความว่า ของใช้ทุกอย่างย่อม มีความคร่ำคร่าชำรุดทรุดโทรมเป็นธรรมดา แต่บางอย่างชำรุดก็จริง แต่พอจะบวระซ่อมแซมรักษาไว้ใช้ได้ต่อไปได้. ถ้าเจ้าของรู้จักบวระก็จะสิ้นเปลืองค่าบวระเพียงเล็กน้อย. ถ้าไม่บวระปล่อยให้คร่ำคร่ามาก จนใช้ไม่ได้ หรือบวระไม่ไหว ในที่สุดต้องทิ้งไป และต้องซื้อใหม่ใช้ ก็สิ้นเปลืองทรัพย์มาก.

๓. **ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ** หมายความว่า ไม่รู้จัก เลี้ยงชีพให้เหมาะสม ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย จ่ายเกินความจำเป็น ไม่ควรจ่ายก็จ่าย ทำให้ขาดดุลย์ รายจ่ายท่วมรายรับ ทรัพย์สิ้นเปลืองลงไปทุกที เสียเงินได้ จ่ายเกินรับ ทรัพย์ก็ลด หหมดไม่เหลือ.

๔. **ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้ทุศีลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน** หมายความว่า หัวหน้าครอบครัวหญิงเรียกว่า แม่เรือน หรือแม่บ้าน, ชายเรียกว่า พ่อเรือน หรือพ่อบ้าน เป็นคนสำคัญที่สุด เพราะเป็นผู้มีอำนาจเป็นใหญ่ ในการบริหารทรัพย์สินสมบัติ ถ้าเป็นคนดีมีศีล มีธรรม ก็นำตระกูล ไปสู่ความเจริญสืบไปตลอดกาล. แต่ถ้าเป็นคนทุศีล คือไม่มีศีล ไม่มีคุณธรรม เป็นพาลคือโง่ ประกอบแต่กรรมกิเลสและอบายมุข ก็มีแต่ ผลาญทรัพย์ให้ย่อนยับป่นปี้ พาโล อปริณายโก คนโง่คือทุศีล ไม่ควรเป็นหัวหน้าถ้าตั้งให้เป็นก็มีแต่พาตระกูลไปสู่ความฉิบหาย ตั้งอยู่ได้ไม่นาน.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ฐานะทั้ง ๔ มีการไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว เป็นต้น แต่ละฐานะ ก็เป็นเหตุให้ตระกูล คือครอบครัว บ้านเรือนเสื่อมตกอับลุ่มจมลงไปโดยลำดับ ตั้งอยู่ได้ไม่นานถึงไหน ฉะนั้น ตระกูลใดแม้มั่งคั่งเจริญรุ่งเรือง

มาแล้ว แต่ต่อมา ถ้าประกอบด้วยฐานะ ๔ เหล่านี้ หรือแม้เพียงฐานะใดฐานะหนึ่ง ตระกูลนั้นย่อมตั้งอยู่ได้ไม่นาน จึงชื่อว่า "ตระกูลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่นานไม่ได้เพราะสถาน ๔.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. พัสตุ ของใช้ประจำในตระกูล สูญหายไปเพราะเหตุใด ? ทำอย่างไรอย่าให้สูญหาย หรืออย่าให้หายมากนัก ?
๒. การที่บางคนรื้อบ้านเรือนเก่าแล้วสร้างใหม่นั้น จะชื่อว่าเขาเป็นคนผลาญตระกูลได้หรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?
๓. ประมาทในการบริโภคสมบัติ มีหลักเกณฑ์อย่างไร ขอทราบเพื่อจะได้รู้จัก ? และเมื่อรู้จักแล้ว ทรัพย์จะไม่สิ้นเปลืองจริงหรือ ?
๔. แม่เรือนพ่อเรือนได้แก่ใคร ? คนเช่นไรควรเป็นแม่เรือน พ่อเรือน คนเช่นไรไม่ควรเป็น ?
๕. ตระกูลอันมั่งคั่ง จะตั้งอยู่ได้นาน หรือไม่นาน เพราะเหตุอะไร ? ถ้าจะว่าเพราะประกอบหรือไม่ประกอบด้วยทิฐฐัมมิกัตถะ จะถูกหรือไม่ ? จงชี้แจง.

ขอหายไปไม่ค้น	ติดตาม
ของเสื่อมมิพยายาม	ซ่อมไว้
ทรัพย์สิ้นเสื่อมเพราะความ	จับจ่าย เกินแฮ
คนชั่วครองเรือนไซ้	สิ้นี่สกุลสูญ.
	ศรี ๆ นคร.

ธรรมของฌราวาส ๔

๑. สัจจะ สัตย์ซื่อแก่กัน.
๒. ทมะ รู้จักข่มจิตของตน.
๓. ขันติ อคทน.
๔. จาคะ สละให้ป็นสิ่งของ ๆ ตนแก่คนที่ควรให้ป็น.

ถึ. ศ. ๑๕/๓๑๖

อธิบายศัพท์

๑. สัจจะ แปลว่า ความซื่อสัตย์แก่กัน. หมายถึง ความซื่อสัตย์ต่อบุคคล ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา อาจารย์กับศิษย์ มิตรกับมิตร สามีกับภรรยา นายกับบ่าว พระกับชาวบ้าน ตลอดถึงพี่กับน้อง ญาติกับญาติ เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้านเป็นต้น ทุกคนต้องมีความซื่อสัตย์ ไม่คดโกง ไม่หลอกลวง ไม่บิดพลิ้ว กะกันและกัน เมื่อต่างคนต่างมีสัจจะต่อกัน ก็เป็นที่ไว้วางใจกันได้ ย่อมมีความสุขความเจริญร่วมกันตามควรแก่ฐานะ. (ต่างจากสัจจะในอริยฐานธรรม ดูธรรมหมวด ๔)

๒. ทมะ แปลว่า ความรู้จักข่มจิตของตน. หมายความว่า บังคับจิตไว้ มิให้ห่อเหิม ใฝ่สูงเกินขอบเขต เกินประมาณ. และรู้จักบังคับจิตของตนไม่ให้โลภ อยากได้ในทางทุจริตผิดศีลธรรม ในเรื่องเข้ายวนชวนให้เกิดความโลภ. มิให้โกรธเคือง มิให้คิดอาฆาตจองเวร ในคนที่ก่อความชวนให้เกิดความโกรธเคือง อาฆาต พยาบาท จองเวร, มิให้หลง ในรูปในเสียงเป็นต้น ที่ชวนให้เกิดความหลง, มิให้มัวเมา ในอบายมุข ในวัย ในความไม่มีโรค ในชีวิต อันเป็นสิ่งที่ชวนให้เกิดความมัวเมา.

อีกอย่างหนึ่ง **ทมะ** แปลว่า ความรู้จัก **ฝีกจิต** ของตน. หมายความว่า ฝีกจิตให้สามารถรู้จักเข้าใจทำงานต่าง ๆ ตามหน้าที่ให้เป็น, และฝีกจิตให้สามารถหยุดได้ ยับยั้งได้ ไม่ให้ถลาลงไปสู่ความชั่วความผิดต่าง ๆ. เปรียบเหมือนคนฝึกขับรถให้เล่นไปตามถนนสายต่าง ๆ ที่ต้องการได้ นี้ชื่อว่าฝีกจิตให้เป็นงานเป็นการได้, แต่ยังไม่พอ, ต้องฝีกหยุดรถให้ได้ด้วย ไม่ขับไปโดยไม่รู้จักหยุด นี้ชื่อว่าฝีกจิตให้หยุด ยับยั้งไว้ได้ ไม่ปล่อยจิตให้เตลิดไปไม่มีที่สิ้นสุด ผู้ขับรถให้เล่นไปไม่รู้จักหยุด ต้องได้รับอันตรายฉับพลัน ผู้ปล่อยจิตให้เตลิดไปไม่รู้จักหยุดยั้ง ก็ต้องได้รับอันตรายฉับพลัน ด้วยเหตุนี้ จึงต้องใช้ **ทมะ ฝีกจิต** ให้สามารถทำงานให้เป็นด้วย ให้สามารถหยุดได้ ยับยั้งได้ด้วย.

๓. **ขันติ** แปลว่า ความอดทน. หมายถึงความอดทนต่อฝ่ายไม่ดี เพื่อยืนหยัดอยู่ในทางที่ดีให้ได้ เป็นลักษณะความเข้มแข็งของจิตในการถอนตัวออกจากความชั่ว และในการพยายามทำความดี. มิใช่หมายความว่า ใครตกอยู่สภาพอย่างไร ก็ทนอยู่ในสภาพเดิมอย่างนั้นตลอดไป เช่นเป็นคนยากจนแล้ว ก็ทนอยู่ในความยากจนนั้นต่อไป ไม่พยายามขวนขวายหาทรัพย์ หรือเป็นคนเกียจคร้าน งานการไม่ทำ แม้จะถูกคนอื่นโขกสับ เสียดสี ก็ไม่มี恙อาย ทนได้ ทนอย่างนี้ไม่ใช่ขันติ แต่เป็นลักษณะของคนคือด้าน หน้าด้าน.

ความอดทนมี ๓ ประเภท คือ ๑. อดทนต่อความลำบากตรากตรำ ๒. อดทนต่อทุกขเวทนา ๓. อดทนต่อความเจ็บใจ. (ดูในธรรมอันทำให้งาม หน้า ๘)

บางแห่งท่านว่าความอดทนมี ๔ ประเภท โดยเพิ่ม อดทนต่ออำนาจ

กิเลส เข้ามาอีก ๑ หมายถึงอดทนต่ออารมณ์ข้างฝ่ายเพติดเพลิน เช่น ความสนุก การเที่ยวเตร่ การได้ลาภอันพึงใจ เป็นต้น. ต้องอดทนไว้ อย่าเพติดเพลินนัก, เพราะสนุกนักมักจะได้ทุกข์.

๔. จาคะ แปลว่า สละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน. (ดู จาคะ ในอริยทรัพย์ ธรรมหมวด ๙, คูทานในสังคหวัตถุ กิหิปฏิบัติ หน้า ๑๐๕, ๒๕๖)

ความต่างกันระหว่างทานกับจาคะ

- ก. ทาน แปลว่า " การให้ " เป็นการให้โดยหวังผลตอบแทน.
- ข. จาคะ แปลว่า " การเสียสละ " เป็นการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน.
- ค. ทาน ถ้ามาคู่กับ จาคะ ทาน หมายถึงการให้วัตถุภายนอก. จาคะ หมายถึงการสละสิ่งที่เป็นข้าศึกภายในคือกิเลส.
- ง. จาคะ ถ้ามาศัพท์เดียว หมายถึงความได้ทั้ง ๒ อย่าง คือหมายถึงการสละวัตถุภายนอกก็ได้ หมายถึงการสละสิ่งที่เป็นข้าศึกภายในก็ได้.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๔ ประการ ชื่อว่า ธรรมของฆราวาส แปลว่า หน้าที่ของผู้ครองเรือน เพราะเป็นข้อปฏิบัติโดยตรงของฆราวาส ถ้าฆราวาสคนใดขาดธรรม ๔ อย่างนี้ การดำรงชีวิตจะไม่มี ความราบรื่น ไม่มีความสุข แต่ถ้าฆราวาสคนใดยึดธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ เป็นหน้าที่จำต้องปฏิบัติ การครองเรือนก็จะราบรื่น มีแต่ความสุขความเจริญไปพลุลย์ และตั้งตระกูล

ให้ถาวรสืบไปได้. ละโลกนี้ไปแล้ว ก็ไม่ต้องเศร้าโศก.

ธรรมเหล่านี้ แม้บรรพชิต ก็ควรน้อมนำไปปรับปรุงปฏิบัติได้
ทุกข้อจึงจะเหมาะสม, แต่มีข้อปฏิบัติโดยตรงของบรรพชิต.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. สัจจในฆราวาสธรรม กับในอริฐานธรรม ต่างกันหรือ
เหมือนกันอย่างไร ?
๒. ทมะ กับขันติ ในฆราวาสธรรม ต่างกันอย่างไร ? มีอย่างละ
กี่ประเภท ? อะไรบ้าง ?
๓. จาคะ กับทาน ต่างกันอย่างไร ?
๔. ธรรมหมวดใดที่เป็นข้อปฏิบัติโดยตรงของฆราวาส ? มีกี่ข้อ ?
คืออะไร ? บรรพชิตจะปฏิบัติธรรมหมวดนั้นได้บ้างหรือไม่ ?
๕. ขันติ จัดเป็นฆราวาสธรรม โดยเป็นอุปการะแก่การครองเรือน
ได้อย่างไร ? ขอความเห็น.

ผู้หวังปอง ครองเรือน มีเพื่อนรัก
หนึ่ง สัจจะ ต่อกัน ไม่บั่นทอน
สอง ทมะ ข่มจิต ไม่คิดแค้น
สาม ขันติ ทรหด และอดทน
สี่ จาคะ สละของ ต้องแบ่งให้
ผู้มีธรรม ทั้งสี่ ที่ภายใน

ต้องยึดหลัก ธรรมะ ที่พระสอน
ไม่รักช้อน ช้อนรัก หักกมล.
เหมือนรถเล่น หยุดได้ มิไร้ผล
บังคับตน อดออม พร้อมกันไป.
ผูกมิตรไว้ ให้สนิท จิตสดใส
ไม่มีใคร อาจแยก ให้แตกกัน.

ศรี ฯ นคร.

ปัญจกะ

ประโยชน์เกิดแต่การถือโภคทรัพย์ ๕ อย่าง

แสวงหาโภคทรัพย์ได้โดยทางที่ชอบแล้ว

๑. เลี้ยงตัว มารดา บิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่ ให้เป็นสุข.
๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข.
๓. บำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ.
๔. ทำพลี ๕ อย่าง คือ
 - ก. ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ
 - ข. อติพลี ต้อนรับแขก
 - ค. ปุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย
 - ฌ. ราชพลี ถวายเป็นหลวง มีภาณีอากรเป็นต้น
 - ง. เทวตาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา.
๕. บริจาคทานในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ.

อง. ปญจก. ๒๒/๔๘

อธิบายศัพท์

บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ แสวงหาทรัพย์ได้โดยทางที่ชอบ คือโดยทางสุจริต กล่าวคือ ขยันทำงานที่ไม่มีโทษ อาศัยกำลังแขนขา อดทนทำงาน แม้จะเหนื่อยยากลำบาก ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำ ก็ไม่ท้อถอย จึงได้โภคทรัพย์มา. ครั้นได้มาแล้ว ก็แบ่งไว้ลงทุนทำงานต่อไปบ้าง เก็บไว้ใช้ใน

ยามถูกเงินบ้าง เอาใช้จ่ายให้ประโยชน์บ้าง. เฉพาะที่เอาจ่ายให้เป็นประโยชน์นั้น ต้องใช้จ่ายตามหลักธรรม ๕ ประการ ที่ทรงสอนไว้ในอาทิสสูตร คือ:-

๑. เลี้ยงบุคคล ๕ จำพวกให้เป็นสุข ดังต่อไปนี้

ก. เลี้ยงตัวเองให้เป็นสุข เพราะตัวเองเป็นบุคคลสำคัญในเรือน เป็นหัวหน้าผู้นำ เป็นผู้หาโภคทรัพย์ เป็นผู้รับผิดชอบทุกอย่างในครัวเรือน ฉะนั้น กฤหัสถ์ จึงต้องระคับระกองตน บริหารให้มีสุขภาพสมบูรณ์ เพื่อจะได้เป็นหัวหน้าครอบครัวที่เข้มแข็งสืบไป.

ข. เลี้ยงมารดาบิดาให้เป็นสุข เพราะมารดาบิดาทั้งสองเป็นบุพการีที่ทรงพระคุณสูงสุดของตน เป็นเจ้าหน้าที่ตนจะต้องเปลื้องหนี้ด้วยกตัญญูกตเวทีตาธรรม ขาดเสียมิได้. และเพราะ มาตา (บิดา) มิตุตฺสเก ฆเร มารดาบิดา เป็นมิตรแท้ในเรือนของตนด้วย, กหปตคฺคิ เป็นไฟในเรือนด้วย ถ้าตนปฏิบัติเลี้ยงดีจะได้บุญอนันต์ ถ้าเลี้ยงไม่ดีจะได้รับบาปมหันต์. ฉะนั้น กฤหัสถ์ ต้องจ่ายทรัพย์เลี้ยงดูมารดาบิดาให้เป็นสุข.

ค. เลี้ยงบุตร - ธิดาให้เป็นสุข เพราะ บุตุตา วตุถุ มนุสฺसानันฺตร (และธิดา) เป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้สืบสายตระกูลให้เจริญสืบไป. บุตรในขณะที่ยังไม่สามารถตั้งตัวได้ ก็ต้องพึ่งบิดามารดาไปก่อน เปรียบเหมือนการกู้หนี้ยืมสินท่านไปก่อน. ฉะนั้น กฤหัสถ์ ก็ต้องเตรียมทรัพย์ไว้เลี้ยงบุตรธิดาให้เป็นสุข กว่าบุตรธิดาจะตั้งตัวได้.

ง. เลี้ยงภรรยา (สามี) ให้เป็นสุข เพราะ ภริยา (สามี) ปรมา สขา ภรรยา-สามี เป็นเพื่อนสนิท ร่วมสุขร่วมทุกข์ที่สำคัญใน

ครัวเรือน, สามีนุจแขนขาข้างขวา ภรรยาอุจแขนขาข้างซ้าย ต่างช่วยกันทำงานตามหน้าที่ให้ถูกต้อง ฉะนั้น คฤหัสถ์ ต้องเฉลี่ยทรัพย์ไว้เลี้ยงดูภรรยาและสามีนุให้สุขภาพดีมีความสุข.

ง. เลี้ยงบ่าวไพร่ให้เป็นสุข เพราะบ่าวไพร่คือคนคอยรับใช้ในบ้านเรือน จัดเป็นมิตรสหายที่สำคัญ ในการช่วยแบ่งเบาภารกิจต่าง ๆ ที่ตนไม่อาจทำได้ หรือไม่มีเวลาทำ ซ้ำยังเป็นผู้ช่วยคุ้มกันรักษาบ้านเรือน และข้าวของให้พ้นจากโจรภัย อัคคีภัยเป็นต้นด้วย ช่วยให้ตนมีความสุข สมด้วยพระพุทธภาษิตว่า อตุณฺหิ ชาตมฺหิ สุขา สหยา เมื่อความต้องการเกิดขึ้น สหายเป็นผู้นำสุขมาให้. ฉะนั้น คฤหัสถ์ จึงต้องแบ่งทรัพย์ไว้เลี้ยงดูบ่าวไพร่ให้เข้าได้อยู่เย็นเป็นสุข.

๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข เพราะคนเราจะอยู่คนเดียวครอบครัวย่อมลำบาก จำต้องพึ่งพาอาศัยมิตร สหาย เพื่อนฝูง ที่ดี ๆ จึงจะมีความสุขสะดวกสบาย ฉะนั้น คฤหัสถ์ จึงต้องแบ่งทรัพย์ไว้สำหรับเลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุขด้วย.

๓. บำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ เพราะภัยอันตรายต่าง ๆ เช่น โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัยเป็นต้น อาจเกิดแก่คนเราเมื่อไรก็ได้ ฉะนั้น คฤหัสถ์ไม่ควรประมาท ต้องรีบแก้ไขให้ทันท่วงที โดยเฉลี่ยทรัพย์ไว้ส่วนหนึ่งเพื่อการนี้.

๔. ทำพละ ๕ อย่าง คือ :-

ก. ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ เพราะธรรมดาญาติ ย่อมเป็นที่พึ่งของญาติ คอยช่วยเหลือเกื้อกูล แนะนำตักเตือน ให้ความร่มเย็น

สนิทสนมเสมอไป สาธุ สมพหุลา ญาติ มีญาติมาก ๆ ยังประโยชน์ให้สำเร็จ. ก็ญาตินั้นมี ๒ จำพวก คือ :- ญาติทางสายโลหิต ๑ ญาติที่แม้มิใช่สายโลหิต แต่ว่าได้รักใคร่สนิทสนมกันฉันญาติ ก็ชื่อว่าญาติตามหลักว่า วิสุตาสา ปรมา ญาติ ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง ๑ ฉะนั้น คฤหัสถ์ ต้องแบ่งทรัพย์ไว้ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ญาติ ในคราวที่ญาติมีความจำเป็นตามสมควร ย่อมเป็นมงคล.

ข. อติถิพฺลิตี ต้อนรับแขก เพราะแขกคือคนมาสู่บ้านเรือนของคนเราด้วยธุรกิจบางอย่าง หรือไม่มีธุรกิจก็ตาม ถ้าเจ้าของบ้าน ต้อนรับปราศรัยดีไม่ตระหนี่ให้เขาเห็น เขาจะยินดีมีเมตตาจิต คิดรักใคร่ นับถือในน้ำใจ แม้ขั้นต้นเขาอาจจะมาด้วยจิตคิดร้าย แต่ครั้งได้รับการ ต้อนรับอย่างดีเขาก็กลับใจได้ เขากลับไปแล้วก็ยังคิดถึง ยังยกย่องสรรเสริญ และคอยป้องกันมิให้ใครมาทำอันตรายแก่เจ้าของบ้านพร้อมทั้งบริวารและทรัพย์สมบัติ ฉะนั้น คฤหัสถ์ผู้ครองบ้านเรือน ต้องเฉลี่ยทรัพย์ไว้เพื่อ ต้อนรับแขกด้วย.

ค. ปุพฺพเปตพฺลิตี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย เพราะบุรพชนได้เป็นต้นสกุล และรักษาทำนุบำรุงสกุลโดยลำดับมา สมควรที่อนุชนคือเชื้อสาย จะต้องสักการะนับถือด้วยการบำเพ็ญทาน อุทิศส่วนกุศลไปถึง หากว่าบุรพชนจะไม่ได้อนุโมทนา ก็ยังสำเร็จประโยชน์แก่ผู้รับ อำนวยผลแก่ผู้ให้ ไม่เสียเปล่า เป็นอันได้ชื่อว่าได้บำเพ็ญกรณียะของตนประการหนึ่ง ฉะนั้น คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ต้องเฉลี่ยทรัพย์ไว้เพื่อการนี้ด้วย.

ฅ. ราชพฺลิตี ถวายเป็นหลวงมิเสียดาษีอากรเป็นต้น เพราะคนที่ตั้งอยู่เป็นปึกแผ่นที่เรียกว่าประเทศนั้น จำต้องแบ่งออกไปเป็น ๒

จำพวก คือ พวกทำกิน ๑ พวกปกครอง ๑. พวกทำกิน ได้แก่ราษฎร
ผู้ทำนา ทำไร่ ค้าขาย ช่างก่อสร้าง เป็นต้น. พวกปกครอง ได้แก่
พระเจ้าแผ่นดิน และข้าราชการ ไม่ได้ทำนาค้าขายอย่างพวกทำกิน, ถ้า
พวกที่ทำกินไม่เจ็ยผลที่ได้ให้แก่พวกปกครองบ้างแล้ว พระเจ้าแผ่นดิน
ก็จักไม่มีอะไรเลี้ยงพระองค์เอง พร้อมทั้งข้าราชการบริพาร และข้าราชการ
ก็ไม่มีอะไรรับประทานและใช้จ่ายในการปกครองที่ต้องใช้ทรัพย์ เช่น
จัดหาศัตรูราชูธ ยุทธโศปกรณ์ สำหรับป้องกันประเทศ เป็นต้น ประเทศก็
ตั้งอยู่ไม่ได้ ทั้งพวกทำกิน ทั้งพวกปกครอง ก็ต้องพินาศขาดประโยชน์ไป
ฉะนั้น คฤหัสถ์ ก็ต้องเจ็ยทรัพย์ทำราชพลีอย่างหนึ่งด้วย.

ง. เทวดาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา เพราะเทวดาไปจากคน
ที่ประกอบด้วยคุณธรรมต่าง ๆ ที่อาจส่งให้ไปสุคติโลกสวรรค์ในเวลาสิ้นชีพ
มีอยู่. คุณความดีของคนที่มีคุณธรรมต่าง ๆ นั้น คอยพิทักษ์รักษามนุษย์
ที่มีศีลมีธรรม ให้อยู่เย็นเป็นสุข. พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า " กุลบุตร
ผู้ครองเรือนที่ฉลาด เมื่ออยู่อาศัย ณ ที่ใด นิมนต์พระ สมณะผู้มีศีลสำรวม
ดีให้ฉันภัตตาหาร แล้วอุทิศส่วนบุญให้เทวดาผู้มาในที่นั้น เทวดานั้น
เมื่อผู้ครองเรือนบูชาแล้วก็ย่อมมาตอบ เมื่อเขานับถือแล้วก็นับถือตอบ
ตั้งแต่นั้นไปก็คอยอนุเคราะห์ครองเรือน เหมือนมารดาอนุเคราะห์บุตร
คนที่เทวดาอื่นอนุเคราะห์ ย่อมประสบแต่ความเจริญในกาลทุกเมื่อ.
ฉะนั้น คฤหัสถ์ ผู้หวังความสุขความเจริญสืบไปในเบื้องหน้าโดยไม่ขาดสาย
ก็ควรแบ่งทรัพย์ทำบุญอุทิศให้เทวดาส่วนหนึ่งด้วย.

๕. บริจาคทานในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ เพราะ

สมณะคือผู้สงบจากกิเลส พราหมณ์คือผู้ประเสริฐ ทั้งสมณะและพราหมณ์นี้ หมายถึงผู้ที่ออกบวช เว้นขาดจากความมัวเมาประมาท ตั้งอยู่ในขันติเสมอ ฝึกฝนตนให้สงบให้เย็นให้ดับกิเลส ทางวาจาใจโดยส่วนเดียว ไม่ได้ทำนา ค้าขายประกอบอาชีพอย่างชาวบ้าน แต่เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยปัจจัยไทยธรรม ที่ชาวบ้านถวายด้วยศรัทธา แล้วบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาวบ้าน ด้วยการห้ามมิให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจ อ้นงาม ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ให้เข้าใจแจ่มแจ้งในสิ่งที่เคยฟังแล้ว และบอกทางสวรรค์ให้ ฉะนั้น คฤหัสถ์ ควรบริจาคทรัพย์ถวายทาน ซึ่งมีผลสูงเลิศ เกื้อกูลแก่สวรรค์ มีผลเป็นสุข ในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติ ชอบดั่งกล่าวด้วย.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

เมื่อคฤหัสถ์ก็ได้โลกทรัพย์มาโดยทางที่ชอบธรรม แล้วได้แบ่งส่วน และใช้จ่ายให้เป็นประโยชน์ตามหลักธรรมทั้ง ๕ ประการเหล่านี้ ก็เป็น อันได้ถือเอาประโยชน์จากโลกทรัพย์ แม้ว่าทรัพย์สิ้นไป ก็สิ้นไปด้วยดี ไม่มีความเดือดร้อนใจ และเมื่อทรัพย์กลับเจริญเพิ่มพูนมากขึ้น ก็เจริญ ขึ้นด้วยดี ไม่มีความเดือดร้อนใจ ย่อมมีแต่ความสุขความเจริญ บัณฑิต สรรเสริญในโลกนี้ และย่อมบันเทิงในโลกหน้า คือได้รับประโยชน์ สุข ทั้งในปัจจุบันทั้งในภายหน้า ฉะนั้น ประโยชน์เหล่านี้ จึงชื่อว่า ประโยชน์เกิดแต่การถือโลกทรัพย์ ฉะนั้นแล.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. โลกทรัพย์ได้มาอย่างไร จึงชื่อว่า ได้มาโดยทางที่ชอบ ?

๒. แสวงหาทรัพย์มาโดยทางที่ชอบแล้ว จะพึงปฏิบัติในทรัพย์นั้นอย่างไร ?
๓. บุคคลที่คฤหัสถ์ผู้มีโภคทรัพย์ต้องเลี้ยงให้เป็นสุขมีกี่จำพวก ? คือใคร ? พวกไหนสำคัญ พวกไหนไม่สำคัญ หรือสำคัญทั้งหมด ?
๔. บ่าวไพร่ เพื่อนฝูง แยก ต่างกันอย่างไร ? การเลี้ยงบ่าวไพร่ เพื่อนฝูง และการต้อนรับแขกมีประโยชน์อย่างไร ?
๕. ญาติพลี ก็ทำประโยชน์ให้แก่ญาติ ปุพพเปตพลี ก็ทำประโยชน์ให้แก่ญาติ คุณเหมือนซ้ำกันมิใช่หรือ ? เหตุใดจึงทรงแสดงไว้เป็น ๒ ข้อ ? การทำพลี ๒ ข้อนี้ จะได้ประโยชน์อย่างไร ?
๖. ราชพลีจำเป็นอย่างไร ท่านจึงจัดเป็นกิจคฤหัสถ์พึงทำประการหนึ่ง ?
๗. เทวดามีจริงหรือไม่ ? ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ปฏิบัติเกี่ยวกับเทวดาอย่างไรบ้าง ?
๘. สมณพราหมณ์คือใคร ? บริจาคทานในท่านเหล่านั้นจะมีประโยชน์อย่างไร ?
๙. ประโยชน์อย่างไรไหน ที่ชื่อว่า " ประโยชน์เกิดแต่การถือโภคทรัพย์ ? "

ศีล ๕

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป.
 ๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย.
 ๓. กามเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากประพฤตินอกในกาม.
 ๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ.
 ๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท.
- ศีล ๕ ประการนี้ คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นนิตย์.

อง. ปญจ. ๒๒/๒๒๖

อธิบายศัพท์

๑. เว้นจากทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป หมายความว่า ก. ไม่ฆ่าเอง หรือไม่ใช่ให้ฆ่าสัตว์ทุกชนิด จะเป็นสัตว์มนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉานก็ตาม จะยังอยู่ในครรภ์ - ในไข่, หรือคลอด - ฝักออกแล้วก็ตาม. ข. ไม่ทำร้ายเอง หรือไม่ใช่ให้ทำร้ายซึ่งร่างกาย ค. ไม่ทรกรรมเอง หรือไม่ใช่ให้ทรกรรม.

ก. การฆ่าสัตว์มีองค์ ๕ คือ:-

๑. สัตว์มีชีวิต ๒. ตนรู้ยู่่าสัตว์มีชีวิต ๓. จิตคิดจะฆ่า
๔. พยายามฆ่า ๕. สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น.

เมื่อครบองค์ ๕ จึงชื่อว่า ฆ่าสัตว์ ศีลขาด. ถ้าไม่ครบ 'ไม่ชื่อว่าฆ่า'.

ข. การทำร้ายร่างกาย โดยอาการ ๓ อย่าง :-

๑. ทำให้เจ็บปวด ๒. ทำให้พิการ ๓. ทำให้เสียโฉม.

ค. การทรมาน คือทำให้สัตว์ลำบาก โดยอาการ ๔ อย่าง :-

๑. ใช้การเกินกำลัง ๒. กักขัง, ผูกมัดไม่ถูกวิธี ๓. นำไป
ไม่ถูกวิธี. ๔. ผจญสัตว์เพื่อสนุกแก่ตน เช่น กัดปลา ชนไก่ ชนโค
และรังแกสัตว์ต่าง ๆ.

๒. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่ง

ขโมย หมายความว่า ก. ไม่ทำเองหรือไม่ใช่ให้ทำซึ่งโจรกรรม ข. ไม่ทำ
เอง หรือไม่ใช่ให้ทำซึ่งอนุโลมโจรกรรม ค. ไม่ทำเองหรือไม่ใช่ให้ทำ
ซึ่ง ฉายาโจรกรรม.

ก. โจรกรรมคือการกระทำเป็นโจร ๑๔ อย่าง

๑ ลัก ๒ ฉก ๓ กรรโชก ๔ ปล้น ๕ ตู๋ ๖ ฉ้อ ๗ หลอก
๘ ลวง ๙ ปลอม ๑๐ ทรยศ ๑๑ เบียดบัง ๑๒ สับเปลี่ยน
๑๓ ลักลอบ ๑๔ ยักยอก. (ดูปาราชิกในวินัยมุข หรือเบญจศีล - เบญจ -
ธรรม สิกขาบทที่ ๒)

โจรกรรมมีองค์ ๕ คือ:-

๑. ของมีเจ้าของหวงแหน ๒. รู้ว่าเจ้าของหวงแหน ๓. จิตคิด
จะลัก ๔. พยายามลัก ๕. ลักมาได้ด้วยความพยายามนั้น.

เมื่อครบองค์ ๕ ศีลจึงขาด ถ้าไม่ครบ ศีลไม่ขาด แต่ต่างพริ้ว.

* ศีลไม่ขาด แต่ต่างพริ้ว.

ข. อนุโลมโจรกรรม คือ การกระทำเป็นโจรโดยอนุโลม

๓ อย่าง:-

๑. สมโจร เช่นรับซื้อของโจร. ๒. ปอกลอก เช่นคบบคนเพราะเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว ครั้นผลาญทรัพย์เขาหมดตัว หรือคนพอใจแล้วเลิกคบบ. ๓. รับสินบน เช่นทนายนความทำคดีโกง.

ค. ฉายาโจรกรรม คือ การกระทำเป็นโจรโดยเงา ๒ อย่าง:-

๑. ล้างผลาญ เช่น ลอบเผาเรือนเขา. ๒. หยิบฉวย เช่น ถือเอาด้วยความมั่งง่าย ไม่เข้าลักษณะวิสาสะ.

๓. เว้นจากประพฤตินิคมหมาย ความว่า ไม่ประพฤตินิคมทางประเวณี คือไม่เสพเมถุนธรรม ในหญิง ๓ ประเภท และในชาย ๒ ประเภท. ชายมีภรรยาไม่ผีนสหารสันโดษ, หญิงมีสามีไม่นอกใจสามี, หญิงโสดมีผู้ปกครองไม่นอกใจท่าน.

หญิง ๓ ประเภท

๑. สตุตคามิกา หญิงมีสามี คือหญิงที่อยู่กินกับชายอื่นโดยฐานเป็นภรรยาอย่างเปิดเผย จะแต่งงานหรือไม่แต่งงานก็ตาม. ส่วนหญิงที่เป็นภรรยาลับของชายอื่นก็สงเคราะห์เข้าในประเภทนี้

๒. มาตาทิริกษิตา หญิงที่มารดาเป็นต้นรักษา หมายถึงหญิงผู้อยู่ในพิทักษ์รักษาของท่าน เช่น พ่อ แม่ พี่ ป้า น้า อาว์ น้อง ญาติ หรือผู้หลักผู้ใหญ่ปกครองดูแลอยู่.

๓. จาริตตมมรฺกษิตา หญิงที่จาริตและธรรมรักษา หมายถึง

๓ จำพวก คือ:-

* ศิลไม่ขาด แต่ต่างพร้อย.

ก. หญิงที่เป็นเทือกเถาของตน คือ ย่าทวด - ยายทวด, ย่า - ยาย, แม่. และหญิงที่เป็นเหล่ากอของตน คือ ลูกสาว หลานสาว เหลนสาว. (นี้ชื่อว่า จาริตุตรกษิตา หญิงที่จารีตรักษา)

ข. หญิงที่อยู่ใต้บัญญัติทรงพระศาสนา คือ ภิกษุณี สามเณรีชี อุบาสิกาผู้รักษากุโบสถศีล หรือหญิงในศาสนาอื่นที่มีข้อห้ามเสพเมถุน.

ค. หญิงที่มีกฎหมายทางบ้านเมืองห้ามสมสู่.
(ทั้ง ข. และ ค. นี้ ชื่อว่า ฆมฺมรฺกษิตา หญิงที่ธรรมรักษา)

ชาย ๒ ประเภท

๑. สกิริโย ชายมีภรรยา หมายถึงชายที่ยังมีหญิงอื่นเป็นภรรยาอยู่อย่างเปิดเผย เขาจะแต่งงานหรือไม่แต่งงานก็ตาม.

๒. จาริตุตฺตฆมฺมรฺกษิตโต ชายที่จารีต และธรรมรักษา, หมายถึงชาย ๒ จำพวก คือ:-

ก. ชายที่เป็นเทือกเถาของตนคือ ปู่ทวด - ตาทวด, ปู่ - ตา, พ่อ. และชายที่เป็นเหล่ากอของตน คือ ลูกชาย หลานชาย เหลนชาย.

ข. ชายที่อยู่ใต้บัญญัติทางศาสนา คือ ภิกษุ สามเณร อุบาสกผู้รักษากุโบสถศีล. หรือชายผู้ถือศาสนาอื่นที่มีข้อห้ามเสพเมถุนธรรม.
รวมความว่า

๑. ชายไม่ร่วมประเวณีในหญิง ๓ ประเภท ดังที่กล่าวแล้ว.

๒. หญิงไม่ร่วมประเวณีในชาย ๒ ประเภท ดังที่กล่าวแล้ว.

๓. ชายมีภรรยาไม่ฝืนสทาร์สันโดษ คือยินดีเฉพาะภรรยาของตน.

* สามีนอกใจภรรยา เสพหญิงอื่น นอกจากหญิง ๓ ประเภท ไม่เป็นกามเมสุมิฉฉาจาร แต่ขาดธรรมชื่อว่า " สทาร์สันโดษ " จึงไม่ควรเสพแม้หญิงอื่น.

๔. หญิงมีสามีไม่นอกใจสามี. คือไม่ร่วมประเวณีกับชายอื่นนอกจากสามีตน.

๕. หญิงโสดมีผู้ปกครอง ไม่นอกใจท่าน คือเมื่อผู้ปกครองมิได้ยินยอม ก็ไม่ร่วมประเวณีกับชายโสด

ทั้งหมดเหล่านี้ ชื่อว่า เป็นผู้เว้นจากประพฤติดนินทาม.

ประพฤติดนินทามมีองค์ ๓ คือ:-

๑. หญิง - ชาย ที่ตนไม่ควรร่วมประเวณี ๒. จิตคิดจะร่วม ๆ

๓. ทำการร่วม ๆ.

แม้การเกี่ยวพาราตี จับมือถือแขน หรือเพียงแต่เล่นหูเล่นตา หรือแสดงพฤติกรรมเยี่ยงชู้สาว ก็สงเคราะห์เข้ากับการประพฤติดนินทามด้วย. การร่วมประเวณี ศีลขาด, ถ้าไม่ร่วม, แต่เกี่ยวพาราตีเป็นต้น ศีลไม่ขาด แต่ก็ต่างพริ้ว ไม่บริสุทธิ์ ไม่ควรประพฤติ.

๔. เว้นจากพูดเท็จ หมายความว่า ไม่พูด หรือไม่ทำ ให้ผิดจากความจริง ด้วยความตั้งใจ. ในสิกขาบทนี้ ท่านห้ามไว้ด้วยการ ๓ อย่างคือ ๑ มุสา ๒ อนุโลมมุสา ๓ ปฏิสสวะ

๑ มุสา ๓ อย่าง

มุสา แปลว่า เท็จ. แสดงความเท็จ ทางวาจา คือพูดโกหก ๑ ทางกาย คือแสดงอาการสันศิระชะ พยักหน้า โบกไม้โบกมือ เขียนหนังสือ ทำหลักฐาน ทำเครื่องหมาย ให้คนเข้าใจผิดจากความจริง ๑

การพูด การทำมุสามี ๓ อย่าง คือ :-

๑. ปด พูดกลับความ เช่นเห็นพูดว่าไม่เห็น.

* หญิงโสดท่านนอกใจท่านตามข้อนี้ ไม่เป็นกามเมสุมิจณาจาร แต่ขาดธรรมชื่อว่า ด้วยธรรมชื่อตรง ความสวามิภักดิ์ และความกตัญญู จึงไม่ควรทำ.

๒ ทนสาบาน เช่นเข้าสาบานตัว แสดงว่าเป็นผู้บริสุทธิ์.

๓. ทำเล่ห์กระเท่ห์. เช่นทำที่เป็นคนพิการ ให้นักสงสารให้ทรัพย์ หรืออวดฤทธิ์เดชให้คนหลงเชื่อ เพื่อหาลาภจากผู้หลงเชื่อ.

๔. มายา เช่นเจ็บน้อย ทำเป็นเจ็บมาก.

๕. ทำเลศ พุดเล่นสำนวน เช่นเห็นคนวิ่งหนีมา เมื่อเขาถามว่า เห็นคนวิ่งมาทางนี้บ้างหรือไม่? ก็เดินไปก้าว ๑ แล้วพุดว่า ยืนตรงนี้ไม่เห็นใครวิ่งมา.

๖. เสริมความ เรื่องจริงมีเล็กน้อย พุดให้เป็นเรื่องใหญ่.

๗. อำความ เรื่องจริงมีมาก พุดตัดที่สำคัญออกเสียให้เรื่องเล็ก.

มุสาวาทมีองค์ ๔ คือ:-

๑. เรื่องที่พุด ๒. คิดจะพุดให้ผิด ๓. พยายามพุด ๔. คนอื่นเข้าใจคำพุด.

เมื่อครบองค์ ๔ คือลจิงขาด ถ้าไม่ครบ คือลไม่ขาด แต่ต่างพริ้อย.

๒. อนุโลมมุสา ๓ อย่าง *

อนุโลมมุสา แปลว่า เท็จโดยอนุโลม. คือเรื่องไม่จริง แต่ผู้พุดไม่มุ่งพุดเท็จ มุ่งเพียง ๓ อย่าง คือ

๑. เสียดแทง คำหยาบ คือพุดให้เจ็บใจ ยกให้สูงเรียกประชด กดให้ต่ำเรียกค่า.

๒. ลับลับ เพื่อเจ้อ พุดด้วยคะนองวาจา ไม่จงใจให้เขาเข้าใจผิด.

๓. ยุยง ส่อเสียด พุดความจริงบ้างเท็จบ้าง ยุให้แตกสามัคคีกัน.

* ลจิงไม่ขาด แต่ต่างพริ้อย.

๓. ปฏิสสวะ ๓ อย่าง

ปฏิสสวะ แปลว่า รับคำแล้วไม่ทำตามรับ คือขณะรับคำไม่เจตนา
เท็จ แต่ภายหลังกลับใจไม่ทำตามที่รับ มี ๓ อย่างคือ:-

๑. ผิดสัญญา คือทำสัญญาแก่กันทั้งสองฝ่ายว่าจะทำจริง ๆ แต่
ภายหลังได้โอกาส ก็บิดพลิ้ว ไม่ทำตามสัญญา.
๒. เสียสัตย์ คือให้สัตย์แก่ท่านฝ่ายเดียวว่าตนจะทำอย่างนั้น ๆ
แต่ภายหลังไม่ทำอย่างที่ให้สัตย์ปฏิญาณไว้.
๓. คิ้นคำ คือรับว่าจะให้อะไรแก่ใครแล้ว ไม่ได้ให้.
คำพูดไม่จริงแต่ไม่มีโทษ

คำพูดที่ไม่จริง ผู้พูดไม่ประสงค์จะให้ผู้ฟังเชื่อเรียกว่า ยถาสัญญา
แปลว่า พูดตามความสำคัญ ตามความเข้าใจ ไม่มีโทษ มี ๔ อย่าง คือ:-

๑. โวหาร เช่นคำขึ้นต้น คำลงท้ายจดหมาย
๒. นิยาม เช่นเล่าเรื่องสัตว์พูดได้.
๓. สำคัญผิด เช่นความจริงวันอาทิตย์ พูดว่าวันจันทร์.
๔. พลั้ง เช่นตกใจ ไม่ตั้งใจเปล่งคำที่ไม่จริงออกมา.

บุคคลพูดคำทั้ง ๔ เหล่านี้ ไม่ขาดศีล. ศีลไม่ต่างไม่พริ้ว.

๕. เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่ง
ความประมาท หมายความว่า ไม่ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย ตลอดถึงไม่
เสพยาเสพติดให้โทษทุกชนิด เช่นฝิ่น เฮโรอีน กัญชาเป็นต้น อันเป็น

* ศีลไม่ขาด แต่ต่างพริ้ว.

ที่ตั้งแห่งความประมาท คือขาดสติ. เพราะถ้าบุคคลคืมน้ำเมาหรือเสพยา
เสพติดให้โทษเข้าไปแล้ว ก็ย่อมขาดสติ ไม่สามารถยับยั้งการประพฤติ
ของตนได้ ไม่เคยทะเลาะคูร้าย ก็ทะเลาะคูร้าย ไม่เคยเป็นโจรก็เป็นโจร
ปล้นฆ่าเขาได้ ไม่เคยผิดประเวณีก็ทำผิดได้ ไม่ชอบพูดเท็จก็พูดเท็จได้
เป็นอันว่าถ้าขาดศีลข้อ ๕ แล้วอาจทำให้ข้ออื่น ๆ ขาดได้อีกทุกข้อ.

คัมสุราเมรัย มืองค์ ๔ คือ:-

๑. รู้ว่าเป็นของเมา ๒. จิตคิดจะดื่ม - เสพ ๓. พยายาม
ดื่ม - เสพ ๔. ของเมาเข้าสู่ร่างกาย.

เมื่อครบองค์ ๔ ศีลจึงขาด, ถ้าไม่ครบ ศีลไม่ขาด แต่ต่างพริ้ว.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

คุณธรรม ๕ อย่าง มีการไม่ฆ่าสัตว์เป็นต้นเหล่านี้ ชื่อว่า **ศีล ๕**
แปลว่า ความปกติ ๕ อย่าง. หมายความว่า ปกติธรรมดาของคนที่เกิดมา
ไม่ฆ่ากัน ไม่ลักของกัน ไม่ล่วงเกินทางประเวณีกัน ไม่โกหกกัน ไม่
อยากเป็นคนเสียสติ. ถ้าผู้ใดรักษาความปกติไว้ได้ ผู้นั้นก็ชื่อว่า **ผู้มีศีล**
คือมีความปกติ ถ้ารักษาไว้ไม่ได้ ก็ชื่อว่า **ผู้ทุศีล** คือผู้มีปกติไม่ดี หรือ
มีปกติชั่วเป็นคนเสียปกติ. ผู้มีศีลกับผู้ทุศีล ย่อมไม่รับสุขทุกข์ต่างกันมาก.
ผู้ทุศีลย่อมประสบเวรภัยทั้งในปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพ ย่อมเสวยทุกข์
โทมนัส เพราะฆ่าสัตว์เป็นต้น แต่ผู้มีศีลย่อมไม่ประสบเวรภัย ทั้งใน
ปัจจุบัน ทั้งใจสัมปรายภพ ย่อมไม่เสวยทุกข์โทมนัส. เวรภัยของผู้มีศีล
ย่อมสงบระงับ. ฉะนั้นศีล ๕ ประการนี้ คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นนิตย์.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ศีลข้อ ๑ หมายความว่าอย่างไร ? การฆ่าสัตว์ การทำร้ายร่างกายและการทรกรรม ต่างกันอย่างไร ?
๒. ศีลข้อ ๒ หมายความว่าอย่างไร ? โจรกรรม อนุโลมโจรกรรม และฉวยโจรกรรม อย่างไรให้มีโทษถึงขาดศีล ? อย่างไรให้มีโทษอย่างไร ?
๓. ชายร่วมประเวณีกับหญิงเช่นไรไม่ขาดศีลข้อ ๓ ? และหญิงร่วมประเวณีกับชายโสด จะมีโทษอย่างไร ?
๔. พุดมฺสา กับ ทำมฺสา ต่างกันอย่างไร ? มฺสา อนุโลมมฺสา ปฏิสสะ มีอธิบายอย่างไร ?
๕. คนเสียปกติ ได้แก่คนเช่นไร ? คนปกติดีกับคนปกติเสีย ได้รับความสุขทุกข์ต่างกันอย่างไร ?

คนมีศีล ห้าข้อ บริสุทธี

เป็นมนุษย์ ดีเลิศ งามเจิดฉาย

ย่อมมีสุข ยั่งยืน มีค้ำคลาย

ทรัพย์มากมาย เกิดมี บริบูรณ์.

หากว่าทำ - สมာธิ สติมั่น

นิวรรณ์ธรรม์ เจียบหาย สลายสูญ

ไปสวรรค์ สุขเสริม ยิ่งเพิ่มพูน

ศรี ฯ นคร.

มิฉฉาณัชชา คือการค้าขายไม่ชอบธรรม ๕ อย่าง

๑. ค้าขายเครื่องประหาร
๒. ค้าขายมนุษย์.
๓. ค้าขายสัตว์เป็นสำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหาร.
๔. ค้าขายน้ำเมา
๕. ค้าขายยาพิษ.

การค้าขาย ๕ อย่างนี้เป็นข้อห้ามอุบาสกไม่ให้ประกอบ.

อง. ปญจก. ๒๒/๒๓๒

อธิบายศัพท์

๑. ค้าขายเครื่องประหาร หมายถึงค้าเครื่องมือสำหรับฆ่าหรือทำร้ายมนุษย์และสัตว์โดยตรง เช่นเป็น หอก ดาบ กฤษ แห ลอน หลาว มีด สนับมือ หน้าไม้ ข่าย อวน แห ฉมวก เบ็ด เป็นต้น. ส่วนเครื่องมือทำงานเช่น ขวาน พร้า ลิว จอบ เสียม เป็นต้น แม้ใช้ประหารมนุษย์และสัตว์ให้ตายหรือบาดเจ็บได้ แต่ไม่นับเข้าในข้อนี้.

๒. ค้าขายมนุษย์ หมายถึงค้าขายคนให้เขาซื้อไปใช้เป็นทาสในสมัยโบราณ มาในสมัยนี้ หมายถึงขายหญิงเด็กหญิงสาว ให้เขาซื้อไปประกอบอาชีพทางประเวณี หรือล่อลวงคนไปขายให้แก่พวกโจร เพื่อเรียกเอาค่าไถ่ ก็จักเข้าในข้อนี้.

๓. ค้าขายสัตว์เป็นสำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหาร หมายความว่าจับสัตว์ป่าหรือจับปลา กุ้ง ปู หอย เป็นต้น ที่อยู่ในน้ำตามธรรมชาติขาย หรือว่าเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ โดยมุ่งไว้ขาย หรือรับซื้อสัตว์เป็นทุกชนิด

แล้วขาย. ขายให้เขามาเพื่อเป็นอาหาร หรือมาเพื่ออะไรก็ตาม จัดเข้าใน
ข้อนี้. แต่ขายให้เขาไปใช้ประโยชน์โดยไม่มา ใค้อยู่.

๔. **ค้าขายน้ำเมา** หมายถึงเอาข้าวาน้ำคองของเมาทุกชนิด เช่นสุรา
เมรัย และฝิ่น กัญชา, มาในสมัยนี้ เฮโรอิน ผงขาว เป็นต้น จัด
เข้าในข้อนี้.

๕. **ค้าขายยาพิษ** หมายถึงเอาค้าขายยาพิษที่สามารถทำลายชีวิต และ
ร่างกายคนและสัตว์ทุกชนิด แม้ยามาแมลงศัตรูพืช หรือยามาแมลงสาบ
ยามาฆุง เป็นต้น ก็จัดเข้าในข้อนี้.

อธิบายชื่อหมวดกรรม

การค้าขาย ๕ อย่างนี้ ชื่อว่า มิจฉาวณิชา แปลว่า การค้าขาย
อันผิด คือไม่ชอบ ไม่ถูกต้องตามหลักศีลธรรม เพราะเป็นการค้าของที่
อำนวยการปณาติบาต อำนวยการข่มขืนคนให้เสีย ห้ามมิให้อุบาสกอุบาสิกา
ทำการค้า ๕ อย่างนี้. แต่ผู้ที่มีใจอุบาสกอุบาสิกา ท่านไม่ห้าม ใครสมัคร
ใจจะค้าขายของทั้ง ๕ อย่างนี้ก็ค้าได้ ถ้ากฎหมายบ้านเมืองไม่ห้าม.

ส่วนอุบาสก อุบาสิกา เป็นผู้ถือพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะ และ
สมาทานศีล เว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นแล้ว ก็ต้องประกอบอาชีพที่ไม่
เกี่ยวกับการเบียดเบียนผู้อื่นด้วย จึงจะถูกต้อง เช่นเดียวกับภิกษุงดจาก
การฆ่าผู้อื่นแล้ว งดจากการจับต้องศาสตราวุธด้วย, งดเว้นจากการขบร้อง
ประโคมแล้ว ก็ต้องงดจากการจับต้องเครื่องประโคมดนตรีด้วย จึงถูก
ต้อง. ฉะนั้น จึงทรงห้ามไว้ว่า " การค้าขาย ๕ อย่างนี้ เป็นข้อห้าม

อุบาสกอุบาสิกาไม่ให้ประกอบ" หมายความว่า ไม่เป็นข้อห้ามคนอื่น
นอกจากอุบาสกอุบาสิกา และนอกจากภิกษุ - สามเณร.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. เครื่องประหารได้แก่อะไร ? ขวาน พร้า ลีว จอบ ไซ้ไหม ?
๒. พวกโจรจับคนไปเรียกค่าไถ่ก็ดี, คนที่ขโมยของเด็กหญิงหรือ
หญิงสาวไปให้แม่เลี้ยงก็ดี จัดว่าค้าขายมนุษย์ได้หรือไม่ ?
เพราะเหตุใด ?
๓. สมัยนี้นิยมการเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ สุกร เพื่อกินเอง
ขายบ้าง จัดว่าเป็นการดี หรือเป็นการเสีย ? เพราะเหตุไร ?
๔. นำเมาคนกินมากก็ตายได้ ยาพิษคนกินเข้าก็ตายได้ เหตุใดจึง
แยกเป็นสองข้อ ? มีโทษต่างกันอย่างไร ขอทราบ ?
๕. การค้าขายอะไร เรียกว่า มิจฉนวนชิชชา ? ท่านห้ามมิให้ใคร
ประกอบ ? เพราะเหตุใด จึงห้ามเฉพาะผู้นั้น ?
๖. อุบาสกมีความเลื่อมใสพิศต่างจากคนทั่วไปอย่างไร ?
๗. พระพุทธเจ้าทรงตัดทางประกอบอาชีพค้าขายของอุบาสก แต่
ไม่ทรงตัดทางประกอบอาชีพค้าขายของผู้อื่น แสดงว่าทรงอคติ
ไซ้ไหม ? เพราะเหตุใด ?

สมบัติของอุบาสก ๕ ประการ

๑. ประกอบด้วยศรัทธา.
๒. มีศีลบริสุทธิ.
๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว คือ เชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล.
๔. ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพุทธศาสนา.
๕. บำเพ็ญบุญแต่ในพุทธศาสนา.

อุบาสกพึงตั้งอยู่ในสมบัติ ๕ ประการ และเว้นจากวิบัติ ๕ ประการ ซึ่งวิปริตจากสมบัตินั้น.

อง. ปญจก. ๒๒/๒๓๐

อธิบายศัพท์

๑. ประกอบด้วยศรัทธา ๒. มีศีลบริสุทธิ (ดูในเวสารัชชกรณ-
ธรรม ๕, ในพละ ๕ และสัมปรายิกัตถะ ๔ หน้า ๑๓๖, ๑๕๑, ๒๘๘)

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว หมายความว่า ไม่ถือฤกษ์ยาม ไม่ถือ
เคราะห์ดี - ร้าย ไม่ถือดวงดี - ร้าย ไม่ตื่นข่าวเล่าลือ ไม่เชื่อถือเครื่อง
รางของขลัง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า มีฤทธิ์มีอำนาจนอกเหนือไปกว่าพระ
รัตนตรัย. คือเชื่อกกรรม ไม่เชื่อมงคล หมายความว่า เชื่อกกรรม คือ
การกระทำ การประพฤติ ไม่เชื่อฤกษ์ยาม ตามพระพุทธานุญาตว่า

กมฺมํ สตุเต วิภชติ ยทิทํ หีนปฺปณฺีตตาย.

กรรมย่อมจำแนกสัตว์ คือให้ทราบและประณิต.

กตุยณการี กตุยณํ ปาปาการี จ ปาปกํ.

ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ก็ย่อมได้ผลชั่ว.

นกุขตุตฺ ตฺถิมาเนนฺตํ อตุโธ พาลํ อุปจฺจคา.

ประโยชน์ คือทรัพย์ ยศ สรรเสริญ สุข ย่อมล่วงเลยคนโง่ผู้มัวถือ
ฤกษ์อยู่.

อตุโธ อตุตฺตสฺส นกุขตุตฺ ตฺถิ กริสฺสนฺตฺติ ตารกา.

ประโยชน์เป็นฤกษ์ของประโยชน์เอง ดวงดาวจักทำอะไรได้.

๔. ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพุทธศาสนา คำว่า เขตบุญ หมายถึง
ถึงผู้รับของทำบุญ แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ ๑. เขตบุญนอกพุทธ-
ศาสนา ได้แก่ นักบวชนอกพุทธศาสนา เช่น ซิเปลือย เป็นต้น. ๒. เขต
บุญในพุทธศาสนา ได้แก่ นักบวชในพุทธศาสนา เช่น ภิกษุ - สามเณร
เป็นต้น. อุบาสกเมื่อจะทำบุญก็ไม่ควรทำในนักบวชนอกพุทธศาสนา คือ
ไม่ทำบุญตามลัทธินิยมของนักบวชในศาสนาอื่น ๆ นอกจากพุทธศาสนา.
เพราะอาจจะถูกเขาชักนำไปปฏิบัติผิดได้ง่าย, อาจเป็นอันตรายแก่ตนเอง
และแก่พระพุทธรศาสนา.

๕. บำเพ็ญบุญแต่ในพุทธศาสนา หมายความว่า เมื่อจะทำบุญ
มิให้ท่าน เป็นต้น ก็ควรทำแต่ในพุทธศาสนา คือทำตามคำสอนของพระ
พุทธเจ้า ไม่ทำตามคำสอนของผู้อื่นที่เป็นปฏิปักษ์ต่อคำสอนของพระ
พุทธเจ้า.

ส่วนการบำเพ็ญบุญตามลัทธิพราหมณ์บางอย่างนิยมใช้กันอยู่ในหมู่
ชาวพุทธ ก็ทำเฉพาะส่วนที่ไม่ขัดกับพระพุทธรศาสนา แต่เป็นการส่งเสริม
เพิ่มพูนศรัทธาปสาทะในพุทธศาสนา ก็จัดว่าบำเพ็ญบุญในพุทธศาสนา
เหมือนกัน.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

ธรรมทั้ง ๕ ประการเหล่านี้ ชื่อว่า เป็นสมบัติของอุบาสก

เพราะว่า ผู้ที่ชื่อว่าอุบาสก ได้แก่ผู้ที่เข้านั่งใกล้พระรัตนตรัย หมายความว่า ผู้ที่ถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ว่าเป็นสรณะที่พึ่ง ต้องมีคุณธรรมทั้ง ๕ นี้ เป็นสมบัติ คือเป็นลักษณะพิเศษกว่าผู้ที่มีใจอุบาสก ฉะนั้น ธรรมเหล่านี้จึงชื่อว่า " สมบัติของอุบาสก. "

ผู้ใดประกาศตนว่าเป็นอุบาสก แล้วประกอบด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ บริบูรณ์ ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญว่า " อุบาสกแก้ว อุบาสกบัวหลวง อุบาสกบัวขาว "

แต่อุบาสกใด ไม่ประกอบด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ เป็นผู้วิบัติ คือปราศจากสมบัติของอุบาสก อุบาสกนั้น พระทรงดำนิว่า " อุบาสกดำ ช้ำ อุบาสกเศร้าหมอง อุบาสกน่าคิดเขิน. "

ส่วนสตรีผู้ถือพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะที่พึ่งชื่อว่า " อุบาสิกา " แม้อุบาสิกา ก็ต้องประกอบด้วยธรรม ๕ เหล่านี้. ฉะนั้น ธรรม ๕ เหล่านี้ จึงชื่อว่าสมบัติของอุบาสิกา ด้วย.

อนึ่ง วิบัติ ของอุบาสก - อุบาสิกา ก็มีนัยตรงข้ามกับสมบัติของอุบาสก - อุบาสิกานี้เอง. อุบาสก - อุบาสิกา พึงเว้นจากวิบัติทั้ง ๕ ประการเหล่านั้นเสีย.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. มงคลต้นข้าว ได้แก่อะไร ? ผู้ถือมงคลต้นข้าว กับผู้ไม่ถือต่างกันอย่างไร ?
๒. อะไรเรียกว่าเขตบุญ ? มีกี่อย่างคืออะไร ? ประโยชน์หรือโทษอย่างไรบ้าง ?
๓. เหตุใด พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้อุบาสกทำบุญแต่ในพุทธศาสนา ? จะทำบุญในศาสนาอื่นได้บ้างหรือไม่ จงชี้แจง ?
๔. อุบาสก หมายความว่าอะไร ต่างจากอุบาสิกาอย่างไร ? คุณสมบัติและวิบัติของอุบาสกอุบาสิกามีเท่าไร ? คืออะไร ?
๕. อุบาสกแก้ว, อุบาสิกาแก้ว, อุบาสกคำช้า, อุบาสิกาเศร้าหมอง, ได้แก่ใคร ?

มะเอ๋ย มะตูม

มีเกียรติภูมิ พร้อมสรรพ คนนับถือ

ใช้เป็นยา หลายอย่าง หมออ้างถือ

ที่เด่นคือ เพิ่มธาตุ ที่ขาดไป.

อุบาสก สุดดี ที่สมบัติ

ต้องวิริย เรื่องเลว ไม่เหลวไหล

ได้ฟังข่าว เล่าดี ที่ใกล้ไกล

หากด่วนไป เสียภูมิ ต้นตูม เอย.

ศรี ฯ นคร.

นั้กคะ

ทิส ๖

๑. ปุรัถถิมทิส คือทิสเบือ่งหน้า มารดาบิดา.
๒. ทักขิมทิส คือทิสเบือ่งขวา อาจารย์.
๓. ปัจฉิมทิส คือทิสเบือ่งหลัง บุตรภรรยา.
๔. อุตตรทิส คือทิสเบือ่งซ้าย มิตร.
๕. เหญฉิมทิส คือทิสเบือ่งต่ำ บ่าว.
๖. ออุปริมทิส คือทิสเบือ่งบน สมณพราหมณ์.

ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๓-๒๐๖

อธิบายศัพท์

๑. ปุรัถถิมทิส คือทิสเบือ่งหน้า หรือทิสตะวันออก ทางธรรม หมายถึงมารดา - บิดา เพราะท่านทั้งสองเป็นผู้มีอุปการคุณแก่เราผู้เป็นบุตร - ธิดา ก่อนกว่าคนอื่น ๆ.

๒. ทักขิมทิส คือทิสเบือ่งขวาหรือทิสใต้ ทางธรรมหมายถึง อาจารย์รวมทั้งอุปัชฌาย์ และครูผู้สั่งสอนทุกระดับ, เพราะท่านได้แนะนำพร้าสอนชี้ผิดชี้ถูกให้แก่ศิษยานุศิษย์ เปรียบดั่งมือข้างขวาที่ต้องทำงานประจำที่สำคัญของเรา.

๓. ปัจฉิมทิส คือทิสเบือ่งหลัง หรือทิสตะวันตก ทางธรรม หมายถึงบุตร-ภรรยา (สามี) เพราะเป็นผู้ที่ตามมาภายหลังตัวเราเอง.

๔. **อุตตทิส** คือทิสเบื้องซ้าย หรือทิสเหนือ ทางธรรมหมายถึงมิตร สหาย ผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน เปรียบด้วยมือซ้าย เพราะได้ช่วยเหลือเราเมื่อคราวจำเป็น.

๕. **เหตุฐิมทิส** คือทิสเบื้องต่ำ หรือทิสเบื้องล่าง ทางธรรมหมายถึงคนที่ยอมตัวเป็นคนรับทำงาน ช่วยเหลือกิจการต่าง ให้เรา เพราะไม่คิดค่าจ้าง สุดแล้วแต่เราจะให้รางวัล. ในปัจจุบันมีระบบลูกจ้างก็สงเคราะห์เข้าในข้อนี้.

๖. **อุปริมทิส** คือทิสเบื้องบน หรือเบื้องสูง ทางธรรมหมายถึงสมณพราหมณ์ผู้สงบจากบาป ผู้ประพฤติประเสริฐ ได้แก่ภิกษุและสามเณร เพราะเป็นผู้สูงโดยเพศและโดยคุณธรรม. สมควรที่จะได้รับการเคารพนับถือบูชา จากเราผู้เป็นคฤหัสถ์ซึ่งเป็นเพศต่ำ.

วิธีไหว้ทิส ๖

อันผู้จะไหว้ทิส ๖ ทางธรรมมีมารดาบิดาเป็นต้นนั้น ต้องทำกิจในเบื้องต้น คือ ละครम्मกิลต ๔ อคติ ๔ อบายมุข ๖ รวม ๑๔ อย่างเสียก่อน, เมื่อละได้แล้วจึงไหว้ทิส ๖ ก็ย่อมจะเป็นผู้ปิดกั้นอันตรายจากทิส ๖ เสียได้ และย่อมปฏิบัติเพื่อชนะโลกทั้งสอง คือ โลกนี้ ๑ โลกหน้า ๑ ก็ย่อมจะได้รับความสุขในโลกนี้ด้วย ครั้นตายไปก็ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ด้วย. ฉะนั้น ควรไหว้ทิส ๖ คือปฏิบัติตามหลักธรรมอันเป็นหน้าที่ประจำตัวบุคคลต่อไปนี้ :-

๑. ปุรัตถิมทิส คือทิศเบื้องหน้า มารดาบิดา

เป็นหน้าที่ของบุตร อันบุตรพึงไหว้คือบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ท่านได้เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ. (ด้วยความกตัญญูกตเวที)
๒. ทำกิจของท่าน. (คือเมื่อกิจการเกิดขึ้นก็ช่วยเหลือ ไม่เฉยเมย)
๓. ดำรงวงศ์สกุล. (คือรักษาเกียรติ-ขนบธรรมเนียมของสกุลไว้ มิให้เสื่อม)
๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก. (คือไม่ประพฤติน่าเป็นคนเสเพล)
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน (ด้วยความกตัญญูกตเวที)

มารดาบิดาได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมไหว้คืออนุเคราะห์บุตรด้วย

สถาน ๕

๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว. (คือชี้ให้รู้จักผิด-ชั่วแล้ว ห้ามมิให้ทำผิด-ชั่ว)
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี. (คือสอนให้รู้จักดี ส่งเสริมให้ทำดี ทำดีให้ดูเป็นตัวอย่างด้วย)
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา. (คือสละทรัพย์ ให้ศึกษาจนมีวิชาพาตัวรอดได้)
๔. หาภรรยา (หรือสามี) ที่สมควรให้. (คือเมื่อถึงเวลาที่แนะนำ ให้บุตรรู้จักสตรี-บุรุษ ซึ่งเป็นคนดีอันสมควรจะแต่งงานก็มอบทรัพย์ให้)
๕. มอบทรัพย์ให้ในสมัย. (เช่นคราวแต่งงานก็มอบทรัพย์ให้เป็นทุนสำหรับตั้งตัว เป็นต้น)

๒. ทักขินทิส คือทิศเบื้องขวา อาจารย์

เป็นหน้าที่ของศิษย์ อันศิษย์พึงไหว้คือบำรุงด้วยสถาน ๕

๑. ลูกขึ้นยืนรับ. (คือคอยต้อนรับหรือตามส่งเมื่อท่านมาหรือไป)
๒. เข้าไปยืนคอยรับใช้. (คือเอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือการงานของท่าน แม้ท่านจะใช้หรือมิได้ใช้ให้ทำ ถ้าเห็นเป็นการสมควรก็ทำ)
๓. เชื้อฟุ้ง. (คือตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน, ว่าง่ายสอนง่าย, ไม่คือ)
๔. อุปัญญา. (คือยามท่านเจ็บป่วย ก็ช่วยรักษาพยาบาล บิบนวด เป็นต้น)
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ. (คือเคารพศิลปวิทยาและผู้สอน, ไม่ดูหมิ่น ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจริง ๆ)

อาจารย์ได้รับบำรุงดังนี้แล้ว ย่อมไหว้คืออนุเคราะห์ศิษย์ด้วยสถาน ๕

๑. แนะนำดี. (คือสั่งสอนให้ทำดี ให้ตั้งอยู่ในศีล ในธรรม ไม่สอนในทางชั่ว)
๒. ให้เรียนดี. (คือให้เรียนวิชาที่ช่วยให้ตั้งตัวได้ดีในโลกทั้ง ๒)
๓. บอกลดอุปนิสัยเชิง. (คือไม่ปิดบังอำพรางศิลปบางอย่างไว้มิให้ศิษย์รู้)
๔. ขอย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง. (คือให้รางวัล หรือประกาศเกียรติคุณ)
๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย. (คือจะไปทางทิศไหนก็ไม่ให้อดอยาก โดยฝากฝังเพื่อนหรือผู้ใดผู้หนึ่งให้อำนวยความสะดวก และให้มีความปลอดภัย)

๓. ปังฉิมทิส คือทิสเบื้องหลัง ภรรยา

เป็นหน้าที่ของสามี อันสามีพึงไหว้คือบำรุงด้วยสถาน ๕

๑. ยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา. (คือเลี้ยงดูให้มีความสุข ไม่ขัดใจกัน ให้รางวัลหรือสรรเสริญตามสมควร)
๒. ไม่ดูหมิ่น. (คือไม่พุดจาจุกูกให้เจ็บช้ำน้ำใจ, ไม่นินทาให้ใครฟัง)
๓. ไม่ประพฤติล่วงใจ (คือไม่คบหาหญิงอื่นในทางชู้สาว)
๔. มอบความเป็นใหญ่ให้. (คือมอบให้เป็นอิสระในกิจการภายในบ้าน)
๕. ให้เครื่องแต่งตัว. (คือหาเครื่องแต่งตัวมาให้ หรือให้ทรัพย์ไปหาเองตามชอบใจ ในโอกาสต่าง ๆ)

ภรรยาได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมไหว้คืออนุเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕

๑. จัดการงานดี. (คือฉลาดสามารถจัดระเบียบการทำงานในบ้านให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น)
๒. สงเคราะห์คนข้างฟัวดี. (คือให้ความช่วยเหลือพ่อแม่ มิตร สหาย ญาติ ของฟัวด้วยความเต็มใจ ไม่รังเกียจ)
๓. ไม่ประพฤติล่วงใจฟัว. (คือไม่นอกใจไปคบชายอื่นในทางชู้สาว)
๔. รักษาทรัพย์ที่ฟัวหามาได้ไว้. (คือเก็บไว้และใช้จ่ายพอสมควร ไม่สุรุ่ยสุร่าย ไม่ผลาญทรัพย์ด้วยอบายมุขทุกประเภท และต้องสงวนบูรณะของใช้ให้มั่นคง)
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง. (คือเอาใจใส่ทำงาน

ทั้งภายในบ้านทั้งภายนอกบ้านตามหน้าที่, ไม่เกียจคร้าน
สันหลังยาวเอาแต่นอน หรือแต่งตัว เทียว คุยตลอดวัน)

๔. อุตตรทิต คือทิตเบื่องซ้าย มิตร

เป็นหน้าที่ของกุลบุตร อัญกุลบุตรพึงไหว้คือบำรุงด้วยสถาน ๕

๑. ให้ปัน. (คือมีใจกว้าง แบ่งของ ของตนปันให้แก่มิตร
ตามสมควร)

๒. เจรจาด้วยคำไพเราะ (คือพูดจาแต่ถ้อยคำดีมีประโยชน์ และ
ถูกกาลเทศะ)

๓. ประพฤติประโยชน์. (คือทำพุดคิดช่วยเหลือมิตรตามกำลัง
และโอกาส)

๔. เป็นผู้มิตนสม่าเสมอ. (คือเมื่อตนได้ดีมีลาภยศก็ไม่หยิ่ง, มิตร
ตกอับก็ไม่ทับถม, ประคองตนให้เสมอต้นเสมอปลาย)

๕. ไม่แกลังกล่าวให้คลาดจากความเป็นจริง. (คือมีความซื่อสัตย์
ต่อมิตร ไม่คิดคดทรยศหักหลังมิตร ไม่อิจฉาริษยาต่อมิตร)

มิตรได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมไหว้คืออนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน ๕

๑. รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว. (คือเมื่อมิตรเดินเล่อหลงผิด ก็หาทาง
ให้ถอนตัวกลับมาในทางถูก เช่นให้เลิกจากเป็นนักเลงเล่น
การพนัน เป็นต้น)

๒. รักษาทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว. (คือเมื่อมิตรหลงผิด
เช่นติดการพนัน เป็นต้น จนต้องขายทรัพย์สมบัติ ก็ช่วยซื้อ
ไว้ก่อน, แล้วขายคืนให้ภายหลังโดยไม่คิดกำไร)

๓. เมื่อมีภัยเอาเป็นที่พึ่งพำนักได้, (คือเมื่อมิตรประสบอัคคีภัย เป็นต้น ก็ยินดีช่วยเหลือเกื้อกูล ให้มิตรรู้สึกเย็นใจ ในยามเดือดร้อน)
๔. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ. (คือไม่เมินเฉยในยามมิตรตกทุกข์ได้ยาก)
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ของมิตร. (คือเคารพนับถือ ให้เกียรติ ไม่เหยียดหยามมิตร ตลอดถึงเทือกเถาเหล่ากอของมิตร)

๕. เภฏฐิมิตฺต คือทิศเบื้องต่ำ บ่าว, ลูกจ้าง

เป็นหน้าที่ของนาย, นายจ้าง. อันนาย, นายจ้างพึงไหว้คือบำรุงด้วย

สถาน ๕

๑. จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง. (คือให้งานพอดีกับ กำลังความรู้ความสามารถและเวลา)
๒. ให้อาหารและรางวัล. (คือตอบแทนความเหน็ดเหนื่อยด้วย ข้าวปลาอาหารหรือทรัพย์สินค่าอาหาร เป็นต้น และให้รางวัลเป็นพิเศษตามสมควร)
๓. รักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้. (คือมีสวัสดิการ ถึงคราวเจ็บไข้ ได้ป่วย ก็ช่วยเหลือรักษา. มิใช่ว่า " ดีแต่ไข้ เจ็บไข้ไม่รักษา ")
๔. แจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน. (คือหาของดีมีรสแปลก มาแจกคนใช้หรือลูกจ้าง ให้เขาได้กินบ้างในบางคราว)
๕. ปลอ่ยให้สมัย. (คือปลอ่ยให้เขาพักผ่อนหย่อนใจ ในสมัย เทศกาลต่างๆ หรือในเมื่อเขาสามารถแล้ว ลาออกไปประกอบ อาชีพส่วนตัว ก็ปลอ่ยไป)

ป่าวหรือคนไข้ และลูกจ้างได้บำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมไหวคืออนุเคราะห์

นาย-นายจ้างด้วยสถาน ๕

๑. ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย. (คือ มีใจกว้าง, รักงาน, รักนาย-นายจ้าง, ขยันลูกขึ้นทำงานก่อนนาย-นายจ้าง. หรือก่อนเวลาที่กำหนดไว้)
๒. เลิกการงานทีหลังนาย-นายจ้าง. (คือไม่เลิกงานก่อนนาย-นายจ้าง หรือไม่เลิกงานก่อนเวลาที่กำหนดไว้, แต่เลิกทีหลังนาย-นายจ้าง หรือเลิกหลังเวลาที่กำหนดไว้)
๓. ถือเอาแต่ของที่นาย-นายจ้างให้. (คือไม่มั่งงายมือไว หยิบฉวยเอาของที่นาย-นายจ้างยังไม่อนุญาตให้)
๔. ทำการงานให้ดีขึ้น. (คือใช้ปัญญาปรับปรุงการทำงานให้เสร็จเรียบร้อยและรวดเร็วขึ้น ทำงานให้ได้มากยิ่งขึ้น ประหยัดเวลาได้มากเข้า)
๕. นำคุณของนาย-นายจ้างไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ (คือไปที่ใด ๆ ก็นำเอาความดีของนาย-นายจ้าง ไปสรรเสริญพูดคุยยกย่อง แต่ไม่ควรนำเอาความไม่ดีของนาย-นายจ้าง ไปนินทาเป็นอันขาด.)

๖. อุปริมาทิส คือทิศเบื้องบน สมณพราหมณ์

เป็นหน้าที่ของกุสบุตร อันกุสบุตรพึงไหวคือบำรุงด้วยสถาน ๕

๑. กายกรรมคือทำอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา
๒. วชิกรรม คือพูดอะไร ๆ " "
๓. มโนกรรม คือคิดอะไร " "

๔. ไม่ปิดประตู (คือไม่ห้ามมิให้เข้าบ้านเรือน, แต่อนุญาต
กล่าวคือยินดีต้อนรับ อาราธนาให้เข้าบ้านได้)

๕. ให้อามิสทาน (คือถวายปัจจัย ๔ ที่จำเป็นในชีวิต)

สมณพราหมณ์ได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมไหว้คืออนุเคราะห์กุลบุตรด้วย

สถาน ๖

๑. ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว (คือสอนให้รู้จักความชั่ว ให้เห็น
โทษของความชั่ว แล้วห้ามมิให้ทำความชั่ว)

๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี. (คือสอนให้รู้จักความดี ให้เห็นผลดี
ของความดี แล้วแนะนำให้ตั้งตนอยู่ในความดี)

๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม. (คือมีความหวังดี มีเมตตาจิต
แนะนำในการประกอบอาชีพที่ไม่มีโทษทางกฎหมาย และทาง
ศาสนา)

๔. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง. (คือนำเรื่องที่เป็นประโยชน์ เรื่อง
ใหม่ ๆ มาเล่าให้ฟัง ปลูกใจให้ตื่นทันต่อเหตุการณ์)

๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง. (คือสอนให้ละเอียดลออ ให้
เข้าใจแจ่มแจ้งตามความจริงของสิ่งนั้น ๆ ไม่สอนให้คลุมเครือ)

๖. บอกทางสวรรค์ให้. (คือสอนให้ปฏิบัติถึงพร้อมด้วยศรัทธา
ศีล จาคะ ปัญญา อันเป็นทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์)

เมื่อกุลบุตรมาไหว้ทิศ ๖ ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรม อันเป็น
หน้าที่ประจำตัวอย่างนี้ ย่อมเชื่อว่าได้ปิดทิศ ๖ สกัถกัณอันตรายมิให้เกิด
มีมาแต่ทิศทั้ง ๖ นั้น.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

บุคคล ๖ จำพวก มีมารดาบิดาเป็นต้น ได้ชื่อว่า ทิศ ๖ เพราะ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนำเข้าไปเปรียบด้วยทิศใหญ่ทั้ง ๖ ในทางโลก โดยเป็นทิศอันกุลบุตร (คือลูกที่ดี) พึงไหว้. เมื่อได้ไหว้แล้วก็ชื่อว่า เป็นทิศที่ได้ปิดไว้ จึงเป็นที่เกษมปลอดภัย ไม่มีภัย

แต่ถ้าว่าเมื่อยังมีได้ไหว้ทิศใหญ่ทั้ง ๖ ในทางธรรม ถึงแม้ว่าได้ไหว้ทิศ ทั้ง ๖ ในทางโลก เหมือนสิงคาลกมาณพ ลูกขึ้นแต่เช้า มีผมเผ้า ฟ้าผ่อน เปียกชุ่มด้วยน้ำ ประนมมือไหว้ทิศใหญ่ทั้ง ๖ ตามคำของบิดาเมื่อใกล้จะตาย ได้สั่งไว้ ก็ชื่อว่ายังมีได้ไหว้ทิศใหญ่ทั้ง ๖ เลย เพราะว่ายังมิได้ปิดกั้น อันตรายที่จะพึงเกิดมีมาแต่ทิศเหล่านั้น. ทิศเหล่านั้น ยังไม่เป็นที่เกษม ปลอดภัย ยังมีภัย. ส่วนบุคคลทั้ง ๖ เหล่านี้ ที่เปรียบด้วยทิศใหญ่เมื่อ กุลบุตรได้ไหว้ให้ถูกวิธี (ดังที่อธิบายมาแล้ว) แล้ว ย่อมเป็นทิศที่ถูก ปิดกั้นอันตราย เป็นทิศที่เกษมสวัสดิ์ ไม่มีภัย ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า ทิศ ๖ ในอริยวินัย คือในทางธรรม อันเป็นข้อแนะนำ ของพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ทิศใหญ่ในทางโลกก็ดี ทิศใหญ่ในทางธรรมก็ดี มีเท่าไร ?
คืออะไร ?
๒. ทิศใหญ่ในทางธรรม หมายถึงอะไร ? เพราะเหตุใด จึงอธิบาย ให้เข้ารูป ?
๓. ผู้จะไหว้ทิศต้องทำกิจอะไรในเบื้องต้น ? และการไหว้ทิศนั้น ไหว้อย่างไร ?

๔. ผู้ต้องการมีชัยชนะโลกทั้งสองจะต้องปฏิบัติอย่างไร ? ขณะแล้วจะได้ประโยชน์อย่างไร ?
๕. หน้าทีอันบุตรพึงบำรุงมารดาบิดามีก็อย่างไร ? อย่างไรหนำเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ อย่างไรหนำเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ?
๖. พระได้ทรงสอนให้ผู้ใหญ่ให้ผู้น้อยไว้บ้างหรือไม่ ? ถ้าสอนไว้สอนให้ไว้อย่างไร ? ขอยกตัวอย่าง ๕ ข้อ ?
๗. ถ้ามีบุตร จะฝากให้เล่าเรียนในสำนักอาจารย์เช่นไร ? และจะต้องสอนบุตรให้ปฏิบัติอย่างไรในอาจารย์ ? จึงจะเป็นการดี.
๘. การยกย่องภรรยากับการไม่ดูหมิ่นภรรยา ต่างกันอย่างไร ?
๙. ภรรยาจัดการงานดี กับภรรยาขยันในการทำงานต่างกันอย่างไร ?
๑๐. คำว่า " เมื่อมีภัย " กับคำว่า " ยามวิบัติ " ต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ?
๑๑. ผู้ใดที่ถูกตำหนิว่า " ดีแต่ใช้ เจ็บไข้ไม่รักษา " ?
๑๒. คนเป็นใหญ่เหนือเขา สมควรประพฤติดต่อผู้น้อยอย่างไร ?
๑๓. บรรพชิตจะไหว้ภคฤหัสถ์อย่างไรจึงจะถูกวิธี ไม่มีโทษ ?
๑๔. ทิศใดที่ปิดไว้จึงดี ? และคืออย่างไร ?

ทิศทางธรรมเหล่านี้	ศักดิ์
ใครหมั่นนบบูชา	ย่อมได้
ทรัพย์สุดสิ่งปรารถนา	ทุกอย่าง
พระเจ้าตรัสสอนให้	หมั่นไหว้ดีเสมอ.
	ศรี ฯ นคร.

อธิบายมุข คือเหตุเครื่องฉิบหาย ๖

๑. ตุ่มน้ำเมา
๒. เที้ยวกกลางคืน
๓. เที้ยวดูการเล่น
๔. เล่นการพนัน
๕. คบคนชั่วเป็นมิตร
๖. เกียจคร้านทำงาน.

ที่. ปาฎิ. ๑๑/๑๕๖-๒๐๕

อธิบายศัพท์

๑. ตุ่มน้ำเมา คือการดื่มสุรา - เมรัย และการเสพยาเสพติดให้โทษต่าง ๆ มีโทษไม่น้อยกว่า ๖ อย่าง.

เฮโรอิน ฟีน กัญชา กะแซ่เหล้า
ไครเสพเข้า เต็มที่ ย่อมมีหวัง
หนึ่ง เสียวทรัพย์ ฉิบหาย ขายเรือนรัง
สอง อาจพัง เหตุทะเลาะ เพราะมีนเมา.
สาม เกิดโรค แรงร้าย หลายสถาน
สี่ ถูกประจาน หน้าม่อย เที้ยวหงอยเหงา
ห้า เปลื้องผ้า ไม่อาย หึงชายเมา
หก โง่เขลา หมดท่า ปัญญาทรม. (ดูหน้า ๒๘๐)

๒. เที้ยวกกลางคืน คือการเที่ยวไปในตรอก ในช่อง ในซอยต่าง ๆ เวลากลางคืน ด้วยความคึกคะนองเยี่ยงชายหนุ่ม ผู้ประมาทมัวเมา มีโทษไม่น้อยกว่า ๖ อย่าง.

ยามค่ำคืน เที้ยวไป ในตรอกช่อง
มีแต่ต้อง เสียวหาย หลายสถาน

หนึ่ง ไม่รักษาตัว กลัวภัยพาล
สอง ใจซ่าน ไม่สมัคร รักษ์ลูกเมีย.
สาม ไม่มี ใจซื่อ ครองทรัพย์สิน
สี่ ถูกคิดฉัน สงสัย เป็นภัยเสีย
ห้า มักถูก ไล่ความ โทษลามเลีย
หก อ่อนเพลีย ลำบาก ทุกข์มากนัก.

๓. **เที่ยวดูการเล่น** คือการเที่ยวดูมหรสพ การเล่นรื่นเริงประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดลุ่มหลงมัวเมาผลิตเพลิด. คุณแล้วก็ติดใจ อยากไปดูอีก มีมหรสพที่ไหนก็ไปที่นั่น เมื่อเป็นเช่นนี้ก็มีแต่เสีย เช่นเสียเวลาทำงาน เสียเวลาพักผ่อนหลับนอน เสียค่าพาหนะ เสียค่าผ่านประตู เสียค่าของกินจุบจิบ, คุณคนเดียวไม่สนุก ต้องมีเพื่อนด้วย ต้องจ่ายค่าต่าง ๆ ให้เพื่อนด้วย. เพื่อนเพศเดียวกันไม่สนุก ต้องมีเพื่อนต่างเพศ ก็ต้องเสียทรัพย์พิเศษต่อไปอีก. แม้เสียทรัพย์มากก็ไม่เสียตาย เพราะฝึการเล่นเข้าถึงอยู่ในจิตเสียแล้วจึงอดไม่ได้ มีการเล่นที่ไหนพอจะไปดูได้ก็ไป จึงต้องมีโทษเสียหลายแห่ง ตามจำนวนที่เที่ยวไปดูไม่น้อยกว่า ๖ แห่ง.

ไปเที่ยวดู การเล่น เป็นเหตุชั่ว
จิตเมามัว หลงไหล ไปทุกหน
หนึ่ง ฟ้อนรำ ระเบ้ารื่น ชื่นกมล
สอง มีคน ขับร้อง ต้องไปฟัง.
สาม คิดสี่ ดีเป่า ดูเข้าท่า
สี่ เสภา เสนาะจิต ไม่ผิดหวัง

ห้า เพลงมี ที่ไหน ชอบใจจัง

หก กระทั่ง เกิดเทิง รื่นเริงรมย์.

๔. เล่นการพนัน คือการเล่นพนันขั้นต่อ มิได้มีเสียทรัพย์ เช่น เล่นไพ่ เล่นโป เล่นม้า เล่นมวย เล่นหวง เล่นเบอร์เป็นต้น มิโทษ ไม่น้อยกว่า ๖ อย่าง.

การเล่นพนัน มิฤทธิ์ ใครคิดแล้ว

ย่อมไม่แคล้ว วอดวาย เสียหายใหญ่

หนึ่ง เมื่อชนะ เพื่อนปอง จองเวรภัย

สอง เมื่อแพ้ เสียใจ ไปอีกนาน.

สาม เสียทรัพย์ ยับสิ้น ดินไม่เหลือ

สี่ คนไม่เชื่อ ถ้อยคำ ที่พร้าขาน

ห้า ถูกตำหนิ ตินิน หมิ่นประจาน

หก แต่งงาน ได้ยาก มากคนขัง. (ดูหน้า ๒๘๑)

๕. คบคนชั่วเป็นมิตร คือร่วมพรรคร่วมพวกกับคนพาลเกร ย่อมถูกคนชั่วชักจูงไปในทางชั่ว มิโทษตามบุคคลที่คบไม่น้อยกว่า ๖ อย่าง.

คบคนชั่ว เป็นมิตร ผิดถนัด

สารพัด หนีหาย หลาวิถี

หนึ่ง นำเป็น นักพนัน บั่นชีวี

สอง นำให้ริ คบชู้ ผิดคู่ครอง.

สาม นำเป็น จีเมา เสาทรัพย์สิน

สี่ นำปลิ้น ปลูกพร้อม ปลูกมสิ่งของ

ห้า นำดวง ซึ่งหน้า ทำช่อมอง

หก ให้ลำพอง หัวไม้ ไล่ระกำ. (ดูหน้า ๒๘๑)

๖. เกียจคร้านทำงาน คือไม่ขยันทำงานตามเวลาและหน้าที่. ปล่อยงานให้ล่วงเลยเวลาดังค้ำอาภูล ทำไม่เหมาะสมเจาะ ไม่ทำหรือทำเยาะแหยะย่อหย่อน ชอบนอนตามสบายในกลางวัน ไม่ขยันทำในกลางคืน พระอาทิตย์ไม่โผล่ทอแสงแยงตาก็หาลุกขึ้นไม่ เขาปลุกให้ลุกขึ้นทำงานแต่เช้าก็กล่าวอ้างว่า หนาวนัก กระจกจะแตกอยู่แล้ว พวกแกไปก่อนเถอะ ฉันจะไปทีหลัง แล้วก็นั่งผิงไฟ ไม่ยอมทำงานนี้เป็นตัวอย่างของคนเกียจคร้านชอบอ้างเลขแล้วไม่ทำงาน.

เมื่อบุคคลมัวประมาท มักอ้างเลขแบบนักเลงอยู่อย่างนี้ ทรัพย์ที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้น, ที่เกิดมีอยู่แล้ว ย่อมจะเสื่อมสิ้นไป, ก็ไม่อาจตั้งตัวได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสไว้ว่า

อติสึด อติอุณห์ อติสายมิต์ อหุ

อติ วิสฏฐกมฺมนเต อตุลา อจฺเจนฺติ มาณเว.

ประโยชน์คือทรัพย์ ย่อมล่วงเลยบุคคลผู้มักอ้างเลขว่า หนาวนัก ร้อนนัก เป็นต้นแล้ว ละทิ้งการงาน.

จึงเป็นอันว่า ผู้เกียจคร้านทำงานมีโทษ คือยากจน เพราะมัวอ้างเลขไม่น้อยกว่า ๖ อย่าง.

คนเกียจคร้าน ครวญคราง มักอ้างเหตุ

เอาเป็นเลข งดงาน พาลไถล

หนึ่ง หนาวนัก กระจกจึก แตกหักไป

สอง ไม้ไหว ร้อนเกิน เดินก็เปลี้ย.

สาม ยังเข้า มีดเกิน เดินไม่เห็น
สี่ ย่ำเย็น มากแล้ว แก้วตาเสีย
ห้า หิวหนัก จักตาย ภายอ่อนเพลีย
หก ละเหยีย แทะวาย กระจายนัก.

อธิบายชื่อหมวดธรรม

โทษทั้ง ๖ ประการ มีคัมมน้ำเมาเป็นต้นเหล่านี้ ชื่อว่า อบายมุข
เพราะเป็นเหตุแห่งความเสื่อมโภคทรัพย์ ชื่อเสียง กระทั่งร่างกายและชีวิต.

ผู้หวังความเจริญด้วยโภคทรัพย์ และความสุขสวัสดิ์ในชีวิต พึงเว้น
เหตุเครื่องฉิบหาย ๖ ประการนี้เสีย.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. เทียบกลางคืนอย่างไรไม่มีโทษ ? อย่างไรมีโทษ ? โทษนั้น
มีอะไรบ้าง ?
๒. เทียบดูการเล่นอย่างไรจึงมีโทษ ? และโทษเพราะเหตุนี้คือ
อะไร ?
๓. คนเกียจคร้านมีพฤติการณ์อย่างไร ? ดีหรือไม่ดีอย่างไร ?
๔. อบายมุข ๖ นี้ รวมกับอบายมุข ๔ ข้างต้นเป็นอบายมุข ๑๐
ถูกหรือไม่ ? เพราะเหตุใด ?
๕. ผู้ประกอบด้วยอบายมุข กับผู้เว้นจากอบายมุข ได้รับผลต่าง
กันอย่างไร ? ตัวท่านเองกำลังตั้งอยู่ฝ่ายไหน ?

จบบริบูรณ์